antologie de proză scurtă românească

«...selecția se face în funcție de criteriul valorii, criteriu care, cu atît mai mult în cazul unei antologii, echivalează cu ceea ce numim capacitatea de reprezentare a fiecărui autor și a fiecărei opere în economia ansamblului, delimitat și acesta, cantitativ, de un cadru dat. Judecînd după autorii prezenți în sumar și după scrierile alese, socotim că dincolo de omisiunile fortuite — în esență, acest dorit impact se produce de la sine. Nu dintre cele mai lesnicioase, alegerea numelor de scriitori credem să nu se fi soldat cu prea multe absențe de neiertat. Iar scrierile cuprinse în antologie sperăm să fie în măsură a ține măcar într-un relativ echilibru balanța dintre cei doi poli: ansamblu și autor. Ne referim la proporția „speciilor" privită din ambele direcții, dar și la prezența tipologiilor narative fundamentale, statuate de teoria literară modernă. Sub cel de al doilea aspect, credem că antologia e de natură a produce vii satisfacții, dacă, de pildă, ne gîndim că ea conține piese de indiscutabilă valoare.»

NICOLAE CIOBANU

editura minerva

Vol. I-IV, lei 20

990

antologie de proză scurtă românească

antologie de proză scurtă românească

de la constantin negruzzi la pavel dan

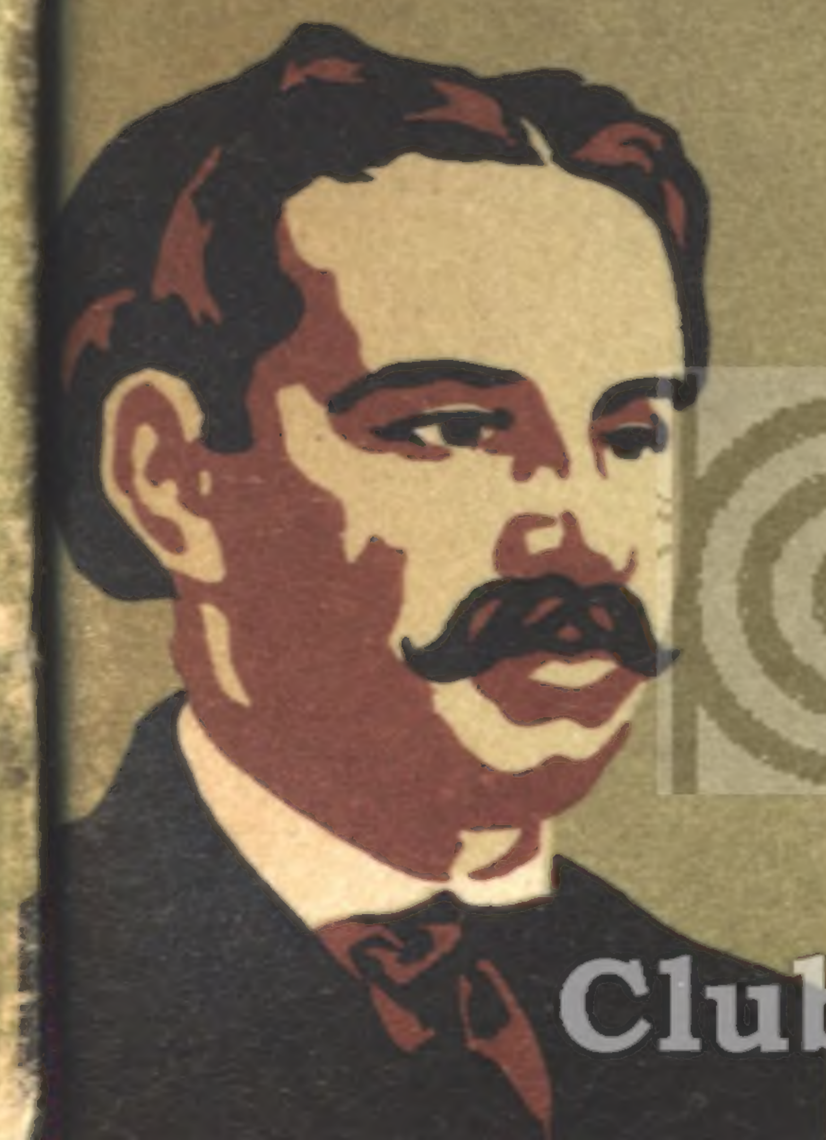
★

Ilustrația copertei: *Victor Vl. Ciobanu*

antologie de proză scurtă românească

de la constantin negruzzi la pavel dan

★

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ, PREFAȚĂ ȘI NOTE DE NICOLAE CIOBANU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1979
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

METAMORFOZELE UNUI „GEN“ EPIC

Adevăr aproape unanim recunoscut, cu deosebire de la G. Călinescu încoace, perspectiva critică asupra celor mai îndepărtate începuturi ale prozei noastre narative (cronicarii și Dimitrie Cantemir) a suferit decisive restructurări. Ceea ce nu-i de mirare, de vreme ce din exegeza călinesciană pot fi desprinse formulări capabile, literalmente, a satisface orgoliul oricărui prozator modern : „Adevăratul dar al lui Ureche este însă portretul moral. Aici el creează, sintetizează (...). Omul e privit sub o însușire capitală sau un vițiu sub care se așază faptele lui memorabile, într-o cadență tipică“ ; la Miron Costin este remarcată „lunga respirație epică“, iar memorabila pagină în care e descrisă invazia lăcustelor duce cu gîndul la „un măreț episod dantesc“ ; lui Neculce îi este elogiat „acel dar inanalizabil ce se cheamă darul de a povesti“ ; despre un „anonim muntean“ se spune că este „dotat cu mișcări nuvelistice și cu asprimi pamfletare de o pitorească vulgaritate valahă“, iar la Radu Popescu desfată „acele tablouri istorice de mare fantesie epică“. În ceea ce-l privește pe Dimitrie Cantemir, să arătăm că G. Călinescu spune lucruri absolut extraordinare : „*Istoria ieroglifică*, adevărat *Roman de Renard* românesc...“ ; „Această parte din *Divan*, cu pesimismul ei biblic, e de o uimitoare asemănare cu dialogurile de mai tîrziu ale lui Leopardi

(*Dialogo della Natura e di un Anima, Dialogo della Natura e di un Islandese*). Omul cu aspiraţiile lui morale e pus în faţa implacabilei Firi."

Tot despre Dimitrie Cantemir, criticul face o afirmaţie de o semnificaţie fundamentală pentru problema asupra căreia dorim să ne oprim pe scurt în continuare. „Toţi cei care au răsfoit *Istoria ieroglifică* — afirmă deci G. Călinescu — s-au interesat numai de substratul istoric, luînd în serios, ca document, fiece punct. Totuşi, chiar fără cifru, punctul de plecare e bătător la ochi, şi oricine vede că fără a destăinui mult peste ceea ce se ştie, *romancierul s-a complăcut în ficţiune* (s.n.)". De unde această judecată concluzivă : „Cronicarii au farmec lingvistic şi dar de povestire, Cantemir e scriitor, creator, aducînd idei şi combinaţii".

Luînd bine seama la caracterizările călinesciene, constatăm deci că hotărîrea criticului de a-l considera pe Cantemir „scriitor", „creator", în ultimă instanţă „romancier", dincolo de adînca impresie produsă în decursul lecturii, se revendică de la cea mai de seamă categorie estetică a epicului, postulată încă de Aristotel. Complacerea în ficţiune a lui Cantemir traduce, în fapt, cunoscuta şi fundamentala aserţiune aristotelică, în care se arată că „rostul poetului (se înţelege, al celui epic, *n.n.*) nu este de a povesti lucruri întîmplate cu adevărat, ci de a povesti ceea ce s-ar putea întîmpla" (*Poetica*, 9, 1451 a). Trecerea de la treapta în care darul povestirii propriu cronicarilor se exercită încă pe terenul evenimentelor „întîmplate cu adevărat", circumscrise istoriei propriu-zise, obiective, la treapta cînd acelaşi dar, la Cantemir, aduce în prim plan fabuloasele fapte şi scene, aşa-zicînd, convenţional-verosimile, din *Istoria ieroglifică*, pe scurt, iată deci momentul de răscruce în evoluţia eposului cult românesc.

Şi totuşi, în contextul spectaculoasei resurecţii a prozei noastre de structură ficţională, la jumătatea secolului al XIX-lea şi în deceniile următoare, poziţiile privilegiate, din unghiul capacităţii stimulatoare, nu sînt deţinute de experienţa cantemiriană, ci, dimpotrivă, de aceea a marilor cronicari, în special a cronicarilor moldoveni, căreia, treptat, i se asociază marea tradiţie a eposului folcloric. Este cert că, mai presus de orice, chipul spectaculos în

care, încă de la începuturile ei, proza românească modernă îşi vădeşte vocaţia pentru nuvelă, schiţă şi povestire se trage din geniul narativ al marilor cronicari. Aici îşi are marea lui sursă gestul temerar al generaţiei de scriitori de la mijlocul veacului al XIX-lea de a întemeia proza noastră epică modernă.

Însă tentativa nu se soldează din primul moment cu rezultate vădind o maturitate artistică indiscutabilă. În linii mari, aşa-numita perioadă premodernă a literaturii române îşi prelungeşte existenţa înglobînd şi faza pe care am numi-o a „copilăriei" prozei noastre narativ-ficţionale. Ne gîndim, în speţă, la avatarurile ce marchează fie proza unui atît de productiv scriitor precum Gheorghe Asachi, fie înseşi scrierile epice de început ale scriitorilor de la 1848, viitorii întemeietori ai genului. În prima direcţie, deosebitul zel dovedit de autorul greoaielor şi neverosimilelor nuvele istorice *Dragoş, Valea Albă, Bogdan Voievod, Petru Rareş, Mazepa în Moldova, Ruxanda Doamna* se izbeşte fără milă de practica imitaţiilor, a preluării aproape fără discernămînt a unor formule de mult intrate în desuetudine, îndeosebi formula romanului cavaleresc occidental, aflat, acum, în plină agonie. Ciudată este constatarea că Asachi descoperă istoria, temele ei, nu cu ochiul epic-analitic al cronicarilor, ci cu un ochi deformat, dispus a percepe totul la scară enormă, senzaţional-factice, eroizant, eludînd astfel criteriul determinărilor realiste, în ordinea verosimilităţii istorico-sociale şi etnice. Cu alte cuvinte, el eludează elementele ce vor constitui nucleul specificităţii naţionale, implicit artistice, al celei mai rezistente părţi din proza epică scrisă de mai tinerii săi contemporani : C. Negruzzi, V. Alecsandri, N. Filimon, urmaţi îndată de Al. Odobescu şi B.P. Hasdeu.

Spuneam că, într-altă direcţie, „copilăria" prozei noastre epice îşi vădeşte însemnele chiar în cuprinsul operei ctitorilor ei. Situaţia nu trebuie să mire ; este în firea lucrurilor, e o fatalitate ca înşişi marii deschizători de drumuri, angajaţi în dramatica şi sublima lor tentativă menită a instaura un nou mod de înţelegere a condiţiei genului pe care îl practică, să plătească un anumit tribut — uneori destul de mare ! — modalităţilor, viziunilor pe care, în cele din urmă, le infirmă prin operele lor cele mai durabile.

Nu încape îndoială că dintre scriitorii amintiţi, tocmai acela căruia îi revine meritul celui mai important dintre întemeietori, Constantin Negruzzi, sintetizează în chip exemplar formele de manifestare a fenomenului. În afara analizării „cazului" C. Negruzzi, întreaga problematică legată de momentul modern al întemeierii prozei româneşti de ficţiune este imposibil de înţeles. Cu prilejul sărbătoririi unui veac de la apariţia nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul*, în 1940, Liviu Rebreanu ţine cunoscuta conferinţă intitulată *Centenarul nuvelei româneşti*, al cărei text este tipărit în volumul *Amalgam*, Bucureşti, Socec, 1943, pp. 109—119. Între altele, autorul *Răscoalei* face următoarea afirmaţie : „Nuvele sau ceva ce s-ar putea numi aşa cu multă bunăvoinţă, s-au scris la noi şi înainte de 1840. A scris şi Costache Negruzzi însuşi, ca *Zoe, O alergare de cai, Au mai păţit-o şi alţii, Riga Poloniei şi Domnul Moldovei, Sobieski şi românii*... Dacă, totuşi numai cu Alexandru Lăpuşneanul se naşte nuvela românească, este pentru că *abia şi numai aici s-a realizat o creaţie de artă originală* (s.n.)." Din cele spuse de Rebreanu trebuie să deducem neapărat că toate naraţiunile citate, în afara nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul*, nu au nici o valoare şi că nu aparţin prin nimic „genului" nuvelistic ? Evident că nu. Astfel, în *Zoe* nu poate fi trecută cu vederea reala tensiune epic-conflictuală, de un romantism energic, nu lipsit de anumite inflexiuni satanice. În *O alergare de cai (Scacica)*, potenţarea prea avîntatului spirit pasional din unghi umoristic, satiric chiar, este salutară. Pregnanţa „fiziologiilor" şi penetranta maliţie de moralist a autorului fac savoarea din *Au mai păţit-o şi alţii*. În fine, grandoarea, coerenţa scenelor, patetismul reţinut al replicilor şi gesturilor din cele două „fragmente istorice" — mai ales din *Sobieski şi românii* — constituie însuşiri îndeobşte recunoscute.

Şi totuşi, este limpede că aceste scrieri sînt încă departe de a putea impune autenticul prototip al genului. În pofida calităţilor incontestabile, în totul, ele sînt, mai degrabă, simptomatice pentru starea de inedită convulsie prin care trece acum proza noastră epică.

Entuziasmul nereţinut al lui Liviu Rebreanu faţă de capodopera negruzziană, în ultimă instanţă, se sprijină pe distincţia esenţială vizînd raportul dintre realitatea originară, documentar atestată, şi ficţiune, adică realitatea recreată, imaginată.

Dar primatul imaginaţiei creatoare nu poate constitui singura explicaţie în ceea ce priveşte marea originalitate artistică a nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul*. În comparaţie cu Asachi, fundamentalul merit al lui Negruzzi e de a fi înţeles adevăratul spirit al cronicilor, „rescriindu-le" astfel încît se menţine neabătut acel inefabil echilibru dintre document şi ficţiune. Prototip al „genului" nuvelistic, *Alexandru Lăpuşneanul*, după o pregnantă definiţie a lui Wilhelm Schlegel, poate fi socotită şi ea „o istorie în afara istoriei", întrucît autorul ei „povesteşte, în consecinţă, întîmplări ciudate ce s-au petrecut oarecum în spatele constituţiilor şi al reglementărilor cetăţeneşti" (după : Oskar Walzel, *Conţinut şi formă în opera poetică*, cap. *Forma artistică a nuvelei*, Editura Univers, 1976).

Să arătăm, de asemenea, că, raportate la evoluţia ulterioară a prozei româneşti, o bună parte a „scrisorilor" negruzziene, care, într-un fel sau altul, gravitează în jurul unui nucleu epic (căci altele, nu mai puţin valoroase, se aşază la începuturile altor genuri : eseul, pamfletul, jurnalul de călătorie, articolul de critică literară), în momentul de faţă, îşi dezvăluie marea şi surprinzătoarea lor capacitate anticipativă. Observaţia de principiu ce se impune este aceea că, prin „scrisorile" sale, Negruzzi contribuie decisiv la legitimarea artistică a temelor desprinse din actualitatea imediată. Pe acest fapt se bizuie fără îndoială şi Tudor Vianu cînd, în *Arta prozatorilor români*, încadrează pe Negruzzi, împreună cu Ion Ghica şi Nicolae Filimon, într-un capitol semnificativ intitulat *Începuturile realismului*.

Corelînd unghiul de percepţie critică sincronic cu cel diacronic, observăm că o mare parte din „scrisori" panoramează în chip elocvent o întinsă gamă de „forme" circumscrise „genului scurt".

Dacă opera lui Constantin Negruzzi încorporează, oferind imaginea lor sintetică, cele mai de seamă simptome cu privire la starea generală a prozei româneşti din deceniile de la mijlocul veacului al XIX-lea, nu e mai puţin adevărat că şi contemporanii lui, Vasile Alecsandri, Nicolae Filimon, B.P. Hasdeu, Alexandru

Odobescu, aduc contribuţii remarcabile la consolidarea marii temelii a genului.

Fapt dovedit — cel puţin într-o direcţie, aceea a „fiziologiilor" —, Alecsandri-prozatorul stă în umbra lui Negruzzi. Oarecum prolixe, mai puţin acute în latura portretului satiric, în genere, fără un echilibru epico-analitic prea sigur, bucăţi cum sînt *Iaşii în 1844*, *Un salon din Iaşi* nu ating valoarea „scrisorilor" negruzziene de aceeaşi factură. Totuşi contribuţia lui Alecsandri în chiar sfera epicii de tip aşa-zicînd documentar nu e nicidecum neglijabilă. Ipostaza sa de „călător romantic" (Tudor Vianu) e dintre cele mai semnificative. Ne gîndim la subliniatul său simţ naturist (*O primblare la munţi*, *Borsec*), la penetrantul său ochi reporteresc, dublat de umorul mucalit ce-i nuanţează observaţia (*Balta-Albă*) şi la deosebita sa aptitudine pentru descrierea exotică, pitorească, vădită în *Călătorie în Africa*, unde Tudor Vianu identifică pagini cu nimic mai prejos decît în *Salammbô* de Flaubert. Totodată, acest sector al prozei lui Alecsandri se reţine şi datorită pronunţatelor însuşiri narative. Insinuarea spiritului nuvelistic este, adesea, decisivă. Dar şi Alecsandri trece, ca prozator, prin crizele de naştere şi creştere ale prozei româneşti moderne, plătind un substanţial tribut tutelei exercitate de moda sentimental-romantică europeană, proprie unei anumite părţi din epica franceză ori italiană. Este cazul nuvelelor *Buchetiera de la Florenţa* şi *Mărgărita*, cărora li se alătură, pe anumite porţiuni, romanul neterminat *Dridri*.

Poziţia privilegiată de ctitor al prozei noastre moderne, Alecsandri o datorează valoroasei nuvele *Istoria unui galbîn*, apărută la patru ani după *Alexandru Lăpuşneanul*, capodopera lui Negruzzi, adică în 1844. Cum pe drept s-a spus adesea, aşadar, acum apare prima noastră mare nuvelă de strictă actualitate social-morală. Dincolo de posibilele surse şi modele ce-i prezidează geneza (s-a vorbit şi de „o compunere, cu izvor german, publicată în *Magazinul* lui C. Lecca" — G. Călinescu), scrierea se impune prin neobişnuita ei originalitate tematic-problematică şi, nu mai puţin, stilistică. Se poate afirma că anvergura „romanescă" a prozei de moravuri anunţată cu aproape două veacuri şi jumătate în urmă

de Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglifică* îşi regăseşte de-abia acum terenul de manifestare cu adevărat modernă. Coincidenţă surprinzătoare, cadrul epic general este şi acum de factură alegorică, apelîndu-se la o convenţie romanescă ce s-a bucurat de mare circulaţie în proza medieval-clasicistă. Totuşi, deosebirile în măsură să probeze propensiunea lui Alecsandri spre „formele" moderne ale epicului sînt de îndată sesizabile. Nuvela nu se mai înscrie în sfera prozei alegorice de tip fabulistic. Deschiderea spre alegorie prin antropomorfizarea celor două „personaje", galbinul şi paraua, vizează funcţii şi scopuri evident *pre-textuale* şi nicidecum nu se pune chestiunea edificării, pe această cale, a unui univers epic intrinsec „convenţional", adică fabulistic. Nefiind vorba nici de intenţia încifrării datelor unei anumite realităţi stricte, după procedeele fabulei, în cele din urmă ajungem la constatarea că apelul la o asemenea modalitate are alte raţiuni. Pe de o parte, se apasă în chip deliberat pe resorturile chemate să potenţeze din unghi simbolic însăşi tema social-morală a nuvelei. Iar pe de alta, sînt luate în consideraţie deosebitele disponibilităţi ale alegoriei în ceea ce priveşte rezolvarea complexei probleme a compoziţiei. În àmbele direcţii, autorul dovedeşte o mare siguranţă de sine. Ca problematică, *Istoria unui galbîn* ni se pare a fi prima mare izbîndă a prozei româneşti de structură balzaciană. Ne gîndim nu numai la faptul că întreaga demonstraţie a autorului se încheie cu o sentenţă de un balzacianism izbitor : „banul este cea mai sigură peatră de cercare a firei omeneşti". La fel de balzacian este însuşi modul în care respectiva sentenţă îşi află reflectarea pe parcursul aventuroasei existenţe a galbînului. Desfăşurată pe întinderea a nu mai puţin de două decenii, aventura năstruşnicei monede se localizează în medii umane şi în zone geografice caracteristice prin diversitatea lor derutantă. Funcţia ei alegorică, dintr-o dată, se bifurcă punîndu-se atît în serviciul ideii tematice cît şi în acela al compoziţiei. În acest din urmă sens, nuvela poartă pecetea unei îndrăzneli creatoare realmente insolită şi un examen critic consacrat exclusiv structurii ei compoziţionale e dintre cele mai tentante.

Ctitor al romanului românesc realist modern, prin *Ciocoii vechi și noi*, Nicolae Filimon este, în același timp, un important precursor al nuvelisticii noastre. Fără a atinge performanțe comparabile cu acelea ale lui Constantin Negruzzi sau Vasile Alecsandri, nuvelistul Nicolae Filimon este remarcabil atît prin contribuția sa la alcătuirea imaginii de ansamblu a „genului" din perioada dobîndirii propriei conștiințe estetice, cît și prin deloc neglijabilele elemente simptomatice pentru evoluția ulterioară a prozei scurte românești, în speță, a celei muntenești. Dat fiind spiritul ce-o caracterizează, nuvelistica lui Filimon ni se pare mai apropiată de aceea a lui Alecsandri. Situat de Tudor Vianu, în *Arta prozatorilor români*, la „începuturile realismului", împreună cu C. Negruzzi și Ion Ghica — datorită *Ciocoilor...*, firește — autorul volumului *Excursiuni în Germania meridională* este, totuși, un „călător romantic" și el. Însușirea se reflectă pregnantă chiar în nuvelele sale. Să reținem faptul că spectaculoasa *Frideric Staaps sau atentatul de la Schönbrunn*, la origine, e totuna cu capitolul XIX din numita carte de călătorie. Ca și în cazul lui Alecsandri, cum se vede, adesea materialul de viață colectat în paginile jurnalului de călătorie se așază „din mers" în tiparele nuvelei. Nu alta e, în fond, situația din „nuvelele italiene" *(O cantatriță de uliță, Mateo Cipriani, Ascanio și Eleonora)*, ce-și trădează din primul moment alura senzațională reporterică. Inconsistența analitică și patetismul excesiv exterior, de pură gestică, din aceste narațiuni sînt slăbiciuni întrucîtva compensate de sinceritatea ardentă a autorului care, asemenea unui veritabil personaj, nu arareori se implică și el în vîltoarea evenimentelor evocate. Nu încape însă îndoială că sinteza „miticismului" precaragialian din proza lui Nicolae Filimon se realizează în *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*. Nuvela se înfățișează ca o „ciornă" deosebit de interesantă și de promițătoare a marilor comedii caragialești. Fără s-o fi bănuit el însuși, ca viziune social-politică inculcată epicului și tipologiei personajelor, Filimon e un junimist *avant la lettre*, căci întreaga demonstrație din *Nenorocirile unui slujnicar...* se bizuie pe mecanismele puse în mișcare de marile discrepanțe dintre „forme" și fond. În toate direcțiile,

tribulațiile eroului său, Mitică Rîmătorian, poartă stigmatul alarmantei dichotomii dintre aparența și esența structurilor existenței generale al cărei exponent este. Alienarea față de condiția de „om natural" îl împinge spre un mod de viață profund inautentic, sublimat într-o perfectă parodie. Privit din unghiul celor mai de seamă aspirații — sentimentale, politice și, se înțelege, intelectuale — Rîmătorian este un vrednic înaintaș al lui Rică Venturiano. Tipologia eroului caragialian se află aici energic schițată, inclusiv în ceea ce privește irepresibilul apetit pentru exprimarea bîntuită de clișee și automatisme definitorii prin enormitatea lor comică.

Spiritul creator de structură enciclopedică al lui B.P. Hasdeu nu putea să nu se extindă și asupra prozei de ficțiune. Autorul pateticului dar și eruditului studiu biografic *Ioan-Vodă cel Cumplit* avea toate datele temperamental-artistice pentru a se încerca și în acest domeniu. Dealtfel, este semnificativ că lucrarea menționată, cronologic, se situează după nuvela istorică *Ursita* (1864), fragment dintr-un roman neterminat. Însă, examenul în sfera prozei de ficțiune Hasdeu îl dă, prima oară, în 1862, scriind nuvela *Duduca Mamuca (Din memoriile unui studinte)*, după răsunătorul proces de presă, la tipărirea în volum (1864), intitulată *Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student*. Asupra valorii artistice a acestei nuvele au planat și se pare că mai planează și acum opinii critice diferite și chiar contradictorii. În ce ne privește, înclinăm, mai degrabă, să vedem, în nuvela lui Hasdeu, o farsă, rezultată, ca structură artistică, din parodierea prozei romantice pasionale (modelul pare a fi mai ales Lermontov), iar ca substanță epic-conflictuală din rememorarea foarte liberă a unor întîmplări de viață prin care trecuse însuși scriitorul în timpul aventuroasei sale studenții. Însemnele „caragialismului" naiv și impur, precum la N. Filimon, rezidă tocmai în paradoxalul amestec de însușiri și defecte. Nuvela se plasează la începuturile farsei românești de tip comico-satiric și nicidecum la începuturile farsei tragice, cum ar fi dorit, probabil, scriitorul.

Meritul de a consolida și duce mai departe tradiția inaugurată de prototipul negruzzian al nuvelei istorice revine însă nu lui

Hasdeu cu fragmentul său *Ursita*, ci unui alt mare istoric, Alexandru Odobescu. În prefaţa ediţiei din 1860 a volumului *Scene istorice din cronicile româneşti*, se ştie, scriitorul declară că „fieşcine va vedea c-am avut drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpuşneanu". La fel de deschisă ca sens este şi fraza ce vine în continuarea precedentei: „Ca orice imitaţie, încercările mele sunt, negreşit, cu mult mai prejos de acel mic cap d-operă; în lipsa talentului, m-am silit cel puţin să păstrez, pre cît s-a putut, formele şi limba *Letopiseţelor* naţionale, cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vîrtos Ţara Moldovei; să adun datine, numiri şi cuvinte bătrîneşti, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicile vechi". Mărturisirile acestea constituie, fără abatere, premisele de la care se purcede la interpretarea nuvelelor *Mihnea Vodă cel Rău* şi *Doamna Chiajna*. Mai ales două idei sînt de reţinut: indicarea modelului, a prototipului, şi afirmarea propriei năzuinţe a scriitorului. Cel dintîi aspect are, desigur, un înţeles direct şi s-ar părea că asupra lui nu e nevoie să se mai insiste. Din unghi istoric-literar, însă, mărturisirea lui Odobescu are o semnificaţie excepţională. Departe de a fi doar expresia unui gest protocolar, „prefaţa" odobesciană constituie, dacă nu primul, în orişice caz, unul dintre întîile documente revelatoare ce atestă faptul că un foarte important prozator român modern are deplin conştiinţa existenţei unei tradiţii literare naţionale, întru totul întemeiată, artisticeşte viabilă, de la care el însuşi se revendică. După numai două decenii de la apariţia scrierii mai vîrstnicului său contemporan, declarînd-o „un mic cap d-operă", eruditul scriitor care este Alexandru Odobescu — semn al adîncii sale conştiinţe estetice — eliberează, am putea zice, certificatul de maturitate al prozei româneşti moderne de structură imaginar-epică. De unde deducem că mentalitatea generaţiilor precedente — anume, mentalitatea viciată de practica „imitărilor" şi a „traducţiunilor" adaptate — face acum loc unei concepţii estetice structurată din perspectiva tradiţiei naţionale. Pentru prima dată în istoria prozei noastre moderne, în chip programatic, este afirmat primatul judecăţii critice prin apel la criteriile impuse de tradiţia naţională. Şi oricîte încercări s-au făcut

de a se stabili similitudini directe între cele două nuvele ale lui Al. Odobescu şi anumite modele străine (de obicei, cu proza romantică de inspiraţie istorică a lui Walter Scott şi Al. Dumas-tatăl), exegeţii amatori de asemenea operaţii s-au izbit tocmai de acest puternic zid.

În al doilea rînd nu e mai puţin important a reţine adevăratul mod în care Odobescu înţelege să urmeze „lecţia" propusă de C. Negruzzi. Cuvintele impregnate de o anume umilitate faţă de sine („imitaţie", „încercările mele", „lipsa talentului" etc.), din *Prefaţă*, se cuvin a fi privite şi ca expresie a unei distanţări respectuos-ceremonioase faţă de metoda negruzziană. Că la mijloc este vorba de prezenţa unui subtil spirit critic din a cărui perspectivă Odobescu îşi defineşte propriul crez artistic nu există nici o îndoială. Tot în *Prefaţă*, chestiunea este cît se poate de limpede statuată: „Faptele istorice ale unei ţări sau ale unei epoce au totdeauna un interes mai viu cînd traiul şi ideile, obiceiele şi graiul de acolo sau de atunci ne sînt cunoscute. Scopul romanţelor istorice este, în parte, d-a ni le arăta; ăsta este şi folosul lor instructiv." Pe asemenea aserţiuni (reluate şi dezvoltate în *Cîteva ore la Snagov*), ce-şi află deplină confirmare în textul celor două nuvele, se întemeiază desigur opinia lui Vladimir Streinu, potrivit căreia, ca structură artistică, *Alexandru Lăpuşneanul*, pe de o parte, şi *Mihnea Vodă cel Rău* şi *Doamna Chiajna*, pe de alta, se află în raporturi de divergenţă. La originea acestei mari „divergenţe", cum s-a văzut, stă însuşi punctul de vedere al lui Odobescu, atît de ferm expus în *Prefaţă*. Într-aceasta, de fapt, rezidă, un alt punct de vedere asupra literaturii de inspiraţie istorică, punct de vedere a cărui demonstraţie practică, întîia oară, o face însuşi Odobescu în nuvelele sale. Astfel, ceea ce Vladimir Streinu consideră a fi emanaţia unui temperament „cultural eteroclit" reprezintă punctul de pornire al uneia dintre cele mai caracteristice şi mai viabile căi parcurse de proza muntenească de-a lungul întregii ei istorii. În chipuri extrem de diferite, „primatul arheologiei" din nuvelele lui Odobescu (G. Călinescu) îşi va exercita prerogativele în proza lui Al. Macedonski, a lui Gala Galaction şi Tudor Arghezi, a lui Mateiu Caragiale şi G. Călinescu, a lui Ion Vinea şi Camil Petrescu,

precum şi în a unor autori contemporani ca Eugen Barbu sau Ştefan Bănulescu. Curios este că, în comparaţie cu cel negruzzian, prototipul nuvelistic odobescian s-a dovedit cu mult mai fertil în ceea ce priveşte capacitatea de stimulare a iniţiativei creatoare în posteritate ; a făcut, aşa-zicînd, „şcoală". Explicaţia ni se pare, totuşi, destul de limpede. Am spune deci că nuvela lui C. Negruzzi e un model ideal, rezultat al unui „accident" de creaţie unic, irepetabil. De aici şi întreaga ei structură „închisă", refractară la orice tentativă de valorificare fie a temei propriu-zise, fie a formulei compoziţionale ; fără excepţie, toate încercările de această natură au suferit iremediabile eşecuri. Funcţia catalizatoare a prototipului negruzzian, în perspectivă istoric-literară, precum în cazul oricărei capodopere, constă în avertismentul menit a-i determina pe ceilalţi să se îndepărteze cît mai mult de el şi să-i decidă a căuta alte viziuni, alte formule. Se pare că autorul *Doamnei Chiajna* este primul care a înţeles perfect că aşa stau lucrurile. Inestimabilul merit al lui Odobescu, prin opoziţie, este tocmai acela de a nu fi căzut într-o atare eroare şi de a fi pus în circulaţie un prototip nuvelistic avînd efectiv o structură „deschisă". Este însuşirea ce provine din stilistica elaborată a nuvelelor sale, din, la urma urmei, „artificialitatea" lor savantă ; ceea ce îngăduie accesul la „secretul" de creaţie şi, drept urmare, ceea ce îndreptăţeşte îndrăzneala urmaşilor de a concura cu modelul propus de acest prozator de tip erudit.

Destinul fericit al evoluţiei prozei noastre epice face ca temerarul efort al întemeietorilor să se soldeze — cum s-a văzut — nu numai cu rezultate excepţionale, valabile, artisticeşte, prin ele însele ; totodată, lucrarea acestor mari pionieri are darul de a pregăti terenul deosebit de fertil pe al cărui sol va rodi creaţia nuvelistică a celei mai strălucite generaţii de maeştri ai genului din cîte a cunoscut literatura română de-a lungul întregii ei istorii. Eminescu, Caragiale, Creangă şi Slavici, aşadar, la scara istoriei noastre literare, nu sînt apariţii *ex nihilo*.

Făcînd suma caracteristicilor esenţiale ale junimismului (spiritul filozofic, spiritul oratoric, gustul clasic şi academic, aplecarea spre ironie, în fine, spiritul critic), Tudor Vianu conchide arătînd

că, în ultimă instanţă, „stilul de gîndire" al mişcării este prin definiţie „discriminativ, disociind valorile, identificînd domeniile şi separîndu-le cu limpezime". Toate acestea întrucît, odată cu epoca *Junimii*, „Un suflu de temeinicie trece (...) prin cultura noastră, într-un moment care avea atîta nevoie de o asemenea înrîurire".

Dacă dorim cu tot dinadinsul să ne raportăm la un program sub semnul căruia se desfăşoară demersul epic al celor patru mari scriitori, se înţelege, tocmai la asemenea trăsături caracteristice se cuvine a ne gîndi.

De o semnificaţie cardinală este, aşadar, faptul că (în pofida temerilor şi prejudecăţilor afişate de simţul artistic comun) o asemenea suveranitate a criteriului estetic, departe de a limita posibilitatea extinderii ariei tematico-problematice şi a diversificării viziunilor epice, din contra, creează cel mai fertil climat de manifestare iniţiativelor de orice natură. Într-un astfel de context, opera în proză a celor patru scriitori poate fi şi trebuie privită, în primul rînd, ca expresie a uneia din cele mai strălucite demonstraţii din cîte s-au întreprins la noi vreodată. C. Negruzzi şi prozatorii generaţiei sale dovediseră că este posibil şi necesar ca proza noastră epică să se emancipeze de nu puţinele vicisitudini ce grevau mentalitatea cultural-artistică din Ţările Române în deceniile de la mijlocul veacului al XIX-lea. Tot ce dăduseră ei la iveală în planul creaţiei propriu-zise (am arătat !) nu avusese cum evita chinurile celei dintîi naşteri, ale cărei urmări, se înţelege, nu au putut fi niciodată complet şterse. Marile lor performanţe sînt, în chip evident, expresia unor momente creatoare de excepţie, deci constituie abateri de la starea generală a climatului literar al epocii. Or, marii lor continuatori îşi asumau sarcina de a inversa termenii ecuaţiei. Ei transformă în instanţă estetică liminară tocmai criteriile valorizatoare ce avuseseră cu cîteva decenii în urmă un statut de excepţie. „Anormalitatea" de altădată, acum, se converteşte în normalitate, autorizată a impune tonul general.

Inestimabilul cîştig înregistrat de Caragiale de pe urma experienţei sale de „scriitor tragic" — cum o numeşte G. Ibrăileanu — este de căutat în proza scrisă după *Năpasta, O făclie de Paşti* şi *Păcat*. Scrutată pe întreaga ei întindere şi în toată complexitatea

ei structurală, proza caragialiană dintre aproximativ 1890—1910 (să nu uităm, schițele *Grand Hôtel „Victoria română"* și *Om cu noroc!* se intercalează între cele două „nuvele tragice" !) descinde nu numai din marile comedii, ci și din momentul creator marcat de *Năpasta*, *O făclie de Paști* și *Păcat*. În *Momente* (1901), în schițele, povestirile și nuvelele inedite din volumele *Schițe nouă* (1910) și *Abu-Hasan* (1915, postum), Caragiale rămîne, desigur, un scriitor satiric precum în comedii. Dar satira, acum, nu mai e doar socială, adică exclusiv a unui „pictor de moravuri". Totodată, în acest nou stagiu, în chip tot mai accentuat, satira caragialiană este apăsată de un tulburător duh dramatic și tragic, scriitorul vădindu-se, concomitent, „un pictor de morvuri" dar și „un pictor de stări sufletești".

A defini momentul Caragiale în evoluția prozei scurte românești, în fond, înseamnă a încerca să descifrăm pe cît posibil mecanismul acestui aproape inanalizabil proces osmotic, de întrepătrundere dintre comic, pe de o parte, și dramatic sau tragic, pe de alta. „Vîrsta modernă" a literaturii lui Caragiale despre care vorbește un interpret contemporan (Al. Călinescu), în cazul de față „vîrsta modernă" a prozei, mai presus de orice, aici își are rădăcinile intime. Modernitatea de anvergură universală asupra comicului, la Caragiale, se revendică, mai întîi, de la ideea că existența în sine a personajului este expresia unui sistem de relații psiho-sociale prin excelență grave, nu o dată dramatice sau chiar tragice. Aceasta e natura originară a condiției sale și faptul că personajul lui Caragiale nu se manifestă ca atare, acționînd și reacționînd în consecință, impunîndu-se deci ca veritabil erou dramatic ori, în anumite împrejurări, tragic, își are explicația sa pe cît de limpede, tot pe atît de profundă. Anume, este vorba de congenitala incapacitate a acestui personaj de a avea percepția exactă, adică realistă, a propriei condiții. Ceea ce, ca o fatalitate, îl determină să adopte un comportament guvernat de o pseudo-gravitate extremă, materializată, cel mai adesea, în atitudini și reacții ce probează o desăvîrșită absență a simțului ridicolului. Personajul caragialian devine comic nu dintr-un impuls al disimu-

lării față de sine, datorită propensiunii lui spre mască, în sensul că ar tinde, conștient, să arate altfel decît este, ci, pur și simplu, pentru că nu se îndoiește nici o clipă de statutul lui de ins înzestrat cu cea mai mare seriozitate. Congenitala lui infirmitate de a nu sesiza raportul de flagrantă inadecvare ivit între eul său metafizic și eul său fenomenal îi divulgă nu numai izbitoarea absență a simțului realității, ci și strania absență a simțului umorului. Afirmația poate să pară de neînțeles : personajul caragialian refuzat de simțul realității și al umorului ? Da, acesta este purul adevăr. Căci numai astfel e de înțeles inflexibila gravitate (în ce-l privește !) a comportamentului său, comportament a cărui singură lacună constă în desăvîrșita, prin ingenuitatea ei, absență a spiritului critic și, evident, autocritic. Dacă efectele acestui comportament sînt cu totul altele decît cele scontate de personaj — adică la polul opus maximei seriozități de care el dă dovadă în permanență —, vina, omenește vorbind, nicidecum nu e a lui. E o chestiune de fatalitate, de inexorabilitate a destinului. Am conchide, deci, spunînd că, peste toate, unica și marea vocație a personajului din proza satirică a lui Caragiale este vocația sa pentru „vina" tragicomică față de el însuși. Prin urmare, el își „joacă" drama în registru comic nu pentru că așa îi dictează propria voință, ci, dimpotrivă, pentru că amintita „vină" tragicomică îl atrage definitiv în vertijul ei. În ciuda derizoriei lui condiții de „om comun", descinzînd frecvent din lumea „faptului divers", de protagonist al existenței de o zi, strivită în foiletonul de ziar și, deci, de exponent al unui mod de viață în care expansiunea banalului atinge gradul zero, așadar, în ciuda faptului că, prin definiție, este, cum să spunem, „un nimenea", acest personaj se înscrie cu inconștientă siguranță de sine pe orbita dilematicului său destin.

Forma spiritului mic-burghez — expresie *sui-generis* a unei iremediabile dichotomii dintre sinele și sinea personajului —, definită de Caragiale însuși, gravitează în jurul unui unic și fatidic cuvînt, anume în jurul cuvîntului *moft*. În articolul-program al seriei din 1893 a *Moftului român*, glosînd pe marginea noțiunii, scriitorul propunea această memorabilă definiție : „Moft ! Mofturi ! O, Moft ! tu ești pecetea și deviza vremii noastre. Silabă vastă cu

nețărmurit cuprins, în care încap așa de comod nenumărate înțelesuri : bucurii și necazuri, merit și infamie, vină și pățanie, drept, datorie, sentimente, interese, convingeri, politică, ciumă, lingoare, difterie, sibaritism, vițuri distrugătoare, suferință, mizerie, talent și imbecilitate, eclipse de lună și de minte, trecut, prezent și viitor — toate cu un singur cuvînt le numim noi românii moderni, scurt : MOFT."

Cum se vede, repertoriul tematic sugerat de valorile semantice *sui-generis* atribuite acestui cuvînt-emblemă este cvasiexhaustiv. La Caragiale — spre deosebire de înaintași, Alecsandri, Filimon și chiar Negruzzi — comicul nu reprezintă doar un instrument de caracterizare sieși suficient, adică mînuit din unghiul „privirii". Asumîndu-și, normal, și această funcție, comicul caragialian se sublimează într-o tulburătoare — prin insondabila ei adîncime — formă de cunoaștere. Altminteri, cu greu am înțelege „miracolul" triumfătoarei cariere în posteritate a operei lui I. L. Caragiale. Se înțelege, inclusiv al prozei.

Recenzînd *Novele din popor* (*Timpul*, 28 martie 1882), M. Eminescu formula o seamă de puncte de vedere cu caracter larg teoretic, referitoare la specificul național în literatură, prevalîndu-se de proza lui Ioan Slavici, puncte de vedere a căror semnificație istoric-literară, ne dăm seama, este valabilă în întregime și acum. *Popa Tanda, Scormon, Budulea Taichii, La crucea din sat, O viață pierdută*, datorită, în egală măsură, tematicii și viziunii lor artistice, constituie pentru Eminescu dovezi peremptorii, capabile a arăta sensul major al dezvoltării epicii românești la acea dată. Slavici este acela care face fundamentalul salt de la „ideea de țăran" la aceea de țăran ca tipologie umană intrinsec definită, capabilă a declanșa resorturile unei gnoseologii artistice de maximă anvergură tocmai pe linia definirii a ceea ce Eminescu numea „geniul poporului românesc", categorie raportată la însuși fondul sufletesc al acestui popor. Îndreptățit prin originea și prin experiența sa de viață și nu mai puțin prin convingerile ce-i definesc conștiința artistică, Slavici își asumă această misiune cu atribut de noutate crucială în istoria prozei narative românești. Dealtminteri, el nu a făcut niciodată un secret din acest fapt, dimpotrivă, l-a afirmat

ca pe o coordonată esențială a propriului crez artistic. Titlul celei dintîi cărți tipărite, *Novele din popor*, conține, el însuși o asemenea „autodivulgare". Din nefericire, din punctul de vedere al multora — începînd, se înțelege, cu unii dintre contemporanii săi — Slavici, scriitorul „poporal" sau „poporan", înseamnă acel autor trăitor în a doua jumătate a veacului trecut și începutul celui prezent, care, înzestrat totuși cu un real talent „nativ", este animat, mai presus de orice, de o sincer-patetică dorință de a surprinde „pe viu" relele vieții țărănimii (prin extindere, de la un moment dat, și ale vieții altor pături sociale) din acele vremuri, cu unicul scop de a oferi grabnice soluții de îndreptare. De aici, lesnicioasa judecată, mai mult sau mai puțin fățiș exprimată, că opera s-ar fi datat, fiind doar un fidel și interesant document de epocă.

Revenim deci și reținem ideea lui Eminescu potrivit căreia volumul *Novele din popor* reprezintă „o lucrare de resumțiune a unor elemente preexistente din viața poporului". Prin aceasta, de fapt, Eminescu atrage atenția asupra celei mai de seamă dimensiuni a prozei slaviciene, privită din perspectiva ontologiei ei. Este vorba de matca mitic-baladescă autohtonă ce-i prezidează geneza și care îi asigură multrîvnitul acces la actul de implicare a temelor actualității social-istorice în temele permanente ale existenței. De la un asemenea nivel de percepere a realului (adesea, de extracție documentară, chiar cvasibiografică) se produce marele impact al narațiunii slaviciene cu „schemele" conflictuale, cu tipologiile umane și cu problemele etern-valabile, universale. Fenomenul a fost din ce în ce mai atent sesizat de o parte a criticii ultimelor trei-patru decenii, culminînd cu excepționala exegeză a Magdalenei Popescu. Se observă anume cum atît fondul epic, acaparant în continuare prin realismul lui inegalabil, cît și motivațiile moralist-didactice ale conflictului, identificabile de la primul contact, regenerează, subtextual și supratextual, cristalizînd într-o problematică ce reclamă, cu gravă și superbă îndreptățire, unghiuri de incidență umană tulburătoare prin complexitatea și adîncimea lor. Pe scurt spus (selectăm doar cîte una din multitudinea „definițiilor" posibile), în momentul de față e perfect plauzibil a vedea în părintele Trandafir un „posedat" — simpatic

și ușor comic, totodată — al epicureicei himere, trasă în variantă domestic-ardelenească, ce ne învață că făcîndu-ți bine ție insuți, adică trăind după legile firii, contribui la propășirea binelui universal. Mai departe: Mihai Budulea, Huțu, e un caz tipic de cărturar ridicat din pătura rurală ce se lasă — cu o resemnare disperată — definitiv înghițit de mediocritatea confortabilă a vieții (figură de ins dezabuzat, incapabil să-și scruteze cu bărbătească luciditate eșecul, ce se anunță ca un demn precursor al „înfrînților", al „oamenilor de prisos" din proza românească de mai tîrziu); cizmarul și apoi cîrciumarul Ghiță este exponentul unei tragedii de proporție mitică, din categoria marilor damnați, datorită ireversibilei sale decizii de a încheia fatidicul pact cu satanicul Lică Sămădăul; la rîndul lor, personajele din *Pădureanca*, reluînd și sintetizînd laitmotivul tematic de roman pastoral *sui-generis* din *Scormon*, *Gura satului* și *La crucea din sat*, dau expresie de neuitat tragediei pricinuite de blestemul căruia îi sînt supuse personajele, blestemul de a nu putea comunica între ele, spre a-și apropia astfel posibilitatea dezlegării conflictului sentimental și moral ce le prinde, cu neîndurătoare voluptate dramatică, în propria-i plasă.

Apare deci limpede faptul că eposul slavician parvine la captarea unor asemenea iradiații mitice și la o asemenea problematizare a fondului moral datorită, pe de o parte, înrădăcinării în solul mitosului autohton și, pe de altă parte, datorită sigurei dar și discretei vocații a scriitorului de a se raporta la marile modele, la prototipurile literaturii universale. Cînd una sau alta din cele două deschideri — cîteodată, chiar amîndouă! — nu s-au arătat generoase, spectrul eșecului n-a întîrziat să-și facă apariția. Este, desigur, cazul marelui număr de schițe și nuvele scrise de Slavici după *Novele din popor*, din rîndul cărora de-abia dacă se mai salvează două-trei; *Comoara*, *Om de caracter*, de exemplu.

Ceea ce s-a considerat și se mai consideră încă a fi recrudescența poporanist-sămănătoristă a viziunii din epica lui Slavici, de fapt, este, așadar, expresia celui mai firesc proces de alunecare în epigonism a unora dintre urmași. Adevărații continuatori ai marelui scriitor sînt alții, ei înșiși mari scriitori: Agârbiceanu, Rebreanu, Pavel Dan.

Dacă dorim să subliniem deosebirea structurală, în sens generic, dintre tipologia narativă a prozei lui Caragiale — în cea mai mare măsură — și Slavici, în raport cu proza lui Eminescu (și e bine să facem acest lucru, tocmai pentru a nu ne îndepărta de necesara viziune integratoare asupra „genului epic scurt" din epoca junimistă), putem recurge la „definiții" extrase din unele dintre cele mai autorizate surse în materie de teorie literară modernă. Astfel, René Wellek și Austin Warren (*Teoria literaturii*, E.P.L.U., 1967), ocupîndu-se de „natura și tipurile literaturii narative", constată că „Principalele două tipuri de narațiune au fost numite în engleză, unul *romance* (romanț), iar celălalt *novel* (roman)". Caracteristica *romanțului*, după cei doi autori, rezidă în natura lui *poetică*, în limbaj contemporan, *mitică*. În schimb, tipul *novel* (roman) este definit de structura lui *realistă*. Wellek și Warren, spre a se face mai bine înțeleși, invocă cele spuse de o autoare, Clara Reeve, încă în 1785: *the novel* „prezintă o imagine a vieții, a obiceiurilor reale și a epocii în care este scris", iar *the romance* „descrie, într-un limbaj ales și elevat, ceea ce nu s-a întîmplat și nu se va întîmpla vreodată". Sigur, distincția nu trebuie interpretată în chip absolut tranșant. Însă, valabilitatea ei, în principiu, este mai presus de orice îndoială. Ea trasează nu numai linia despărțitoare dintre proza caragialiană și slaviciană, pe de o parte, și cea eminesciană, pe de alta, ci, totodată, delimitează cele două mari albii ce vor capta în fluxul lor evoluția ulterioară a întregii proze românești. Esențial este deci că cele două tipologii vor revendica, neîntrerupt, poziții privilegiate, fără ca, firește, vreuna dintre ele să se substituie celeilalte; mai mult, chiar, fără ca vreuna dintre ele să izbutească, practic, a se manifesta în forme pure, dispensîndu-se de sprijinul celeilalte. Aceasta întrucît, simplu spus, reala eficiență a unei elaborații narative fundamental „realistă" nu este de conceput în afara unei revelatoare infuzii de spirit mitic-poetic, după cum cea mai avîntată, mai insolită proză imaginar-epică nu-și asigură șansa credibilității (verosimilitatea) fără a dispune măcar de o minimă dar semnificativă determinare realistă.

În cea de a doua direcție, Eminescu este un mare deschizător de drumuri; fapt tot mai puternic atestat cu trecerea timpului atît

din punctul de vedere al valorii propriu-zise a prozei sale cît și din punctul de vedere al iradiațiilor ei creatoare în posteritate. Cum observă un avizat interpret contemporan (Eugen Simion) apare perfect îndreptățită ideea de a vedea în Eminescu „un prozator fantastic cu nimic mai prejos de creatorii romantici ai genului, Jean Paul, Novalis, Hoffman, Chamisso, Edgar Poe etc." Am continua spunînd că vecinătatea lui Eminescu-prozatorul cu Eminescu-poetul se impune de la sine, fiind determinată de însăși morfologia întregii opere a scriitorului. Nu insistăm asupra faptului că proza este, în multe privințe, un inestimabil „dicționar", în care sînt divulgate, explicit, o seamă din marile teme din poezie, geneza lor, structura intimă a gîndirii estetice etc.; ceea ce, dintr-o dată, aruncă noi lumini asupra liricii eminesciene. Mai important, în contextul incursiunii critice de față, e de a arăta că proza eminesciană, ca dealtfel și teatrul, tocmai prin natura ei, face corp comun cu poezia, constituindu-se, ambele, într-un tot indivizibil, ce reclamă, așadar, aceleași unități de măsură, aceleași criterii, în planul definirii și al evaluării critice. Impresia ultimă și copleșitoare este aceea că, indiferent de genul abordat, Eminescu scrie o singură operă, generată de un unic impuls creator. Așa se face că despre Eminescu nu se poate spune, precum în cazul altor poeți, că tentația prozei ar fi pricinuită, în chip mai mult sau mai puțin sesizabil, de complexul genului în cauză. Nu se poate spune așa ceva pentru că, la drept vorbind, asemenea unora dintre cele mai mari genii romantice, chiar și în poezie, adesea, el se dovedește a fi un inegalabil epician. Acest extraordinar instinct epic al poetului prezidează și geneza prozei sale artistice.

Performanța geniului creator eminescian — prin excelență, romantic — este de a fi produs cîteva mari și inconfundabile metafore narative, grefate pe proiecția imaginar-fabuloasă a visului de amplitudine cosmicizant-fantastică. Sînt metafore narative ce își asumă — totodată —, cu demiurgic orgoliu și cu o istovitoare implicare afectiv-morală, sarcina de a pune în ecuație epic-meditativă, dîndu-le astfel glas, supunîndu-le celei mai tensionate interogații gnoseologice, tragic-obsedantele întrebări iscate de gîndirea

mitic-filosofică ce bîntuie conștiința umană, devorată de propriile-i incertitudini, dintotdeauna.

Îndelungul și deloc lesniciosul efort făcut de critică — începînd cu N. Iorga și G. Ibrăileanu — de a spulbera ideea că Ion Creangă ar fi doar un talentat culegător și mai ales povestitor al tezaurului folcloric — însușire ce ar explica chiar valoarea *Amintirilor din copilărie* —, în cele din urmă, s-a putut solda cu succese definitive datorită rigorii și minuțiozității teoretice sub al cărei semn s-a desfășurat interpretarea operei marelui scriitor. A trebuit, prin urmare, să fie depășită și faza unui soi de extaz misticizant, al cărei nucleu rezida în invariabila credință că, dată fiind unicitatea ei, opera lui Creangă ar reprezenta *un caz* insolubil, refractar oricărei tentative de a fi analizat și evaluat critic. Cu alte cuvinte, a trebuit să fie depășit ceea ce multă vreme s-a socotit a fi handicapul lipsei de criterii adecvate. Primul și cel mai important act reparator, într-un asemenea context, este desigur acela al reașezării scriitorului în albia istoriei literare. Procedînd în acest chip, avem numaidecît revelația apartenenței lui organice la matca extraordinarei resurecții literare junimiste, Creangă înscriindu-se astfel, în rîndul marilor ctitori ai prozei românești moderne din cea de a doua generație, alături de Caragiale, Slavici și Eminescu. Constatarea cu valoare de principiu vizează reconsiderarea din temelii a condiției așa-zisului scriitor „popular", în sensul netei marcări a liniei despărțitoare dintre simplul, onestul culegător, eventual și prelucrător de folclor, și creatorul autentic ce își trage substanța operei, direct, din aceeași sursă. Creangă parvine la această situație, inedită în literatura română, datorită atît de fericitului impact ce se produce între geniul său „natural", de *summa* a spiritului creator anonim, popular, constituit în decursul veacurilor, și conștiința estetică a unei mișcări literare de nemaiîntîlnită anvergură și maturitate la noi, precum cea junimistă. Numai judecata critică drept cumpănită de cei doi factori explică miracolul Creangă. După expresia lui G. Călinescu, în calitate de „humanist al științei sătești", „Creangă e aci povestitor de basme, aci *nuvelist în sensul vechi* (s.n.)". A fi „nuvelist în sensul vechi", pentru Creangă înseamnă, pe de o parte, a trata

realistic substanța adesea imaginar-fantastică a tezaurului folcloric și, pe de altă parte, a reactualiza, a da drept de circulație, în contextul prozei moderne, unui anume ceremonial al povestirii, ale cărui însușiri particulare (indestructibil legate între ele) sînt oralitatea expunerii și vizualitatea acesteia ; altfel spus, caracterul ei spectacular, bizuit pe ceea ce poetica modernă numește tehnica „privirii". În prima direcție, originalitatea actului creator rezidă în resubstanțializarea etnic-umană a fondului paremiologic preexistent. De unde îndreptățirea unei opinii precum aceea formulată încă de G. Ibrăileanu, potrivit căreia „poveștile" lui Creangă „sînt adevărate nuvele din viața de la țară", în care „miraculosul e secundar și de multe ori e un ingredient pentru puterea neobișnuită a picturii oamenilor și vieții lor sufletești". Mai mult, chiar : o atare propensiune spre autenticitatea realistă a epicului îngăduie clasificarea operei scriitorului, la scara genurilor și speciilor literare, dintr-o perspectivă inedită, de vreme ce un capitol este deținut de specia „basmului-nuvelistic" (v. Ovidiu Bîrlea, *Poveștile lui Creangă*, E.P.L., 1967). În a doua direcție, adică în privința expresiei, cum s-a observat în dese rînduri, arta „nuvelistică" a lui Creangă în alcătuirea ei intimă, e comparabilă cu aceea a lui Caragiale, deosebirea echivalînd, în primul rînd, cu însăși deosebirea impusă de specificitatea etic-psihologică a mediilor social-umane zugrăvite și, firește, de specificitatea lingvistic-culturală a acestora. În totul, însă, Caragiale și Creangă sînt primii noștri mari prozatori (poate încă neegalați în această privință), în a căror operă duhul oralității narative conservat de eposul autohton își află suprema lui expresie „nuvelistică".

Revenind la Creangă, să arătăm că (s-ar putea zice, tocmai pentru a înlătura orice dubiu) chintesența inconfundabilei lui vocații de nuvelist este probată de o creație al cărei conținut narativ, geograficește și istoricește privit, asemenea *Amintirilor*, face dovada unui realism strict databil. Ne referim, desigur, la capodopera nuvelistică *Moș Nichifor Coțcariul*.

Nu vom pierde din atenție faptul că cel puțin cîțiva prozatori contemporani cu Eminescu, Caragiale, Slavici și Creangă au izbutit să dea la iveală un număr mai mic sau mai mare de nuvele, schițe

și povestiri viabile ce amintesc direct de structurile prozei practicate de generația anterioară. Ne gîndim, firește, mai ales la un Nicolae Gane sau la un Iacob Negruzzi, ale căror „proze scurte", adesea, se conformează, la modul aproape ingenuu, viziunii tematico-stilistice din epica lui C. Negruzzi, Alecsandri, Filimon și, cîteodată, la cel dintîi, chiar din aceea a lui Asachi. Mai mult, este de reținut că și un descriptiv antichizant precum Hogaș, a cărui operă, absolut accidental, va apărea într-un alt moment istoric-literar, pune în circulație schițe și povestiri (*Cucoana Ioniță Hrisanti*, *Coana Marieta*, *Părintele Iovinadie* ș.a.) ce dau impresia unei tentative deliberate de revenire la „școala" portretisticii epicizate a acelorași înaintași. Important e, însă, a observa numaidecît că, odată afirmată și validată, școala prozei celor patru mari clasici atrage după sine consecințe dintre cele mai importante pentru evoluția prozei românești.

În plan temporal imediat, cea mai de seamă dintre consecințe, cum e și normal, se manifestă sub forma reacției violente menită a respinge, pe cît posibil, orice înrîurire și, drept urmare, menită a ambiționa instaurarea altor structuri epice. Protagonistul autorizat al acestei reacții — nici nu se putea altfel ! — este Alexandru Macedonski. Poetul *Nopților* e și autorul excepționalelor nuvele *Zi de august*, *Pe drum de poștă*, *Între cotețe*, *Nicu Dereanu*, *Cel de pe urmă Obrenovici*, *Oceania-Pacific-Dreadnougth*, cărora li se adaugă o seamă de schițe sau povestiri impregnate de un inedit și straniu farmec (*Masca*, *Cometa lui Odorescu*, *Palatul fermecat*, *Casa cu Nr. 10*, *Bucureștii lalelelor și ai trandafirilor*) și *Thalassa*, amplă elaborație epic-poematică, insolită „mare epopee", cum însuși autorul o subintitulează. Rezumînd, să arătăm că în cîmpul prozei, ca, dealtfel, și în al poeziei, al teatrului, nu mai vorbim de critică, Macedonski își fondează programul literar menit a-i asigura delimitarea de altele, în primul rînd de cel convorbirist, pe o idee simplă dar fundamentală. Avem în vedere ideea de resuscitare a tradiției autohtone din perspectivă dublă : a antijunimismului, pe de o parte, și, pe de alta, a sincronizării cu ceea ce, în mod foarte general spus, constituie modernismul literar european, mai ales cel francez, din ultimele decenii ale veacului

trecut şi din primii ani ai veacului nostru. Pecetea inconfundabilă a creaţiei macedonskiene este emanaţia directă a acestui paradoxal tradiţionalism modernizant care, nu o dată, cristalizează în structuri artistice tulburătoare. Astfel, pe toată întinderea, proza scriitorului se remarcă prin straniul ei aliaj dintre melosul ingenuu romantic, străbătut de avîntul sincerităţii fruste, elegiac-revendicativ, ce-şi soarbe tăriile din amintirea vieţii proprii, retrăită la modul aproape documentar, şi proiecţiile în spaţii imaginar-onirice, subtil filtrate printr-o psihologie artistică dezabuzată, „decandentă“, atinsă de „răul secolului“, aşa cum acesta se manifestă în rîndurile boemei europene de orientare parnasiană şi simbolistă. Dacă în prima direcţie Al. Macedonski este prozatorul sentimental sincer, avîntat, nu o dată corosiv, în descendenţa unui Heliade Rădulescu, C. Negruzzi şi V. Alecsandri (nefiind de neglijat nici „plebeismul“ bucureşenizat al lui N. Filimon), în a doua direcţie el face figură de prozator *estet*, acaparat de subiecte nemaiîntîlnite în epica românească, dată fiind, adesea, „irealitatea“ lor semnificativă, în ambianţa cărora inşi fantaşti şi anxioşi, traumatizaţi de nevindecabile angoase, trăiesc cu halucinantă concreteţe faptică himera posibilei autoregăsiri de sine, ca expresie, în ultimă instanţă, a însuşi eului plăsmuitorului lor.

Gestul „insurecţional“ al lui Al. Macedonski — în afara efectelor salutare probate de însăşi opera sa — îşi vădeşte viabilitatea şi în perspectiva posterităţii. În ordine cronologică, însă, deocamdată, cîştigul de cauză îl are, în esenţă, posteritatea prozatorilor de la Junimea. Nu e locul aici a discuta în ce măsură şi cum se manifestă în planul ideologiei literare spiritualitatea junimistă în opera respectivă, „epica scurtă“, a unor scriitori, ei înşişi atît de diferiţi unul faţă de altul, precum Duiliu Zamfirescu, Alexandru Vlahuţă, Barbu Ştefănescu-Delavrancea şi — ceva mai tîrziu — I. Al. Brătescu-Voineşti, I.A. Bassarabescu, D.D. Pătrăşcanu, Gh. Brăescu. Important este că aceşti scriitori receptează „din mers“ experienţa mai vîrstnicilor şi străluciţilor lor contemporani şi că, practic, reuşita scrisului propriu este în funcţie de modul în care ei valorifică respectiva experienţă în spiritul noului moment literar şi, se înţelege, potrivit cu personalitatea lor artistică. Mai mult, chiar: deosebit de simptomatic este faptul că nu lipsesc nici atitudinile de disociere programatică faţă de aceste experienţe.

De pildă, Duiliu Zamfirescu, prieten apropiat al lui Titu Maiorescu, colaborator asiduu la *Convorbiri literare*, îşi afirmă, cu un orgoliu caracteristic personalităţii sale, inadeziunea la modalităţile epice din proza lui Slavici şi Caragiale. Deşi (fără a recunoaşte) „tezist“ în accepţie zolist-flaubertiană, autorul ciclului romanesc al Comăneştenilor se revendică de la prototipul epic tolstoian, plasînd în centrul atenţiei psihologia individuală, realist şi obiectiv definită, adică în funcţie de contextul social-politic şi istoric nemijlocit. Duiliu Zamfirescu — cum bine observă Valeriu Cristea într-o recentă exegeză — este între primii noştri prozatori ce aspiră la cuprinderea narativă totală, fapt învederat în primul rînd de cutezanţa asumării, ca teme epice de sine stătătoare, a înseşi temelor istoriei contemporane lui. Prin urmare, criteriul autenticităţii — în sensul pe care îl va acorda noţiunii Camil Petrescu — se leagă de înţelegerea realist-documentară istoricistă a materiei epice, percepută, fireşte, prin prisma unor experienţe de viaţă individuale exemplare.

Nu încape discuţie, Duiliu Zamfirescu e unul dintre marii ctitori ai romanului românesc modern; în speţă, el este ctitorul romanului ciclic la noi. Ceea ce, însă, nu trebuie să ne facă să pierdem din atenţie sau să minimalizăm valoarea şi semnificaţia destul de bogatei sale opere de nuvelist. În cîteva rînduri, prozatorul obţine rezultate excepţionale şi în acest domeniu. Realismul analizei psihologice, adesea problematizată din unghiul dilemei morale, din reuşitele sale nuvelistice (*Locotenentul Sterie, Conu Alecu Zăgănescu, Subprefectul, Frica, Spre Coteşti, Singurătate, Cu bilet circular* ş.a.), anunţă efectiv unele din marile teme ale prozei noastre interbelice. Este vorba, între altele, de tema intelectualului inadaptabil, temă ce va tiraniza, aproape fără excepţie, pe cei mai reprezentativi prozatori din această perioadă.

În planul ideologiei literare, trei sînt sursele ce concură la edificarea viziunii din proza lui Delavrancea şi Vlahuţă: decep-

ționismul posteminescian, opțiunea pentru faimoasa și îndelung controversata, la timpul ei, lozincă a „artei cu tendință“ și determinismul psiho-social al școlii naturaliste. Evident, modul în care este aplicată o asemenea „rețetă“, după cum și rezultatele ei practice, constituie chestiuni ce țin de individualitatea artistică a fiecărui autor. Pornind de aici, faptele încep să-și schimbe sensibil înfățișarea. Fără a-i trece cu vederea o anume și, parțial, convingătoare încordare patetic-emoțională a stărilor morale, finalizată într-un pesimism al înfrîngerii, proza lui Vlahuță cu greu se salvează de sentimentalismul tezist ce-i grevează structurile epice, și așa, adesea, destul de anemice ele însele, din cauza foiletonismului lor superficial. Am fi nedrepți, totuși, dacă nu am recunoaște că din prodigioasa activitate epică vlahuțiană se desprinde un număr de titluri care arată că autorul lor e un prozator ce nu poate fi complet neglijat. Retrăirea copilăriei umile, frustrată de bucurii, e autentică în *Mogâldea*; reminiscența datinei populare prinde viață narativă reală în *De la șezătoare*; siluetele eroilor din *Vișan și Cassian* constituie îndepărtate puncte de reper pentru eroii prozei „populiste“ interbelice; prin aerul lor trist-elegiac, *Epraxia*, *La bătrînețe*, dar mai ales *În viltoare* (grație și subtilei tenebrozități de sorginte discret eminesciană ce-i potențează substanța) sînt schițe demne de atenție.

Cu mult mai complexă și, firește, în măsură a dobîndi atributul originalității într-un grad sporit, este arta de prozator a lui Delavrancea. Pe fondul ideologiei literare amintite, în multe privințe, autorul nuvelelor *Sultănica*, *Liniște*, *Iancu Moroi*, *Hagi-Tudose*, *Irinel*, *Bursierul* și al povestirilor *Zobie*, *Milogul*, *Neghiniță*, *Nu e „geaba“ cafea*, *Norocul dracului*, *Fanta-Cella*, *Șuer*, *Pravoslavnicul și slăninele*, *Bunicul*, *Bunica*, *Domnul Vucea* apare ca un eclectic de o speță aparte. Direcțiile tematice din proza sa, destul de multe, beneficiază de transpuneri narative surprinzătoare ca diversitate. Spirit patetic și lucid, liricizant și analitic, imaginativ-romantic și verist, exultant și pesimist, sentimental și pamfletar, Delavrancea e capabil a aborda cu dezinvoltură teme și viziuni atît de deosebite între ele încît pentru alt prozator riscul eșecului ar deveni aproape inevitabil. Nu vom spune că

scriitorului îi reușește totul; Caragiale avea, desigur, dreptate cînd îl ironiza — a parodiat *Sultănica* — imputîndu-i tocmai excesul dezinvolturii. E neîndoielnic, însă, că Delavrancea nu cade mai niciodată sub nivelul autenticității... plauzibile, făcînd dovada unui profesionalism exemplar, ce nu va scăpa atenției prozatorilor din generația următoare. Rasa talentului său își arată adevărata măsură și în însușirea de a redefini și fixa în perimetrul prozei românești anume teme și tipologii de intensă circulație universală. *Hagi-Tudose*, capodopera sa nuvelistică, e un exemplu clasic în această direcție. Și ne întrebăm dacă G. Călinescu, atît de rezervat în aprecierile sale critice, s-a gîndit că cel puțin unul din eroii săi memorabili, Costache Giurgiuveanu, este bucată ruptă din harpagonicul hagiu al lui Delavrancea.

„Micul romantism provincial și rustic“ (G. Călinescu) din opera lui Brătescu-Voinești este expresia decepționismului eminescian, despovărat, pe de o parte, de tendenționismul vlahuțiano-delavrancian și, pe de altă parte, exercitat, într-o bună măsură, în perimetrul social-uman, cu consecințele lui ideologic-literare, delimitat de proza lui Duiliu Zamfirescu. Sub cel din urmă aspect, deosebirea e că anvergura tolstoian-aristocratică din romanele și nuvelele zamfiresciene cade în reversul ei. Personajele unor nuvele precum *Scrisorile lui Mișu Gerescu*, *În lumea dreptății*, *Neamul Udreștilor*, *Pană Trăsnea Sfîntul* trăiesc, cu firească resemnare, drama inadaptării prin lentă și iremediabilă dezactivizare socială. Prinși în plasa paseismului lor elegiac și orgolios, eroii lui Brătescu-Voinești sînt aproape predestinați eșecului. Datorită firii lor de inși sentimentali intravertiți, ei dovedesc o voluptuoasă aptitudine în a-și complica simțămintele, gîndurile; pînă într-atîta că posibilitatea luării deciziilor capabile a-i îndepărta de răul vieții este exclusă. Sămănătorismul intelectualizant din romanele lui Cezar Petrescu, fără îndoială, aici își are obîrșia. Dar adevărata măsură artistică a temperamentului său sentimental-pesimist, Brătescu-Voinești o arată în narațiunile în care vicisitudinile ideologizante dispar cît mai mult. Deci, să nu pierdem din atenție fermecătoarele povestiri pentru copii (*Puiul*, *Moartea lui Castor*) și nici suita excelentelor schițe portretistice în care duhul

ironiei caragialiene — se înțelege, avînd tonul mult îmblînzit — își face apariția pe neașteptate : *Călătorului îi șade bine cu drumul*, *Blana lui Isaia*, *Metamorfoză*, *Din carnetul unui jurat*, *Patima*, *Microbul*, *Cocoana Leonora*, *Conu Alecu*. Să nu pierdem din atenție mai ales nuvela *Niculăiță Minciună*, mostră insolită de proză analitic-psihologică în contextul literar al vremii, și piesă de mare rezistență în ansamblul istoric-literar al genului.

Ajungînd la „proza scurtă", la istoria ei din prima jumătate a secolului nostru, se impune, oarecum brusc, constatarea că, după Delavrancea și Brătescu-Voinești, speța nuvelistului de anvergură începe a se afla într-o tot mai accentuată eclipsă. Nu spunem că dispar cu totul profesioniștii genului, ci, mai degrabă, observăm că aceștia, cîți sînt, formează o minoritate și că, în orișice caz, la cîrma marilor mișcări din cîmpul prozei nu se mai află ei. De fapt, pentru o bună bucată de vreme, statutul de nuveliști ca atare este deținut de autori care aparțin — unii chiar și ca biografie, dar mai ales ca spiritualitate — generațiilor anterioare. Este semnificativ, astfel, că numele autorilor care se detașează valoric, impunîndu-și personalitatea, sînt, în primul rînd, postcaragialienii I.A. Bassarabescu, D.D. Pătrășcanu și Gheorghe Brăescu. Evident, nu-i trecem complet cu vederea pe unii contemporani de-ai lor precum D. Teleor, Paul Bujor, I.I. Mironescu, Ioan Paul, Spiridon Popescu, Constanța Marino Moscu, I. C. Vissarion, Ion Dragoslav, Al. Cazaban, Emil Gârleanu etc., cărora, chiar dacă scriu și romane, le pot fi, totuși, alăturați C. Sandu-Aldea, Radu Rosetti, Jean Bart și alții. Fiind, majoritatea dintre ei, înfeudați celor două forme dominante de tezism literar-ideologic al epocii — sămănătorismul și poporanismul —, nuveliștii și povestitorii din acest contingent (altminteri, nu atît de asemănători unul cu altul cum s-ar putea crede) dau la iveală scrieri notabile, uneori, de-a dreptul, remarcabile. Ne gîndim, astfel, la un Emil Gârleanu, autorul unor numeroase volume de proză scurtă, căruia, pe lîngă meritul de a fi împămîntenit, la noi, specia schiței cu „personaje" recrutate din mediul faunistic (*Din lumea celor cari nu cuvîntă*, pandant autohton și original al celebrelor *Histoires naturelles* de Jules Renard), îi subliniem calitatea de a fi autorul cîtorva narațiuni foarte bune : *Punga*, *Ochii lui Turculeț*, *Prizonierul*, *Trei vedenii*, *Ochiul*, *Nucul lui Odobac* și altele. Capodopera scriitorului este, neîndoios, *Nucul lui Odobac*, nuvelă puternică prin tensiunea ei conflictuală, de o stranietate psihologică aparte. La rîndul său Jean Bart, într-o tratare epică discret reportericească, anexează cu succes noi teritorii tematice — lumea porturilor — epicii noastre scurte. În fine, din bogata și inegala producție nuvelistică a lui Al. Cazaban se detașează un însemnat număr de piese valoroase, demne de atenție și sub aspect tematic.

După această paranteză (cu totul necesară), să revenim la cei trei prozatori situați în descendență caragialiană, arătînd că scrierile lor marchează momente distincte în istoria nuvelei și schiței românești de după 1900, chiar dacă, așa cum mai arătam, genul practicat de ei sau care îi impune (cazul lui Gh. Brăescu) nu mai deține supremația în epocă. Umanitatea în sine, învăluită într-o ironie condescendentă, tolerantă, din viabilele schițe și nuvele ale lui I.A. Bassarabescu (dintre care remarcăm : *Un plagiat*, *Pe drezină*, *Cît ține liturghia*, *Acasă*, *Un dor împlinit*, *Un om în toată firea*, *În goana trenului*) este aceea a lui I.L. Caragiale. Cu o deosebire, totuși, care, e adevărat, ține mai mult de sesizarea noilor condiții sociale în ambianța cărora se manifestă „moftangiul" de extracție mic-burgheză. Eroul lui I.A. Bassarabescu e un „intelectual" mai așezat. Incapabil a reedita destinul tragicomic al înaintașilor, el e dispus, mai degrabă, a se obstina cu deconcertantă siguranță de sine în credința că respectabilitatea existenței lui relativ confortabilă e mai presus de orice dubiu. Mai puține la număr și, totodată, beneficiare ale unor mijloace de expresie mai reduse, prozele lui D.D. Pătrășcanu își asigură trăinicia prin rigoarea realist-ironică a dialogului, în măsură a da faptelor o „înscenare" convingătoare din primul moment. Imagine a unui mod de viață destins amuzantă, recreativ, proza lui D.D. Pătrășcanu captivează prin sobrietatea tonalității ironice, căreia, cîteodată, nu i se refuză anumite forme de manifestare psihologică obsesionale. Cu asemenea mijloace, simple și eficiente, autorul cunoscutelor și gustatelor narațiuni *Un prînz de gală*, *Decorația lui Vartolomei*, *Învingătorul lui Napoleon*, *Timotheiu Mucenicul*,

Înzăpădiţi !, *Candidat fără noroc* şi altele evită cu mult aplomb alunecarea în deriziunea foiletonistă.

Caragialeanismul lui Gh. Brăescu este implicit, în sensul apartenenţei la aceeaşi familie de spirite artistice. Autorul nuvelelor *Vine doamna şi domnul gheneral*, *A căzut Turtucaia !...*, *Un revoltat*, *Legea progresului*, *Metodă nouă*, *Jocul de război* etc. valorifică experienţa marelui său înaintaş din perspectiva tehnicii literare în general, circumscrisă categoriei eterne a comicului, mutînd-o, însă, în sfera unui univers tematic ce-i aparţine şi mînuind-o din unghiul unei atitudini a eului artistic diferenţiată. Curiozitatea e, însă, alta : tematic, într-o măsură dominantă, Gh. Brăescu se revendică de la un contemporan şi colaborator al lui Caragiale : Anton Bacalbaşa. Umbra lui Moş Teacă planează vădit asupra eroilor lui Gh. Brăescu, recrutaţi şi ei din mediul cazon. Dar cîtă deosebire, totuşi ! Anton Bacalbaşa surprinde fenomenul în faza copilăriei, făcîndu-i loc într-o structură epică nedisimulat foiletonistică şi trăgînd-o în albia unei tendenţiozităţi satirice afişate, în manieră curat pamfletară. Beneficiar — după toate indiciile — şi al unei lecturi atente a lui G. Courteline, Gh. Brăescu reaşază mentalitatea de o primitivitate desăvîrşită a lui Moş Teacă în tiparele impuse nu numai de marile metamorfoze interioare ale specimenului, ci şi de structurile socio-psihologice şi intelectuale noi, proprii unei alte epoci.

Exceptînd trinitatea I.A. Bassarabescu — D.D. Pătrăşcanu — Gheorghe Brăescu (acesta din urmă şi romancier nerealizat) este oare normal a se susţine că după 1900 şi mai ales după întîiul război mondial, vocaţia nuvelistică a prozatorilor români este pînă într-atît strivită de apetenţa pentru roman încît existenţa pregnantă a „genului scurt" să poată fi pusă sub însuşi semnul îndoielii ? Întrebarea nu e fără temei, atît timp cît, pentru mulţi, ideea unei istorii a nuvelei, povestirii şi schiţei româneşti de dinaintea şi, cu atît mai mult, de după cel dintîi război mondial pare oarecum nejustificată. Nu dorim să forţăm cu nimic realitatea şi, în consecinţă, ne însuşim pe deplin locul comun unanim acceptat potrivit căruia secolul al XX-lea — şi în cîmpul prozei româneşti — e un secol al romanului. Întrebarea este, însă, alta : dacă, dată fiind extraordinara strălucire a tradiţiei autohtone şi în pofida supremaţiei deţinute de genul „proteic", epica „scurtă" nu izbuteşte, totuşi, să-şi conserve potenţele delimitîndu-şi teritorii şi forme de manifestare în noul context ?

Un eventual studiu consacrat nuvelei, povestirii şi schiţei româneşti dintre 1900—1944 ar putea, credem, beneficia de ordonarea materiei în trei mari părţi, pornind de la statutul scriitoricesc general al autorilor. Prima mare despărţitură, se înţelege, i-ar avea în atenţie pe, aşa-zicînd, nuveliştii de profesie, „specie" căreia, cum vom arăta mai încolo, îi aparţin şi alţi prozatori în afară de I. A. Bassarabescu, D. D. Pătrăşcanu, Gh. Brăescu şi cei din generaţia lor. A doua despărţitură ar urma să analizeze creaţia nuvelistică a romancierilor, iar a treia pe aceea a poeţilor. Procedîndu-se astfel, există şanse reale de a reconstitui adevăratul tablou al genului, salvîndu-l de pericolul cronic al dispersării, fenomen atestat de toate studiile de sinteză ce au în atenţie fie întreg ansamblul literar al epocii, fie numai domeniul prozei. În ultimă instanţă, cîştigul cel mai de seamă obţinut de un asemenea eventual studiu ar consta în demonstrarea faptului că marea vocaţie „nuvelistică" a prozei româneşti îşi conservă şi acum potenţele propunînd un peisaj literar de-a dreptul strălucit prin diversitatea şi originalitatea valorilor ce-l compun. Revenind la criteriile ordonatoare mai înainte enunţate, să arătăm, astfel, că, practic, aproape toţi romancierii de seamă sînt, totodată, importanţi creatori în domeniul nuvelei, povestirii şi schiţei. Desigur, aprecierea contribuţiei fiecăruia dintre ei nu e o operaţie prea simplă, dacă ne gîndim că, în toate situaţiile, între cele două domenii există un adevărat circuit osmotic ce se manifestă atît de puternic încît, uneori, chiar tentaţia delimitării unui gen de celălalt comportă dificultăţi extreme. Am spune că, în ipostaza de nuvelist sau povestitor, fiecare romancier îşi are „cazul" său special, posibil de elucidat numai cu preţul analizei complexe, nuanţate. Ceea ce, pe de altă parte, nu exclude comparaţiile, dimpotrivă, se poate porni tocmai de aici. Iată, pentru exemplificare, *ad hoc*, supunem atenţiei grupul format din M. Sadoveanu, Agâr-

biceanu, Rebreanu și Hortensia Papadat-Bengescu. Simpla scrutare a bibliografiei operei lor justifică următoarea observație : în timp ce pentru primii doi nuvela, povestirea și schița constituie o permanență, pentru ceilalți speciile în cauză se limitează, cronologic, la perioada de început a carierei lor literare. Faptul explică nu numai ponderea „genului scurt", vădit mai mare la Sadoveanu și Agârbiceanu, dar și diferența de statut estetic al acestui gen în raport cu romanul. Simplificînd întrucîtva, vom spune deci că nuvela, povestirea și schița, la Sadoveanu, ca și la Agârbiceanu, beneficiază de un statut relativ autonom. Evoluînd într-o parțială independență, la „concurență" cu romanul, la acești prozatori, „genul scurt" este expresia distinctivă a unei vocații epice bivalente. Consecințele ce decurg de aici nu sînt deloc neglijabile. Nu e vorba nicidecum de a propune raporturi antinomice și nici de a ignora organicitatea interferențelor dintre cele două cîmpuri. Din punctul de vedere al temei ce ne preocupă, important ni se pare că, procedînd astfel, ne apropiem mai mult de posibilitatea intuirii coerenței interioare a morfologiei proprii universurilor nuvelistice plăsmuite de cei doi prozatori. Impresia finală e aceea că Sadoveanu și Agârbiceanu sînt doi dintre cei mai mari autori de „proză scurtă" ai literaturii române, comparabili cu marii clasici ai veacului al XIX-lea. Dealtminteri, ei sînt urmași direcți și străluciți ai acestora în chiar perimetrul genului, fiind extrem de-apropiați de spiritualitatea operei lor.

Pornind din cronicarii moldoveni, din eposul oral autohton și din cărțile populare, trecînd prin opera lui C. Negruzzi, N. Gane, Creangă, Eminescu, Caragiale și Slavici, asimilînd tot ce-i de preț în proza contemporanilor săi dintru început (Brătescu-Voinești, I.A. Bassarabescu, Delavrancea, Vlahuță, Hogaș etc.), receptiv, discret, aproape cu indefinibil discernămînt, la valorile prozei universale (Boccaccio și Rabelais, Balzac și Dickens, Chateaubriand și Turgheniev, Tolstoi și Flaubert, Zola, Dumas-tatăl și Maupassant etc.), așadar, beneficiind de serviciile unei capacități de asimilare inegalabilă și vădind o intuiție artistică genială, fundată pe solul unei gîndiri și simțiri etnico-filozofică tulburătoare prin inéditul ei, prin anvergura ei mitică, totodată, dăruit cu o putere de

expresie de mare rapsod, cel mai reprezentativ prozator român, Mihail Sadoveanu, în totul, creează marea, fundamentala epopee a poporului român. Cum zice G. Călinescu, Sadoveanu plăzmuiește o operă echivalînd cu adevărata „arhivă a unui popor", o operă „simbolizînd o societate" (observăm noi, nu întotdeauna și neapărat „arhaică" !), „analizată în toate instituțiile ei" ; o operă a cărei umanitate este descrisă în tot ce ține de indescifrabilul mister al existenței ; „dragoste, moarte, viață agrară, viață pastorală, război și asceză, totul e reprezentat", arată criticul. Contribuția extraordinar de vastei opere de nuvelist a scriitorului (cu nenumărate bucăți excelente, cu unele, poate, inegale, iar cu altele, nu puține la număr, meritînd cu prisosință atributul capodoperei) la edificarea acestei epopei este, fără îndoială, decisivă. O parte din blocurile ce slujesc la înălțarea marelui edificiu este reprezentată de : *Județ al sărmanilor*, *Cozma Răcoare*, *Ion Ursu*, *Moartea unui copil*, *O istorie de demult*, *Hoțul*, *Dumbrava minunată*, celelalte povestiri din *Hanu-Ancuței*, *Cîntecul amintirii*, *Haia Sanis*, *O umbră*, *Păcat boieresc*, *Ochi de urs*, *Balta liniștii*, *O zi ca altele*, *Cînele*, *Roxelana*, *Nada Florilor* etc., etc.

Nu intră în discuție ideea de a compara pe Agârbiceanu cu Sadoveanu din perspectiva valorii de ansamblu a prozei lor „scurte". Alăturarea numelor celor doi scriitori urmărește evidențierea unei anume tipologii de prozator, cum spuneam, o tipologie bivalentă, specifică contextului epicii românești moderne și contemporane. Neexcluzînd, totuși, posibilitatea (dimpotrivă, subliniind-o) unei fructuoase și revelatoare analize vizînd interferențele, să arătăm deci că traiectul prozei scurte a lui Agârbiceanu este vădit asemănător cu cel sadovenian. Cu trecerea timpului, se dovedește tot mai mult că marea vocație de nuvelist a scriitorului, departe de a fi doar simpla expresie a unui instinct de povestitor „poporan", se structurează în baza unui complex proces de sintetizare și valorificare a tradiției (cea folcloric ardelenească, Slavici și Caragiale, Delavrancea etc.), proces asociat cu efectele bunei cunoașteri a romanului realist european, totul fiind trecut prin retortele unei conștiințe artistice bîntuite, pe de o parte, de propriile-i obsesii etico-morale, și, pe de altă parte, de dramaticile întîm-

plări de viață al căror martor sau, cîteodată, protagonist este Agârbiceanu însuși Pe scurt, aceasta explică procesul de îndepărtare (la început mai lent și mai incert, apoi puternic, decis) a scriitorului de capcana conjuncturalismului literar sămănătoristo-poporanist și orientarea sa pe calea unei viziuni proprii. Pe cît de bogată, tot pe atît de inegală (uneori, căderile sînt totale, „proza scurtă“ a lui Agârbiceanu rezistă celui mai sever proces de antologare, fie și dacă ne gîndim doar la titluri precum : *Fefeleaga*, *Luminița*, *Fișpanul*, *Delegat*, *Comoara*, *Valea-Dracului*, *Duhul Băilor*, *Melentea*, *Dura lex*, *Singurătate*, *Popa Man*, *Adăpost de o noapte*, *Jandarmul*, *Faraonii*. Exegezele criticii actuale, hotărîte, cu îndreptățire, a demonstra originalitatea universului epic al scriitorului, se sprijină în bună măsură pe substanța acestor nuvele și schițe, cîteva dintre ele de-a dreptul extraordinare.

Spre deosebire de aceea a lui Sadoveanu și Agârbiceanu, cum spuneam, proza scurtă a lui Rebreanu și a Hortensiei Papadat-Bengescu nu beneficiază de statutul unei independențe, fie și relativă, în raport cu opera romanescă. Din această pricină, coroborarea datelor bibliografice cu morfologia întregii opere a celor doi prozatori impune numaidecît constatarea că nuvela, schița și povestirea sînt apăsate de fatalitatea unei încleștate vasalități față de roman. În principal, punctul de plecare a fenomenului îl constituie poziția de operă de început a prozei nuvelistice, fapt ce atrage după sine cel puțin următoarele două consecințe : caracterul de „exercițiu“ artistic pregătitor și posibilitatea ca, în mare măsură, materia lucrărilor respective să fie absorbită de materia unuia din romanele ce vor urma sau care este elaborat chiar în același timp. Nici epica scurtă a lui Rebreanu, nici aceea a Hortensiei Papadat-Bengescu nu s-a putut sustrage întotdeauna unui asemenea complex proces de vasalizare. Numai atenta delimitare, pornită din interiorul întregii opere, a zonelor în care se exercită presiunea — anexionistă sau de influențare — a romanului este în măsură să scoată în evidență adevărata contribuție a celor doi prozatori la dezvoltarea nuvelisticii în general. În ce ne privește, vedem în *Ițic Ștrul, dezertor* o mare nuvelă psihologică, cu nimic diminuată ca valoare de un roman precum *Pădurea spînzuraților* (în pofida

substratului tematic comun). În genere, socotim că proza scurtă a lui Rebreanu rezistă întrutotul celei mai exigente selecții, spre a constitui o remarcabilă antologie, din al cărei sumar nu pot lipsi titluri precum : *Proștii*, *Dintele*, *Idilă de la țară*, *Hora morții*, *Catastrofa*, *Fiara*, *Omul mic și oamenii mari*, *Cumpăna dreptății*, *Baroneasa*, *Umbre*. Fără a fi un mare ctitor, precum în roman, nuvelistul Rebreanu nu poate fi minimalizat și, cu atît mai puțin, ignorat.

Supusă acelorași rigori critice, nuvelistica Hortensiei Papadat-Bengescu, neîndoios, se sustrage și ea, într-o bună măsură, tutelei romanului, impunîndu-și valoarea de sine stătătoare în o serie întreagă de bucăți prezente în volumele *Ape adînci*, *Femeia în fața oglinzii*, *Romanță provincială*, *Desenuri tragice*. Marea prozatoare (prin viziune și univers tematic, în esență, prin tipul de sensibilitate artistică) este întemeietoarea nuvelisticii „feminine“ românești. Tot ce s-a scris într-o atare direcție după ea, arată cu prisosință că aceasta este, într-adevăr, realitatea. Nuvelistica unor autoare precum Ticu Arhip sau Lucia Demetrius (din faza de început) reprezintă primul simptom al posterității bengesciene.

Statutul prozei scurte a lui Rebreanu și a Hortensiei Papadat-Bengescu este, credem, tipic pentru un însemnat număr de romancieri contemporani cu ei, prezenți și în cuprinsul genului respectiv. Aceeași perspectivă critică asociativ-disociativă se impune fiind vorba, așadar, de valoroasa nuvelistică a lui Mateiu Caragiale, Anton Holban, Ionel Teodoreanu și Cezar Petrescu, cărora le pot fi alăturați Panait Istrati, Henriette Yvonne Stahl, Victor Papilian, Felix Aderca, I. Peltz, Sărmanul Klopstok, N. M. Condiescu, Ion Călugăru și alții. La fiecare dintre ei, autorul de nuvele, povestiri sau schițe stă în umbra romancierului, în așa fel încît caracteristicile (pînă la un punct, însăși valoarea) celui de al doilea se răsfrîng aproape direct asupra celui dintîi. Principial, nu este deci greu a deduce în ce constă aportul acestui grup de romancieri la îmbogățirea și diversificarea peisajului nuvelistic românesc din epoca interbelică.

Există însă, tot acum, prozatori în cadrul operei cărora „ostilitățile“ dintre „proza scurtă“ și roman iau, întrucîtva, căi diferite

față de cea sintetizată de Rebreanu și Hortensia Papadat-Bengescu. Cîteva exemple vor arăta despre ce anume este vorba.

Fără îndoială că cea mai spectaculoasă abatere de la regulile „jocului" aparține prozei lui Gala Galaction. Desigur, nu împărtășim cu totul severitatea criticii interbelice — E. Lovinescu și G. Călinescu, de pildă — mai mult sau mai puțin obedient preluată și de unele exegeze actuale, în sensul respingerii *de plano* a romanelor lui Gala Galaction. Dar autorul interesantelor romane *Papucii lui Mahmud* și *La răspîntie de veacuri* este unul dintre marii noștri nuveliști. Neosimbolismul „estetizant", în același timp, de o mare tensiune morală și afectivă al lui Macedonski, stranietatea halucinatorie din nuvelele fantastice caragialiene, tradiția mitic-folclorică de sorginte balcano-dunăreană, aflată într-un inedit amestec „păgînizant" cu fatalismul religios, iată doar o parte din sursele, privite în sine atît de divergente una față de alta, ce își dau întîlnire, fiind resorbite într-un unic flux narativ, în nuvelele și povestirile memorabile ale lui Gala Galaction: *Moara lui Călifar, Copca Rădvanului, Gloria Constantini, La Vulturi!, De la noi, la Cladova, Grație și Palamon, Lîngă apa Vodislavei, Plecarea Drozileei, Caligraful Terțiu* și altele.

Figură aparte fac, de asemenea, alți doi însemnați prozatori ai epocii: Gib I. Mihăescu și Mircea Eliade. În cazul lor, însăși ideea de a vorbi de o anume tutelă a operei romanești asupra celei nuvelistice nu are temei, atîta vreme cît între cele două domenii e dificil, dacă nu imposibil, a se stabili nu numai deosebiri de ordin stilistic ori tematic, ci — fapt cu atît mai semnificativ — și sub raportul valorii estetice. Este adevărat, cronologicește, volumele de nuvele ale lui Gib Mihăescu preced romanele sale. Cu toate acestea, în momentul în care se decide a trece la roman — în 1930 apare *Brațul Andromedei*, prima scriere aparținînd genului — prozatorul e pe deplin format, matur, dovada constituind-o tocmai valoarea excepționalelor cărți de nuvele *La „Grandiflora"* (1928) și *Vedenia* (1929). Pe de altă parte, așa cum probează opera sa postumă, Gib Mihăescu continuă a scrie nuvele și în epoca în care își elaborează romanele. Concluzia este, deci, că, pentru autorul *Donnei Alba*, trecerea la roman reprezintă un act motivat în sine, adică fără o anume intenție de reevaluare a operei nuvelistice. Că așa stau lucrurile este semnificativ faptul că reala scară a valorii operei, la acest prozator, reclamă efortul de considerare critică în sine a celor două domenii. Fiecare dintre ele, fără a se concura unul pe celălalt, își impune propria-i ierarhie. Cît despre fondul tematico-problematic și viziunea epico-stilistică, evident comune peste tot, acestea își vădesc unitatea nu prin repetări sau preluări, ci prin extensiune și nuanțare. Iată de ce nuvelistica lui Gib Mihăescu constituie un tot coerent ce înscrie un capitol dintre cele mai distincte în istoria genului. Autorul profund originalelor nuvele *Vedenia, Între porțelanuri, Troița, La „Grandiflora", Noaptea focurilor, Împricinații* și altele, anexează universului „prozei scurte" românești un nou teritoriu, tulburător prin acuitatea analizei psihologiilor obsesionale, în descendență dostoievskiană.

În ceea ce-l privește pe Mircea Eliade, cronologia operei sale respinge de la bun început ideea unei presupuse poziții dominante a romanului asupra nuvelisticii, prin simplul fapt că apariția primului „gen", în linii esențiale, o precede pe a acestuia din urmă. Nu e locul nimerit aici a ne angaja într-o analiză de fond, ni se pare însă că, în comparație cu, de pildă, situația lui Gib Mihăescu, la acest prozator se poate vorbi chiar de o anume superioritate valorică, privită în totalitate, a nuvelisticii față de romane. „Genul scurt" dezvăluie în cel mai înalt grad originalitatea estetică a prozei sale, fixîndu-i cu exactitate locul în cîmpul prozei românești moderne. În conștiința literară, marele prozator Mircea Eliade este prezent nu atît prin romane ale „trăirii" și „experienței" de factură gidiană, precum *Șantier, Întoarcerea din rai, Huliganii* și *Nuntă în cer*, altminteri, opere de indiscutabil interes privite ca experimente artistice și, implicit, ca documente revelatorii pentru o epocă literară de febrile căutări. Excepționala notorietate de prozator a lui Mircea Eliade se leagă, în primul rînd, de amplele sale nuvele (unele romane mai concentrate); din seria antebelică, *Domnișoara Christina, Șarpele, Secretul doctorului Honigberger, Nopți la Serampore*, iar din cea postbelică, *Un om*

mare, Douăsprezece mii de capete de vită, La țigănci și celelalte, cărora li se alătură într-o oarecare măsură romane de structură mai mult sau mai puțin similară, precum *Isabel și apele diavolului, Maitreyi, Strada Mîntuleasa, Noaptea de Sînziene.* Acestea sînt operele în care eposul filozofico-metafizic eminescian, racordat epic la mitologia magică autohtonă, în linia Caragiale, și potențat din unghi conceptual prin atingere cu spiritualitatea mitică asiato-indiană, cristalizează în structuri narative de o anvergură fantastică singulară în cîmpul prozei românești moderne.

Contribuția poeților, după 1900, la dezvoltarea prozei scurte, în totul, e de-a dreptul remarcabilă. Însă, ca și în cazul romancierilor, problema delimitării spațiului ce aparține realmente genului ridică serioase dificultăți. Mai mult decît la marii înaintași — Alecsandri, Eminescu, Macedonski —, vocația nuvelistică se confruntă aprig cu o mare diversitate de structuri antiepice, care constituie, astfel, o permanentă amenințare. Cum e și firesc, lirismul alimentează mai toate formele de obstacol ce se ivesc în calea elementului narativ, angajat în cursa de (cel puțin) relativă autonomizare. Spectacolul creat de această dispută este efectiv fascinant și ar merita, nici vorbă, un studiu detaliat.

Semnificativă este constatarea că tentația prozei — și acum — este aproape generală și că fenomenul ca atare se soldează, în numeroase împrejurări, cu valoroase cîștiguri și pentru „genul scurt". Critica vremii, mai ales prin E. Lovinescu (atît de obstinat în teza potrivit căreia între lirism și aspirația prozei de a dobîndi atributul „creației epice obiective" ar exista o fatală incompatibilitate), în general, a acordat o atenție redusă acestui capitol al prozei românești moderne. Aproape fără excepție, propensiunea poeților spre proză are drept sursă nevoia de a crea impulsului confesiv un cadru de exprimare mai directă, adică mai explicită din unghiul de vedere al faptelor strict concrete, ce dispun de o anumită încărcătură autobiografică. Practica, atît de în vogă la poeții simboliști, fusese autentificată la noi de Al Macedonski. Nu e, deci, întîmplător că experiența este preluată îndată de mai tinerii săi contemporani (unii, emuli declarați) și adaptată la vocile poetice proprii. Proza lui Ștefan Petică, D. Anghel, G. Bacovia, de exemplu,

poartă însemnele unui pregnant simbolism contaminat de modelul macedonskian. Încă departe de a cristaliza în forme epice avînd o oarecare valoare nuvelistică, „prozopoemele" lui Ștefan Petică *(Serenade demonice)*, au, mai degrabă, cînd semnificația unor fragmente nedisimulat autobiografice, cînd a unor notații descriptive, ce fac unitate cu poezia autorului *Fecioarei în alb*.

Declarat poetică, proza lui D. Anghel întrunește, în același timp, indiscutabile calități în planul creației epice. Autorul volumelor *Fantome* și *Oglinda fermecată* deține un capitol distinct în evoluția schiței și a povestirii din primele decenii ale veacului nostru. O fantezie lucidă, sugestiv analitică, prezidează actul de potențare epică a poematicului, la Dimitrie Anghel. În punctul lor de plecare, expresie a unor stări de spirit difuze, angoasant-nostalgice, ce gravitează în jurul unui eu poetic orgolios și însingurat, prozele sale își „obiectivează" fluxul liric slujindu-se, cu deosebită abilitate, de proiecția gîndului în amintirea epicizată și în descripția naturistă palpabilă, ambele populate de „fantomele" vieții trecute. De aici derivă impresia puternică de autenticitate poetic-psihică a schițelor și povestirilor lui Dimitrie Anghel. Impresionismul nesimbolist al viziunii sale, vădind certe virtuți analitice, va face carieră nu numai în epocă ci și după aceea, dacă ne gîndim la proza lui G. Topârceanu, Ionel Teodoreanu, Al. O. Teodoreanu, a Otiliei Cazimir și chiar la începuturile prozei Hortensiei Papadat-Bengescu.

Evantaiul tentației pentru proza stăpînită de duhul prototipului macedonskian este foarte larg și diversitatea peisajului rezidă în diversitatea personalității artistice a poeților ce-i aparțin. Pe această linie, ca autori de „proză scurtă", se situează Adrian Maniu, cu urmuzianul său volum *Din paharul cu otravă* (1919), Ion Minulescu, datorită volumelor de nuvele fantastice și stranii *Casa cu geamurile portocalii* (1908) și *Cetiți-le noaptea* (1930), Ion Vinea, cu cele două volume ale sale, *Descîntecul și Flori de lampă* (1925), *Paradisul suspinelor* (1930), cuprinzînd o extrem de interesantă serie de proze caracteristice și prin insolitul lor avangardism, Emil Botta, autorul bizar-oniricelor schițe din culegerea *Trîntorul* (1937) și alții.

Cazul prozei lui Bacovia — ca, dealtfel, și al poeziei — este dintre cele mai singulare. Avînd înfățișarea unui „jurnal al eșecurilor" (M. Petroveanu), acest sector al creației bacoviene poartă pecetea unui autobiografism nedisimulat, autorului părînd a-i fi absolut indiferentă ținuta prozastică a acestor „pagini bizare", amestec imprevizibil de poeme în proză fragmentate, de scene de-abia schițate, de gînduri și întîmplări în fugă notate etc. Și totuși, cum am încercat să demonstrăm într-un eseu mai amplu, în subteranele ei, proza lui Bacovia este animată de un ciudat elan „romanesc". O serie de fragmente (*Cubul negru*, *Cîntec tîrziu*, *Amăgire*, de pildă) parvin (fără voia lor, parcă) la situația de a închide în ele un univers epic fictiv, sieși suficient, de o apăsătoare stranietate, atît în ceea ce privește psihologia eroului narator, cît și atmosfera, atît de indefinibil bacoviană și acum. Dar poetul cu cea mai strălucită carieră de prozator, în epoca la care ne referim, este Tudor Arghezi. Și în acest domeniu supremația geniului arghezian este recunoscută de cele mai autorizate voci critice.

Adeziunea se produce la modul superlativ, iar „definițiile" criticii sînt revelatoare. Revelatoare dar, paradoxal, insuficiente, totuși, căci dacă e să enunțăm atributul cel mai de seamă al prozei argheziene, resemnați, va trebui să recunoaștem că singurul lucru pe care îl putem spune despre ea, fără teama de a simplifica, rezidă în incompatibilitatea funciară dintre structura ei și orice încercare de definiție cu pretenție de cuprindere exhaustivă, fie aceasta oricît de subtilă. Perfect justificat, Tudor Vianu situează proza argheziană în descendența prozei lui Macedonski și D. Anghel. E fapt dovedit, însă, că invocarea operei lui Caragiale și, mai înainte de el, a lui Ion Ghica, C. Negruzzi, Al Odobescu, ca să nu mai vorbim de laicizarea stilului cărților bisericești, are temeiuri tot atît de puternice. Nu mai puțin dificilă, într-un fel, de-a dreptul inoperantă, se dovedește orice tentativă critică animată de intenția clasificării prozei argheziene din perspectiva teoriei genurilor literare. Se convine, în cele din urmă (exceptîndu-se, eventual, romanele) că Arghezi este întemeietorul unei specii noi : *tableta*.

Dar, categorial privită, ce este *tableta* ? Mai exact, ce nu este *tableta* ?, devreme ce ei nu-i sînt străine nici poezia, nici pamfletul, nici portretistica, nici eseul, nici epicul, nici „înscenarea" dramatizată, nici „gratuitatea" asociativă a cuvîntului etc., etc. Într-o anumită măsură — se zice — tableta argheziană, ca statut estetic, reeditează situația „momentului" caragialian. Chestiunea e, însă, de a încerca să intuim notele deosebitoare, prin comparație cu „momentul" caragialian, tocmai pentru a putea, cît de cît, să-i aproximăm condiția. Or, în acest punct, exegeza critică dedicată tabletei argheziene — ni se pare — se află de-abia la începuturile ei. În contextul prezentului studiu introductiv, ceea ce nu ezităm, totuși, să afirmăm vizează ideea că virtuțile nuvelistice ale tabletei argheziene nu numai că sînt incontestabile dar au și o inegalabilă originalitate.

Încheind aceste sumare considerații cu privire la prezența poeților în cîmpul epicii noastre scurte moderne, să mai arătăm că o atenție deosebită reclamă activitatea de prozator a lui Al. Philippide. Interesat și de aspectele teoretice referitoare la condiția genului, autorul *Monologului în Babilon* scrie trei nuvele, dintre care una„ *Floarea din prăpastie* (1941), concurînd ca întindere cu un veritabil roman, este excepțională.

Apare, așadar, cît se poate de limpede faptul că, după primele două decenii ale veacului al XX-lea, sarcina de a duce mai departe tradițiile „prozei scurte" românești, într-o măsură hotărîtoare, revine romancierilor și poeților. S-ar putea spune, astfel, că apariția nuvelistului „de profesie", acum, ține mai mult de întîmplare și cele cîteva exemple pe care le vom da arată că, într-adevăr, aceasta este realitatea. Astfel, apariția lui Urmuz cu „antiprozele" lui a fost și este interpretată ca un accident de istorie literară pe cît de insolit tot pe atît de interesant și de controversat. O asemenea controversă pe marginea „paginilor bizare" urmuziene are șansa de a se prelungi la nesfîrșit, atîta vreme cît sîntem conștienți de dificultățile ce le incumbă orice încercare critică de a aplana dichotomia dintre statutul lor de simplu document, simptomatic pentru o anume stare de criză, paroxistică, a conștiinței estetice, pe de o parte, și valoarea, semnificația lor literară in-

trinsecă, privite ca act de creație epică în sine, pe de altă parte. Tot de natură accidentală este prezența ca autori de proză scurtă în exclusivitate a unor scriitori precum Aureliu Cornea, Stejar Ionescu, Alexandru Sahia și Pavel Dan. Este vorba de prozatori care, datorită morții lor premature, nu au izbutit să dea decît scrieri de început, circumscrise, e adevărat, genului nuvelistic, dar despre care e greu de spus ce loc ar fi deținut în ansamblul creației plăsmuitorilor lor în situația fericită că aceștia ar fi traversat toate etapele unei cariere literare normale. Există, astfel, indicii că acești prozatori erau deciși a trece la roman. Prin urmare, îi considerăm nuveliști de profesie numai fiindcă, în scurta lor activitate, ei nu au mai apucat a-și scrie romanele.

Deosebit de interesantă, în cazul fiecăruia, totuși, nuvelistica lui Alexandru Sahia, dar mai ales a lui Pavel Dan se detașează vădit de stadiul marilor promisiuni, impunîndu-se prin însăși originalitatea ei. Meritul important al lui Sahia (*Revoltă în port, Uzina vie, Ploaia de iunie, Moartea tînărului cu termen redus, Șomaj fără rasă, Întoarcerea tatei din război*) este de a fi reconsiderat viziunea literaturii așà-zis „populiste", cu umanitarismul ei vag sentimental și cu mizerabilismul ei superfluu în ceea ce privește psihologia eroilor, conferindu-i demnitatea unei tensiuni epice realist-dure, reporterićești, și o deschidere etic-socială cu adevărat revoluționară. Dăruit cu o vocație epică ieșită din comun, Pavel Dan constituie o apariție excepțională în cîmpul prozei noastre de la finele perioadei interbelice. Chiar și numai puținele lui scrieri — dar cît de valoroase ! — atestă faptul că Pavel Dan este deja creatorul unei *opere*. Iradiind din „ființa" ei intimă, atributul cel mai de seamă al acestei opere, situată în context istoric-literar, este acela de a fi demonstrat că una dintre cele mai constante — dacă nu chiar cea mai constantă — teme ale prozei românești dintotdeauna, universul rural, trebuie și poate să beneficieze de perspective epice sensibil înnoite în raport cu tot ce se produsese pînă la acea dată, spre a se evita primejdia devitalizării artistice, a iremediabilei alunecări în epigonism. Pavel Dan este acela care dă semnalul de alarmă în acest sens, detașîndu-se cu surprinzătoare siguranță de sine de tutela marilor modele, în primul rînd a celui

rebrenian. În cîteva cuvinte spus, atitudinea înnoitoare a tînărului și cutezătorului prozator vizează accentuata proiectare a dramei sociale pe ecranul conștiinței individuale a personajului, în sensul că acesta din urmă, prin tot ce face, gîndește și simte, înainte de a exprima, la modul tragic, o anume realitate social-umană obiectiv existentă, se constituie într-o revelatoare și dilematică expresie a propriului eu. Viziunea categorial-epopeică asupra epicului, implicit asupra personajului, din proza lui Rebreanu, în proza lui Pavel Dan face loc unei viziuni individual-analitice, drama socială dizolvîndu-se, pînă la cvasidispariție, în drama irepetabilă a personajului, prins în vertijul propriei lui conștiințe.

Proza românească contemporană, în unele din cele mai viabile direcții de manifestare, dovedește, tocmai în acest sens, marea semnificație a experienței marcate de nuvelistica lui Pavel Dan. Iată de ce e un motiv de legitimă satisfacție cînd constatăm că punctul final al concentratei noastre retrospective critice, menită a urmări drumul parcurs de nuvela, povestirea și schița românească timp de o sută de ani, îl constituie creația sa epică.

NICOLAE CIOBANU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Din capul locului, se cere să reținem că e vorba de o *antologie* și nu de o *culegere*. Odată făcută, afirmația atrage după sine consecințe deloc neglijabile : pe de o parte, autorul antologiei își ia libertatea de a acționa — firește, în limitele spațiului tipografic ce i se oferă — potrivit opiniilor și gustului propriu ; pe de altă parte, însă, nu e mai puțin adevărat că tot autorului antologiei îi revine îndatorirea de a convinge, argumentînd, că preferințele lui, departe de a fi expresia unei subiectivități necontrolate, arbitrare, dimpotrivă, emană de la criterii istoric-literare, critice și teoretice de certă valabilitate, obiective. Aceasta ni se pare, din unghi general critic, rațiunea de a fi a oricărei antologii și, dacă ne este îngăduit s-o spunem, aici își are sursa reală dilema ce-l întîmpină pe alcătuitorul ei. Problema, în principiu, e de a face „jocul" între latura a ceea ce ține de lucrurile socotite unanim acceptate (condiție *sine qua non* a oricărei culegeri-antologie însumînd scriitorii și titlurile ce se impun ori par a se impune de la sine) și tot ce aparține eventualului punct de vedere înnoitor propus de autorul antologiei.

Convinși, în primul rînd, că însăși materia literară a antologiei ne va da cîștig de cauză într-o bună măsură, în spiritul succintelor considerații de mai înainte, ținem să facem cîteva precizări. Propunîndu-ne a realiza o antologie a nuvelei, povestirii și schiței românești clasice și moderne, am luat drept punct de plecare, în ordine cronologică, proza lui Constantin Negruzzi, spre a încheia cu aceea a lui Pavel Dan. În prefață am arătat, sperăm, suficient de convingător motivele acestei delimitări.

Cît despre noțiunile *clasic* și *modern*, se înțelege că le utilizăm în accepția lor „profană" de *adjective* menite a *califica* antologia din unghi temporal general. Sînt deci utilizate în afara accepției lor de *concepte* strict teoretice și istoric-literare, chemate a *clasifica* și *defini* structurile artistice din perspectivă „închisă".

Judecînd atît după autorii selectați cît și după titlurile scrierilor trecute în sumar, fără îndoială, cititorul va fi surprins de unele „impurități" cu care îl întîmpină antologia. Primul aspect capabil a stîrni nedumeriri vizează, probabil, structura sumarului raportată la natura „genurilor" sau „speciilor" narative ce-l alcătuiesc. Mărturisim însă că antologia eludează acest aspect cu bună știință, dat fiind scopul esențial pe care îl urmărim : sugerarea ansamblului metamorfozelor ce au loc timp de aproximativ 100 de ani în aria întregii proze narative românești, cu excepția romanului. Convingerea noastră fermă este că, în totalitate, epica românească „scurtă" atinge asemenea culmi artistice, că dispune de o asemenea bogăție de structuri în ordine stilistico-tematică și că își asumă astfel de prerogative sub raportul relevării specificității naționale a întregii literaturi române, încît, comparativ cu numeroase alte literaturi, se impune ca un fenomen de-a dreptul excepțional. Nu se pune, desigur, în acest context, chestiunea minimalizării genului „proteic", romanul. Dar observăm că tocmai tiranica tendință de a clasifica și subclasifica în cîmpul așa-zisului gen epic scurt constituie o veritabilă barieră ce împiedică perceperea coerentă și completă a ansamblului. Pe de altă parte, ne place să credem că o antologie precum cea de față, ce tinde la o cuprindere „totală", sprijină în mod efectiv și aspirația legitimă de scrutare atît a morfologiei întregului fenomen epic supus atenției, cît și a morfologiilor particulare, proprii elementelor, respectiv, speciilor, subsumate. Cu alte cuvinte, pornim de la ideea că aspectul din urmă, al structurilor particulare, pentru a putea fi considerat expresia unor determinări intrinseci, aparținînd „speciilor" în cauză, este imperios necesar să fie privit mai întîi ca parte constitutivă a structurii „genului". La rîndul lui, acesta, „genul" nu ființează prin sine, concret, ci reprezintă o virtualitate, o „universală", am zice, implicată în chipul cel mai difuz cu putință în struc-

turile „speciilor“ sale. De aici decurge marele și paradoxalul impas teoretic ce se ivește ori de cîte ori se pune problema unei distincții mai mult sau mai puțin nete între nuvelă, povestire și schiță. Pînă la urmă — dacă nu dorim să fim partizanii „științelor literare“ scolastic-didactice — totul devine o chestiune a cărei înțelegere — și nu rezolvare ! — ține, în bună măsură, de temeinicia impresiei la lectură și de adîncimea simțului nuanțelor, sprijinit pe comparațiile revelatoare. A disocia pe terenul atît de friabil al „genului“ din perspectiva teoriei literare înseamnă, credem, a înainta pe o asemenea pistă, a aproximărilor asumate. Trecînd la selecția propriu-zisă — autori și titluri — se impun și acum unele precizări. Firește, selecția se face în funcție de criteriul valorii, criteriu care, cu atît mai mult în cazul unei antologii, echivalează cu ceea ce numim capacitatea de reprezentare a fiecărui autor și a fiecărei opere în economia ansamblului, delimitat și acesta, cantitativ, de un cadru dat. Judecînd după autorii prezenți în sumar și după scrierile alese, socotim că — dincolo de omisiunile fortuite — în esență, acest dorit impact se produce de la sine. Nu dintre cele mai lesnicioase, alegerea numelor de scriitori credem să nu se fi soldat cu prea multe absențe de neiertat. Iar scrierile cuprinse în antologie sperăm să fie în măsură a ține măcar într-un relativ echilibru balanța dintre cei doi poli : ansamblu și autor [1]. Ne referim la proporția „speciilor“ privită din ambele direcții, dar și la prezența tipologiilor narative fundamentale, statuate de teoria literară modernă. Sub cel de al doilea aspect, credem că antologia e

[1] În ambele direcții, evident, sîntem cei dintîi care regretăm absența din sumar a unor interesanți autori precum, de pildă, Ion Minulescu, Victor Papilian, Panait Istrati, Ion Vinea, Alexandru Sahia, Aureliu Cornea, Alexandru Philippide, Emil Botta și a altor titluri aparținînd înșiși autorilor cuprinși în antologie : cel puțin una din „scrisorile“ lui C. Negruzzi, *Sărmanul Dionis* ori *Avatarii faraonului Tlà* de Eminescu, *În vreme de război*, *Pastramă trufanda* de I. L. Caragiale, *Masca* și *Palatul fermecat* de Macedonski, *Zobie* de B. Șt. Delavrancea, *Proștii* de Liviu Rebreanu, *Sînge* de Hortensia Papadat-Bengescu, *De la noi, la Cladova* de Galaction, *Popa Man* de I. Agârbiceanu, *Vedenia* și *Între porțelanuri* de Gib I. Mihăescu, *Copil schimbat* de Pavel Dan ș.a.

de natură a produce vii satisfacții, dacă, de pildă, ne gîndim că ea conține piese de indiscutabilă valoare, încadrabile în „formele“ pe care B. Tomașevski (*Teoria literaturii. Poetica*, Editura Univers, 1973, p. 353, 354) le atribuie romanului : 1. romanul de amintiri, 2. romanul istoric, 3. romanul psihologic, 4. romanul satiric și parodic, 5. romanul fantastic, 6. romanul publicistic, 7. romanul fără subiect.

Trecînd la un alt aspect legat de structura sumarului, trebuie să arătăm că antologia nu-și refuză — și nici nu poate ! — orgoliul legitim de a reflecta eventualele schimbări de poziție ierarhic-valorică pe care, cum se spune, judecătorul suprem, timpul, le operează de-a lungul deceniilor. Practic, la acest punct, două sînt direcțiile care rețin atenția. Una dintre ele vizează anume permutații sau anume cazuri de „concurență“ în sfera creației aceluiași autor ; I. L. Caragiale, Eminescu, Ionel Teodoreanu, de pildă. A doua direcție în care timpul își exercită dreptul inalienabil de redescoperire și ierarhizare a valorilor se referă la o anumită categorie de autori, cărora, multă vreme, istoria literară nu a fost dispusă a le acorda o atenție prea mare. Cu cîteva excepții (Eminescu și, în parte, Alecsandri), este vorba de proza poeților, care, așa cum o dovedește nu numai exegeza critică modernă ci, se pare, și gustul publicului cititor, revendică tot mai mult dreptul de a fi tratată de pe poziții de egalitate cu aceea a autorilor epici de profesie. În sfîrșit, date fiind momentele istoric-literare ce delimitează cronologic antologia, este lesne de înțeles că nuvelistica postbelică a lui M. Sadoveanu și Mircea Eliade nu a intrat în atenția selecției ; situație valabilă și în cazul lui Camil Petrescu, Vasile Voiculescu, G. Călinescu, Geo Bogza, Ion Călugăru și alții.

Cîteva cuvinte despre ordinea dispunerii în sumar a autorilor și a lucrărilor selectate. Sigur că reala biografie interioară a „genului“ s-ar fi obținut procedînd la dispunerea în sumar a lucrărilor conform cu data exactă a elaborării și tipăririi pentru prima dată a fiecăreia ; soluție impracticabilă, întrucît, în cazul autorilor cu mai multe titluri selectate, n-ar mai fi fost cu putință așezarea lor în sumar într-un singur loc. De aceea am optat pentru criteriul cronologic impus de anul nașterii fiecărui autor.

Întrucît textul scrierilor antologate este extras din edițiile apărute în ultimele decenii (ediții indicate la referințele bibliografice), se înțelege că sînt peste tot aplicate normele ortografiei actuale. Mai precizăm că au fost păstrate numai notele de subsol ale autorilor, cu excepția nuvelei *Remember* de Mateiu Caragiale. În cazul acesteia, dată fiind marea frecvență a datelor livrești de un anume caracter (așa zicînd, ezoteric) și, deci, pentru a facilita o lectură mai cursivă, am păstrat notele întocmite la ediția Matei I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, E.P.L., 1965, colecția „B.P.T.".

Am considerat oportună întocmirea pentru fiecare autor a unui succint portret critic după formula notei biobibliografice, tocmai din dorința de implicare concretă, în sensul informării, a lucrărilor selectate în contextul istoric-literar căruia îi aparțin. Indicațiile biografice, în general sumare, selective, urmăresc același scop informativ. În ceea ce privește bibliografia critică, pentru a evita repetiția, nu am indicat de fiecare dată lucrările de sinteză în care, într-un fel sau altul, este supusă analizei activitatea prozatorilor români din domeniul nuvelei, povestirii și al schiței. Avem în vedere lucrări precum : E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, București, Editura Ancora, 1928 și *Istoria literaturii române contemporane 1900—1937*, idem, 1937, reeditate, prima în 1973 (Editura Minerva), a doua în 1975 (idem) ; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, I—II, București, 1934 ; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, F.R.P.L.A., 1941, și *Istoria literaturii române. Compendiu*, București, Editura Naționala Mecu, 1945, reeditată în 1968 (E.P.L.) ; Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române*, București, Editura Casei Școalelor, 1944, reeditată în 1971 (Editura didactică și pedagogică) ; Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941, reeditată în mai multe rînduri ; Ovid S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, E.P.L., 1967, ediția a II-a, 1974 (Editura Minerva) ; Dumitru Micu, *Început de secol 1900—1916, curente și scriitori*, Editura Minerva, 1970 ; Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Editura Junimea, 1970.

N. C.

CONSTANTIN NEGRUZZI

(1808—1868)

După toate probabilitățile, născut în 1808 la Trifeștii-Vechi din apropierea Prutului. Fiul lui Dinu Negruț, de origine răzășească, ajuns boiernaș în rang de paharnic, și al Sofiei Hermeziu. Din fragmentul memorialistic *Cum am învățat românește* aflăm că, în spiritul vremii, instrucția școlară, la început, o primește în limbile greacă și franceză. De-abia la 13 ani își însușește alfabetul chirilic și învață rapid a citi în românește utilizînd *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia* de Petru Maior. Ca eveniment marcant al adolescenței, reținem mărturisirea din *Scrisoarea a VII*, din care aflăm că în 1822 l-ar fi cunoscut pe A. S. Pușkin la Chișinău. Om al epocii sale, C. Negruzzi are o biografie tipică sub acest raport, avansînd în rang și ocupînd cele mai diverse dregătorii : în 1836, spătar, căminar, apoi diac-copist, la primăria din Iași din 1825 pînă în 1840 ; în 1835, ajunge în rang de postelnic ; în 1837 este deputat de Iași ; în 1838, secretar al Obșteștii Adunări ; în 1840, primar al Iașului ; între 1843 și 1849, director al Visteriei. Fiind, sub influența lui Montesquieu, partizanul formei de guvernămînt bazată pe monarhia temperat-constituțională — cum scrie el, monarhia „stîmpărată" —, față de revoluția de la 1848 manifestă o simpatie reținută. Sub domniile ce urmează marelui eveniment, deține alte funcții ; director al Departamentului Lu-

crărilor Publice, de exemplu. După Unire, al cărui adept este, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza este directorul Statisticii centrale, apoi ministru *ad-interim* la Finanțe. În 1862 se retrage din viața politică.

Activitatea literară a lui C. Negruzzi se desfășoară într-o strînsă corelație cu viața cultural-artistică a epocii. Primele încercări literare datează din 1823 și constau în traducerea din grecește a unor scrieri ce aparțin lui Dimitrie Darvari și Doamnei de Genlis, lui Voltaire și Marmontel. Traduce apoi melodrama lui Victor Ducange și M. Dinaux *Trente ans ou la vie d'un joueur,* care va fi tipărită în 1835, în Tipografia „Albinei", sub titlul *Triizăci ani sau viața unui jucător de cărți.* În 1837 traduce dramele *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei* de Victor Hugo, apărute în Tipografia „Eliad", București, pentru ca în anii următori să traducă din Antioh Cantemir *(Satire și alte poetice compuneri,* 1844, împreună cu Alecu Donici) și iarăși din Victor Hugo *(Balade,* 1845). Puternic înrîurit de romantism în prima fază a scrisului său, în *Curier de ambe sexe* din 1837 publică melodramatica și tenebroasa nuvelă *Zoe* iar *Aprodul Purice,* „anecdot istoric", apare la Tipografia „Albinei" în același an. Supremul triumf literar al lui C. Negruzzi se produce în 1840 cînd publică marea nuvelă *Alexandru Lăpușneanul,* în primul număr al *Daciei literare.* Tot în 1840, împreună cu M. Kogălniceanu, V. Alecsandri (la 9 ianuarie 1843), scoate revista *Propășirea,* cu titlul impus de cenzură, *Foaie științifică și literară.* Revista va fi suprimată la 29 octombrie 1844, una dintre cauze fiind și apariția în paginile ei a nuvelei *Toderică.* În 1849 se tipărește *Doi țărani și cinci cîrlani,* vodevil național într-un act; în 1851, *Muza de la Burdujeni,* farsă într-un act, cum s-a dovedit ulterior, o adaptare cvasi-fidelă a piesei *La Sapho de Quimpercorentin* a scriitorului francez Théodore Leclercq. În 1853 scoate gazeta sătească *Săptămîna.* În 1857 apare volumul *Păcatele tinereților* (Iași, Tipografia „Adolf Berman"). În 1866 este ales membru al Societății literare române, viitoarea Academie. După moartea sa, cu o introducere de V. Alecsandri, apare: *Scrierile lui Constantin Negruzzi,* I, *Păcatele tinereților,* București, Socec, 1872; II, *Poezii,* idem, 1872, III, *Teatru,* idem, 1873.

Se stinge din viață, în Iași, la 24 august 1868.

De consultat: 1. *Opere,* I, ediție critică, studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, Editura Minerva, 1974. 2. Liviu Rebreanu, *Centenarul nuvelei românești,* în *Amalgam,* Editura Dacia, 1977; Al. Piru, *C. Negruzzi,* Editura Tineretului, 1966; Nicolae Ciobanu, *Constantin Negruzzi: Viabilitatea prototipului clasic al nuvelei istorice,* în *Însemne ale modernității,* Editura Cartea Românească, 1977.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL

1564—1569

I

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...

Iacov Eraclid, poreclit Despotul, perise ucis de Buzduganul lui Ștefan Tomșa, care acum cîrmuia țara, dar Alexandru Lăpușneanul, după înfrîngerea sa în două rînduri, de oștile Despotului, fugind la Constantinopol, izbutise a lua oști turcești și se înturna acum să izgonească pre răpitorul Tomșa și să-și ia scaunul, pre care nu l-ar fi perdut, de n-ar fi fost vîndut de boieri. Intrase în Moldavia, întovărășit de șepte mii spahii și de vreo trei mii oaste de strînsură. Însă pe lîngă aceste, avea porunci împărătești cătră hanul tatarilor Nogai, ca să-i deie oricît ajutor de oaste va cere.

Lăpușneanul mergea alăturea cu vornicul Bogdan, amîndoi călări pe armasari turcești și înarmați din cap pînă în picioare.

— Ce socoți, Bogdane, zise după puțină tăcere, izbîndi-vom oare?

— Să nu te îndoieşti, măria-ta, răspunse curtezanul, ţara geme subt asuprirea Tomşei. Oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie. Boierii, cîţi i-au mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai ţine, dar cum vor vedea că măria-ta vii cu putere, îndată vor alerga şi-l vor lăsa.

— Să deie Dumnezeu să n-aibi nevoie a face ceea ce au făcut Mircea-vodă la munteni ; dar ţi-am mai spus, eu îi cunosc pre boierii noştri, căci am trăit cu dînşii.

— Aceasta rămîne la înalta înţelepciunea măriei-tale.

Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un aprod apropiindu-se, nişte boieri sosind acum cer voie să se înfăţişeze la măria-ta.

— Vie, răspunse Alexandru.

Curînd intrară sub cortul unde el şedea încungiurat de boierii şi căpitanii săi, patru boieri, din care doi mai bătrîni, iar doi juni. Aceştii erau vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spatarul Spancioc şi Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închinară pînă la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei.

— Bine-aţi venit, boieri ! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii m.ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile ţării şi am venit s-o mîntui ; ştiu că ţara m-aşteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuieşti, măria-ta, zise Moţoc, ţara este liniştită şi poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt ; căci aşa este obiceiul norodului nostru, să facă din ţînţar armăsar. Pentru aceea obştia ne-au trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeşte şi m.ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau, răspunse Lăpuşneanul, a căruia ochi scînteiară ca un fulger, şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi şi voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc ? Mai degrabă-şi va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A ! Nu mă vrea ţara ? Nu mă vreţi voi, cum înţăleg ? [1]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc ; noi sîntem datori a-ţi spune adevărul. Boierii sînt hotărîţi a pribegi la unguri, la leşi şi la munteni, pe unde au toţi rude şi prieteni. Vor veni cu oşti streine şi vai de biata ţară cînd vom avea războaie între noi şi poate şi măriei-tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Tomşa...

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul lui Dumnezeu, zise Veveriţă.

— Au doar nu sînt şi eu unsul lui Dumnezeu ? au doar nu mi-aţi jurat şi mie credinţă, cînd eram numai stolnicul Petre ? Nu m-aţi ales voi ? Cum au fost oblăduirea mea ? Ce sînge am vărsat ? Care s-au întors de la uşa mea, fără să cîştige dreptate şi mîngîiere ? Şi însă, acum nu mă vreţi, nu mă iubiţi ? Ha ! ha ! ha !

Rîdea ; muşchii i se suceau în rîsul acesta şi ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia mării-tale, zise Stroici, vedem că moşia [2] noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgînilor. Cînd astă negură de turci va prăda şi va pustii ţara, pe ce vei domni măria-ta ?

— Şi cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu măria-ta ? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii ţăranilor pre care-i jupiţi voi. Voi mulgeţi laptele ţării, dar au venit vremea să vă mulg şi eu pre voi. Destul, boieri ! întoarceţi-vă şi spuneţi celui ce v-au trimis ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle şi din pelea lui căptuşeală dobelor mele.

Boierii ieşiră mîhniţi ; Moţoc rămase.

— Ce-ai rămas ? întrebă Lăpuşneanul.

---

[1] Miron Costin (n.a.).
[2] Patria (n.a.).

— Doamne ! Doamne ! zise Moţoc, căzînd în genunchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre ! Adă-ţi aminte că eşti pămîntean [1], adă-ţi aminte de zisa scripturei şi iartă greşiţilor tăi ! Cruţă pre biata ţară. Doamne ! sloboade oştile aceste de păgîni ; vină numai cu cîţi moldoveni ai pe lîngă măria-ta şi noi chizeşluim că un fir de păr nu se va clăti din capul înălţimei-tale ; şi de-ţi vor trebui oşti, ne vom înarma noi cu femei şi copii, vom rădica ţara în picioare, vom rădica slugile şi vecinii noştri. Încredi-te în noi !

— Să mă-ncred în voi ? zise Lăpuşneanul înţelegînd planul lui. Pesemne gîndeşti că eu ştiu zicătoarea [2] moldovenească : „Lupul părul schimbă, iar năravul ba“ ? Pesemne nu vă cunosc eu şi pre tine mai vîrtos ? Nu ştiu, că fiind mai mare peste oştile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat ? Veveriţă îmi este vechi duşman, dar încai niciodată nu s-au ascuns ; Spancioc este încă tînăr, în inima lui este iubire de moşie ; îmi place a privi sumeţia lui, pre care nu se sileşte a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaşte încă pre oameni, nu ştie ce este îmbunarea şi minciuna ; lui i se par că toate paserile ce zboară se mănîncă. Dar tu, Moţoace ? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toţi domnii, ai vîndut pre Despot, m-ai vîndut şi pre mine, vei vinde şi pre Tomşa ; spune-mi, n-aş fi un nătărău de frunte, când m-aş încrede în tine ? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înşela. şi îţi făgăduiesc că sabia mea nu se va mînji în sîngele tău ; te voi cruţa, căci îmi eşti trebuitor, ca să mă mai uşurezi de blăstemurile norodului. Sînt alţi trîntori de care trebuie curăţit stupul.

Moţoc îi sărută mîna, asemenea cînelui care, în loc să muşce, linge mîna care-l bate. El era mulţămit de făgăduinţa ce cîştigase ; ştia că Alexandru-vodă a să aibă nevoie

[1] Patriot (n.a.).
[2] Proverbul (n.a.).

de un intrigant precum era el. Deputaţii erau porunciţi de Tomşa, ca neputînd înturna pre Lăpuşneanul din cale, să-şi urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jalobe şi dare de bani, să mijlocească mazilia lui. Dar văzînd că el venea cu însuşi învoirea Porţii ; pe de alta, sfiindu-se a se întoarce fără nici o ispravă la Tomşa cerură voie să rămîie a-l întovărăşi. Acesta era planul lui Moţoc ca să se poată lipi de Lăpuşneanul. Voia li se dete.

II

Ai să dai samă, doamnă !...

Tomşa, nesimţindu-se în stare a se împotrivi, fugise în Valahia şi Lăpuşneanul nu întîlnise nici o împiedicare în drumul său. Norodul pretutindene îl întîmpina cu bucurie şi nădejde, aducîndu-şi aminte de întăia lui domnie, în care el nu avusese vreme a-şi dezvălui urîtul caracter.

Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijiţi : ştiau că norodul îi urăşte, şi pre domn că nu-i iubeşte.

Îndată ce sosise, Lăpuşneanul porunci să împle cu lemne toate cetăţile Moldaviei, afară de Hotin şi le arse, vrînd să strice prin aceasta azilul nemulţămiţilor, carii de multe ori, subt adăpostul zidurilor acestora, urzeau comploturi şi aţîţau revolte. Ca să sece influinţa boierilor şi să stîrpească cuiburile feudalităţii, îi despoia de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni şi corumpe pre norod.

Dar nesocotind de ajuns planul acesta, îi omorea din cînd în cînd. La cea mai mică greşală dregătorească, la cea mai mică plîngere ce i s-arăta, capul vinovatului se spînzura în poarta curţii, cu o ţidulă vestitoare greşalei lui,

adevărate sau plăsmuite și el nu apuca să putrezească, cînd alt cap îi lua locul.

Nime nu îndrăznea a grăi împotriva lui, cu cît mai vîrtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefecii albanezi, serbi, unguri, izgoniți pentru relele lor fapte, își aflase scăpare lîngă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziți ; iar oștile moldovene, sub căpitani creaturc a lui, le ținea pe margeni ; slobozînd însă pre ostași pe la casele lor, le mărginise în puțin număr.

Întru o zi el se primbla singur prin sala palatului domnesc. Avusese o lungă vorbă cu Moțoc, care intrase iar în favor și care ieșea, după ce îi înfățoșase planul unei nouă contribuții. Se părea nestîmpărat, vorbea singur și se cunoștea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, cînd o ușă lăturalnică deschizîndu-se, lăsă să intre doamna Ruxandra.

La moartea părintelui ei, bunului Petru Rareș, care — zice hronica — cu multă jale și mîhniciune a tuturor s-au îngropat în sf. monastirea Probota, zidită de el, Ruxandra rămăsese în fragedă vîrstă, sub tuturatul a doi frați mai mari, Iliaș și Ștefan. Iliaș, urmînd în tronul părintelui său, după o scurtă și desfrînată domnie, se duce la Constantinopol, unde îmbrățoșă mahometismul și în locul lui se sui pe tron Ștefan. Acesta fu mai rău decît fratele său ; începu a sili pre străini și pre catolici a-și lepăda relegea, și multe familii bogate ce se locuiseră în țară pribegiră din pricina aceasta, aducînd sărăcie pămîntului și cădere negoțului. Boierii care, cei mai mulți, era încuscriți cu polonii și cu ungurii, se supărară, și corăspunzîndu-se cu boierii pribegi, hotărîră pieirea lui. Poate ar fi mai întîrziat a-și pune în lucrare planul, dacă desfrînarea lui nu l-ar fi grăbit. „Nu hălăduia de răul lui nici o jupîneasă, dacă era frumoasă,“ zice hronicarul în naivitatea sa. Într-o zi, cînd se afla la Țuțora, nemaiașteptînd sosirea boierilor pribegi, boierii ce erau cu dînsul,

ca să nu-l scape, au tăiat frînghiile cortului sub carele el ședea și, dînd năvală, l-au ucis.

Acum numai Ruxandra rămăsese din familia lui Petru Rareș și pre dînsa boierii ucigași o hotărîseră a fi soție un oarecărui numit Jolde, pre care ei îl alesesără de domn. Dar Lăpușneanul, ales de boierii pribegi, întîmpinînd pre Joldea, îl birui și prinzîndu-l îi tăie nasul și-l dete la călugărie ; și ca să tragă inimile norodului în care via încă pomenirea lui Rareș, se însură și luă el pre fiica lui.

Astfel gingașa Ruxandra ajunsesă a fi parte biruitorului.

Cînd intră în sală, ea era îmbrăcată cu toată pompa cuvenită unii soții, fiice și surori de domn.

Peste zobonul[1] de stofă aurită, purta un benișel de felendreș[2] albastru blănit cu samur, a căruia mînice atîrnau dinapoi ; era încinsă cu un colan de aur, ce se închia cu mari paftale de matostat, împregiurate cu petre scumpe ; iar pe grumazii ei atîrna o salbă de multe șiruri de margaritar. Șlicul de samur, pus cam într-o parte, era împodobit cu un surguci alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei, după moda de atuncea, se împărțea despletit pe umerii și spatele sale. Figura ei avea acea frumusețâ care făcea odinioară vestite pre femeile României și care se găsește rar acum, degenerînd cu amestecul națiilor străine. Ea însă era tristă și tînjitoare, ca floarea espusă arșiții soarelui, ce nu are nimică s-o umbrească. Ea văzuse murind pre părinții săi, privise pre un frate lepădîndu-și relegea și pre celălalt ucis ; și mai întâi hotărîtă de obștie a fi soția lui Jolde (pre care nici îl știa), acum fusese silită de aceeași obștie, care dispoza de inima ei făr-a o mai întreba, a da mîna lui Alexandru-vodă, pre care cinstindu-l și supuindu-i-se ca unui bărbat, ar fi

[1] O haină lungă deschisă dinainte (n.a.).
[2] Catifea (n.a.).

voit să-l iubească, dacă ar fi aflat în el cît de puţină simţire omenească.

Apropiindu-se, se plecă şi-i sărută mîna. Lăpuşneanul o apucă de mijloc, şi rădicînd-o ca pre o pană, o puse pe genunchii săi.

— Ce veste, frumoasa mea doamnă ? zise el sărutînd-o pe frunte ; ce pricină te face astăzi, cînd nu-i sărbătoare, a-ţi lăsa fusele ? Cine te-au trezit aşa de dimineaţă ?

— Lacrimile jupînesilor văduve care se varsă la uşa mea şi care strigă răsplătire la domnul Hristos şi la sfînta născătoare, pentru sîngele care verşi.

Lăpuşneanul, posomorîndu-se, desfăcu braţele ; Ruxandra căzu la picioarele lui.

— O, bunul meu domn ! viteazul meu soţ ! urmă ea, destul ! Ajungă atîta sînge vărsat, atîte văduvii, atîţa sărimani [1] ! Gîndeşte că măria-ta eşti prea puternic şi că nişte săraci boieri nu-ţi pot strica. Ce-ţi lipseşte măriei-tale ! N-ai cu nime război ; ţara este liniştită şi supusă. Eu, Dumnezeu ştie ! cît te iubesc ! şi copiii măriei-tale sînt frumoşi şi tineri. Judecă că după viaţă este şi moarte şi că măria-ta eşti muritor şi ai să dai seamă ! Pentru că, cu monăstirile nu se răscumpără sîngele, ci mai ales ispiteşti şi înfrunţi pre Dumnezeu, socotind că făcînd biserici îl poţi împăca, şi...

— Muiere nesocotită ! strigă Lăpuşneanul sărind drept în picioare şi mîna lui, prin deprindere, se răzămă pe junghiul [2] din cingătoarea sa ; dar îndată, stăpînindu-se, se plecă şi, rădicînd pre Ruxandra de jos :

— Doamna mea ! îi zise, să nu-ţi mai scape din gură astfel de vorbe nebune, că, zău, nu ştiu ce se poate întîmpla. Mulţămeşte sfîntului mare mucenic Dimitrie izvorîtorul de mir, a cărui hram se prăznuieşte la biserica ce noi i-am făcut la Pîngăraţi, că ne-au oprit de a face un păcat, aducîndu-ne aminte că eşti mama copiilor noştri.

[1] Orfani (n.a.).

[2] Un cuţit a căruia mîner se ascundea în teacă şi care slujea spre înjunghierea duşmanului învins. În Franţia se numea *miséricorde* (n.a.).

— De aş şti că mă vei şi omorî, nu pot să tac. Ieri, cînd voiam să intru, o jupîneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului [1] meu şi m-au oprit arătîndu-mi un cap ţintuit în poartea curţii : „Ai să dai seamă, doamnă ! îmi zise, că laşi pre bărbatul tău să ne taie părinţii, bărbaţii şi fraţii... Uită-te, doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci ! Uită-te !" şi îmi arăta capul sîngeros şi capul se uita la mine grozav ! Ah ! Stăpîne ! de atunci neîncetat văd capul acela şi mi-e tot frică ! Nu pot să mă odihnesc.

— Şi ce vrei ? întrebă Lăpuşneanul zîmbind.

— Vreau să nu mai verşi sînge, să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiete, să sare inima din mine.

— Îţi făgăduiesc că de poimîne nu vei mai vedea, răspunse Alexandru-vodă ; şi mîne îţi voi da un leac de frică.

— Cum ? ce vrei să zici ?

— Mîne vei vedea. Acum, dragă doamnă, du-te de-ţi vezi copiii şi caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine şi pune la cale să ne gătească un ospăţ, căci mîne dau masă mare boierilor.

Doamna Ruxandra ieşi după ce iarăşi îi sărută mîna. Bărbatul său o pitrecu pînă la uşă.

— Ei ! pus-ai toate la cale ? întrebă el, viind grabnic către armaşul său, care intrase atunce.

— Tot este gata.

Dar oare vor veni ?

— Vor veni.

[1] Un fel de caretă aşezată pe dricuri (n.a.).

III

Capul lui Moţoc vrem...

De cu seară se făcuse de ştire tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie şi domnul, ca să asculte liturghia şi apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse şi boierii erau toţi adunaţi.

Împotriva obiceiului său, Lăpuşneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor şi peste dulama poloneză de catifea roşie, avea cabaniţa turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur ; iar printre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane şi, apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie şi a sărutat moaştele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la faţă şi că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăşi în strană, se înturnă către boieri şi zise :

„Boieri dumneavoastră ! De la venirea mea cu a doua domnie şi pînă astăzi, am arătat asprime către mulţi ; m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu ştie de nu mi-a părut rău şi de nu mă căiesc de aceasta ; dar dumneavoastră ştiţi că m-a silit numai dorinţa de a vedea contenind gîlcevirile şi vînzările unora şi altora, care ţinteau la răsipa ţării şi la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii şi-au venit în cunoştinţă ; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul : „Bate-voi păstorul, şi se vor împrăştia oile".

Boieri dumneavoastră ! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca nişte fraţi, pentru că aceasta este una din cele zece porunci : „Să iubeşti pre aproapele tău ca însuţi pre tine şi să ne iertăm unii pre alţii, pentru că sîntem muritori, rugîndu-ne Domnului nostru Iisus Hristos — îşi făcu cruce — să ne ierte nouă greşalele, precum iertăm şi noi greşiţilor noştri".

Sfîrşind această deşănţată cuvîntare, merse în mijlocul bisăricii şi, după ce se închină iarăşi, se înturnă spre norod în faţă, în dreapta şi în stînga, zicînd :

— Iertaţi-mă, oameni buni şi boieri dumneavoastră !

— Dumnezeu să te ierte, măria-ta ! răspunseră toţi, afară de doi juni ce sta gînditori, răzămaţi de un mormînt lîngă uşă, însă nime nu le-a luat seama.

Lăpuşneanul ieşi din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospăteze împreună ; şi încălecînd, se înturnă la palat. Toţi se împrăştiară.

— Cum îţi pare ? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dînsul la masă, răspunse celălalt ; şi se amestecară în norod. Aceşti erau Spancioc şi Stroici.

La curte se făcuse mare gătire pentru ospăţul acesta. Vestea se împrăştiase că domnul se împăcase cu boierii şi boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor putea ocupa iarăşi posturi, ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului. Cît pentru norod, el era indiferent ; el din împăcarea aceasta nu aştepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă ; cîrtea numai asupra ministrului său Moţoc, care întrebuinţa creditul ce-l avea la domn, spre împilarea gloatei. Căci, deşi era necontenite jalobele obştiei pentru jăfuirile lui Moţoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prînzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărăşiţi fieştecare de cîte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmaţi şi că patru tunuri sta îndreptate spre poartă ; dar socoteau că

sînt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că și prepuneau vreo cursă, dar odată intrînd, nu se mai putea înturna : căci porțile erau străjuite și păzitorii porunciți a nu lăsa să iasă nime.

Adunîndu-se, boierii, 47 la număr, Lăpușneanul se puse în capul mesii, avînd în dreapta pre logofătul Trotușan și în stînga pre vornicul Moțoc. Începură a zice[1] din surle ; și bucatele se aduseră pe masă.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se introdusese încă moda mîncărilor alese. Cel mai mare ospăț se cuprindea în cîteva feluri de bucate. După borșul polonez, veneau mîncări grecești ferte cu verdețuri, care pluteau în unt ; apoi pilaful turcesc, și, în sfîrșit, fripturile cosmopolite. Pînza mesii și șervetele erau de filaliu[2] țesute în casă. Tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerile și păharele erau de argint. Pe lîngă părete sta așezate în rînd mai multe ulcioare pîntecoase, pline de vin de Odobești și de Cotnar și la spatele fieștecăruia boier dvorea cîte o slugă, care *dregea*[3]. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lîngă două junci și patru berbeci fripți, erau trei poloboace desfundate, pline de vin ; slujitorii mîncau și beau ; boierii mîncau și beau. Acum capetele începuseră a se înfierbînta ; vinul își făcea lucrare. Boierii închinau și urau pre domn cu vivate zgomotoase, la care răspundeau lefeciii prin chiote și tunurile prin bubuit.

Acum era aproape a se scula de la masă, cînd Veveriță ridică păharul și închinînd zise :

— Să trăiești întru mulți ani, măria-ta ! să stăpînești țara în pace și milostivul Dumnezeu să te întărească în gîndul ce ai pus de a nu mai strica pre boieri și a bîntui norodul...

---

[1] A cînta — cuvînt vechi (n.a.).
[2] O țesătură foarte subțire (n.a.).
[3] Turna vin (n.a.).

N-apucă să sfîrșească, căci buzduganul armașului, lovindu-l drept în frunte, îl oborî la pămînt.

— A ! voi ocărîți pre domnul vostru ! strigă acesta ; la ei, flăcăi !

În minut, toți slujitorii de pe la spatele boierilor, scoțînd junghiurile, îi loviră ; și alți ostași, aduși de căpitanul de lefecii, intrară și năpustiră cu sabiile în ei. Cît pentru Lăpușneanul el luasă pre Moțoc de mînă și se trăsesă lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El rîdea ; iar Moțoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simțea părul zburlindu-i-se pe cap și dinții săi clănțănind. Și cu adevărat era groază a privi această scenă sîngeroasă. Închipuiască-și cineva într-o sală de cinci stînjeni lungă și de patru lată, o sută și mai mulți oameni ucigași și hotărîți spre ucidere, călăi și osîndiți, luptîndu-se, unii cu furia deznădejdei, și alții cu aprinderea beției. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinși mișălește pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împotrivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-și cruce ; mulți însă din cei mai juni se apărau cu turbare ; scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor ; unii, deși răniți, se încleștau cu furie de gîtul ucigașilor și, nesocotind rănele ce priimeau, îi strîngeau pîn-îi înădușeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, își vindea scump viața. Mulți lefecii periră, dar în sfîrșit nu mai rămasă nici un boier viu. Patruzeci și șepte de trupuri zăceau pe parchet ! În lupta și trînta aceasta, masa se răsturnase ; ulcioarele se spărseseră și vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.

Odată cu omorul de sus, începuse uciderea și în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldați, plecară de fugă. Puțini care scăpară cu viață, apucînd a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor ; și invitînd pre alte slugi și oameni boierești, burzuluiseră norodul și tot orașul alergase la poarta curții, pre care

începuse a o tăia cu protivire. Gloata se întărîta din mult mai mult.

Lăpușneanul, pre care îl înștiințase de pornirea norodului, trimise pre armașul să-i întrebe ce vror și ce cer ? Armașul ieși.

— Ei, vornice Moțoace, zise apoi înturnîndu-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mîntuit de răii aceștii și am scăpat țara de o așa rîie ?

— Măria-ta, ai urmat cu mare înțelepciune, răspunse mîrșavul curtezan ; eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre m.ta la aceasta, dar văd că înțelepciunea măriei-tale au apucat mai nainte și ai făcut bine că i-ai tăiat ; pentru că... findcă... era să...

— Văd că armașul întîrzie, zise Lăpușneanul curmînd pre Moțoc, care se învălmășea în vorbă. Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea acea. Ha, cum socoți și dumneata ?

— Așa, așa, să-i împuște cu tunurile ; nu-i vreo pagubă c-or muri cîteva sute de mojici, de vreme ce au perit atîța boieri. Da, să-i omoare de istov.

— M-așteptam s-aud asemene răspuns, zise cu oțărîre Lăpușneanul, dar să vedem întăi ce vror.

În vremea aceasta, armașul se suise pe poarta curții și, făcînd semn, strigă :

— Oameni buni ! Măria-sa vodă întreabă ce vreți și ce ceriți ? și pentru ce ați venit așa cu *zurba* ?

Prostimea rămasă cu gura căscată. Ea nu se aștepta la asemenea întrebare. Venise fără să știe pentru ce au venit și ce vrea. Începu a se strînge în cete, cete, și a se întreba unii pe alții ce să ceară. În sfîrșit începură a striga :

— Să micșureze dăjdiile ! — Să nu ne zapciască !

— Să nu ne mai împlinească ! — Să nu ne mai jăfuiască !

— Am rămas săraci ! — N-avem bani ! — Ne i-au luat toți Moțoc ! — Moțoc ! Moțoc ! — El ne belește și ne pradă ! — El sfătuiește pre vodă ! Să moară !

— Moțoc să moară ! — Capul lui Moțoc vrem !

Acest din urmă cuvînt, găsind un eho în toate inimile, fu ca o schinteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas și acest glas striga : „Capul lui Moțoc vrem".

— Ce cer ? întrebă Lăpușneanul, văzînd pre armașul intrînd.

— Capul vornicului Moțoc, răspunse.

— Cum ? Ce ? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un șarpe ; n-ai auzit bine, fîrtate ! vrei să șuguiești, dar nu-i vreme de șagă. Ce vorbe sînt aceste ? Ce să facă cu capul meu ? îți spun că ești surd ; n-ai auzit bine !

— Ba foarte bine, zise Alexandru-vodă, ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

Într-adevăr, ostașii nemaiîmpotrivindu-se, norodul începuse a se cățăra pe ziduri, de unde striga în gura mare : „Să ne deie pe Moțoc ! Capul lui Moțoc vrem !"

— Oh ! păcătosul de mine ! strigă ticălosul. Maică preacurată fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc !... Dar ce le-am făcut oamenilor acestora ? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta și mă jur să fac o biserică, să postesc cît voi mai ave zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni de la monăstirea Neamțului !... Dar, milostive doamne, nu-i asculta pre niște proști, pre niște mojici. Pune să deie cu tunurile într-înșii... Să moară toți ! Eu sînt boier mare ; ei sînt niște proști !

— Proști, dar mulți, răspunse Lăpușneanul cu sînge rece ; să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat ? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale, cum ziceai însuți cînd îmi spuneai că nu mă vrea, nici nu mă iubește țara. Sînt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vîn-

zîndu-mi oastea lui Anton Sechele[1] şi mai pe urmă lăsîndu-mă şi trecînd în partea Tomşii.

— Oh ! nenorocitul de mine ! strigă Moţoc smulgîndu-şi barba, căci de pe vorbele tiranului înţelegea că nu mai este scăpare pentru el. Încai lăsaţi-mă să mă duc să-mi pun casa la cale ! fie-vă milă de jupîneasa şi de copilaşii mei ! lăsaţi-mă să mă spovedui esc !

Şi plîngea, şi ţipa, şi suspina.

— Destul ! strigă Lăpuşneanul, nu te mai boci ca o muiere ! fii român verde. Ce să te mai spovedui eşti ? Ce-i să spui duhovnicului ? că eşti un tîlhar şi un vînzător ? Asta o ştie toată Moldova. Haide ! luaţi-l de-l daţi norodului şi-i spuneţi că acest fel plăteşte Alexandru-vodă celor ce pradă ţara.

Îndată armaşul şi căpitanul de lefecii începură a-l tîrî. Ticăitul boier răcnea cît putea, vrînd să se împotrivească ; dar ce puteau bătrînile lui mîini împrotiva acelor patru braţe zdravane care-l trăgeau ! Vrea să se sprijinească în picioare, dar se împedeca de trupurile confraţilor săi şi luneca pe sîngele ce se închegase pe lespezi. În sfîrşit puterile îi slăbiră, şi sateliţii tiranului, ducîndu-l pe poarta curţii mai mult mort decît viu, îl îmbrînciră în mulţime. Ticălosul boier căzu în braţele idrei acestei cu multe capete, care într-o clipală îl făcu bucăţi.

— Iată cum plăteşte Alexandru-vodă la cei ce pradă ţara ! ziseră trimişii tiranului.

— Să trăiască măria-sa vodă ! răspunse gloata. Şi mulţămindu-se de astă jertfă, se împrăştii.

În vreme ce nenorocitul Moţoc perea acest fel, Lăpuşneanul porunci să rădice masa şi să strîngă tacîmurile ; apoi pusă să răteze capetele ucişilor şi trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luînd capetele, le aşază în mijlocul mesii pe încet şi cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt şi pe a celor mai mari deasupra, după neam şi după ranguri, pînă ce făcu o piramidă de patruzeci şi şepte căpăţîne, vîrful căria se închia prin capul unui logofăt mare. Apoi, spălîndu-se pe mîni, merse la o uşă lăturalnică, trase zăvorul şi drugul de lemn care o închidea şi intră în apartamentul doamnei.

[1] Vestit general ungur (n.a.).

De la începutul tragediei acestia, doamna Ruxandra, neştiind nimic de cele ce se petrecea, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieşeau din apartamentul lor şi slujnicele nu puteau risca în mijlocul unei oştimi ce nu cunoştea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneaţă, ieşind, auzise vorbă că este zurba asupra lui vodă şi adusese această veste stăpînei sale.

Buna doamnă, temîndu-se de furia norodului, era spăriată, şi cînd a intrat Alexandru, a găsit-o rugîndu-se dinaintea icoanei, avînd copiii pe lîngă dînsa.

— A ! strigă ea, slavă Maicei Domnului că te văd ! Mi-au fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ţi-am făgăduit, ţi-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, doamnă.

— Dar ce ţipete, ce strigări se auzeau ?

— Nimic. Slujitorii s-au fost luat la sfadă, dar s-au liniştit. Zicînd aceste, luă pre Ruxandra de mînă şi o aduse în sală.

Întru vederea grozavii privelişti, ea slobozi un ţipet straşnic şi leşină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpuşneanul zîmbind ; în loc să se bucure, ea se sparie. Şi luînd-o în braţe, o duse în apartamenturile ei. Apoi înturnîndu-se iarăşi în sală, găsi pre căpitanul de lefecii şi pre armaşul aşteptîndu-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cînilor acestora, iar tivvele să le înşire pre zid, zise lefeciului. Iar tu, adresîndu-se către armaş, să-mi pui mîna pe Spancioc şi pe Stroici.

Însă Stroici și Spancioc erau acum aproape de Nistru. Gonașii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul :

— Spuneți celui ce v-au trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedea pîn-a nu muri !

IV

De mă voi scula, pre mulți am să popesc
și eu...

Patru ani trecuseră de la scena aceasta, în vremea cărora Alexandru-vodă, credincios făgăduinței ce dase doamnei Ruxandrei, nu mai tăiese nici un boier. Dar pentru ca să nu uite dorul lui cel tiranic de a vedea suferiri omenești, născoci feluri de schingiuiri.

Scotea ochi, tăia mîini, ciuntea și seca pe care avea prepus ; însă presupusurile lui erau părelnice, căci nime nu mai cuteza a cîrti cît de puțin.

Cu toate aceste, era neliniștit, căci nu putuse pune mîna pe Spancioc și pe Stroici, care ședeau la Camenița, așteptînd și pîndind vreme. Deși avea doi gineri grafi cu mare influință la Curtea Poloniei, era îngrijit de acești doi boieri, să nu învite pre poloni, care nu căutau decît pretexte, spre a întra în Moldavia ; dar acești doi români erau prea buni patrioți ca să nu judece că războiul și venirea oștilor străine ar fi fost peirea patriei.

Lăpușneanul le scrisese în mai multe rînduri ca să vie, legîndu-se prin cele mai mari jurăminte că nu le va face nimică, dar ei știau cît prețuiește jurămîntul lui. Ca să-i privigheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului, pre care o întări mai cu osăbire ; însă aici se bolnăvi de lingoare. Boala făcu răpezi înaintiri și în curînd tiranul se văzu la ușa mormîntului.

În delirul frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruzimii sale, fioroase și amenințătoare, îngrozindu-l și chemîndu-l la judecata Dumnezeului dreptății. În deșert se învîrtea în patul durerii, căci nu putea afla ragaz.

Chemînd pe mitropolitul Teofan, pre episcopi și pre boieri și spuindu-le că se simte sosit la sfîrșitul vieții, își ceru iertare de la toți, umilindu-se ; pe urmă îi rugă să le fie milă de fiul său Bogdan, pre care îl lasă moștean scaunului și să-l ajute căci, fiind în fragedă vîrstă, încungiurat de puternici vrăjmași, nu se va pute apăra nici pre sine, nici pre țară, de nu va fi unire între boieri și de nu vor ave dragoste și supunere către domn.

— Cît pentru mine, urmă a zice, de mă voi și ridica din boala aceasta, sînt hotărît a mă duce la călugărire în monăstirea Slatina, unde să mă spăsesc, cîte zile îmi va mai lăsa Dumnezeu. Deci, vă rog, părinți arhierei, de mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr...

Nu putu vorbi mai mult. Convulsiile îl apucară și un leșin grozav ca moartea îi îngheță trupul, încît mitropolitul și episcopii, crezînd că se sfîrșește, îl călugăriră, puindu-i nume Paisie, dupre numele Petru, ce avea pîn-a nu se face domn.

După aceasta, salutînd pre doamna Ruxandra de regentă în vremea minorităței fiului ei, proclamară pre Bogdan de domn. Apoi îndată porniră stafete pe la boierii din țară și emigrați și pe la capitanii oștilor.

Abia amurgise cînd Stroici și Spancioc sosiră.

Descălecînd pe la gazde, alergară cu pripă la cetate. Cetatea era mută și pustie ca un mormînt de urieș. Nu se auzea decît murmura valurilor Nistrului, ce izbea regulat stîncoasele ei coaste, sure și goale și strigătul monoton a ostașilor pe lungile lor lance. Suindu-se în palat, îi cuprinse nu puțină mirare neîntîlnind pre nime ; în sfîrșit, o slugă le arătă camera bolnavului. Voind să între, auziră un mare zgomot și se opriră ca să asculte.

Lăpușneanul se trezise din letargia sa.

Deschizînd ochii, văzu doi călugări stînd unul la cap și altul la picioarele sale, neclintiți ca două statuie de

bronz ; se uită pe dînsul şi se văzu coperit cu o rasă ; pe căpătîiul său sta un potcap. Vru să rădice mîna şi se împedecă în nişte metanii de lînă. I se păru că visează şi iarăşi închise ochii ; dar redeschizîndu-i peste puţin, văzu aceleşi lucruri, metaniile, potcapul, călugării.

— Cum te mai simţi, frate Paisie ? îl întrebă unul din monahi, văzîndu-l că nu doarme.

Numele acesta îi aduse aminte de toate cele ce se petrecuseră. Sîngele într-însul începu a ferbe şi, sculîndu-se pe jumătate :

— Ce pocitănii sînt aceste ? strigă. A ! voi vă jucaţi cu mine ! Afară, boaite ! Ieşiţi ! că pre toţi vă omor ! Şi căuta o armă pe lîngă el, dar negăsind decît potcapul îl azvîrli, cu mînie în capul unui călugăr.

Întru auzul strigărilor lui, doamna cu fiul ei, mitropolitul, boierii, slugile intrară toţi în odaie.

Chiar atunci cei doi boieri veniseră şi sta ascultînd la uşă.

— A ! voi m-aţi călugărit, striga Lăpuşneanul cu glas răguşat şi spărios ; gîndiţi că veţi scăpa de mine ? Dar să vă iasă din minte ! Dumnezeu sau dracul mă va însănătoşa, şi...

— Nenorocite, nu huli ! îl curmă mitropolitul ; uiţi că eşti în ceasul morţii ! Gîndeşte, păcătosule, că eşti monah ; nu mai eşti domn ! Gîndeşte că prin hulele şi strigările tale sparii pre astă femeie nevinovată şi pre acest copil în care razemă nădejdea Moldaviei...

— Boaită făţarnică ! adăogă bolnavul, zbuciumîndu-se a se scula din pat ; tacă-ţi gura ; că eu, care te-am făcut mitropolit, eu te dezmitropolesc. M-aţi popit voi, dar de mă voi îndrepta, pre mulţi am să popesc şi eu ! [1] Iar pre căţeaua asta voi s-o tai în patru bucăţi împreună cu ţîncul ei, ca să nu mai asculte sfătuirile boaitelor şi a duşmanilor mei... Minte acela ce zice că sînt călugăr ! Eu nu

[1] Miron Costin (n.a.).

sînt călugăr, sînt domn ! Sînt Alexandru-vodă !... Săriţi, flăcăi ! Unde-s voinicii mei ?... Daţi ! daţi de tot ! Eu vă poruncesc. Ucideţi-i pre toţi... Nici unul să nu scape. ...A ! mă-năduş !... Apă ! apă ! apă ! — şi căzu răsturnat pe spate, hircîind de turbare şi de mînie.

Doamna şi mitropolitul ieşiră. La uşă îi întîmpinară Stroici şi Spancioc.

— Doamnă ! zise Spancioc apucînd de mînă pe Ruxandra, omul acesta trebuie să moară numaidecît. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă ! strigă ea, înfiorîndu-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viaţa măriei-tale şi a copilului acestui este în primejdie. Destul a trăit tatăl şi destule a făcut. Moară tatăl ca să scape fiul.

O slugă ieşi.

— Ce este ? întrebă doamna.

— Bolnavul s-a trezit şi cere apă şi pre fiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh ! vrea să-l omoare, răcni duioasa mumă, strîngînd cu furie copilul la sîn.

— Nu-i vreme de stat în gînduri, doamnă, adăogi Spancioc. Adă-ţi aminte de doamna lui Ştefăniţă-vodă [1] şi alege între bărbat şi între fiiu.

— Ce zici, părinte ! zise sărmana femeie, întorcîndu-se cu ochi lăcrimători spre mitropolitul.

— Crud şi cumplit este omul acesta, fiica mea ; Domnul Dumnezeu să te povăţuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn ; şi pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte şi să te ierte şi pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxandra luă un pahar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga ; şi apoi, mahinaliceşte şi silită mai

[1] Miron Costin (n.a.).

mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

— Ce face ? întrebă Spancioc pre Stroici, carele crăpase uşa şi se uita.

Întreabă de fiul său — zice că vrea să-l vadă — cere de băut — doamna tremură — îi dă paharul — nu vre să-l iaie !...

Spancioc sări şi scoase junghiul din cingătoare.

— Ba, îl ia, bea... Să-ţi fie de bine, măria-ta !

Ruxandra ieşi tremurîndă şi galbănă şi, răzemîndu-se de părete :

— Voi să daţi seamă înaintea lui Dumnezeu, zise suspinînd, că voi m-aţi făcut să fac acest păcat.

Mitropolitul veni.

— Să mergem, zise doamnei.

— Dar cine va căuta de nenorocitul acesta ?

— Noi, răspunseră boierii.

— Oh ! părinte, ce mă făcuşi să fac ! zise doamna cătră mitropolitul şi se duse cu el plîngînd.

Amîndoi boierii intrară la bolnav.

Otrava încă nu începuse a-şi face lucrarea. Lăpuşneanul sta întins cu faţa în sus, liniştit, dar foarte slab. Cînd intrară boierii, el îi privi îndelung şi necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt şi ce voiesc ?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Şi eu Spancioc, adăogi celalalt ; şi aceea ce voim este să te vedem pîn-a nu muri, cum ţi-am făgăduit.

— Oh ! vrăjmaşii mei ! suspină Alexandru.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri şi care a scăpat din ghearile tale ! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia şi copiii să cerşătorească pe la uşile creştinilor.

— Ah ! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.

— Zi *Acum slobozeşte,* căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh ! m-aţi otrăvit, nelegiuiţilor ! Doamne ! fie-ţi milă de sufletul meu ! O, ce foc ! Unde-i doamna ? Unde-i copilul meu ?

— S-au dus şi te-au lăsat cu noi.

— S-au dus şi m-au lăsat ! m-au lăsat cu voi ! Oh ! omorîţi-mă, să scap de durere ! Oh ! înjunghe-mă tu, tu eşti mai tînăr, fie-ţi milă ! scapă-mă de durerile ce mă sfîşie ! înjunghe-mă ! zise, înturnîndu-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine.

Durerile creşteau. Otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh ! strigă, îmi arde sufletul ! oh ! daţi-mi apă... daţi-mi ceva să beau !

— Iată, zise Stroici, luînd paharul de argint de pe masă ; au rămas drojdiile otrăvii. Bea şi te răcoreşte.

— Ba ; ba, nu, nu vreu, zise bolnavul strîngînd dinţii.

Atunci Stroici îl apucă şi-l ţinu neclintit ; iar Spancioc, scoţînd cuţitul din teacă, îi descleştă cu vîrful lui dinţii şi îi turnă pe gît otrava ce mai era în fundul păharului.

Lăpuşneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul şi securea ce a să-l lovească, voi a se-nturna cu faţa spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi ? ziseră boierii. Ba, se cade spre osînda ta să ne priveşti ; învaţă a muri, tu care ştiai numai a omorî. Şi apucîndu-l amîndoi, îl ţineau nemişcat, uitîndu-se la el cu o bucurie infernală şi mustrîndu-l.

Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei ; spume făcea la gură ; dinţii îi scrîşneau şi ochii săi sîngeraţi se holbaseră ; o sudoare îngheţată, tristă a morţii prevestitoare, ieşea ca nişte nasturi pe obrazul lui. După

un chin de jumătate ceas, în sfîrşit, îşi dete duhul în minile călăilor săi.

Acest fel fu sfîrşitul lui Alexandru Lăpuşneanul, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldaviei.

La monastirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede şi astăzi portretul lui şi a familiei sale.

(*Dacia literară*, tom. I, ianuarie—iunie, 1840; vol. *Păcatele tinereţelor*, 1857.)

NICOLAE FILIMON

(1819—1865)

Născut la 6 septembrie 1819 în Bucureşti. Fiu al protopopului Mihai Filimon, paroh la biserica Enii din Bucureşti, şi al preotesei Maria. La început, urmează şcoala catihetică aflată în curtea bisericii Enii, condusă de dascălul Chivu. Neputînd îndura regimul aspru impus de dascălul Chivu, fuge de la şcoală aciuindu-se pentru o perioadă de timp în casa logofătului Scarlat Bărcănescu, epitropul bisericii Enii. Fără a exista documente îndeajuns de limpezi, se presupune că în anii următori ar fi frecventat cursurile mai multor şcoli : Şcoala Filarmonică, înfiinţată de I. Heliade-Rădulescu, Şcoala de cîntăreţi bisericeşti, condusă de un călugăr rus, Visarion, şi chiar Colegiul Sfîntul Sava. Cîntăreţ la biserica Enii încă de prin 1830, la 18 ani (1837) este confirmat în acest post în calitate de „cîntăreţ absolut", în sensul că posedă studiile necesare. Din unele mărturii (ale lui Ion Ghica, de pildă), se crede că într-un timp (1844—1845) ar fi activat în corul şi apoi în orchestra — ca flautist — trupei italiene de operă a „madamei Carl". Cum el însuşi mărturiseşte în *Excursiuni în Germania meridională* (1858), ar fi fost, prin 185[illegible], şi profesor de muzică. Este perioada în care, aflat în grupul „dăscăliţilor", prieten cu Anton

Pann, aderă la ideile progresist dinamitarde ale vestitului Marin Serghiescu Naționalul. După 1852 — fiind și epitrop al bisericii Enii — deține diferite funcții : „conțipist“ la Departamentul credinței (1852), unde este avansat în grad de pitar (1856), funcționar la Ministerul Cultelor (1857), secretar al Comisiei documentale (1859) ; iar în 1862, cînd se înființează Arhivele Statului, devine șef al „despărțirii istorice“ din cadrul instituției respective, funcție în care va rămîne pînă la sfîrșitul vieții și de pe urma căreia va profita în chip deosebit documentîndu-se pentru romanul *Ciocoii vechi și noi*. Activitatea scriitoricească începe în 1857, în ziarul *Naționalul* al lui V. Boerescu, cu cronici muzicale, gen pe care îl va cultiva apoi în alte publicații (*Independența, Țăranul român, Buciumul*). În vara lui 1858 întreprinde o lungă călătorie în Europa, vizitînd, între altele, Budapesta, Viena, Praga, Dresda, München, Veneția, Florența, Roma, Padova, Milano, interesat fiind mai ales de viața muzicală și de muzee. Urmarea acestei călătorii este amintitul volum *Escursiuni în Germania meridională* (din care face parte și nuvela *Friderich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieței lui Napoleon I* (1860), „întrupare a ideii de independență“ (G. Călinescu) în opera lui N. Filimon), împreună cu „nuvelele italiene“ (*O cantatriță de uliță*, 1858, *Mateo Cipriani*, idem *Ascanio și Eleonora*, 1861). În *Revista Carpaților* (1861, tom. I, nr. 2) apare nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, introdusă în volumul *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*, București, 1861. În 1863 apare (dacă exceptăm *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir) primul nostru roman : *Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoarici mănîncă, romanț original*. Se stinge din viață la 19 martie 1865, cauza fiind „boala tuberculozii“.

De consultat : 1 *Opere*, vol. I—II, E.S.P.L.A., 1957, ediție, glosar și bibliografie de G. Baiculescu, introducere de George Ivașcu; *Opere*, I, Editura Minerva, 1975, ediție îngrijită și studiu introductiv de Mircea Anghelescu, note și variante de George Baiculescu. 2. G. Călinescu, *Nicolae Filimon*, Editura științifică, 1959 ; Aurel Martin, *Introducere în opera lui Nicolae Filimon*, Editura Minerva, 1976 ; George Ivașcu, *Nicolae Filimon*, Editura Albatros, 1977.

NENOROCIRILE UNUI SLUJNICAR SAU GENTILOMII DE MAHALA

Capitolul I

SLUJNICARIA

Pînă a nu începe povestirea tristelor întîmplări ale eroului acestei nuvele, credem de datorie a noastră indispensabilă a esplica lectorilor noștri ce înțelegem prin slujnicar și slujnicărie ; căci daca zicem slujnicar, cată să zicem și slujnicărie, precum militar — militărie, cizmar — cizmărie și altele mai multe ce se termină prin *ar* și *rie*.

Slujnicăria este o societate secretă ca a francmasonilor, carbonarilor și sansimonienilor [1], este o plantă exotică și detestabilă, a căria naștere și întindere în țara noastră o datorăm sărăciei vicioase și marei lipse de cultură morală a unei părți din junimea noastră.

Ca societate secretă, slujnicăria are maeștrii ei, lojile, venditele, prozeliții și chiar cinismul ei [2]. Deosebirea este numai că doctrinele acestei societăți tind foarte mult la degradare și materialism.

[1] Vezi societățile secrete (Cantù, *Ist. universale*, edizione Turinese) (n.a.).
[2] Vezi *Escursiuni în Germania* de N. M. Philemon, cap. XX, p. 183 (n.a.).

Ca să ajungă cineva la gradul de perfect slujnicar, cată, mai întîi de toate, să facă amor cu slujnicele, să suspine neîncetat pentru dînsele și să sufere de multe ori asprimea gerului, ploaia și alte calamități, ca să poată conversa o jumătate de oră cu prea iubita sa slujnică în budoarul ei cel parfumat cu estract de ceapă sau usturoi.

Slujnicarii se recrutează mai totdauna dintre gentilomii de mahala și mai cu seamă din mahalalele: Cuibul cu barza, Popa Chițul și Biserica lui Tîrcă...

Caracteristica slujnicarului nu este anevoie de făcut. El este totdauna un june de la douăzeci și doi pînă la douăzeci și cinci de anișori, bine făcut, bine îmbrăcat, frizat și înmănușat întocmai ca un lion de Paris.

Acest lux ar face pe oamenii fără experiență să-l ia drept fiul unui proprietar bogat sau de moștenitor al vreunui unchi din repertoriul teatrului comic francez; lucrurile însă merg cu totul altfel și vă încredințez cu mîna pe conștiință că vestmintele după dînsul sînt făcute pe datorie; căci felul acesta de gentilomi nu au altă stare decît leafa, și această mizerabilă leafă nu are miraculosul dar al monedei zburătoare din timpii pietrii filosofale [1].

La primul debut al aventuroasei sale juneți, gentilomul nostru o duce binișor: înșală pe croitor, pe cizmar, pe ospelier și chiar pe birjar; iar leafa o ține numai ca să nutrească amorașele sale cu fetele de pe la marșande.

Aceștia sunt timpii cei mai fericiți din viața gentilomului nostru, dar, din fatalitate, negutătorii amăgiți îi taie creditul și încep a-l persecuta pentru datoriele lor. În cazul acesta, ingeniosul june aleargă la sfînta noastră Convenție și, armîndu-se cu articolul relativ la neviolarea domiciliului, rîde de nerozii săi creditori; cu toate acestea, moneda îi lipsește, credit nu mai are la nimeni. Ce face el oare în această critică pozițiune? Ce să facă, sărmanul; pleacă capul la lovirele soartei, se face slujnicar!...

În această nouă condițiune, spiritul său se supțiază ca firul de borangic, imaginația lui se înalță pînă la al noulea cer, devine filosof peripatetic [1], patriot și încă patriot, nu glumă. Declamă în contra abuzurilor, căci funcția lui (daca are vreuna) nu-i permite să fure; devine inemic neîmpăcat al ciocoilor, îi înjură și îi încarcă cu cele mai negre epitete, fără să se gîndească că această clasă despreţuită de dînsul este fenixul dezertului [2], carele se renaște din cenușa lui mai forte dupe cum era înaintea arderii sale. El nu înțelege că zicerea ciocoi este sinonimă cu zicerea bogat și puternic și că mai toți cei ce să rădică din noroi la putere și bogăție devin bași-ciocoi și, pentru mare nenorocire, aceste gloabe de plebei, pe care entuziasmul nostru de la un moment îi rădică la putere și bogăție, ne lovește cu copita mai des și mai rău decît caii născuți și crescuți în grajduri; în fine, slujnicarul nu voiește să înțeleagă că ciocoiul Convenției este mai venal și mai fără inimă decît acela al Regulamentului.

Slujnicarii sînt de mai multe categorii sau tagme.

Cînd face parte din ortaua poeților, atunci cată să fugi cît vei putea de dînsul sau să te rogi lui Dumnezeu ca să-ți dea răbdarea lui Iov din *Biblie*, căci altfel nu vei putea să suferi scălămbăturile și declamările lui, fără să te apuce nevrele de rîs.

Nu apucă să-ți zică bună ziua și te înăbușaște cu citațiuni din Milton, lord Byron, Victor Hugo și alți mai

---

[1] În secolii XII—XIII, pe cînd se ocupau alchimiștii cu căutarea mijloacelor de a face aur din arsenic și cositor, se credea în existența unor monede vrăjite, care, după ce se cheltuiau, veneau înapoi la stăpînul lor (n.a.).

[1] O sectă de filosofi care învățau pe discipolii lor umblînd pre căi, precum stoicii în foișoare (n.a.).

[2] O pasăre mitologică, care, după ce îmbătrînește, bate din aripe și se aprinde, apoi iese din cenușa ei mai forte după cum era întîi (n.a.).

mulți poeți păgîni și creștini ; iar dupe aceea începe a-ți înțepa urechile și a te face să-ți pierzi logica și bunul simț prin poezii de felul acesta :

CIOCOIUL INFERNAL

Ce groaznic întuneric !...
Și luna cum lucește !...
Teribil suflă vîntul !...
Și glasul filomelei
Îmbată ochii mei !...
În aste triste locuri
Și pline de amor,
S-arată înainte-mi
Un trădător ciocoi,
Ce țara-ntreagă face
Să geamă surîzînd ;
Ș-înfige ciocu-n sînul,
În sînul maicii sale ;
Ș-a doua zi cu botul,
Mînjit d-al țării sînge,
Se plimbă prin oraș !...

Cearcă de-i spune că aceste versuri sunt fără sens și mai întunecoase decît ale lui Numa Pompilie [1] și vei vedea cum te va taxa cu numele de ignorant, om fără gust și inemic al născîndei noastre literature.

Daca slujnicarul s-a dus de două-trei ori pe la Facultatea de Drept, nu te mai slăbește din *jus regiae, jus papirianum* [2], cele zece și mai în urmă douăsprezece table de plumb sau de tinichea, *lex Flaviana* [3], *lex scatinia de*

[1] Numa Pompilie, legislatorul romanilor, compusese pentru cultul zeilor niște litanii atît de obscure în text, că nici chiar preoții nu le puteau înțelege (n.a.).
[2] Acestea sunt legile regilor, codificate de Caiu sau Publiu Papiriu cu 510 ani înaintea erei creștine (n.a.).
[3] Prima publicare a codicei judițiare, făcută de consolul Cneiu Flaviu la anul 304 înaintea erei creștine (n.a.).

nefanda Venere [1], *Breviarum Alaricianum* [2], *Justinian* etc., adăogînd pe la soroace cîte un *ipso jure, in abrupto, ex officio* și alte mai multe secături de felul acesta, prin care se silesc a demonstra că nu este bine a lăsa advocatul pe clientul său să moară de foame dupe moarte !...

Dar soiul acesta de slujnicari rămîne nulă pe lîngă slujnicarii politici.

Aceștia sînt teribili !

Pe slujnicarul politic nici un guvern nu-l mulțumește. N-apucă să se formeze bine un minister și slujnicarul patriot începe a-l descri cu cele mai negre culori și se silește prin orice mijloace a-l face să treacă, în ochii publicului, de infam și trădător.

Locurile frecventate mai des de către ortodoxii slujnicari [3] sunt două : grădina Cișmegiului pe timpul de vară și cafeneaua din Pasagiul Român în timpul cel friguros al iernei. Aci se adună slujnicarii de toate nuanțele, de-și varsă veninul asupra oamenilor ajunși la putere.

De cîte ori vei vedea un cerc de patru-cinci individe și vei auzi pe vreunul dintre dînșii vorbind cu agitațiune despre drumuri de fier construite într-un singur an, despre canalizarea rîurilor, rădicarea oastei la cifra de trei sute de mii individe, esploatarea carierelor de marmoră și formarea unei flote pe Marea Neagră, să știi că acel om este slujnicar paraponisit ; cată să mai știi și aceasta că slujnicarul este o ființă omnipotentă (numai în vorbe) el nu are decît să zică un cuvînt și țara este brăzdată cu șosele și drumuri de fier, casele statului se umple de bani, cultura și instrucția ajunge pe cea din Germania, cu un cuvînt România se ridică la cel mai suprem grad al feri-

[1] Lege în contra delictelor rușinoase, publicată la 228 înaintea lui Crist (n.a.).
[2] Lege publicată de Alaric, regele Vestgoților, pe la anul 506 dupe Crist (n.a.).
[3] Zicem ortodoxi, ca să-i deosibim de slujnicarii eretici, de care se află un mare număr în această societate (n.a.).

cirei sale ; din nenorocire, însă, guvernul nostru nu știe să se folosească de consiliele patrioților slujnicari și de aceea lucrurile merg cu susul în jos.

Slujnicarul adevărat, pe lîngă alte daruri, mai are și virtutea cumpătării ; el șade toată ziua în cafenea, fără să guște ceva, sau daca din întîmplare bea o cafea neagră sau o dulceață, potrivește tocmai timpul cînd cafeneaua este plină de oameni și pleacă fără să plătească. Unii zic că fac aceasta din distracțiune, dar gurele rele susțin că nu plătește fiindcă nu are parale.

Unicul viciu ce s-ar putea imputa acestor doctrinari este afecțiunea ce au asupra slujnicilor ; dar tocmai acest amor, ce pare un defect în ochii profanilor, pentru slujnicari este un act de devoțiune, o practică religioasă, este chiar paladiul sau deviza societății lor.

Iată ce este societatea slujnicarilor în simț colectiv și ce este slujnicarul în parte.

Capitolul II

MITICĂ RÎMĂTORIAN [1]

În una din nopțile lui decembriu din anul 1858, vîntul muscălesc sufla cu tărie, ploaia curgea în mari cătățimi de apă amestecată cu zăpadă și grindină. Pavagiul Capitalei era plin de noroi amestecat cu gheață ; era, în fine, *tempo d'innamorati,* precum zice Figaro în opera *Bărbierul de Sevilia.*

Orologiul de la Bărăție suna cu lene și melancolie miezul nopții. Liniștea solemnă a naturei nu era turburată de nimeni, afară de desele patrulii militare care străbăteau capitala în toate direcțiunile, căci guvernul dupe timpul acela, nemulțumindu-se pe întreruperea comunicației provenită din furia elementelor, declarase orașul București în stare de asediu, ca să asigureze viața unuia din membrii căimăcămiii de trei, pe care umbla să-l asasineze un factor cu o sfeclă găurită sau cu o sticlă de cerneală turcească umplută cu nisip, pe care voia să o facă a trece în ochii nobilului caimacam de o bombă fulminantă.

Adevărul poate să fie altfel, dar asta nu ne privește. Noi facem romanț, iar nu istorie.

Pe acest grozav timp, un june ca de douăzeci și doi de ani, cu părul lung și negru, acoperit cu o pălărie *bombée* [1], înfășurat într-o manta tăiată dupe moda carbonarilor și cu galoși de gumelastic în picioare, sta lipit de ușa galeriei ce duce la bucătăriile caselor lui Hötsch et Müller pieptănarul.

Daca cineva ar fi privit cu băgare de seamă pe acest june, ar fi descoperit în trăsurile feței sale pe omul contrariat de fortună sau pe amorezul certat cu amoreaza sa.

Dupe ce se mai plimbă puțin, ca să-și încălzească picioarele ce-i înghețase de frig, se apropie iarăși de ușe și bătu într-însa de trei ori cu o maniereă particolară, ce avea în sine un ce misterios și semnificativ. Puțin după aceea se auzi pe dinlăuntru un zgomot de pași ; era cineva care venea către ușă.

Eroul nostru, reluîndu-și curajul ce cu puțin mai nainte îl pierduse, începu a striga cu o voce iarăși convențională :

— Rezi !... Rezi !...

— Ei, bine, aud, nu sunt surdă, răspunse vocea dinlăuntru, cu un accent de nepăsare sau răzbunare.

— Deschide-mi, Rezi dragă, c-am înghețat de frig.

— Ba aia e vorbă, domnișorule ; du-te la coconițele

[1] Daca din Popescu se face Pretorian, din Grăjdan — Gradian și din Tărtășescu — Tertulian, de ce oare să nu putem face și din Porcescu—Rîmătorian ? (n.a.).

[1] Astfel se numeau pălăriele uzate pe atunci (n.a.).

dumitale de pe la marşande cu care-ţi cheltuieşti banii şi lasă-mă-n pace.

— Deschide, Rezi ! Deschide, Rezişoara mea, că mă loveşte guturaiul de frig.

— Nu, nicidecum.

— Deschide, că-ţi dau o faţă de rochie.

— Nu deschiz !...

— Să fiu al dracului, daca nu ţi-oi cumpăra mîine o pereche de botine de la Ianoş pantofarul.

— Nu mă mai înşăli dumneata cu gogoşi d-astea.

— Rezi, te jur pe ce ai mai scump în lume, deschide.

Văzînd însă că sălbatica sa amantă nu deschide, începu să declame cu un accent patetic şi comic versurile acestea :

Deschide-mi, copilă,
Deschide-mi că mor ;
Aibi puţină milă
De al meu amor.
Ploaia de sus pică,
Mântăluţa-mi strică.
Nu mi-e de manta,
Pricepi dumneata ! [1]...
Că mi-e de ţartan,
C-am slujit un an
Ca să-l dobîndesc
Şi să mă fălesc,
Ca un nobil mare
Cu spirit şi stare. [2]

Versurile acestea, pronunţate cu o mare doză de duioşie, îşi făcură efectul lor, căci inima maghiarei noastre

---

[1] Se vede că mantaua era foarte veche (n.a.).

[2] Aceste versuri sînt copiate din o colecţiune manuscrisă a d-lui D..., amploiat la Visterie, carele încredinţează pe onoarea lui de slujnicar că le-au copiat dupe originalul compus de Mitică Rîmătorian (n.a.).

se muie, uşa se deschise şi amanţii noştri dispărură prin întunecoasele coridoare ce ducea la sanctuariul amorului lor.

Acum, cu voie sau fără voie, o să introducem pe lectorii noştri în templul amorului acestor două turturele, ca să auză espresiunile cele înfocate prin care slujnicarul cearcă să atragă asupră-i simpatia amantei sale.

Ne facem însă datoria a îndemna pe bunii noştri lectori a-şi procura cîte o sticluţă de eter, căci parfumul din camera celebrei noastre Calipso din Pasagiul Român poate să le iriteze nevrele.

Camera în care locuia amanta domnului Mitică Rîmătorian slujnicarul era o bucătărie nemţească cu maşină.

Mobilierul ei se compunea din maşina de bucate, ce ocupa o a treia parte din periferia camerei, două scaune albe de brad, un pat cu o saltea de lînă şi o plapomă de cit, veche, ce acoperea pe jumătate două perne cu fulgi, neîmbrăcate. Pe unul din pereţi erau atîrnate o mulţime de ţigăi de diferite forme, frigări, răzători de hrean şi forme de tinichea pentru gelatină ; iar într-un colţ era o oală colosală cu grăsime de rîmător şi un vas de lemn plin cu răzături de morcovi, foi de varză şi de ţelină. Într-un cui, dupe uşe, erau atîrnate nişte cizme ungureşti şi un pieptar de blană.

Dupe ce frumoasa Rezi deschise uşa slujnicarului nostru şi străbătu împreună cu dînsul întunecoasele coridoare ce conduceau la camera ei, aprinse o lumînare de seu şi o puse pe masă, iar dupe aceea şezură unul lîngă altul şi începură a se săruta ca nişte porumbei ; apoi, dupe ce trecură acele convulsiuni nervoase, slujnicarul nostru o privi cu ochii plini de amor şi începu a-şi pleda pasiunea prin frazele următoare :

— Frumoasă Rezi !... Angel de candoare care te-ai coborît din regiunile imperiului (a voit să zică ale empireului) unde să făurează trăsnetile şi fulgerile, ca să creezi fericirea unui nenorocit muritor ce te adoară precum

adoară tînăra mumă pe primul ei născut, ca fanaticul principiele credinței sale, ca avarul comorile sale !... Iubită Rezi !... Tu, care, prin fizionomia ta mai albă decît hîrtia ministerială, ai știut să înfigi în nenorocita mea inimă toate frigările amorului, aibi pietate de un om care nu trăiește decît ca să contemple ochii tăi cei mai verzi decît granitul, buclele tale cele azurii, dinții tăi cei de roze și buzele tale cele mai lucitoare decît marmora. Iată-mă la genunchele tale !... Fii șeful de secție al inimei mele și mă voi crede foarte ferice ocupînd postul de pomojnic în amorul tău !... Voi trece cu cea mai mare esactitate în bilanțul datorielor mele de amant fidel toate evenimentele industriale și politice ale amorului nostru.[1]

Juna bucătăreasă ascultă toate paralogiile lui Rîmătorian cu o surpriză neînțeleasă ; biata fată nu mai auzise în toată viața ei o asemenea declarațiune de amor atît de năbădăioasă.

Slujnicarul, luînd extazul amantei sale drept efect al poeticei sale declarațiuni de amor, căzu la genunchile ei și, oftînd de mai multe ori, îi zise :

— Privește-mă, crudo !... Iată-mă zăcînd la picioarele tale, întocmai ca robul ce geme de lanțul robiei, pe patu-mi de moarte eu zac tînguios ! . . . .

. . . .

. . . .

să moară bătrînul de ani gîrbovit !... Să piară ciocoiul ce țar-a strivit ![2] iar eu, dragă Rezi, să trăiesc pentru tine. Da ! pentru tine și pentru sărmana mea țară, ca s-o rădic din căderea la care a ajuns din cauza ticăloșilor de moderați !... și deodată cu pronunțarea acestor vorbe, strînse mîna bieței femei cu atîta violență, încît tresări de durere. Apoi, privind pe amant cu un aer agitat, îi zise :

[1] Se vede că slujnicarul nostru era amploiat contabil (n.a.).
[2] Sărmanul Bolintineanu ! ce păcat ! (n.a.).

— Da bine, măi omule, ce ai astăzi ? Ori ești lunatec ? Ce sînt întortocheturile și învîrtelile astea ? În loc să vorbim de ale noastre, ca oamenii, tu te apuci de vorbești cu dușii dupe lume.

Gentilomul nostru, înțelegînd că inima amantei sale nu este primitoare de impresiuni poetice, schimbă rolul și deveni vesel și spiritos ca un bărbier.

Metamorfoza aceasta plăcu prea mult bucătăresii.

— Așa te voi — îi zise ea, lovindu-l pe umăr cu mîna sa cea frumoasă, dar nespălată — fii sprinten ca un Kossuth-husar, *basama teremtete*... ia spune-mi, cînd o să-mi cumperi fața de roche ?

— Peste cîteva zile, iubita mea, poate și mai curînd, daca mi-o da casierul leafa pe fevruarie.[1]

— Nu mă mai înșeli dumneata cu minciuni de acestea.

— Rezi, îți jur că în săptămîna aceasta vei avea rochea ce ți-am promis.

— Dar daca nu mi-o vei cumpăra ?

— Să-mi faci ce vei voi.

— Adu-ți aminte că mi-ai făgăduit de mai multe ori și...

Capitolul III

CAFENEAUA DIN PAȘAGIU

În acest stabiliment, aranjat dupe moda și gustul parizian, amatorul de jocuri la noroc găsește în mic toată confortabilitatea cafenelelor dupe bulevardele Parisului, adică biliarde în abondanță, domino, table, șah și chiar bancofaro la necesitate.

[1] Slujnicarii iau todauna leafa pe cîte două-trei luni înainte și uneori de la cîte trei-patru persoane deodată, dintre care unul desigur se despăgubește, iar ceilalți rămîn în pagubă (n.a.).

Aci este locul de întîlnire al slujnicarilor sau mai bine refugiul lor pe timpul cel aspru al iernei. În acest stabiliment se află o masă, pe care garsonii cafenelii o numesc în deriziune masa faliților, căci mai toți cei ce șed împrejurul ei nu fac nici o cheltuială.

Cu o jumătate de oră în urma celor petrecute în cuhnia din suteranele caselor domnului Hötsch-Müller, Pasagiul Român răsuna de accentele nazale și false ale vocei unui june ce cînta cu aer de triumfător aria de la *Puritani : Suoni la tromba intrepida.*

Acest june atît de entuziasmat era Mitică Rîmătorian, faimosul slujnicar, carele se afla în culmea fericirei, căci dobîndise totul de la amanta sa.

El deschise cu repeziciune ușa cafenelii și, străbătînd mulțimea, se opri la masa despre care vorbirăm, șezu pe un scaun, apoi, dupe ce-și netezi părul cu mîinile, puse cotele pe masă și începu a privi pe jucătorii de biliard, aplaudîndu-i de cîte ori făceau cîte un joc frumos.

În timpul acesta mai veniră încă doi tineri, tot de etatea eroului nostru, și se așezară tot la masa faliților.

Mitică Rîmătorian le întinse mîna la amîndoi, și îi salută cu un fel de manieră proprie a sa, apoi, adresîndu-se către unul dintre dînșii, zise :

— Ce noutăți ne aduci, *monșer* Găinescule ?

— Despre ce voiești să mă întrebi, *șer* Rîmătoriane ?

— Despre orice, *mon ami.*

— Am o mulțime de noutăți politice, dar...

— Dar ce ?

— Mi-e frică să nu ne auză vreun spion de ai căimăcămiei.

— Da ce, căimăcămia are spioni ?

— O mulțime nenumărată, mai cu seamă de cînd capii partidului liberal au voit să asasineze pe unul dintre caimacami cu o bombă fulminantă.

— Ce bombă spui, mă, omule ! Auzi acolo, bombă ! O sfeclă găurită care, desigur, este o drăcie inventată chiar de caimacami, ca să aducă invazii în țară !...

— Asta se poate ; dar apropo de invazie, știi că vin muscalii ?

— Cine ți-a spus această minciună ?

— Asta nu este minciună ; am auzit astăzi pe vornicul dînd ordine ca să se repareze toate podurile și podișcele din districtele Buzău și Rîmnicu Sărat.

— Nu știi tu că cui-i este foame visează codri ? E ! *monșer*, muscalii nu pot să iasă așa lesne din vizuina în care i-a băgat Tractatul de la Paris.

— Mai știu încă o noutate, dar este atît de frumoasă, încît sînt sigur că o să te facă să sări de bucurie.

— Spune-o, Găinescule ! Spune-o !

— Țara noastră o să să facă împărăție !

— Împărăție !

— Da, amice, împărăție ; și încă împărăție, știi colea, zdravănă !

— Și pe cine o să avem împărat ?

— Pe fiul lui Victor Emanoil. Rege latin, ce frumos lucru ! ...Să mai vezi atunci pe ciocoi cum o să se ascunză în găuri de șerpi ; iar noi ăștia, liberalii, o să fim în fruntea mesii. Să trăiască regele latin !

— Numai de nu s-ar face și el ciocoi, căci Dîmbovița noastră face minuni : oricine gustă din dulcile ei unde parcă bea din fîntîna Letei [1]. Vine neamțul cu sinceritatea lui proverbială, vine englezul cu orgoliul său ce de multe ori atinge brutalitatea și francezul cu sentimentele cele mai frumoase din lume și, cum șed două-trei luni în București, devin mai ciocoi decît ciocoii noștri !...

— Așa este, nene Rîmătoriene, ai dreptate...

[1] Fîntînă mitologică ale căria ape aveau puterea de a face pe cei ce gustau dintr-însele să uite trecutul (n.a.).

— Şi da şi nu, dar să lăsăm această convorbire căci...: Spune-mi mai bine, cum o duci cu şefia ta de masă ?
— Cam în doi peri.
— De ce aşa ?
— Fiindcă nu înţeleg deloc lucrarea.
— De ce nu te consulţi cu şeful de secţie ?
— Dar el este mai slab decît mine.
— Întreabă pe ajutorul mesei !
— Îl întreb şi încă foarte des, dar vai ! orice consultare cu dînsul mă costă cîte un prînz la Lazăr [1], şi ar fi bine daca aş scăpa numai cu atîta, dar răul care o să mă facă să-mi dau demisia este că ticălosul de ajutor îşi bate joc de mine.
— Ce-ai zis, cutează să facă aceasta ?
— Ba bine că nu, şi încă chiar în prezenţa scriitorilor mei !
— Şi ai putut să suferi ?
— Ce eram să fac ! ?
— Să-i tragi palme.
— Ce-ai zis ?... Palme !
— Da, palme, să înveţe minte, ştrengarul, a nu mai rîde altă dată de şeful său.
— Ce stai de vorbeşti, amice !... Abia am cutezat să-i fac cîteva mici observaţii şi el mi-a trîntit hîrtiile pe masă şi s-a apucat de lucrările postului său ; din nenorocire, tocmai în momentul acela mă cheamă ministrul în casă şi-mi ordonă să-i fac un referat către Consiliul administrativ.
— Cel mai lesne lucru din lume.
— O fi lesne pentru tine, dar pentru mine nu.
— De ce ?
— Fiindcă n-am făcut niciodată referate.
— Ei bine, cum te-ai scăpat de această belea ?

[1] Un locantier ungur, ce-şi are locanda peste drum de Pasagiul Român (n.a.).

— Am luat condeiul în mînă şi mi ţi-am trîntit un referat de cele tătărăşti.
— Îţi aduci aminte ceva dintr-însul ?
— Îl ştiu pe tot din memorie.
— Recitează-mi-l o dată, te rog !
— Ascultă :

„Onorabilului Consiliu administrativ,
Printr-acest referat, subt însemnatul îndrăzneşte a cuteza să se refere la înţelepciunea onorabilului Consiliu, şi a-l ruga să se refere şi el unde se cuvine, asupra chestiunei şi a pricinei coprinsă în anexatul aci alăturat raport, ca, după ce îl va lua îndeaproape băgare de seamă şi consideraţie, să binevoiască a face asupră-i cele de cuviinţă.“ [1]

— Bravo, nene Găinescule, ăsta este un referat pe care l-ar putea subscrie chiar Napoleon !...
— Poate că ai dreptate, dar modestia mea de autor nu mă iartă să mă laud însumi ; cu toate acestea, ştii ce mi s-a întîmplat ?
— Nu, în adevăr, dar voiesc să aflu.
— L-am transcris, nenişorule, pe hîrtie ministerială, l-am dat ministrului să-l iscălească. Ei bine, ştii ce am păţit ?... O ! Dar este oribil !... Numai mă gîndesc şi sîngele mi se turbură, îmi vine să înnebunesc de mînie !... Îi dau referatul în mînă, citeşte cîteva rînduri dintr-însul şi îl aruncă cît colo ; apoi, întorcîndu-se către mine, îmi zice cu un zîmbet batjocoritor : „Domnule şef de masă, ştii că eşti un farsor din cei mai mari ce am văzut în viaţa mea ? Cine te-a învăţat să faci astfel de referate ? Cum ai cutezat să-mi prezinţi o ticăloasă scriere de bucher ? Afară, magarule ! du-te de-nvaţă carte şi apoi să ceri slujbă.“ Auzi acolo, să învăţ carte ! Să-mi zică măg...

[1] Din nefericire, acte de felul acesta există foarte multe la noi (n.a.).

mie, care mi-am sacrificat toată viața pentru sfîntul principiu al libertății, egalității și fraternității.

— Și ce i-ai răspuns tu la aceste injurii ?

— Ce eram să răspunz unui aristocrat, unui trădător, unui infam fără conștiință, care și-a vîndut țara la muscali și la nemți ?

— Trebuia să-l faci să înțeleagă că are a face cu un om de principe și independent.

— Așa este, frățiorul meu, dar el m-ar fi scos din slujbă și aș fi murit de foame pe stradele capitalei. Afară de aceasta, ultragiul acesta l-am suferit între patru ochi, nimeni nu știe !...

— Răbdare, frate, răbdare !... Ne va veni și nouă apa la moară : atunci le vom arăta noi ce fel își răzbună oamenii de principe, cînd sînt atacați la onoare. Să schimbăm vorba, amice. Spune-mi, cu ce îți omori timpul de cînd ți-ai dat demisiunea ? [1]

— Cu amorul, bunul meu amic !

— Spune-mi, te rog, cine este acea fericită femeie care are privilegiul de a te vedea suspinînd la picioarele ei ?

— Asta nu se poate spune la nimeni.

— Afară de mine, care sînt confratele și confidentul tău.

— Ai dreptate, tu ești unicul meu amic și, ascunzînd acest secret de tine, aș da dovadă de neîncredere. Spune-mi numai, ai fost estimp la teatrul italian ?

— Ce însemnează această întrebare ?

— Îți voi spune mai la urmă, acum răspunde-mi la ceea ce te-am întrebat. Ai auzit pe Geamfredi ?

— Am auzit-o în *Traviata*.

— Cum ți s-a părut ?

— De minune ! Cîntă mai bine decît Ponti dell'Armi.

---

[1] Toți amploiații destituiți de guvern zic că și-au dat demisiunea (n.a.).

— Salută-mă dar, căci Geamfredi este amanta mea !...

— Geamfredi, amanta ta !

— Da, amice, și încă amantă cumsecade. Astă-seară mi-am luat ceaiul la dînsa.

— Nu te crez !

— Să n-apuc pînă mîine, daca mint ; ba încă, la adio, m-a strîns de mînă și mi-a aruncat o privire amoroasă, ce mi-a străpuns inima !...

— Măi Rîmătoriene, vino-ți în simțiri ; o fi fost slujnica Geamfredii și ți s-a părut că este ea. Actrițele nu se uită la ștrengari ca d-alde noi ; ele caută aur, și tu n-ai nici cinci bucăți de aramă ca să-ți cumperi tutun.

— Așadar, tu te îndoiești ? Ei bine, necredinciosule, privește !

În momentul acela scoase din sîn un portofoliu și dintr-însul un bilet color roza, pe care îl dete Găinescului să-l citească, zicîndu-i cu o mîndrie trivială :

— Ține, *monșer*, cetește acest bilet și te convinge că amicul tău Rîmătorian nu minte niciodată.

Găinescu luă biletul și citi următoarele fraze, înecat de un rîs nervos :

„Amico mio !

Quando non te vedu simtu che moru, anima la mine e trista, non potu mangeare, non potu bevere la cafe ; venite, carro Rametoriano, venite che vi stringo în bracili mia.

La vostra per sempre,
Rachelle Geamfredi." [1]

Apoi, privind pe slujnicar, cu un aer ironic, îi înapoie biletul.

---

[1] Slujnicarii țin todauna în portofoliurile lor bilete de amor false, pe care le citesc în adunări, fără să aibă remușcare pentru vestejirea onoarei femeilor despre care tratează acele bilete (n.a.).

Junii slujnicari conversară mai mult de două ore despre politică, arte şi industrie, tot cu logica de care deteseră probe pînă aci, apoi ieşiră din cafenea, cîntînd cu vocea lor de cotoi sugrumaţi, şi se duseră pe la casele lor.

Capitolul IV

REZI

Această jună femeie era de naţiune maghiară, născută în satul Caransebeş din Transilvania. Deşi soarta o pusese pe cea mai mizerabilă treaptă a societăţii, natura însă o dotase cu o frumuseţe rară şi cu un suflet plin de bunătate. Ea era naltă ca un grenadier şi delicată ca un silf ; pieliţa feţei sale rivaliza cu cel mai perfect alb, iar ochii ei cei mai negri decît murile, armaţi de nişte gene şi sprîncene ce ar fi pornit invidia unei circaziene, făcea dintr-însa o fiinţă adorabilă.

Daca această femeie ar fi avut nenorocirea să se nască în ţara noastră, unde corupţia şi viciul a vestejit şi încă vestejeşte cele mai frumoase flori ale societăţii noastre, ce s-ar fi făcut ea oare cu atîta frumuseţe ? Desigur că ar fi închiriat o casă cu perdele roşii şi şi-ar fi vîndut corpul şi sufletul cu tereziile ca precupeţii, precum fac multe din femeile noastre. Ea însă venea dintr-o ţară în care femeia nu a deşertat pînă la drojdii cupa desfrînării ; de aceea prefera mai mult sărăcia, care nu-i impunea nici un sacrificiu contrariu inimei sale, decît bogăţia şi opulenţa ce vestejeşte carminii frumuseţii şi aduce mustrarea de conştiinţă.

Trecuseră şase luni de cînd locuia în casele, sau mai bine în bucătăria domnului Hötsch-Müller, şi trei luni de cînd se afla înamorată de Mitică Rîmătorian.

La începutul acestui amor, ea se detese cu totul amantului ei, şi il iubea pînă la idolatrie ; el însă nu o iubea deloc şi încă de multe ori o maltrata.

Juna maghiară, văzînd că amantul ei nu o iubea şi nu venea pe la dînsa decît numai cînd se afla fără mijloace de a curteni pe junele fete de la madam V..., văzînd iarăşi că din acest amor nu se folosea cu nimic, părăsi pe Mitică Rîmătorian şi se înamoră cu un june maghiar din ceata lui Bontilă ; şi, daca ea mai priimea încă pe slujnicarul nostru, o făcea numai cu speranţa de a-şi răzbuna o dată despre tot ce suferise de la dînsul.

Într-o zi şedea la vorbă cu noul ei amant ; conversaţiunea, deşi începuse prin cele mai dulci vorbe şi mîngîieri amoroase, dar către finit ajunse la cea mai simplă proză din lume ; cu alte cuvinte, începură a vorbi despre necesităţile vieţei.

— Cum o să ieşim noi în primăvară, iubite G..., zise acea maghiară ; eu nu mai am decît ceea ce vezi pe mine, tu iarăşi nu ai decît paltonul acela rupt şi plin de pete. Şi deodată cu esprimarea acestor dureroase cuvinte, pieptul ei se umflă şi lăsă să iasă dintr-însul un teribil oftat întrerupt de dese suspine.

În timpul acesta G... fuma din pipa sa predilectă, cufundat în acea dulce extază pe care o simt numai adevăraţii fumători de tutun. Dar oftările amantei sale îl făcură să tresară, faţa lui se întunecă şi luă un aspect sinistru. De mai multe ori cercă să vorbească, dar cuvintele se opreau pe buzele lui cele groase şi crăpate. În fine, dupe o luptă internă de cîteva minute şi o dulce privire ce aruncă asupra încîntătoarei Rezi, el zise :

— Ai dreptate, iubita mea ; amîndoi sîntem foarte săraci şi golani ; cu toate acestea nu cunosc decît un singur mijloc ca să ieşim din această tristă poziţiune !...

— Spune-mi, iubite G..., care este acel mijloc ?

— Acest mijloc este să...

— Ce să...

— Ei bine, iubita mea, acest mijloc este să ne facem spioni.

— Spioni !

— Da, spioni !

— Şi la ce să obligă cineva cînd se face spion ?

— La o îndatorire foarte mică. Spre exemplu : să asculţi tot ce va vorbi stăpînă-tău şi stăpînă-ta ; şi cînd vorbele lor vor fi în contra guvernului, să te duci la escelenţia sa domnul poliţai, şi să i le spui.

— Dar asta este oribil ! Este vînzare de suflet, pe care nu o voi săvîrşi, chiar daca aş şti că voi muri de foame...

— Atunci dar suferă, iubită Rezi, fără a te plînge în contra soartei... E ! e ! draga mea ! Tu tremuri numai la ideea de a te face spioană, fără să te gîndeşti, sărmană copilă, că în ţara aceasta se găsesc oameni carii, în copilăria lor, n-au fost decît nişte simple slugi ; dar prin spionagiul ce făceau adevăraţilor capi ai ţărei, prin vînzarea ţărei la străini şi prin specularea onoarei familiei lor, astăzi au ajuns la cele mai înalte demnităţi ale ţării, şi-au creat stări colosale şi stropesc cu noroi pe cei care nu i-au imitat !... Tu nu ştii că în Bucureşti există coçoane mari şi bărbaţi nobili, carii în faţa lumei trec de onorabili şi de cei mai înfocaţi patrioţi, iar noaptea intră deghizaţi în ospelul poliţiei şi trădă pe oamenii cei într-adevăr onorabili ; şi, cu toate acestea, pe faţa lor nu se vede mustrarea conştiinţei ce oroarea trădării imprimă pe fizionomia celui mai de rînd mişel.

Rezi privi cu atenţiune pe junele maghiar şi, dupe o mică ezitaţiune, îi întinse mîna şi, strîngînd pe a lui cu convulsiune zise :

— Priimesc să fiu spioană. Să trăiască spionagiul !...

— Bravo, Rezi ! Acum văz bine că am o amantă demnă de mine. La lucru, iubita mea. Eu mă duc să anunţ domnului poliţai deciziunea ta de a intra în onorabilul corp al spionilor ; pînă la întoarcerea mea, tu îngrijaşte de prinde pe cineva în laţ. Ieşi prin pasagiu, vezi că trec pe acolo tineri de cei frizaţi şi pomădaţi, cari cîntă arii de la operă, bănănăind din mîini ca nişte ieşiţi din minte ; aruncă-le priviri amoroase, vorbeşte despre tot ce se întîmplă prin oraş şi, cînd îi vei crede ameţiţi de ajuns, adu vorba despre bomba fulminantă ce s-a aruncat în camera caimacamului, vezi ce-ţi răspund ei şi, daca vei vedea că se încurcă în vorbă, priveşte-i bine, ca să-i poţi cunoaşte la trebuinţă.

La aceste cuvinte trăsurele feţii junei maghiare se încruntară, ochii ei se roşiră întocmai ca ai tigresei în momentul cînd voieşte să dea asalt pradei sale. Ea se gîndea în acele momente la Mitică Rîmătorian, la torturele ce o făcuse el să sufere şi la ocaziunea ce-i procura noua ei meserie de a-şi răzbuna în contra lui !

Maghiarul privi cu mulţumire agitaţiunea amantei sale, apoi o părăsi plin de bucurie şi se duse să anunţe poliţiei triumful său.

Puţin dupe aceasta, un zgomot uşurel se auzi la uşa despre pasagiu. Rezi tresări şi alergă să deschiză uşa ; iar dupe cîteva momente se întoarse împreună cu Mitică Rîmătorian, celebrul Don Juan al slujnicilor din pasagiu.

Ei şezură pe pat şi începură a vorbi de amor. Rezi însă era foarte picantă şi provocătoare în espresiunile sale.

— Ei bine, Mitică, zise ea cu un aer în care se vedea pînă la evidenţă răzbunarea femeii amăgită. Ei bine, amoraşul meu, sunt trei luni de cînd mi-ai promis o faţă de roche şi o pereche de cizmuliţe de neamţ şi nu mi le-ai mai dat. Ce însemnează aceasta ?

— Nimic, scumpa mea Rezi, decît că nu m-am înlesnit.

— Nu te-ai înlesnit ? Dar ieri ce căutai în sanie cu Eliza de la madam V... ?

— Eu, cu Eliza ?

— Da, Mitică dragă, dumneata însuţi şi încă te prefăceai că nu mă vezi.

— Ai dreptate, Rezi, sînt culpabil, iartă-mă !

— Să te iert !... Frumos lucru ! Să te iert pe tine care mă înşeli de trei luni şi tocmai cînd te-am prins asupra faptei ? Asta mi-este cu neputinţă ; nu ţi-e ruşine să amăgeşti o femeie sărmană care te-a iubit din toate puterile inimei sale, pe mine care ţi-am spălat şi ţi-am călcat cămăşile, ca să placi fetelor de pe la marşande, fără să-mi plăteşti cel puţin scrobeala ? Piei d-aici, sau îţi săr în cap şi te jumulesc întocmai ca pe o gîscă.

În momentul cînd Rezi voia să puie în lucrare ameninţările sale, uşa camerii se deschise şi maghiarul G..., cu mustăţile sale unse cu muc de luminare şi cu pălăria alla Kossuth, intră în cameră.

Mai întîi se făcu o tăcere solemnă, întocmai ca la finalul actului al doilea de la *Lucia ;* după aceea maghiarul înaintă pînă lîngă inamoratul nostru, îl fixă cîtva timp şi încordîndu-şi pumnul îi zise :

— Pe cine cauţi aici, domnule ?

Nenorocitul Rîmătorian, ameţit de privirile ameninţătoare ale maghiarului, îşi aruncă ochii asupra junei bucătărese ; dar în loc să întîmpine în faţa ei acele zîmbiri pline de bunătate ce-l încînta alte dăţi, ea întoarse spatele.

— Ci spune o dată, domnule, pe cine cauţi aici ? adăogă maghiarul.

— Caut peee... Dooo... ba peee... Doa...

— Ţi-oi arăta eu acum pe cine cauţi. Şi deodată cu vorba băgă asprele sale mîini în părul cel frizat al slujnicarului şi mi ţi-l învîrti roată de cîteva ori ; apoi, dupe ce îi dete cîteva genunche pe partea dindărăt, îl îmbrînci afară din cameră şi închise uşa.

— Cine era acel ciocoi ? întrebă el pe Rezi şi ocupîndu-se cu cel mai mare sînge rece a scoate de printre degite părul cel uns şi parfumat al junelui.

— Este un calic de aceia ce umblă prin pasagiu, urlînd ca nebunii.

— Şi ce căuta aici ?

— Ce fel, mă mai întrebi ?

— Da de ce să nu te întreb ?

— Dar bine, nu mi-ai zis tu să ies prin pasagiu şi să mă silesc a trage asupră-mi amorul vagabonzilor ?...

— Da ! da ! îmi aduc aminte, ai dreptate, tii ! proasto, de ce nu mi-ai făcut vreun semn, poate că bietul june scăpa cu tot părul pe cap.

— Bine i-ai făcut, să se înveţe minte, că prea era obraznic.

— Ia spune-mi, ai aflat ceva de la dînsul ?

Rezi rămase un moment gînditoare, apoi zise :

— Da, este unul dintre cei care au aruncat bomba în casa caimacamului.

— Este el unul dintre aceia ?...

— Da, chiar dintre acei scelerați.

— Spune-mi, unde pot să-l găsesc la trebuinţă ?

— Aci, la cafenea.

— Bucură-te, Rezi. Norocirea noastră este făcută. Adio!

El plecă.

Capitolul V

TRĂDAREA

Pe cînd maghiarul ieşea din camera amantei sale cu capul plin de idei aurifere, sărmanul Rîmătorian se oprise dinainte cafenelei din pasagiu, ca să-şi puie părul la orînduială, apoi, intrînd repede în cafenea, se opri drept la masa faliţilor, la care se afla numai Găinescul.

Zgomotul paşilor lui Rîmătorian deşteptă pe Găinescul din visările sale cele melancolice ; el întinse mîna amicului său. Dar pe cînd voia să-l salute, privirile sale căzură pe capela şi paltonul amicului său, le esamină puţin, apoi, prorumpînd într-un rîs sardonic, îi zise :

— Dar bine, *şer* Rîmătoriene, ce ţi s-a întîmplat ? Pălăria ta, parcă ai ţinut ouă într-însa ; iar paltonul seamănă ca cum ai fi măturat podul cu dînsul.

Rîmătorian luă pălăria din cap, ca să o privească, și lăsă să se vază frezura sa în neorînduială și șuvițe de păr căzînd pe umerii lui.

— Dar asta e grozav, Rîmătoriene! Părul tău este mai pe jumătate scos din piele.

— Curînd, amice, ajută-mi să-mi curăț hainele și dă-mi pieptenele tău să-mi dreg frezura [1].

Dupe ce sărmanul slujnicar își regulă oarecum părul și vestmintele, șezu pe scaun și începu să ofteze.

— Ce ai, amice — întrebă Găinescul — spune-mi, ce ți s-a întîmplat?

— Ah, amicul meu, mi s-a întîmplat una mare, răspunse el.

— Spune-mi și mie această nenorocită întîmplare.

— M-am bătut cu amorezul cel vechi al Geamfredii și mi-e teamă că l-am omorît.

— Să-ți lipsească această frică, căci dupe starea în care te văd, nu cred să fi suferit mult rivalul tău.

— Să dea Dumnezeu, frate, dar dupe ghionturile și păruielile ce i-am dat, cred că l-am... și uite parcă simț eu însumi durerea!

— Dar bine, cum s-a întîmplat?

— Să vezi amice: mă dusesem să văd pe Geamfredi, dar tocmai pe cînd mă aflam în cea mai interesantă convorbire cu dînsa, veni amantul ei de mai nainte și se puse între mine, și dînsa, întocmai ca umbra lui Banco din *Macbeth*; apoi, după ce mă fixă cîteva momente, îmi zise cu un aer foarte arogant:

— Știi, domnule, că prezența domniei tale în această casă mă supără?

— Tocmai aceasta voiam să-ți zic eu domniei tale!...

— Ești un impertinent.

— Ești un infam, îi răspunsei eu, și deodată începui să-l croiesc pe spate cu bastonul. Ce se va mai fi petrecut

[1] Galicism slujnicăresc (n.a.).

dupe aceasta nu știu; îmi aduc aminte că m-am deșteptat din turbarea mea pe trotuarul ospelului Török.

— În deplorabila stare ce te afli acum, ar fi o mare brutalitate să nu cred ceea ce-mi spui. Dar uite, nene Rîmătoriene, starea în care te văd și părul tău smuls cu atîta barbarism din sărmanul tău cap mă face să cred c-ai avut de rival vreun rîndaș de bucătărie sau vreun...

La pronunțarea numelui de rîndaș, fața lui Rîmătorian suferi o mică schimbare, care încredință și mai mult pe Găinescul că bănuielile lui erau adevărate; el începu a rîde cu mare zgomot, apoi, schimbînd vorba, trecu la discuțiuni politice, comerciale și economice.

Puțin în urma acestei scene comico-dramatice, un june ca de treizeci și doi de ani intră în cafeneaua din Pasagiul român. Noul venit avea ochii negri și plini de flacără infernală; privirile lui fixe și pătrunzătoare părea că caută o victimă de sfîșiat.

După ce aruncă cîteva priviri cu coada ochiului în toate direcțiunile cafenelei, zări în fine masa faliților și se îndreptă către dînsa.

Această masă era înconjurată, ca totdeauna, de cei mai faimoși slujnicari, iar Rîmătorian ocupa postul de onoare și ținea un discurs relativ la canalizarea rîurilor.

Dupe ce arătă nenorocirile ce suferă țara din cauza înecăciunilor rîului Dîmbovița, cauzată din grămădirea băncilor de nisip aduse de morile din susul rîului, decise, în mirarea tutulor slujnicarilor, a se abate rîul de la sorgintea lui, a i se adînci albia și a se așterne cu scînduri de brad unse cu seu, ca să nu se mai poată opri nisipul, și atunci nu se vor mai face înecăciuni.

N-apucase să termine discursul celebrul Rîmătorian și adunarea începu a-l aplauda și a murmura în contra guvernului, că nu l-a orînduit membru la Comisia dunăreană.

Străinul, care voia cu orice preț să intre în vorbă, zise cu entuziasm:

— Da, domnilor, trebuia să-l numească inginer idraulic... O !... unde am fi astăzi, daca guvernul ar încuragea pe oamenii de capacitate și talent ?... Țara noastră ar fi ajuns la cel mai înalt grad de civilizare, dar vai !... căimăcămia de trei persecută pe toți oamenii cu merit.

— Să nu mai vorbim despre scelerații de caimacami, zise Găinescul.

— Sînt buni să-i ucidă lumea cu pietre, adăogă Rîmătorian.

— Ai dreptate, replică străinul. Îmi pare foarte rău că nu cunosc pe acel curajos june care au aruncat bomba infernală în casa caimacamului, ca să-i fac complimentele mele.

Rîmătorian, văzînd că subiectul acestor laude și incriminări l-a dat el prin disertația ținută asupra canalizării rîurilor, luă un aer de o foarte obraznică modestie, apoi zise necunoscutului :

— Persoana care a aruncat bomba este unul dintre amicii mei.

— Așadar îl cunoști ?

— Întocmai cum mă cunosc pe mine.

Fața necunoscutului se acoperi de o bucurie infernală ; el mai rămase puțin, apoi, luîndu-și adio, părăsi cafeneaua.

Grabnica plecare și sinistrul aspect ce luase fața necunoscutului nu rămase neobservate de Rîmătorian și amicii săi.

— Ești pierdut, Rîmătoriene ! esclamă Găinescul. Necunoscutul acela era un spion al căimăcămiei.

— Asta nu se poate. Nu ai văzut ce aer de sinceritate avea și cît de bine vorbea în favoarea principiului ?

— Să dea Dumnezeu să fie așa precum zici, dar nu cred.

Orologiul suna miezul nopții, slujnicarii se despărțiră și luară fiecare drumul către casa sa. Rîmătorian rămase mai în urmă decît ceilalți companioni ai săi, dar cînd ieși din cafenea și voi să se îndrepteze către locuința sa, se

deșteptă în fața unui ofițer de poliție, acompaniat de doi gendarmi.

— Cine este acolo ? întrebă ofițerul cu vocea sa cea răgușită.

— Om bun, răspunse slujnicarul.

— Numele dumitale ?

— Mitică Rîmătorian.

— Ești tocmai omul pe care-l caut, vino cu mine la poliție. George ! zise ofițerul către unul din gendarmi — adu curînd o birjă ; iar tu, Ioniță — adresîndu-se către celălalt — păzește pe domnișorul acesta să nu fugă ; și, dacă se va împotrivi, moaie-i spinările cu teaca sabiei.

Birja veni într-o clipă. Ofițerul și prizonierul intrară înlăuntru, iar gendarmii încălicară pe cal și se îndreptară către onorabila poliție, făcînd escortă lui Rîmătorian, carele de astă dată se plimba pe contul guvernului.

Capitolul VI

TORTURA CU NUIELE ȘI CĂRĂMIZI

Ajungînd la poliție, deteră pe culpabil în mîna gendarmilor, cari îl conduseră în prizonul cel nobil, zis în limba oficială de pe atunci „odaia de cinste", spre deosebire de închisoarea comună, numită în deriziune „bodîrlău" [1].

Odaia de cinste în care închiseră pe Rîmătorian era spațioasă, bine ținută și foarte luminoasă ; avea două paturi, o masă de scris și cîteva scaune ; în fine, nu-i lipsea nimic din ceea ce ar fi putut să ceară cineva de la o cameră ca să poată locui într-însa cu plăcere ; un singur

[1] Oamenii din plebe, în limbagiul lor caustic, dă închisorilor cînd numele de bodîrlău, cînd iarăși de tumurluc, pîrnaie, hîrdău și altele (n.a.).

defect avea, că era închisoare și, după părerea mea, o închisoare, fie mobilată întocmai ca palatul Marelui Mogol[1], tot nu poate cineva locui într-însa fără teroare și mustrare de conștiință !...

Nenorocitul slujnicar se lăsase pe unul din cele două paturi ale închisorii și sta cufundat în reflecțiunile cele mai triste. Zilele cele din urmă ale vieții sale se strecurau înaintea ochilor săi ; fantasme cu diferite forme bizare se prezentau înaintea lui și-l amenințau. Suvenire de tot felul făceau ca trăsurile feței sale să ia cînd un aspect teribile, cînd altul dulce și plin de amor.

Aceste dese schimbări îi veneau din aducerea-aminte despre amorul său cu Rezi și urîtul tratament ce priimise de la barbarul maghiar. „Da ! da ! este adevărat, zise el, sculîndu-se din pat cu repeziciune. Ticăloasa ! Ea m-a trădat ! Acel grosolan maghiar, care m-a tratat cu atîta neomenie, negreșit că a fost înțeles cu dînsa ; dar acel spion, infam, care m-a vîndut poliției, nu este el oare o mașină a ei ? O ! infamă Rezi !... O ! de trei blestemată slujnică !“

Pe cînd slujnicarul se afla în cel mai înalt grad al mîniei și disperării sale, ușa închisorii se deschise ; un gendarm nalt și cu mustățile răsucite intră înlăuntru și îi ordonă să-l urmeze.

Ei ieșiră împreună și intrară într-o altă cameră, în care nu se vedeau alte mobile decît o masă cu postav roșu, avînd pe dînsa toate obiectele necesarii pentru scris.

Lîngă această masă ședeau pe scaune doi amploiați polițienești : unul înveșmîntat milităreste, iar cellalt cu haine civile. Primul amploiat, ce părea a fi un agent superior, făcu un semn gendarmilor și ei dispărură ; după

[1] Supremul rege al Indiilor Orientale, al căruia palat era o minune a bogăției și a luxului asiatic (n.a.).

aceea, luînd un aer brusc, obicinuit oamenilor de meseria lui, zise slujnicarului cu o voce răgușită :

— Apropie-te, domnule !

Rîmătorian făcu cîțiva pași înainte.

— Spune-mi, domnule, cum te numești ? esclamă agentul poliției.

— Mitică Rîmătorian.

— Cum ai zis ?

— Am zis, domnule, că mă numesc Mitică Rîmătorian.

— Ai părinți ?

— Am numai tată.

— Cum se numește el ?

— Se numește ftore-vistier Bănică Rîmătorian.

— În ce mahala locuiești ?

— În Cuibul cu barza.

— Ce meserie ai ?

— Mă iartă, domnule, eu nu metahirisesc nici o meserie, numai proștii au meserii.

— Așadar ești vagabond ? Scrie, logofete, că dumnealui nu are nici o meserie, zise omul poliției colegului său, ce sta lîngă dînsul și nota în tacrir toate întrebările și răspunsurile slujnicarului.

— Dar bine, domnule, eu am zis că nu am nici o meserie, de ce dar m-ai trecut în tacrir vagabond ?

— Spune-mi, te rog, cum trebuie să te numesc ?

— Numește-mă amploiat, om de litere, proprietar etc., dar nu mă trece între mitocani[1], căci sînt fecior de boier.

— Fii ce vei voi, prea puțin îmi pasă. Spune-mi cu cine te aduni mai des ?

— Cu mai mulți tineri din clasa mea !

— Poți să mi-i numești pe toți ?

[1] Sub nume de mitocani, popolul de jos înțelege pe dulgheri, zidari și alți meseriași, ce locuiesc pe la mahalale și mai cu seamă pe la metohul din Dealul Spirii, de unde derivă chiar numele de mitohani (n.a.).

— Sînt atît de mulţi, încît mă tem că nu-i voi sfîrşi pînă mîine.

— Spune-mi, dar, numai pe cei mai însemnaţi dintre dînşii.

— Şi la ce vă poate folosi aceasta ?

— Asta ne priveşte pe noi ; spune mai curînd.

— Fă-mă să înţeleg mai întîi pentru ce m-aţi arestat şi în urmă voi răspunde catigoric la orice întrebare.

— Eşti adus înaintea mea ca să spui numele conspiratorilor.

— Ce conspiratori sînt aceştia ?

— Te prefaci că nu-i cunoşti ?

— În adevăr, domnule, nu cunosc nimic despre acest complot.

— Lasă dar pe mine, te voi face eu să spui şi laptele care l-ai supt de la ţîţa mumei d-tale !...

Deodată cu aceste amerinţări sună clopoţelul şi ieşiră ca din pămînt trei gendarmi mustăcioşi şi fioroşi.

— Dezbrăcaţi pe domnişorul acesta — le zise el — şi aduce-ţi cîteva nuiele să-i netezim spinarea.

Gendarmii dezbrăcară pe slujnicar pînă la cămaşe, apoi ţintiră privirile asupra căpeteniii lor, carele, voind a mai întrebuinţa mijloace dulci pentru aflarea conspiratorilor, zise slujnicarului :

— Domnule, în numele onoarei şi al spinării dumitale, te rog să-mi spui numele conspiratorilor ; nu mă sili să întrebuinţez mijloace barbare pentru smulgerea adevărului.

— Dar, bine, domnule, ce voieşti să-ţi spun, cînd ţi-am mărturisit o dată că nu cunosc nimic despre acest complot.

— Gîndeşte-te la ceea ce ai să suferi.

— M-am gîndit de ajuns, n-am ce să spui.

— Gendarmi, faceţi-vă datoria !

La aceste cuvinte ieşite din gura agentului poliţienesc, unul dintre zbiri apucă pe nenorocitul slujnicar de mîini,

iar ceilalţi doi îl arseră de cîte două ori cu cîte o nuia de salcie.

Slujnicarul începu să se zvîrcolească ca un şarpe pus pe foc şi să ţipe ca un disperat.

— Spune-mi numele conspiratorilor şi vei fi liber, ţi-o promit aceasta.

— Dar, pentru Dumnezeu, nu ştiu nimic, răspunse slujnicarul, esprimînd durerea loviturilor prin o mulţime de contursiuni comice şi bocituri femeieşti ; eu nu sunt liberal, răspunse falsul patriot, sînt cel mai mare adorator al despotismului ; iubesc din convicţie Regulamentul şi privilegiile şi sînt cel mai neîmpăcat inemic al Convenţiei.

— Să se repeteze loviturile ! strigă agentul de poliţie, indignat de marea laşitate a renegatului slujnicar.

Gendarmii reîncepură operaţiunea ; de astă dată însă, loviturile erau teribile, căci laşitatea slujnicarului indignase chiar pe acei simpli oameni.

— Lăsaţi-mă, că spui, răspunse slujnicarul sărind ca un nebun de durerea loviturilor.

— Aştept mărturisirea ta ; răspunde : cine sînt acei infami cari au aruncat bomba fulminantă în camera caimacamului ?

Slujnicarul, care în adevăr nu cunoştea nimic despre istoria bombei, neştiind cum să iasă din trista poziţiune în care se afla, îngenunche înaintea agentului poliţienesc şi, cu ochii plini de lacrimi, îi zise :

— În numele lui Dumnezeu, nu ştiu nimic ; ai pietate de mine, domnule, că nu sunt vinovat. Şi ca să mişte şi mai mult pe fierosul agent, îi acoperi mîinile cu sărutări şi le stropi cu lacrămi.

Agentul, însă, mai rece decît o statuie şi mai neplacabil decît destinul, îl respinse cu despreţ, zicîndu-i :

— Mizerabile ! Ce sînt aceste bocituri femeieşti şi linguşiri mîrşave ? Cînd ai plecat pe calea conspirării, ai crezut poate că este semănată cu roze ? Ai gîndit că nu

ai decît să strigi pîn cafenele că guvernul este infam, trădător, laş etc..., ca să-l faci să cază şi să te ridici tu şi semenii tăi pe ruinele lui ? Acesta este curajul ce cată să aibă un atlet politic ? Pentru Dumnezeu, daca crezi într-însul, rădică-te dinaintea mea, căci poziţiunea în care te văz îmi face rău.

Aceste cuvinte pline de dispreţ, în loc să deştepte în inima lui Rîmătorian mîndria şi sentimentul de om, din contra îl făcu să devie mai laş şi mai tîrîtor. Dar această ticăloasă conduită, în loc să mişte inima agentului, îl irită şi mai mult.

— O să mărturiseşti, mizerabile ? sau, pre viul Dumnezeu, îţi zdrobesc oasele.

Rîmătorian se păli de frică, dar tăcu.

— Să se aducă cărămizile ! Curînd, cărămizile ! strigă cu furie agentul.

Gendarmii ieşiră din cameră şi se întoarseră peste puţin purtînd fiecare cîte o cărămidă.

— Puneţi-l la tortura cărămizilor, repetă agentul.

— Domnule agent, ai pietate de mine, eu nu sînt liberal, o mai repet, nu sînt nici conspirator ; singura mea culpă este că strig şi eu libertate şi egalitate, dar să n-am parte de tot ce voi cere la Dumnezeu, daca am fost vreodată liberal sau daca înţeleg la ce se obligă cineva cînd pronunţă aceste cuvinte.

Agentul poliţiei, uimit de poltroneria slujnicarului, zise în sine, mişcînd din cap : „Sîrmană Românie !... Iată oamenii cari au să te conducă la fericire !... Iată pretorianii tăi care o să-ţi rumpă vestmintele şi o să puie la sorţ cămaşa ta. La două lovituri de vargă, ei se leapădă de tine ca Petru de Crist şi cu toate acestea, daca soarta m-ar fi pus în poziţiunea acestui mizerabil şi pe dînsul într-a mea, desigur m-ar fi făcut să-mi dau sufletul în torturi."

În momentele acestea faţa agentului luase o espresiune teribilă; ochii i se întunecaseră, el nu ştia ce deciziune să ia ; dar după un moment de ezitaţiune esclamă :

— La tortură ! La tortură, mizerabilul !

Gendarmii luară cele două cărămizi şi le puse în mijlocul camerei, alăturate una de alta, iar dupe aceea puseră pe paţient să şează cu picioarele pe dînsele, fără să se mişte cît de puţin.

Agentul privi orologiul şi ieşi din cameră, ordonînd zbirilor să ţie pe paţient în poziţiunea aceea, pînă va denunţa pe conspiratori.

Uşa prin care ieşi el ducea în pretoriul prefecturei, unde poliţaiul aştepta cu nerăbdare rezultatul torturilor.

— Ei bine, căpitane — zise poliţaiul — cum merg lucrurile ?

— Rău, escelenţă !

— De ce aşa ?

— Ştiu şi eu ?

— Nu l-ai pus la tortura cărămizilor ?

— I-am aplicat mai întîi nuielile.

— Şi a mărturisit, nu este aşa ?

— Ce să mărturisească ? E un nebun, un mizerabil, un poltron !

— Poate că ai dreptate, dar spionul meu de la coloarea verde mi-a spus că l-a auzit cu urechile sale zicînd că cunoaşte pe conspiratori.

— V-a amăgit, escelenţă !

— Şi ce-a putut să-l îndemne la aceasta ?

— Zelul de a vă servi.

— Curios lucru !

— Ce ordonaţi să fac cu acuzatul ?

— Să-i aplici tortura cărămizilor şi daca vei vedea că nu mărturiseşte ceva interesant, să-l dai pe chezăşie.

Pe cînd poliţaiul da acest ordin agentului său, un gendarm intră în pretoriu şi zise agentului că paţientul voieşte să-i vorbească.

Agentul intră numaidecît în camera torturilor și, venind lîngă slujnicar, îi zise :

— E ! vezi, așa te voi. Spune-mi pe conjurați și vei fi liber ca aerul.

— Îmi promiți aceasta ?

— Îți jur pe onoarea mea !...

— Ordonați dar să scrie !

— Vorbește !

— Voiți numele acelora cari au aruncat bomba ?

— Tocmai așa, domnule.

— Însemnați dar : C... A... a făcut bomba, iar B... D... și I... B... a dat zece sfanți unui trecător dupe uliță ca să o arunce.

— Mai ai ceva de zis ?

— Nimic.

Agentul intră de al doilea în pretoriu și, înclinîndu-se înaintea polițaiului, îi dete mărturisirea. Polițaiul își aruncă privirile pe dînsa și, prorumpînd într-un rîs omeric, zise agentului :

— Știi, căpitane, că omul nostru este un adevărat nebun ?

— De ce, escelință ?

— Auzi, acolo, de ce ! Știi că în depozițiunea lui sunt scriși cei mai onorabili oameni pe cari, de-i vom aresta, va rîde capitala o săptămînă întreagă pe socoteala noastră ?

— Ce ordonați dar să facem ?

— Nimic mai mult decît să-l liberați !

Agentul salută și ieși ; apoi, după ce povățui părintește [1] pe slujnicar, îi dete libertatea.

Cîteva zile în urma acestor evenimente, capitala României se pregătea să serbeze intrarea domnitorului Principatelor Unite, ales la 24 ianuariu 1859 prin votul unanim al Camerii elective.

[1] Zicerea „sfătuire părintească" în dicționarul cel vechi al poliției însemna o bună pălmuire între patru ochi (n.a.).

Piața Teatrului Național era ornată cu piramide de brazi verzi, pîntre care era așezate în formă de mozaic miriade de candele pline cu oliu de mai multe culori. Ici-colea se vedeau falnicele obelisce egiptiene împodobite cu trofee și insemne militare ; pe balconul teatrului sta depus un cadru colosal, pe care era zugrăvit preaiubitul nostru domnitor, înconjurat de divinitățile : Justiția, Abondința și Gloria ; iar mai jos, acvila și zimbrul încadrate într-un singur spațiu.

Palatele publice erau asemenea frumos împodobite, iar casele particularilor, situate pe strada Mogoșoaiei, se distingeau foarte mult prin ferestrile lor tapețate cu șaluri scumpe, ghirlande de flori și desemnuri mitologice aluzive la unirea țărilor și gloria domnitorului ; trăsuri elegante străbăteau calea în toate direcțiunile și, prin iuțeala alergării, da frumoaselor dame ce se plimbau într-însele un aspect eroic și încîntător.

Această magică panoramă îmi escită gustul de a face o cursă pe stradele capitalei. Mă aruncai, dar, într-o caretă (birjă) publică și ordonai să mă ducă spre bariera orașului. Acolo văzui un arc de triumf ce semăna cu cel de la Roma, rădicat în onoarea lui Septimie Severul [1] ; înaintai spre șosea, privii frumosul joc de ape și pavilionul gătit de municipalitate ca să priimească pe domnitorul și să-i prezenteze pîine și sare, după obiceiul românilor.

Dupe ce privii toate acestea cu o bucurie copilărească, mă întorsei iarăși în Piața Teatrului și luai loc pe trotoarul

[1] Acest arc de triumf se află în Roma aproape de Forul roman. El fu construit în anul 211 dupe Crist, pentru celebrarea victoriilor repurtate de Septimiu Sever asupra lui Nigru la Chizic și Is în Frigia (n.a.).

8*

caselor lui Török. Privii de al doilea Piaţa Teatrului ; de astă dată însă era plină de curioşi ce se îndesau întocmai ca peştii, ca să vază pe preaiubitul nostru domnitor, recomandat cu atîta căldură şi patriotism de fostul pe atunci ministru de interne prin circulara sa cea plină de poezie şi entuziasm.[1]

Trecură cîteva ore fără ca magica panoramă să ia vreo schimbare esenţială, dar cum se auzi vorba : principele ! principele ! poporul se puse în mişcare şi daca geandarmii nu i-ar fi temperat furia prin amerinţări şi cîteodată prin lovituri, desigur că cortegiul princiar ar fi cătat să-şi schimbe direcţiunea sau să stea în nemişcare.

În fine careta domnitorului se arătă în mijlocul unui escadron de cavalerie ; suveranul românilor, mişcat foarte mult de entuziastica priimire ce i se făcea, saluta popolul cu un zîmbet plin de bunătate, rădicînd cîteodată capul în sus, ca să mulţămească gentilelor doamne ce făceau să plouă în trăsură buchete compuse din cele mai frumoase flori şi columbre albe unite prin legături de panglice roşii.

Dupe trăsura domnitorului veneau miniştrii şi mai multe căpetenii militare ce se distinseseră în memorabilele zile de la 23-24 ianuarie.

Dupe aceştia veneau fraţii tabaci şi alţi isnafi călări pe cai negri şi strigînd din timp în timp : „Hura !... să trăiască măria-sa !..."

În urma acestor cavaleri plini de patriotism şi de curagiu, veneau trăsuri pline de dame şi cavaleri.

Pe cînd cortegiul îşi urma calea încet şi cu o gravitate maiestuoasă, un june călare pe un cal alb venea despre barieră în fuga cea mai mare a dobitocului său ;

[1] Publicaţia Min[isterului] din întru începea prin frazele acestea : „Fraţilor ! principele nostru este sublim, ne scrie fratele Rosetti" (vezi *Monitorul* de la 30 ianuarie, anul 1859, nr. 790) (n.a.).

el se opri în Piaţa Teatrului, şi, dînd o privire plină de neastîmpăr asupra poporului, începu a striga :

„Hura... strigaţi hura !... să mergem la Mitropolie, fraţilor, să salutăm pe măria-sa ! Grăbiţi-vă, fraţilor, aideţi !..."

Popolul, fiind astfel cum l-a creat natura : vanitos, impresionabil, şi gata totdeauna a lua parte la demonstraţiuni zgomotoase, cum auzi pe june strigînd cu atît entuziasm : „Să trăiască măria-sa !" începu a se mişca precum se mişcă undele oceanului bătute de vifor, apoi luă calea către Mitropolie, avînd în frunte pe faimosul june cu calul alb.

Acel june era Mitică Rîmătorian, amantul devotat al slujnicelor din Pasagiul român, care, dupe ce trădase pe cei mai de frunte patrioţi şi abjurase sacrul principiu al libertăţii, venea acum să-i dea ultima lovire prin mincinosul şi esageratul său patriotism.

Ce se va mai fi întîmplat dupe accea, nu ştiu. Tot ce cunosc este că, dintr-acea zi, Mitică Rîmătorian s-a făcut nevăzut şi nu s-a mai auzit nimic despre dînsul pînă în ziua de astăzi.

Societatea slujnicarilor, aflînd despre pierderea lui, ordonă doliu general pe termen de trei luni ; masa faliţilor numără acum un slujnicar mai puţin, iar Găinescul, convins că un bun patriot slujnicar nu poate fi totdeauna şi bun amploiat, îşi dete demisiunea şi intră în colegiu să înveţe carte. Numai frumoasa Rezi rămase neconsolată pentru pierderea amantului ei, trădat de dînsa, şi daca mai în urmă consimţi să ia de soţ pe complicele lui Bontilă, nu o făcu aceasta decît numai dupe un jurămînt solemnel ce făcu maghiarul că se va da la meseria măcelăriei şi va vinde în toată viaţa carne de rîmător în memoria nefericitului Mitică Rîmătorian.

Capitolul VII

LUPUL ÎŞI SCHIMBĂ PĂRUL, IAR NU OBICEIUL

Craiova, 1860 noembre 20

Iubite amice !

Tăcerea ta cea obstinată la atîtea scrisori ce ţi-am espediat probează pînă la evidenţă marea indiferinţă ce ai pentru amicii tăi. Această conduită, neputînd să o iau decît ca o dovadă că voieşti să rumpi orice relaţie cu amicii tăi, hotărîsem să încetez de a mai strica în darn hîrtia şi negreala, minus bulinele şi taxa transportului.

Cu toate acestea, evenimentele de mai multe feluri ce se petrec de la un timp în capitala Olteniei mă sileşte să iau pana în mînă, chiar în contra sentinţei poetului italian : „Un bel tacer tutta la vita onora“ *şi să-ţi scriu această leteră, care are să formeze începutul unei corespondenţe regulate sau rumperea definitivă a relaţiunilor amicale dintre noi.*

Încep dar această leteră, arătîndu-ţi că demoralizarea şi corupţiunea în care a căzut o mare parte din concetăţenii noştri m-a făcut să deviu mai sceptic decît Carneade, filosoful grec[1]*. Am pierdut speranţa, nu ştiu ce să mai crez despre viitor.*

Îmi aduc aminte cînd îmi ziceai că patriotismul este o floare delicată, care se păleşte şi moare pe dată ce o atinge aburul arzător şi pestifer al corupţiunei şi al viciului !...

Îmi aduc aminte iarăşi cînd făceai analiza acestui sacru sentiment. „Priveşte pe românii din ziua de astăzi — îmi ziceai — unde este temerea de Dumnezeu, amoarea de dreptate, modestia şi lipsa de egoism a părinţilor noştri ? Unde este devotamentul lor pentru patrie, acel izvor nesecat al tuturor virtuţilor, prin care îşi apăra ţara de cotropitori ? Unde sînt căpitanii lui Mircea şi Mihai cari, dupe ce se luptau ca leii la Rovine şi la Călugăreni, se întorceau la vetrile lor plini de întristare că n-au lucrat de ajuns pentru fericirea patriei lor ?... Atunci ţara era respectată de străini, iar românul rădică capul în sus cu mîndrie !... Ce mare schimbare !... Astăzi nobilul nu se mai gîndeşte decît la viaţa de Sardanapal în care trăieşte şi caută plăceri noi în moliciune şi desoluţie, fără să gîndească cît de puţin dacă mijloacele prin care îşi procură acele plăceri sînt oneste sau nu !... Plebeul imitează pe nobil în toate !... Clerul a ajuns a fi numai o zicere goală, iar comersantul vinde cu cumpene strîmbe şi sărăceşte lumea întreagă prin falimente.“

Atunci te luam drept un mizantrop, căci capul meu era încă plin de visuri poetice, nu cunoşteam încă lumea. Acum însă, cînd am studiat pe om mai bine, îţi declar că împărtăşesc în toate opiniunile tale. Astăzi, dupe opiniunea mea, tot se mişcă prin ambiţiune, vanitate şi interes ; patrioţii adevăraţi, a căror inimă nu s-a corupt încă de veninul viciului, sînt foarte puţini.

Noi, oltenii, am dus totdeauna o viaţă simplă şi laborioasă ; dar la zile de restrişte, patria ne-a găsit la locul nostru, hotărîţi a muri pînă la unul pentru apărarea religiei şi a căminului părintesc.

De cîtva timp, însă, pseudopatrioţii şi ambiţioşii s-au înmulţit şi pe la noi ; nu este loc public, nici adunare privată în care să nu auzi discuţiuni pasionate şi pline de egoism.

Între aceşti oameni fără pudoare se deosibeşte un june numit Mitică Rîmătorianu, o adevărată lepădătură a capitalei Bucureşti, trimisă Craiovei de primul minister constituţional.

---

[1] Doctrinele sceptice ale acestui filosof, între alte rele ce produse în Roma fu şi acela de a face pe romani atît de sceptici, încît nu mai credeau în virtuţi şi recompense morale, ceea ce grăbi foarte mult căderea Imperiului Roman (n.a.).

Acest june în aparență trece de cel mai înfocat patriot și de cel mai onest om din toată lumea ; cu toate acestea, el fură de la stat și de la particulari mai rău decît în timpii trecuți, cînd abuzul și corupțiunea erau încurageate.

Cunoști, desigur, vărsarea de sînge întîmplată în Craiova la 7-8 noembre. Cred că știi ca și mine cauza ce a produs aceste zile de doliu pentru multe familii din orașul nostru. Ei bine, amice, eu, împreună cu cîțiva dintre ai noștri, ce trecem în ochii unora de oameni fără sentimente și parias ai societății, am făcut tot ce am putut ca să liniștim spiritele, îndemnînd pe concetățenii noștri la paza legilor ; dar, pe cînd credeam că vom fi susținuți de liberalii despre cari îți vorbii, aflarăm cu destulă mîhnire că cea mai mare parte dintre dînșii își fumau țigările și își sorbeau ceaiul la otelul Minerva, cu cea mai mare liniște, iar Mitică Rîmătorian, căpetenia lor, gusta plăcerile amorului în brațele unei slujnice din hanu lui chir Panait !...

Afecționatul tău amic,
Arcadie Rasolescu

POST-SCRIPTUM

Sîntem siguri că mulți din lectorii noștri o să ne scuze că, prin această scriere, am aruncat în fața junimei generoase a țărei noastre noroiul scepticismului și al celor mai teribile vicii. Ca să prevenim pe amabilii noștri lectori de a ne condamna fără dreptate, venim a le da oarecare esplicații asupra caracterelor principale ce formează subiectul acestei scrieri.

Mitică Rîmătorian este tipul junilor ignoranți, vicioși, corupți și fără avere cari, în ardoarea lor de a dobîndi cu orice preț mijloace ca să-și satisfacă niște plăceri și ambițiuni diametral opuse pozițiunei lor sociale, devin tîrîtori, lingușitori și uneori chiar sperjuri. Oameni de felul acesta, din nefericire, se găsesc mulți în țara noastră.

Găinescul este încarnarea omului ignorant și nătîng, care, neputînd să facă zgomot în societate prin avere și merite, devine patriot improvizat ; ia parte la toate manifestările zgomotoase și cu lăutari, apoi, crezînd că a servit de ajuns cauza națională, începe a poza ca amator sau mai bine pețitor la funcțiunea de director de minister și prefect de district !... Și știți de ce se agață omulețul nostru numai de aceste funcțiuni ? Veți crede poate că o face aceasta din mîndrie ! Nu, domnilor ! vă amăgiți ; aceea ce-l îndeamnă la aceasta este mai totdeauna necapacitatea ; el știe mai bine decît oricare că un om ignorant mai lesne poate să fie director sau prefect, căci funcțiile acestea nu cer de la dînșii (cel puțin la noi) decît a subscri corespondenția cancelariii lucrată de alții ; pe cînd funcțiile de cap de secțiune, grefier și cap de masă, reclamă cunoștințe speciale, rutină și osteneală ; și tocmai aceste calități lipsesc cu totul de la Găineștii societății noastre.

Cercetați cu luare-aminte lucrările administrative și judiciare, cercetați (daca se poate) protocoalele Camerii și ale Comisiei Centrale și veți vedea, mai bine decît mine, că Rîmătorienii și Găineștii n-a lipsit nici chiar din acele mari corpuri de stat.

(*Revista Carpaților*, tom. I, nr. 2, 1861 ; vol. *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*, 1861.)

VASILE ALECSANDRI

(1821—1890)

Se naşte la 21 iulie 1821 (mai degrabă decît la 14 iulie 1818 ori 1819). Fiu al slugerului Vasile Alecsandri şi al Elenei Cozoni, descendentă dintr-o familie de mici boieri. Întîiul dascăl la învăţătură îi este părintele Gherman ; apoi urmează cursurile la Pensionul Cuénim din Iaşi, fiind coleg cu M. Kogălniceanu. În 1834 pleacă la Paris, unde îşi trece bacalaureatul şi se înscrie mai întîi la medicină, apoi la drept, discipline pe care, din lipsă de pasiune, le abandonează. Din această perioadă datează primele încercări literare, în franceză. Întorcîndu-se în ţară, în 1839, este numit comis la visteria domnească. În 1840 conduce Teatrul Naţional din Iaşi împreună cu M. Kogălniceanu şi C. Negruzzi. Tot în 1840 apare *Dacia literară*, unde publică *Buchetiera de la Florenţa*, iar în 1844 *Propăşirea*, unde publică note de călătorie. În această perioadă au loc primele manifestări în dramaturgie (*Farmazonul din Hîrlău, Modista şi Cinovnicul, C. C. Iorgu de la Sadagura*). Pasionat călător — „un suflet de epicureu cu sensibilitate", cum zice G. Călinescu — vizitează, în acest răstimp, Turcia, Italia, Polonia, Austria etc. Tot acum, împrietenindu-se cu C. Negri, cunoaşte pe Elena Negri, „steluţa". Alte călătorii în Turcia şi Italia, unde întîlneşte pe N. Bălcescu. Fruntaş al revoluţiei de la 1848 în Moldova, după înfrîngerea acesteia, ia drumul exilului unde redactează *Protestaţie în numele Moldovei, a omenirei şi a lui Dumnezeu*, împotriva domnitorului Mihail Sturza. De asemenea, acum scrie *Deşteptarea României* şi dă prima versiune la *Hora Unirii*. Întors din exil, în 1850, preia de la tatăl său postul de arhivist al statului, pe care îl abandonează curînd, făcînd alte călătorii în Franţa (unde cunoaşte pe Merimée), Spania, Maroc, Rusia etc. În 1855 scoate revista *România literară*. Se impune ca una din marile personalităţi legate de evenimentul Unirii. Fiind unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Alexandru Ioan Cuza, în timpul domniei acestuia desfăşoară o intensă activitate politică atît pe plan intern cît şi pe plan extern, fiind ministru de externe al Principatelor. În perioada Războiului de Independenţă de la 1877—1878 dovedeşte un adînc sentiment patriotic, fiind marele cîntăreţ al eroismului soldaţilor români aflaţi pe cîmpul de luptă (vol. *Ostaşii noştri*). În această perioadă, deţine alte funcţii politice şi diplomatice însemnate. Ia contact cu mişcarea felibrilor, cunoscînd la Montpellier pe Mistral, pentru ca în 1878 să primească „*Le prix du chant latin*" cu *Cîntec gintei latine*.

La 22 august 1890 se stinge din viaţă, la Mirceşti.

Alături de bogata operă poetică (*Poezii poporale. Balade*, I-II, Iaşi, 1852—1853, *Doine şi lăcrămioare, 1842—1852*, 1853, *Suvenire, Mărgăritărele, Pasteluri* şi *Legende* — publicate în *Opere complete*, vol. I, II, III, Bucureşti, Socec, 1875—1876, *Ostaşii noştri*, Bucureşti, Socec, 1878) şi dramatică (împărţită de autorul însuşi în cicluri precum : *Canţonete comice, Scenete şi operete, Vodeviluri, Comedii*, la care se adaugă dramele istorice şi trilogia „romană" — *Fontana Blanduziei, Ovidiu* şi, probabil, *Virgiliu*), proza lui V. Alecsandri (*Opere complete, Partea a III-a, Proză*, Socec, 1876), deşi redusă cantitativ, se impune prin varietatea ei tematico-stilistică deosebită, în ultimă instanţă, prin valoarea ei estetică.

De consultat : 1. *Proză*, E.P.L., 1967, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de G. C. Nicolescu ; *Opere*, vol. IV. *Proză*, text ales şi stabilit, note şi variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Editura Minerva, 1974. 2. G. Ibrăileanu, *Vasile Alecsandri*, în *Scriitori români şi străini*, vol. I, E.P.L.,1968, col. „B.P.T." ; Paul Zarifopol,

Alecsandri, în *Pentru arta literară*, vol. II, Editura Minerva, 1971 ; Perpessicius, *„Alecsandri, Proză“*, ediție comentată de Al. Marcu, în *Opere*, vol. V, Editura Minerva, 1972 ; Doina Curticăpeanu, *V. Alecsandri, prozator*, Editura Minerva, 1977 ; Nicolae Ciobanu, *Vasile Alecsandri : „amatorismul“ epic*, în *Insemne ale modernității*, Editura Cartea Românească, 1977 ; Al. Piru, *Introducere în opera lui Vasile Alecsandri*, Editura Minerva, 1978.

ISTORIA UNUI GALBÎN

(fragmente)

În noaptea trecută, pe la un ceas după doăsprezece, am fost trezit din somnul dulce ce gustam, prin un zinghet metalic care m-au mirat foarte mult, nefiind obicinuit a auzi asemine armonie la ceasuri atît de tîrzii. Acest sunet mi se părea că venea din fundul odăiei și că ieșea dintr-o cutioară de fildiș săpată, ce se zărea pe masă în razele lunei care răzbătea prin fereastră. M-am sculat iute din pat pentru ca să cunosc pricina zuruitului pomenit, am luat în mînă acea cutie unde pusesem dimineața un galbîn olandez și o para mare turcească, am deschis-o cu luare-aminte, și adîncă au fost mirarea care m-au cuprins, auzind deodată două glasuri străine ieșind din cutie, două glasuri de altă lume, care zbîrnîia, țiuia și se sfădea de moarte.

Să mărturisesc că m-au apucat fiori răci în fața acelei minuni nu socot că a fi vreo rușine din parte-mi, pentru că nu sînt deprins a trăi printre spirite. Spun drept că atunci m-am crezut încungiurat de vedenii, fantasme, stahii, strigoi, moroi și de toate ființele fantastice cîte gioacă parola și hora cu miezul nopții în lumina lunei. Peste puțin însă liniștindu-mă ceva, nu știu cum s-au făcut că am gîndit la A. Donici fabulistul, și aducîndu-mi aminte de fabula lui *Ferul și argintul*, în care aceste două metaluri țin un dialog atît de înțălept, deodată zic, o lumină cerească îmi trecu prin minte, și am înțăles următorul adevăr : că și metalurile au suflet, mai ales aurul și argintul, de vreme ce ele însuflețează și de mai multe ori desuflețează oamenii ; în urmare trebuie să aibă și grai.

Sprijinit de această frumoasă descoperire, m-am simțit îndată cuprins de o femeiască curiozitate și, fără dar a perde vreme, m-am lungit într-un jîlț elastic, am așezat cutioara lîngă mine pe masă și, cu țigareta aprinsă, m-am pus pe ascultat. Razele lunei, precum am zis, se giuca pe covorul din odaie, zugrăvind feliurimi de figuri și unele, lunecînd pe cristalul călamărilor, tremura chiar deasupra galbînului și a paralei, la care mă uitam cu ochii țintiți. Aceste două monete se afla atunci în focul cel mai înflăcărat al convorbirei, amîndouă săltînd din vreme în vreme cu mînie și bătîndu-se, zuruind, de marginele cutioarei. Iată ce zicea :

G a l b i n u l : Dar mă mir de stăpînul meu cum de au uitat cine sînt eu, și m-au pus la un loc cu o biată para ca tine, ce nu faci acum nici trii bani, atît ești de ștearsă și de ticăloasă !

P a r a u a *(plesnind de ciudă)* : Rîde dracul de porumbrele negre !... Dar nu te vezi, ciuntitule, cît ești de ros de chila zarafilor ?... nu te vezi că ai agiuns în trii colțuri, că ai scăzut și ai slăbit cît un irmilic de cei noi ?... Ți-ai pierdut toți dinții, sărmane, și vrei să mai muști pe alții ?

G a l b î n u l *(cu fudulie, ridicîndu-se în picioare)* : Leul deși îmbătrînește tot leu rămîne, asemine și galbînul tot galbîn !

P a r a u a *(săltînd des și iute de rîs)* : Galbîn, tu ?... Cu adevărat, sărmane, ești galbîn, dar de gălbănarea morții.

G a l b î n u l : Ian ascultă, cadînă bătrînă, nu te giuca cu cuvintele, că deși sînt acum în trii colțuri, pe loc înfig unul în tine.

P a r a u a *(cu dispreț și cu un aer de mărire)* : Eu am trecut prin degitele ienicerilor și nu mi-au fost frică ! Tocmai tu vrei să mă sparii ?

Ambele mele monete stătură puțin într-o poziție teatrală ca doi dușmani viteji care se măsoară cu ochii păn-a nu să încleșta la luptă. Eu mă uitam la ele fără nici a mă răsufla, atît eram de curios a videa un duel bănesc ; dar așteptarea mea fu și acum înșălată, precum au mai fost de multe ori în acest soi de întîmplări. Provocatorul, adică galbînul, văzînd maiestatea și curajul protivnicei lui, se dămoli, se trase înapoi, și prin această mișcare aduse o nouă dovadă observăriei ce am făcut demult, că : fala mare ispravă n-are.

G a l b î n u l *(după o scurtă tăcere)* : Nu te bucura, proasto, că eu mă voi ingiosi a te onora cu loviturile mele, și dacă te-am și amenințat dinioarea, nu spera că-mi voi uita rangul într-atîta încît să mă ating de tine. Știu, slavă domnului ! cîtă depărtare este între noi. Familia mea-i de aur și neamul tău de-abia de argint. Cum îndrăznești dar a socoti că, eu, care am fost slăvit de cei mai mari și legănat în sînul lor, eu, care sînt fruntea banilor, eu, să mă măsor cu tine ? Sărmanul ! gîndește-te cît ai rămas de neînsemnată-n lume și vezi mai înainte de toate că ești de o mie patru sute douăzeci de ori mai puțin decît mine.

P a r a u a : Fricosule aristocrat ! se vede că ai locuit multă vreme în sînul domnului M. și de la dînsul ai cîștigat sîmțirile dobitocești sub care îți ascunzi lipsa curajului. Tu, olandez, tu să rostești cuvinte de familie și de nobleță ! Rușine, rușine să-ți fie ! Am cunoscut mulți compatrioți de-ai tăi în deosebite rînduri și în deosebite pungi, și mărturisesc că i-am aflat curați de fire și de caracter ; dar tu, negreșit ești mincinos, calp, bastard, căci îți arăți arama fără cît de puțină sfială. *(Suspinînd)* : Unde-i frumosul și nobilul olandez cu care m-am iubit atît de fierbinte la anul 1820 în buzunarul căpitanului Costiță, pe

cînd acest vestit corăbier călătorea pe Marea Neagră !.. Unde-i acum să te facă una cu cutia în care ne găsim și să mă răzbune de obrăzniciile tale !

G a l b î n u l *(uimit de turburare)* : La anul 1820 ?... Căpitanul Costiță ?... Marea Neagră ?... Ce spui ?... Tu erai atunci cu mine ?

P a r a u a *(într-o nespusă mirare)* : Cu tine ! Ce fel ?

G a l b î n u l *(răpide, adunîndu-și suvenirele)* : Dar... îmi aduc aminte... într-o noapte întunecoasă, marea era întărtată de furtună... corabia era să se înece la Sulina... Toți se ruga lui Dumnezeu ca să-i scape...

P a r a u a : Așa este, bine zici. Eu tremuram de frică și, deodată, zuruind cu desperare, m-am aruncat și m-am lipit...

G a l b î n u l *(dîndu-se de-a dura către para)* : Și te-ai lipit de peptul meu, care de mult ardea pentru tine în focul unei dragoste nemărginite.

P a r a u a *(lunecînd către galbîn)* : Ah !

G a l b î n u l și P a r a u a *(lipindu-se într-o amoroasă îmbrățișare)* : Soarele meu ! Luna mea !

Zinghetul pricinuit prin înfocata atingere a monetelor se schimbă încet-încet într-o zuruire slabă sau, mai bine zicînd, într-o suspinare metalică care se perdu în deșerturile lumei și cutiei. O tăcere drăgălașă urmă după aceasta, tăcere ce dovedea o mare cîtime de sîmțire în sînul monetelor, tăcere scumpă și mai mult glăsuitoare decît însăși vorba ; tăcere care mi-au atins până și mie, un străin, coardele inimei și mi-au adus două lacrimi de compătimire pe marginea genelor.

Peste cîteva secunde ambii amorezi se traseră puțin înapoi, se uitară lung unul la altul, făcîndu-și amîndoi o dureroasă revizie, și ziseră următoarele, cu glas pătruns :

G a l b î n u l *(oftînd din greu)* : Cît ești de schimbată, iubita mea !

Paraua *(suspinînd cu durere)*: Cît ne-am schimbat, dragul meu!

Galbînul *(cu amărăciune)*: Ce crudă și nemilostivă-i vremea! Coasa ei nu se ostenește niciodată!... Plăcere, frumusețe, tinerețe, toate sînt săcerate de dînsa!... Astăzi ele strălucesc cu tot farmecul lor și mîni se perd. Tristă soartă! Lume deșartă! Viață ticăloasă! Ah! ah!

Paraua *(cu blîndeță îngerească)*: Nu te mîhni, luceafărul meu, că nu sîntem numai noi supuși acestor crude pravili ale soartei. Ferul că-i fer și încă ruginește, dar apoi noi care sîntem meniți prin însăși firea noastră a fi jărtfa lăcomiei oamenilor!

Galbînul: Îți aduci aminte, scumpa mea, de-acea epohă fericită cînd ne-am întîlnit în buzunarul căpitanului Costiță?... Sufletele noastre era făcute unul pentru altul, căci îndată ce ne-am zărit ne-am și simțit cuprinși de dragoste. Cît de frumoasă erai tu atunci cu fața ta rotundă și albă ce steclia și strălucea ca o tabla de dulceți. Cu cîtă grație se îndoia talia ta gingașă și subțire! Ce glas dulce și armonios aveai tu atunci!

Paraua: Atunci?... Dar atunci și tu erai tînăr, frumos, voinic; atunci erai luciu și plin de farmec; atunci aveai pe-mpregiur o coroană cu zîmți din care ieșa scîntei amoroase ce-mi pătrundea inima. Atunci eram amîndoi în vrîsta dragostei, ne iubeam și ne dezmierdam toată ziua și toată noaptea, încît mi s-au ros giumătate de față atunci... dar acum...

Galbînul *(într-o deplină desperare)*: Dar acum?

Paraua *(rîzînd)*: Acum sîntem ca doi tăciuni care fac numai fum făr-a da pară.

Galbînul: Eu, tăciune, eu care...

Paraua: Lasă monologul pe altă dată și-mi spune ce te-ai mai făcut din ceasul acel crud cînd am fost despărțiți?... Prin care valuri, prin care pungi, prin cîte soiuri de degite ai mai trecut?

Galbînul: Ah! iubita mea, cîte întîmplări am avut de la 1820 încoaci!... De cîte ori am trecut de la treptele cele mai nalte ale soțietății la cele mai de jos, din mînile cele mai curate în labele cele mai mîrșave, de la sînurile cele mai nobile la pepturile cele mai deșărte de oricare simțire! Nu este soartă în lume mai curioasă și mai vagabondă decît a ființei nenorocite ce se numește monetă. În veci și peste tot locul slăviți și doriți, noi sîntem pricina celor mai multe ferîciri și nenorociri pre pămînt și, cu toate aceste, rareori întîlnim suflete de acele închinate nouă și vrêdnice de toată lauda, care, cunoscînd prețul nostru, ne păstrează ca moaște sfinte în fundul unei lăzi de fer, ne păstrează, zic, ani întregi și ne scapă de acea frecătură necontenită a degitelor omenești care roade podoabele noastre.

Paraua *(cu ceva nerăbdare)*: Le știu aceste toate; spune-mi mai bine istoria ta.

Nu am trebuință să mai adaug cît de mult se ațîțase curiozitatea mea. Istoria unui galbîn, povestită în întunericul și în tăcerea nopții, era pentru mine o petrecere nesperată. Mi-am aprins iute o a doua țigaretă, și galbînul începu așa:

Galbînul: Istoria mea este legată cu deosebite anecdote ce s-au întîmplat subt ochii mei persoanelor la care m-am aflat, anecdote triste sau vesele, unde eu am giucat totdeauna rolul cel mai de căpitenie și în care mi s-a înfățoșat prilej a face multe însămnări și descoperiri asupra oamenilor. M-am folosit mult de privilegiul ce aveam noi, banii de aur, a fi strînși cu scumpătate la peptul lor, pentru ca să le cercetez și să le cunosc inimile de aproape; și, tu, iubita mea, știi ca și mine cîtă mîrșăvie plină de dezgust este ascunsă înlăuntrul unor bipede care se zic creștini cu frica lui Dumnezeu. Ascultă dar, și nu te supăra dacă fără voie ideile mele ți-or părea cîteodată cam posomorite.

După ce ne-au despărțit căpitanul Costiță la Galați, dîndu-mă pe mine unui boiernaș ce-i vînduse grîu, am suspinat multă vreme gîndind la tine, la fericirile perdute ale dragostei noastre și crede-mă că dacă mi-ar fi fost cu putință mi-aș fi răpit viața de desperare; dar firea nedreaptă n-au vroit să ne deie și nouă, galbinilor, dritul scump de a ne sinucide; în urmare am fost silit să-mi mistuiesc durerea-n suflet și să urmez pe noul meu stăpîn la moșia lui. Dar poți tu să gîcești în ce chip l-am urmat?... Ascuns, soro dragă, în ciubota lui și călcat în picioare ca un ban de nimică, pentru că boierul se temea de tâlhari. Știu că această rușine se-ntîmplă ales banilor care au nenorocire a pica în pungile boierinașilor de la țară, dar eu încă nu pățisem o asemine îngiosire și mă înădușeam de ciudă. Ah! ziceam atunci, de ce nu am putere să-i fac o provocare, precum se cuvine între persoane bine crescute, și să-l străpung cu spaga rigăi de Olanda!... Ce folos însă! Eu ziceam, eu auzeam. În sfîrșit, acel drum plin de chinuri se săvîrși după cum dori stăpînul meu: el agiunse acasă cu toți banii în ciubotă fără să fi întîlnit nici măcar un potlogar pe drumul mare.

...Vai mie! nu putea ști
Că procesu-n a lui stare sta gata-a năvăli.

Paraua: Nu-mi spui că te-ai făcut literat?

Galbînul: M-am găsit odată din întîmplare giumătate de ceas în buzunariul unui poet.

Paraua: Urmează-ți povestirea.

Galbînul: O împresurare de moșie îl sîli pe bietul boier a alerga la Iași spre a să lupta cu tagma giudecătorească, însă din nenorocire în capitala asta el nu putu să întrebuințeze mijlocul ciubotelor spre scăparea galbinilor lui, precum o făcuse în drumul cel mare, căci aici oarecare director de tribunal i-au luat până și ciubotele din picioare. Îi de prisos să mai adaug că eu împreună cu toți ceialalți

ai mei tovarăși trecurăm în punga acestuia și că sărmanul boierinaș se întoarse acasă cu părul alb, cu giubeaua ruptă și cu buzunarele sparte. Nenorocirea lui m-au cuprins de puțină jale, dar pe de altă parte mi-au adus o mulțămire ascunsă, căci răzbunarea este una din cele mai vii mulțămiri a oamenilor și a galbinilor olandezi.

Paraua *(oțerindu-se)*: Mă îngrozești cu vorbele aceste.

Galbînul *(cu fanfaronadă)*: Da' cum socoți?

Paraua: Nu mi-ar părea curios dacă ai fi un ducat venețian, pentru că aceștia cred numai în *vendetta* lor, dar tu, olandez...

Galbînul: Nu te atinge de naționalitate, soro dragă, că mă supăr.

Paraua: Pardon, scumpul meu; n-am vroit să te mîhnesc.

Galbînul: Te cred, iubita mea. Unde mă găseam?... La directorul de tribunal. Nu ți-oi descri figura lui, pentru că era foarte neînsemnată, dar ți-oi vorbi de buzunarul său. Știi că noi, banii, giudecăm mai totdeauna oamenii după pungile și după buzunarele lor, și eu mărturisesc că acest fel de giudecată mi se pare cea mai nimerită într-o epohă unde domnește interesul. D. Buffon, naturalistul francez, au zis că: ***stilul arată omul***; eu zic că: ***buzunariul arată omul***. El este cea mai sigură caracteristică a firei, a patimilor și a moralului său. De pildă, buzunariul unui cheltuitor este spart; punga unui zgîrcit e făcută de materie groasă și trainică și e legată cu nouăzeci și nouă de noduri ș.c.l.; iar buzunariul directorului putea foarte bine să deie o lămurită idee de haos, căci nu avea nici margini, nici fund.

Închipuiește-ți dar, scumpa mea, ce groază m-au cuprins cînd m-am rătăcit în acel sac lung și adînc! Mă credeam perdut întocmai ca un călător în pustiurile Africei, dar mă înșălam, pentru că buzunarul suspomenitului di-

rector de tribunal nu sămăna cu un pustiu ; acesta dimpotrivă era locuit de feliuri de neamuri străine și pribegite acolo din alte pungi.

Cînd am agiuns la marginele acelui sac, am găsit o popoRație foarte amestecată de galbini olandezi și nemțești, de irmilici vechi și noi, de carboave, pănă și de sfanțigi, pănă și firfirici, care cu toții trăiau într-o armonie ce m-au adus în mare mirare, cunoscînd dihoniile care despart astăzi națiile.

P a r a u a : Cum, frate, carboavele și irmilicii era prietini ?

G a l b î n u l: Nu numai prietini, dar aș putea zice frați de cruce, dacă n-aș ști că irmilicii sînt dușmanii sfintei cruci. Și această unire eterogenă știi tu de unde se trăgea ?... Din crudul obicei care sîlise pe fieștecare monetă a-și lepăda naționalitatea cînd au întrat în acel buzunar directoresc. Acolo galbinii, irmilicii ș.c.l. nu se mai numea nici galbini, nici irmilici, nici carboave.

P a r a u a : Dar cum, cum ?

G a l b î n u l : *Marturi !...* Înțălegi acum ?... De pildă galbinii se chema marturi de triizăci și cinci de ani ; irmilicii marturi de patrusprăzece sau de șesesprezăce ani, după vrîstă ; carboavele marturi de doisprezece ani ; și toți la un loc alcătuia un popor nou, cunoscut subt nume de : *nația dovezilor sunătoare...* Mă pricepi acum ?

P a r a u a *(oftînd) :* Te pricep. *(După o mică tăcere) :* Și mult ai șezut tu acolo ?

G a l b î n u l : Așteaptă. Voi, turcilor, aveți un proverb pe care nu mi-l aduc aminte, dar care se începe cu *haram...*

P a r a u a : *Haram gheldi, haram ghiti.*

G a l b î n u l: Tocmai ; acest proverb, precît înțăleg, vrea să zică că de banii luați nedrept nu s-alege nimică.

P a r a u a : Bre ! Nu te știam poliglot.

G a l b î n u l : Cum să nu fiu poliglot, soro dragă, dacă am slujit oarecînd drept plata unei subscrieri la un Tetragloson, care era să iasă... dar să venim la proverbul pomenit, pentru că să vezi cum se adeveri înțălesul lui.

A doua sară, după intrarea mea în colonia *dovezilor sunătoare,* stam la vorbă cu cîțiva *marturi* de deosebite vrîste și povesteam pe rînd chipurile înșălătoare ce întrebuințase stăpînul nostru pentru ca să ne tragă în sînul lui, de la răzăși, de la văduvele sărace și de la toți nenorociții împricinați, la care ne aflasem mai înainte, cînd deodată o mînă lacomă ne cuprinse grămadă în palmă și ne trînti ca vai de noi ! pe o masă de cărți unde se giuca stos. Cîteva părechi de ochi se țintiră cu dragoste asupra noastră, și după cîteva talii, o altă mînă străină se întinse spre noi și ne trase într-un alt colț al mesei. Directorul nu mai era stăpînul nostru... El ne perduse pentru totdeauna. Pare că-l aud și acum cît de tare se blăstăma, cum se ocăra pe sine cu cuvintele cele mai proaste pentru că giucase, în vreme ce noul meu stăpîn îi zicea din vreme în vreme cu sînge răce : *haram gheldi, haram ghiti !* De-atunci m-am pătruns de adevărul acestui proverb și am luat o mare opinie de înțălepciunea musulmană.

P a r a u a *(se închină) :* Îmi pare foarte bine.

G a l b î n u l *(urmînd cu foc) :* Înțălepciunea și paralele turcești sînt două lucruri care mi-au cîștigat inima.

P a r a u a *(cu ceva cochetărie) :* Berbantule...

G a l b î n u l *(după un zîmbet) :* Tînărul ce mă cîștigase în cărți, una din acele ființi a căror nume se sfîrșește în *escu,* cînd se află în Moldova, și în *eanu* cînd merg la Valahia ; ființi problematice, care trăiesc făr-a avea nici un chip de viețuire, care pică năpaste în casele și la mesele oamenilor și care astăzi se primblă în droște de Brandmaier, îmbrăcați în straie nouă, încălțați în botine de glanț, și mîni îi vezi plămădind glodul uliților cu ciubote rupte, cu surtucul descusut și cu pălărie roasă pe cap ; trîntori, paraziți, ce s-au introdus de o bucată de vreme în soțietatea românilor, speculînd nevinovăția și încrederea lor, și care

au fost crescuți la școala vestitului Robert-Macarie, de coțcărească pomenire.

Acel interesant copil al civilizației, acel nobil cavaler ... de industrie petrecea o mare parte a zilei închis în odaia lui cu o păreche de cărți în mîni, pe care le amesteca necontenit, le așeza în deosebite chipuri, le sucea, le tăia, deprinzînd și iscodind fel de fel de *teșmecherii* ce întrebuința sara spre a pungi pe pontatori. Și trebuie să mărturisesc că el agiunsese la o ghibăcie atît de măiastră în măsluirea cărților, încît ar fi meritat cu toată dreptatea o odă *escamotofilă* în soiul acelei adresate d-lui Rodolfo de d. Eliad, marele *ammiratore della prestidigitazione.*

P a r a u a *(boldind ochii)* : Ce cuvinte sînt aceste ?

G a l b î n u l : Aceste sînt cîteva cuvinte dintr-o nouă limbă românească ce se descopere acum la București.

P a r a u a : Dar *escamotofil* ce bazaconie este ?

G a l b î n u l : *Escamotofil* e văr primar cu *brațalba*, cu *lungumbra*, și frate de cruce cu *Broascăoaietaurie* și cu *impercaicoifagi* a d-lui Aristia.

P a r a u a : Nu te înțăleg.

G a l b î n u l : Te cred ; dar ian întreabă pe croitorii lor dacă înțăleg cuvintele *teșmecherii* și *haram*, și să vezi, că ți-or răspunde : *nu te capisc* sau : *nu te cumprind*.

P a r a u a *(clătinînd capul)* : Mari sînt minunile tale, Doamne !

G a l b î n u l : Zi mai bine : mari sînt minciunile oamenilor !...

(Tînărul jucînd cărți și făcînd datorii, este nevoit să dea galbenul unui zaraf. Acesta este prins într-o pădure de către haiduci, care împart punga zarafului. Galbenul revine căpitanului de haiduci.)

Acest român era cu adevărat voinic, și dacă se făcuse tălhariu de drumul mare, nu că doar îi era sete de bani, dar pentru că simțea ceva în inima lui care îl îndemna să caute prilejuri de vitejie : primejdiile avea pentru dînsul un farmec magnetic care îl atrăgea fără voie, și sînt încredințat că dacă ar fi avut norocire să se nască cu trii sute de ani mai înainte, pe cînd românii era în lupte, el și-ar fi dobîndit un nume de viteaz mare. Singura slăbăciune ce avea era că iubea prea mult nevestele măritate, și fiindcă acestea au avut de cînd lumea o ferbinte aplecare pentru voinici, s-au întîmplat că mulți bărbați însurați era mînioși foc asupra căpitanului și giuraseră să-și răzbune asupra lui.

Mai ales unul, un grec care fusese arnăut în vremea domnului Ioniță Sturza, îi păstra o dușmănie de cele ascuțite, pentru că simțea pe frunte, de o bucată de vreme, oarecare mîncărimi ce-i înfierbînta crierii și-l făcea să viseze noaptea tot soiul de vite cornorate. El se așezase de vro doi ani în tîrgul Herții, și de vro opt luni se însurase cu o fată tînără, care era vestită de frumoasă pe toată linia hotarului.

Cum și ce fel se cunoscuseră și se daseră în dragoste căpitanul cu femeia arnăutului, nu ți-oi putea spune... dar știu că în toate serile, pe la asfințitul soarelui stăpînul meu își încăleca murgul și se ducea de se întîlnea cu dînsa la o cumătră a ei ce ședea în marginea tîrgului. Arnăutul, se vede că înțelesese în sfîrșit pricina vizitelor dese ce făcea nevasta lui în casa cumătrii sale, căci se pregăti de vînat, luîndu-și hăitași, arme ș.c.l. Hăitașii însă îi alesese printre cîțiva bărbați, care ca și dînsul avea ceva pică asupra căpitanului.

Într-o sară, cum răsări cea întăi stea pe cer, stăpînul meu, după ce își împărți tovarășii pe la deosebite potice, încălecă murgul și se porni pe o cărare îngustă ce ducea la marginea codrului. Era o lună cum o doresc amorezii, o lună plină de o tainică lumină care învăluia tot codrul și răzbătea printre frunzele copacilor. O tăcere adîncă, o liniște sfîntă domnea în lume. Nu se auzea altă decît pasurile calului pe cărare. Căpitanul scoase de sub mintean o

tambură mică cu strune de sîrmă și împreunîndu-și glasul cu ea, începu a cînta un vers jalnic, ce-mi pătrundea inima, măcar că-i de metal.

Tot mergînd și cîntînd, iată că ieșirăm din codru și sosirăm pe o culme nu departe de tîrgul Herții. Acolo stăpînul meu se opri, cătă împregiur și, puind două degite în gură, dură o șuierătură de cele haiducești, care clocoti grozav în codru și care îmi țiui multă vreme în urechi. Îndată pe urmă, o ferestruică se lumină la o casă din tîrg ; iar căpitanul, sărind vesel de pe cal, se îndreptă răpide în partea ei. După cîteva minute el era în brațele frumoasei sale iubite și se dezmierda și se drăgostea amîndoi, precum odinioară ne dizmierdam noi, scumpa mea, lună... Îți mai aduci aminte ?

P a r a u a *(oftînd)* : Ah !...

G a l b î n u l *(asemene)* : Și iar ah !.... *(După o scurtă și dureroasă tăcere)* : Nimic nu-i statornic în lume ; tinerețile trec, norocul pere tocmai cînd gîndești să guști mai bine plăcerile lui. Cît de fericite minute petrecea stăpînul meu cu iubita lui și ce triste minute era să urmeze după ele !

Așa-i legea crudei soarte,
Azi plăcere,
Mîni durere,
Azi viață și mîni moarte !

P a r a u a *(din fundul inimei)* : Of... of !

G a l b î n u l *(asemenea)* : Și iar of !... Ce să-ți mai spun ? Voinicul meu căpitan se văzu deodată încungiurat de vro zece oameni înarmați și comenduiți de însuși bărbatul iubitei sale. Într-o clipală el fu aruncat la pămînt și, în locul albelor brațe ce-l strîngea cu un minut mai înainte lîngă un pept înfocat, sărmanul ! simți niște lanțuri răci ce-i cuprinseseră tot trupul ca un șerpe. Poziția lui era cu atît mai neplăcută că avea multă asemănare cu poziția zeului Mars, cînd acest viteaz donjuan ceresc fu

prins cu Afrodita, în mrejile lui Vulcan. Afrodita din tîrgul Herții au fost trimeasă la monăstire după stăruințele arnătului, și nenorocitul meu stăpîn dus la una din cele 13 isprăvnicii a Moldovei. Acolo ispravnicul îi făcu o de *aproape cercetare* și-l espedui la Iași, unde, fiind giudecat, i se închie o hotărîre destul de sărată, adică : i se încuviință un cvartir de cîțiva ani la ocnă pentru ca să-și *prefacă*, să-și *îmblînzească* și să-și *îndulcească simțirile morale !...* Cît pentru tovarășii săi de hoție, am aflat mai tîrziu că unii au trecut peste hotar, pentru ca să facă voiajuri de plăcere, iar cîțiva au izbutit a se înălța între oameni... prin agiutorul ștreangurilor spînzurătoarei.

P a r a u a : N-ai făcut, dragul meu, o observare ? că toți tîlharii de drumuri și de codri sînt spînzurați în tîrguri... Oare pentru ce ?

G a l b î n u l *(declamînd)* : *Où peut-on étre mieux qu'au sein de sa famille !*

P a r a u a *(rîzînd)* : Ha, ha, ha.... bată-te norocu, că poznaș mai ești !

G a l b î n u l : Ispravnicul ce mă luase o dată cu *doprosul* era, cum se zice, *un om a trebii.* Cunoscînd toate chipurile legiuite de *obiceiul pămîntului* întru a să *folosi de prilejuri*, el izbutise a-și preface slujba în *chivernisală* și, slavă domnului ! după cîțiva ani, își făcuse o stare ca oamenii. Avea, sărmanul, două moșioare luate de la răzeși, avea cîteva *suflete de țigani*, și era cunoscut în tot ținutul de *gospodar cumsecade.* Mai era încă cunoscut și de creștin cu frica lui Dumnezeu, pentru că știa *Crezul* grecește pe de rost, măcar deși nu înțălegea nicidecum astă limbă ; pentru că se împărtășea de două ori pe an, și pentru că făcea ades paraclisuri în casă. Cu toate aceste, bunul nostru creștin nu se sfiia a poronci să bată la talpe pe vreun român ce nu-și putea plăti birul, tocmai cînd el rostea *Tatăl nostru,* tocmai cînd zicea cu mare *evlavie* : „Și ne iartă nouă, Doamne, greșelele noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri..." Altmintere era bun la

suflet, atît de bun, încît cucoana d-sale îl trimetea fără voie în comisii cînd avea gust să rămîie singură acasă.

Boierul ispravnic, precum am spus, avea o cucoană; cucoana avea un verişor al doile. Boieriul ispravnic era bătrîn şi urît; cucoana era între două vrîste, adică: nici prea crudă, nici prea coaptă, nici urîtă, nici frumoasă, dar mai mult *hazlie*. Verişorul era numai de vro nouăsprezece ani, destul de nostim, dar cam prostuţ din fire şi cam obraznic din creştere. Boieriul ispravnic iubea numai două lucruri în lume: 1-i banii şi 2-le nevasta. Cucoana asemine, slăvea numai două lucruri pre pămînt: 1-i banii şi 2-le verişorul. Verişorul iarăşi adora numai două lucruri în viaţa lui: 1-i banii şi 2-le vînatul.

Aceste trii deosebite patimi, a căror *fondos* eram noi, banii, se specula între ele cu fel de fel de chipuri, unele mai curioase decît altele, şi prilejea nişte scene de tot comice. Spre pildă: cînd simţea cucoana că iubitul său bărbat se folosise de vrun *chilepir*, îşi pregătea un arsenal întreg de căutături înfocate, de suspinuri fărmăcătoare şi de note în *b* mol, carele cu toate era menite spre a-i întoarce capul şi spre a-i stoarce banii. Aşa, înarmată de acea grozavă şi primejdioasă artilerie, isprăvniceasa întra în odaia boierului şi începea dintîi a-l împroşca cu mii de săgeţi din ochi, unele mai dulci decît zaharul, altele mai pătrunzătoare decît ferul; şi cînd videa că nenorocirul începea a să uimi, atunci da drumul oftărilor arzătoare şi a notelor în *b* mol carele, ca un batalion de cavalerie, se arunca asupra lui, îl ameţea, îl tulbura şi-l aducea în starea unui *automat*. Pe urmă, o încolăcire de braţe împregiurul gîtului şi o dulce sărutare între sprîncene desăvîrşa biruinţa, şi îndată toţi galbinii din buzunariul boierului se strecura zuruind în palma cucoanei. Nu am trebuinţă să mai adaug că el, cînd se deştepta din acea amoroasă magnetire, se trezea totodată şi pornit într-o *comandirovcă* poroncită de însăşi drăgăstoasa lui nevastă.

P a r a u a : Şi ce făcea ea cu atîte parale?

G a l b î n u l : Ce parale!... Zi galbini.

P a r a u a : Aşa vine vorba.

G a l b î n u l : Cucoana isprăvniceasa lua lecţii de limba franceză, pentru că astăzi în Moldova e cam ruşine să vorbească cineva româneşte, şi alesese drept profesor pe verişorul ei, care fusese crescut într-un pansion din Iaşi şi care învăţase acolo a *moncheri* pe fieşcare. Acele lecţii se da şi se priimea sara, după purcederea bărbatului, într-o odaie plină de divanuri şi luminată numai de o singură lampă. Profesorul şi cu şcoleriţa lui se punea pe o sofa şi lecţia se făcea în următorul chip:

Ş c o l e r i ţ a : Spune-mi, verişorule, cum se zice franţuzeşte: te iubesc?

P r o f e s o r u l : *Je vous aime!*

Ş c o l e r i ţ a *(cu o drăgălaşă căutătură)* : *Je vous aime!*

P r o f e s o r u l : Sau: *je vous adore.*

Ş c o l e r i ţ a *(Adăugînd pomenitei căutături un glas dulce şi tremurător)* : *Je vous aime*, verişorule, *je vous adore.*

P r o f e s o r u l *(ruşinîndu-se)* : *Et moi aussi.*

Ş c o l e r i ţ a *(luîndu-l de mînă)*: Dar... aş vrea să te sărut, cum se zice?

P r o f e s o r u l *(coborînd ochii)* : *Je voudrais vous embrasser...*

Ş c o l e r i ţ a *(cu glasul înfocat)* : *Je voudrais vous embrasser*, verişorule.

P r o f e s o r u l *(tulburîndu-se)* : *Et moi aussi.*

Ş c o l e r i ţ a : Dar... *cine te opreşte*, cum se zice?

P r o f e s o r u l : *Qui vous en empêche?*

Ş c o l e r i ţ a : Hai să spunem de la început.

P r o f e s o r u l *(tremurînd)* : *Je vous aime.*

Ş c o l e r i ţ a *(cu patimă)* : *Je vous adore.*

P r o f e s o r u l : *Je voudrais vous embrasser.*

Ş c o l e r i ţ a *(iute)* : *Qui vous en empêche*, verişorule?

Dă-mi voie, scumpa mea să nu urmez păn' la sfîrşitul lecţiei ; ţi-oi spune numai că din *je vous aime* în *je vous adore,* toţi galbinii luaţi din sînul ispravnicului trecea în mînile verişorului, drept plata sîrguinţei sale.

Prin asemine chipuri şi eu, draga mea, am călătorit din pungă în pungă şi am agiuns în sfîrşit a fi proprietatea tînărului profesor de : *je voudrais vous embrasser.*

Ţi-am spus că el iubea vînatul. Această patimă se desvălise în inima lui cu atît mai straşnic că era foarte rău chitaş şi, în urmare, mai toate paserile îi trecea pe la nas. În zădar el le alunga cu haliciurile prin văzduh ; nici una din ele nu vroia să-i împlinească mulţămirea de a pica. Într-o zi, nenorocitul meu vînător se trezi cu hotărîre să facă minuni şi să nu se întoarcă acasă decît cu cel puţin două care mocăneşti pline de jigănii ucise ; dar, precum ştii, hotărîrea şi împlinirea sînt două lucruri care n-au obicei a se întîlni cam ades. Cu toate aceste, stăpînul meu se îmbrăcă în tot costumul de vînător şi se porni cu pălăria de paie pe urechi, şuierînd o bucată din opera *Zampa : Il faut céder à mes lois...* ca un om sigur de biruinţă. Şi nici nu putea fi altmintere de vreme ce avea cu el triizeci de încărcături gata, o torbă nouă şi o puşcă de Lepage cu două ţevii. Bine încredinţat deci în ghibăcia lui, el ieşi la cîmp, aruncînd împregiurul său căutături pline de lăcomie şi de cruzime.

Trebuie să ştii, iubita mea, că nu este tigru, nu este hienă, nu este, în sfîrşit, lighioaie pre pămînt mai crudă decît un vînător prost în cele dintîi a lui cercări. Ţelul său este numai ca să ucidă pentru ca să se încreadă că-i puşcaş ; de aceea trage în toate părţile, în toate jigăniile, fără deosebire : găini, prepeliţi, curcani, vrăbii, ba încă de nu s-ar sfii, ar slobozi puşca şi peste oameni. Se înţălege de la sine că cele mai multe ori el împrăştie în vînt oci întregi de praf şi că se osteneşte zile mari degeaba. Iar dacă i se întîmplă să doboare vro păsăruică oarbă... să-l vezi atunci cum aleargă cu ochii bolditi la locul unde au zărit-o picînd ; gard, şanţ, spini, el răzbate fără sfială ; ar trece şi prin foc fără a lua sama, căci atunci el nici nu vede, nici n-aude. Îşi perde ceasornicul, pălăria, puşca... dar nu-i pasă ; el au lovit !... şi, de vreme ce-au lovit, e puşcaş şi dă aripi picioarelor sale, carele aleargă, saltă, zboară făr-a atinge pămîntul. Şi cînd zăreşte în iarbă paserea rănită, să-l vezi cu ce turbare se aruncă asupra ei, şi pe urmă cu ce fudulie o rîdică pînă la ochi ca să o privească mai de aproape. Atunci i se pare că ţine o lume în mînă ! Bucuria lui este nebună ; ar vroi să lege paserea la pept ca o decoraţie, dar, aducîndu-şi aminte că are torbă, o pune într-însa, şi apoi o scoate zece ori pe minută pentru ca să o mai vadă. Deşertăciunea lui găseşte pricină de fală în moartea unei fiinţi nevinovate !

Cea întîi pasere care au fost jărtfa cruzimei stăpînului meu era un botgros. Pare că-l văd şi acum pe creanga unui păr sălbatic, cu guşa umflată de cîntare ! Vînătorul meu se apropie de el pe furiş, ca un motan, îl chiti multă vreme, trasă chedica puştii şi bietul botgros pică pe iarbă, slobozînd un ţipăt dureros !... Îl lovise tocmai în guşă. Acea scenă m-au înfiorat aşa de tare şi totodată au trezit în mine o ură atît de cumplită asupra tuturor oamenilor, încît m-am hotărît pe loc a mă depărta de verişorul isprăvnicesii şi, dar, profitînd de uimirea ce-l cuprinsese în vremea cînd alerga să puie mîna pe victima lui, am sărit iute din buzunar şi m-am ascuns în iarbă. De atunci, iubita mea, am rămas încredinţat că în oameni sînt seminţe de cruzime carele, dacă ar avea prilejuri favoritoare pentru dezvăluirea lor, ar acoperi faţa pămîntului cu mii de Neroni.

P a r a u a : De nerozi ?

G a l b î n u l : Neroni. Cît pentru nerozi, după cum le zic în Valahia, slavă Domnului ! seminţia lor s-au dezvălit şi au înflorit destul de bine în lume.

P a r a u a : Mai ales de cînd s-au lăţit mania de a avea spirit.

Galbînul: Acum eram liber !... liber... ! înțălegi tu, iubita mea, toată dulceața și toată puterea acestui cuvînt ? Neatîrnat de nime, scăpat de închisorile pungilor !... volnic de-a face tot ce-mi plăcea !... În ceasul acela am gustat cea mai mare fericire în sufletul meu, căci nimic pe lume nu e mai scump și mai slăvit decît libertatea : ea este dorul cel mai neprețuit ce l-au dat Dumnezeu oamenilor. Și să știi de la mine că atunci o nație se apropie de moarte cînd începe a fi surdă la glasul libertății !

Paraua: Acest adevăr e vechi de cînd lumea și îl știu de mult.

Galbînul: Cum se poate ?... Eu credeam că l-am descoperit singur.

Paraua *(zîmbind)*: Spiritele înalte se potrivesc ades la gînduri.

Galbînul *(se închină)*: Eram liber, precum ți-am spus, într-o cîmpie înflorită ce răsuna de cînticile păsărilor.

Ciocîrliile voioase în văzduh se legănau
Și-nturnarea primăverii prin dulci ciripiri serbau.

Florile dizmierdate de un vîntușor lin răspîndea în aer feliuri de miroase ce mă îmbăta de mulțămire. Stam culcat între toporași și mă uitam la soare cu dragostea unui frate, căci, după zisa poeților, soarele nu este altă decît un glob de aur. Razele sale luneca pe fața mea, dîndu-mi o sărutare ferbinte, ce mă făcea să strălucesc de bucurie. Vai mie ! puteam oare gîndi că tocmai el va fi pricina nenorocirei mele și a de isnoavei robiri în care am agiuns !... Acum sînt încredințat de adevărul proverbului românesc ce zice că : fratele-ți scoate ochii !... și păstrez o deosebită admirare pentru fabula lui Alexandrescu, *Toporul și pădurea*, care zice :

...Că în fieșce țară
Cele mai multe rele nu vin de pe afară,

Nu le aduc străinii ; ci ni le face toate
Un pămîntean de-ai noștri, o rudă sau un frate.

Paraua *(cu entuziasm)* : *Aferim, aferim !*

Galbînul *(după o scurtă tăcere)* : Ți-am spus, draga mea, că cîmpia unde mă desfătam cu atîta mulțămire vuia de cînticile păsărilor, dar mai cu seamă de vro cîteva minute ea răsuna de glasul îngeresc a unei tinere copile ce culegea flori aproape de mine. Zic *îngeresc*, pentru că așa-i obiceiul, cu toate că nime nu cred că au auzit glasul îngerilor ; și socot că aș nimeri mai bine zicînd *argintiu*, mai ales că acest cuvînt îmi aduce aminte de glasul tău, ce m-au încîntat așa de mult în buzunariul căpitanului Costiță.

Paraua *(varsă o lacrimă de înduioșire).*

Galbînul: Ai însemnat ca și mine, scumpa mea, cît e de frumos neamul țiganilor care trăiesc în partea munților și ce figuri regulate și vioaie se găsesc printre femeile lor ; dar crede-mă că niciodată, de cînd mă aflu în prințipatele românești, n-am întîlnit trăsături atît de gingașe, atît de bine împreunate și într-un cuvînt atît de plăcute ca a Zamfirei (așa se numea copila ce culegea flori lîngă mine). Lasă că era tînără numai de vro șaisprezece ani și că avea încă acea frăgezime copilărească atît de neprețuită în podoaba unei femei, dar apoi toate mișcările ei, căutătura sa, glasul său avea un ce mai deosebit, un aer de sălbătăcime încîntătoare, ce o asămăna cu o căprioară sprintenă în momentul cînd simte vînătorul în codri. Părul său negru ca pana corbului era împletit în cosiți împodobite cu bănuți de argint și cu floricele ; la gît purta o salbă de mărgele roșii și albe, și de rubele, care sălta pe sînu-i la tot pasul, pricinuind un zinghet delicat și strălucind feliurit sub razele soarelui. Toată haina ei era o cămeșă albă cusută cu altițe de fir și de mătasă pe la umeri și pe la gît și o fotă albastră cu dungi vișinii, ce încungiura trupul său mlădios ca o trestie și *tras prin inel,*

după cum zic românii. Ce să-ţi mai spun ?... Pentru ca să-ţi dau o slabă idee de toată persoana Zamfirei ar trebui să fac o fiziologie întreagă, de fieşce parte îndeosebi, sau să urmez unor autori care, vroind a descrie un portret, întrebuinţează chipul obicinuit în pasporturi. Aş zice dar ca dînşii că avea :

Ochii, ca seninul după ploaie sau ca floarea de cicoare.

Genele, lungi ca un văl de mătasă.

Sprincenele, bine arcate ca arcul amoriului.

Obrazii, rotundo-lungăreţi şi văpsiţi uşurel de purpura aurorii, care de cîte ori se *iveşte* totodată şi *zîmbeşte*, pentru înlesnirea rimei şi plăcerea poeţilor.

Gura, boboc de trandafir, giumătate desfoiat.

Dinţii, sîmburi de măr fără coajă, sau mărgăritar.

Părul, vezi mai sus.

Gîtul, de lebădă, după obiceiul vechi.

Sînul...

P a r a u a *(cu puţină gelozie)* : Cred că nu l-ai cercetat de aproape.

G a l b î n u l : Ba încă m-am şi legănat pe el !... Şi pot zice fără ruşine că m-am simţit oarecum mîngîiet de perderea libertăţii mele cînd au dat Zamfira cu ochii de mine (căci stecleam din pricina soarelui !) şi mai ales cînd, zîmbind cu mulţămire, m-au aninat de salbă şi m-au culcat pe sînul ei atît de minunat, atît de rotund, atît de frumos ! Ce leagăn, scumpa mea, ce leagăn ! Să trăieşti şi să mori pe dînsul făr-a dori altă fericire pe pămînt şi alt rai pe ceea lume.

P a r a u a : *Bre ! bre !* ce entuziasm !... Dacă nu te-aş cunoaşte, aş crede că eşti un tînăr poet ce ai scăpat de-abia de pe laiţele şcoalelor.

G a l b î n u l : Şi n-ai greşi, pentru că înfăţoşarea Zamfirei m-au cuprins de o mirare aşa de înfocată, încît deodată m-au trăsnit un fulger poetic şi am improvizat pe loc următoarele versuri :

Frumoasă copiliţă !
Spune-mi de unde vii
Cu zîmbet pe guriţă,
Cu mîndri ochi şi vii ?

Ce înger mult ferice
Din ceruri te-au adus
Şi pre pămînt, aice,
Gingaşă te-au depus ?

Tu eşti o nălucire,
Un farmec aurit,
Un vis de fericire,
Un fulger de slăvit !

Din cer eşti o minune,
Şi dulce-i glasul tău
Ca sfînta rugăciune
Cînd bate ceasul rău !

P a r a u a : Bravo, bravo !... Îmi pare bine că, pe lîngă cele multe calităţi, mai ai şi talentul improvizaţiei în privirea ţigancelor. Toată bucata e plină de o armonie muzicală ce sună a drîmbă ; dar mai cu samă *farmecul aurit* îmi place şi-mi aduce aminte de minunatul compliment ce au făcut odată un scriitor de la oarecare instanţie unei duduci din oarecare mahala, zicîndu-i : că-i frumoasă ca o *otnoşenie* scrisă pe hîrtie *galanţchi*.

G a l b î n u l : Ah ! parale, parale ! Fiinţe neînţelese ce sînteţi ! Vroiţi totdeauna să ne ţineţi în mrejile voastre şi să nu avem nici ochi, nici gură, nici suflet decît numai pentru voi. Iar dacă ni se întîmplă să ne întoarcem căutările aiure, atunci vai şi amar pentru noi, sărmanii galbini olandezi !... Acele versuri pe care numai eu ştiu cît am asudat până ce le-am improvizat !... acele versuri în care mi-am vărsat toată inima !... tu le iei în rîs pentru că au fost adre-

sate altie, iar dacă le-aş fi făcut pentru tine, sînt sigur că le-ai fi găsit minunate. Dar ce stau eu de te învinovăţesc...

Astfel este sexul, nu e vina ta.

P a r a u a : Aşa, frumos vă şede ! Voi ne înşelaţi, ş-apoi voi săriţi cu gura înainte : altă vorbă n-aveţi decît că astfel este sexul, făr-a mai lua în privire toate jărtfile cîte le facem noi pentru voi.

G a l b î n u l : Dacă-i vorba de jărtfe, apoi mă închin cu plecăciune *(se închină)* şi mă întorc iarăşi la sînul fărmăcător a Zamfirei. Ea mă duse spre nişte corturi ce se zărea departe, la poalele unui codru, şi cînd fuserăm aproape de ele, ne ieşi înainte un flăcău ţigan, nalt, sprinten, voinic, cu ochii mari şi negri, cu părul lung şi negru, cu faţa arsă de soare, dar frumoasă şi vioaie. El era Nedelcu, lăutariu vestit, ce îţi rupea inima cînd trăgea din arcuş un cîntic de jale şi care te făcea să gioci fără voie cînd suna o horă. El se iubea cu Zamfira din copilărie şi după multe necazuri şi chinuri ce suferiseră amîndoi de ceea parte de Milcov, izbutiseră a scăpa din ghearele unor stăpîni nemilostivi şi a trece în Moldova, unde trăia în pace împreună de vro şase luni.

— Cules-ai multe flori, dragă Zamfiră ? îi zise Nedelcu sărutînd-o.

— Am cules cele mai frumoase din cîmp, pentru ca să le pun la pălăria ta, dar cea mai scumpă mi-am pus-o eu la gît. Şi zicînd aceste, Zamfira mă arătă pe mine în salbă.

— Un galbîn ! strigă Nedelcu cu mirare. Unde şi cum l-ai găsit ?

— În cîmp, căutînd flori cu gîndul la tine... căci de cîte ori gîndesc la tine, totdeauna dau de noroc.

Nedelcu sări în sus, chiuind de bucurie şi pe urmă, rîdicînd pe Zamfira în braţe, o duse pănă sub cortul lui, giucînd ca un copil şi sărutînd-o cu dragoste.

Nu ştiu dacă ai însămnat vreodată şătrile ţigăneşti şi dacă ai vreo idee lămurită asupra vieţuirei curioase acestui

neam nomad, ce se poartă necontenit cu toată averea lui din cîmp în cîmp, din sat în sat, din codru-n codru ?... Fieştecare ţigan are şatra lui, făcută din mai multe bucăţi de ţoluri afumate, şi o căruţă cu roţi nalte ce-i slujeşte de culcuş sub cort, cînd se opreşte, şi în care îşi poartă toată familia şi toate măiestriile cînd călătoreşte. Puşkin, vestitul poet rusesc, zice în poemul său *Ţiganii*, tradus româneşte de A. Donici :

Magarii în spinare duc
Copii mici ; iar ceialalţi,
Femei şi fete şi bărbaţi,
După căruţe pe jos se duc,
Toţi peticiţi şi dezbrăcaţi.

Ce veselie, ce cîntare !
Ce vorbe şi ce vuiet mare !
Răcneşte ursul, cînii latră
Şi scîrţiie neunsa roată.

În adevăr, nu e privelişte mai deşănţată şi mai originală decît a unei cete de ţigani la drum ! Giudele cu barba albă şi cu faţa neagră merge pe cal pag înainte, îmbrăcat cu giubea roşie şi încungiurat de vro trii sau patru bătrîni ca dînsul, serioşi şi purtînd giubele albastre şi lungi. Ei sînt cîrmacii caravanei şi totodată *sfatul* ce giudecă şi hotărăşte pricinile şi gîlcevile între ceilalţi ţigani. După dînşii vin în rînd o mulţime de căruţi nalte şi pline de copii, de capre, de foi, de strenţe ş.c.l., căci ţiganul nu poate trăi fără strenţe. El şi ele au o tainică potrivire. Cu cît giubeaua e mai ferfeniţă, cu atît ţiganul e mai fudul, şi cînd îi trece părul prin căciulă, atunci îi pare că poartă coroană. Aşa-i firea lui : îi place să-l bată vîntul şi să-l ardă soarele ; şi cele mai de multe ori, pentru ca să-şi împlinească această plăcere, el se dezbracă gol pînă la brîu. Atunci să-l vezi cît e de vesel ! să-l auzi cum cîntă de voios ! pare că-i toată lumea a lui.

P a r a u a : Mi s-au întîmplat și mie odată de am văzut o claie de lăieși în treacăt, și cu adevărat acel spectacul mi-au făcut așa de mare impresie, că nu-i pot uita. Bătrînii gîrbovi de vrîstă sta culcați în căruțe și se pîrlea la soare, iar pe lîngă ei urma pe gios toată familia : femei cu copii la sîn, fete cu cofe albe pe cap, flăcăi trăgînd urși după dînșii, cai, mînzi, vaci, cîni, toți buluc la un loc, toți grăind, răcnind, rîzînd, nechezînd, urlînd și umplînd cîmpii de un zgomot sălbatic ce da fiori. Cît pentru strențe nici nu pomenesc, pentru că în adevăr ele sînt una din părțile cele mai caracteristice a țiganilor nomazi ; am însămnat însă că ei au și o dragoste mai deosebită pentru caii pagi și bălțați.

G a l b î n u l : Aceasta e încă o taină a gustului țigănesc, pe care nu mi-am putut-o tălmăci decît prin proverbul latinesc : ***de gustibus non disputandum...*** Cîți oameni care în privirea coloritului sînt și mai neînțeleși, căci își schimbă floarea în toate zilele, atît trupește cît și sufletește ! Dar să lăsăm aceste însemnări fiziologice și să ne întoarcem iar la țigani. Pre cît ei sînt vrednici de privit în călătoriile lor, cu atît și popasurile lor sînt curioase. Pușkin face o descriere foarte vie de un lagăr țigănesc la începutul poemului său :

Ei astăzi iată au rămas
La mal de apă pentru mas.
Cu țoluri rupte, afumate,
Căruțele le învălesc
Pe deasupra până la roate ;
Apoi femeile gătesc
Mîncare proastă și se pun
Buluci pe lîngă ceaun.
În depărtare se privede
Cum caii pasc la iarbă verde,
Iar după șetre, dezlegați,
Șed urșii bine învățați.

Gîlcevi și vorbe și strigare,
Amestecate cu cîntare
Și sunetul de ferării
Asurdă locul în cîmpii.

Cum și-au așezat corturile în apropierea unui tîrg sau a unui sat, bărbații dintre care cei mai mulți sînt ferari sau lingurari, purced să vîndă drîmbe, coveți, lăcăți, fuse ș.c.l. ; babele se duc de trag cu sorții fetelor romînce pe la case ; flăcăii merg de gioacă ursul prin ogrăzile boierilor ; și numai nevestele rămîn la șetre pentru ca să gătească de mîncat, în vreme ce copiii lor aleargă goli pe cîmp giucînd *tananaua*. Iar cînd se întorc cu toții sara la corturi, atunci să auzi răcnete de copii ce cer de mîncare, latrete de cîni goniți de la ceaunul cu mămăligă, nechezuri de cai ce vin de la păscut, cîntice de flăcăi și de fete mari ce se întorc din luncă de la culesul fragilor, sfezi, dizmierdări, vaiete, hohote, chiote, sunete de cobze, de scripce, de drîmbe ; toate aceste la un loc, ridicîndu-se în văzduh odată cu fumul ce iese de sub fiecare șatră. Și puțin mai în urmă, cum s-au culcat soarele cum s-au stins focurile, pare că nici n-au fost, nici nu mai sînt... O tăcere adîncă domnește peste tot ; oameni și dobitoace, toți odihnesc ; numai cînii se aud lătrînd la lună și numai vro babă-cloanță se zărește culegînd buruieni pentru discîntici.

Astfel de viață petrecea și Zamfira cu Nedelcu, cu astă deosebire, însă, că pe dînșii nu-i fura somnul îndată ce răsărea stelele, pentru că ei se iubea cu tot focul tinereții și le plăcea lor mult a să primbla împreună pe lună.

P a r a u a : Curios lucru ! ce plecare au poeții, amorezii și privighetorile pentru lună !

G a l b î n u l : Eu socot că aceasta vine din tainica legătură ce este între ei. Razele lunei sînt dulci ca glasul privighetoarei, cerești ca poezia sufletului și tainice ca amoriul sfînt.

P a r a u a : Foarte frumos ; dar pentru buhne și lilieci ce poți zice ?

G a l b î n u l : Aceste iubesc luna pentru că... nu le place soarele și trăiesc la întuneric pentru ca să facă cum au făcut *părinții* și *strămoșii* lor. Dar încă o dată, să ne întoarcem la Zamfira. Istoria ei este foarte interesantă și trebuie să ți-o povestesc.

P a r a u a : Caută însă, te rog, să fii mai scump la vorbe, pentru că vorba multă-i sărăcia omului.

G a l b î n u l : N-ai frică ; mi-oi face gura pungă.

Zamfira s-au născut sub șatră, pe malul Oltului, unde își întinseseră lingurarii corturile, pentru ca să petreacă vara. Tatăl său era giude și maică-sa trăgea cu boghii sau căta în oglindă și în talgere cu apă prin curțile boierești, pentru că era vestită de măiastră și le spunea la toți norocul ca și cînd ar fi cetit pe carte. Știi, scumpa mea, că țigăncile sînt foarte ghibace în tot soiul de vrăjitorii și de descîntice de diochi, de șerpe, de dragoste ș.c.l. Aceste taine au fost introduse în țările aceste odată cu venirea țiganilor și, după părerea mea, ele nu sînt altă decît niște slabe și proaste rămășiți ale acelei științi oculte, care era atît de dezvoltată la vechii egipteni.

Toată copilăria sa Zamfira o petrecuse în călătorii dintr-un ținut într-altul, oprindu-se cu șătrele vara în apropierea tîrgurilor și iarna în fundul codrilor, sub bordeie de pămînt. Acea vreme fu pentru dînsa o vreme fericită, căci îndată cum răsărea soarele, ea alerga pe cîmpi cu ceilalți copii, alungînd fluturi din floare în floare, se rătăcea prin lunci după cules mure, după cuiburi de păsări, sau culegea lemne verzi de făcut fuse și linguri la strung. Duminicile se ducea la horile din sat, se da în scrînciob, privea cum giuca ursul după sunetul darelii, și sara, cînd se întorcea la șatră, se aduna grămadă cu ceilalți copii pe lîngă foc, asculta povești de la moșnegi și adormea voioasă în cînticele fluierilor. Nu avea nici o grijă !... puțin îi păsea că

de-abia o acoperea o cămeșuică ruptă, căci dacă-i era cald, ea se scălda în Olt, și de-i era frig, ea giuca tananaua, cîntînd din gură :

> *O para, dă-mi o para,*
> *Ca să-ți joc o tanana.*

Nici nu știa ce sînt papucii ; ea călca cu picioarele goale pe iarbă verde, și cînd era ostenită, tatăl său o punea într-un desag aninat de spinarea unui cal. Fericit trai au fost acela pentru Zamfira, dar n-au ținut mult din păcate.

Într-o zi (abie era atunci Zamfira de șepte ani), un dorobanț veni la tatăl ei și îi porunci să-l urmeze cu țiganii la ocîrmuire. Îi duse pe toți la Craiova, unde cu adevărat îi aștepta o mare nenorocire. Stăpînul lor sărăcise și, fiindcă era silit să plătească niște datorii ce avea, el se hotărîse a-și vinde robii prin mezat.

Curînd sosi ziua mezatului, piața ocîrmuirei înfățoșa un tablou vrednic de cele mai crunte vremi a barbariei. Ea era ticsită de țigani lungiți la pămînt cu țigancele și cu copiii lor, plîngînd împreună și căinîndu-se ca niște adevărați osîndiți la moarte. O mulțime de boieri și de negustori umbla printre dînșii, călcîndu-i în picioare și arătîndu-i cu degetul ca pe niște vite. Unul zicea : — Aista face zece galbini. Altul răspundea : — Eu n-aș da nici un căuș de făină pe el. Altul îi striga : — Vere, vere, nu te încurca în negustorii de țigani, că-s mai bune cele de boi. Din toate părțile auzeai vaiete amestecate cu rîsuri, lovituri de bici, țipete, ocări și blăstămuri.

Telalul, în sfîrșit, ieși din cănțelerie în mijlocul ogrăzii și răcni în gura mare :

— Cinci galbini sălașul !... Cine dă mai mult ?

— Șase, răspunse un boier.

— Șase și trii parale, zise rîzînd un casap bogat.

— Șase și opt parale, adăugă altul.

— Șepte galbini, răcni iar cel dintîi.

În vremea asta, un boier cu șlic și cu ciubote roșii se apropie de Zamfira, o apucase de mînă și o întorcea cînd în dreapta, cînd în stînga, măsurînd-o cu ochii din cap pân-în picioare. După aceasta îi porunci să umble puțin, pentru ca să vadă de nu-i oloagă ; îi cercetă dinții și se duse degrabă spre telal zicîndu-i :

— Dau zece galbini pe fata giudelui. Telalul strigă îndată : — Zece galbini fata giudelui !... cine dă mai mult ? Una, două, trii, hareci ! Să-ți fie de bine, cucoane.

Boierul plăti banii și se întoarse la Zamfira ca să o ieie. Tatăl ei însă și maică-sa, care auziseră tîrguirea, se oțeriră ca și cînd le-ar fi trecut un șerpe rece prin sîn și se aruncară la picioarele boierului, sărutîndu-i poalele antereului și rugîndu-l cu desperare ca să nu-i despartă de copila lor. — Nu te îndura de noi, măria-ta — zicea sărmanii — că n-avem alt copil și sîntem bătrîni ; nu ne lua pe Zamfira, pentru numele lui Dumnezeu sfîntul ! că ne rupi inima. Vai de noi și de noi !... Fie-ți milă, cucoane, că d-ta ești boier mare și ți-a da Maica Precista toate bunătățile lumei. Să-ți trăiască cucoana și copilașii, ca să-i vezi mari ca niște împărați... Cumpără-ne și pe noi ca să fim la un loc cu Zamfira, și ți-om robi la ce ne-i porunci... Zamfira, draga tatii și a mamei, sărută și tu poalele măriei-sale ca să se îndure de tatăl tău și de mă-ta, că măria-sa-i boier mare și-i va da sfîntul Hristos orice-a dori. Vai de noi ! păcătoșii de noi !... Of ! lasă-ne pe Zamfira ! Și plîngea nenorociții de-ar fi înduplecat o inimă de tatar, și se încolăcea de picioarele boierului, și se trăgea cu mînele de păr, și strîngea pe copila lor în brațe, ca și cînd ar fi voit să o facă una cu trupul lor. Boierul însă îi împinse cu piciorul ca pe niște cîni, lovindu-i cu călcîiul peste cap, și strigă mînios : — Duceți-vă la dracu, cioare bălțate, că vă pun acuși să vă măsoare cu biciul. Și zicînd aceste el smunci pe Zamfira dintre dînșii ca pe o buruiană din pămînt.

Țiganul se sculă de gios plin de sînge și se puse peptiș dinaintea boierului nemilostiv : — Dă-mi copila — strigă el cu glas desperat — dă-mi copila, că mă simt într-un ceas rău ; dă-mi pe Zamfira, păgînule, că-s turbat, îmi pierd mințile, dă-mi... Nu apucă însă să sfîrșească și boierul îl izbi cu palma peste ochi. Atunci nenorocitul giude nebuni de tot... Într-o clipală el se aruncă asupra boierului de-l amestecă cu țărîna și, luînd în brațe pe Zamfira, o sărută de trii ori și o ridică în sus cu gînd ca să-i sfărîme capul de o peatră : — Mai bine te-or lua moartă decît vie !... răcnea sărmanul părinte în durerea sa.

Cițiva dorobanți ce se găsea aproape îi smuciră copila din mîni, iar pe dînsul îl legară cu picioarele la falangă și începură a-l zdrobi cu bicele. În vremea asta stăpînul Zamfirei se sculă din colb șchiopătînd și, apucînd-o de păr, o trasă cu de-a sila de pe piața Ocîrmuirii, care răsuna de vaietele tatălui său și de bocitele maicăi sale. Așa biata fetiță fu despărțită pentru totdeauna de dragostea și dezmierdările părinților săi !...

Oi trece cu tăcere asupra vremilor celor dintîi a petrecerei sale în casa noului stăpîn. Toată acea epohă e plină de dureri sufletești, de lacrimi, de zădarnice jăliri și mai ales de necazuri mici, de pedepse fără vină mai crude și mai înfricoșate decît o mare nenorocire. Opt ani de zile ținu acea chinuire necurmată !... opt ani biata copilă fu supusă la lucrurile cele mai ostenitoare. Zi și noapte ea trebuia să fie pe picioare gata a urma tot soiul de poronci. Iarna, vara, pe ploaie, pe ninsoare, era osîndită la spălat în casă, la ceruit scîndurile, la văruit păreții ș.c.l., și pentru cea mai mică greșală, pentru un pahar stricat, pentru o împunsătură greșită la gherghef, ocări, blăstămuri, bătăi, toate năpădea asupra ei din partea giupînesii Saftei.

Această rea femeie era tipul acelor slujnice obraznice, cărora slăbiciunea și bunătatea stăpînilor le încredințează oarecare putere pentru privigherea casii ; ea părea să fi fost destul de frumoasă în vremea ei și se înțelege prea

lesne cum au agiuns treptat din fată-n casă a fi giupîneasă în casă și în sfîrșit stăpîna casei și a boierului, căci acesta era holtei. Giupîneasa Safta avea acum vro patruzeci de ani, era naltă, uscată, galbănă de venin și sluțită mai mult de răutatea ce ferbea într-însa, căci nimic nu preface atît obrazul unei femei ca răutatea inimei. Ea simțea foarte bine că și-au trăit traiul și și-au mîncat mălaiul, după cum zice vorba, și de ciudă își răzbuna asupra Zamfirei, pentru că Zamfira acum era la cincisprezece ani, era tînără, era frumoasă, vestită de frumoasă, încît toți din tîrg se minuna de ea. Iar mai cu seamă boierul, de o bucată de vreme, o găsea foarte pe plac și, fără nici o rușine, îi zicea vorbe și îi făcea propuneri mîrșave, pe care Zamfira nu le putea înțelege. De cîte ori se întîlnea cu dînsa, el o săruta, o dezmierda și, dacă ea vroia să fugă, o amenința cu bătaia. De acolo prepusuri din partea giupînesii Saftei, gelozii și în urmare iar pedepse pentru biata fată. Aceste scene triste se reînnoia pe toată ziua ; dar, în sfîrșit, Dumnezeu se milostivi de dînsa.

Într-o sară, după ce adormiră toți în casă, Zamfira se coborî în grădină. Era o lună plină și voioasă, ce-i aduse aminte de copilăria sa. Ea se puse pe gînduri și începu a plînge, cînd deodată auzi după zaplaz un glas străin ce o chema pe nume și zări dincolo de grădină un țigan tînăr ca de vro douăzeci de ani.

— Zamfiro, Zamfiro — zicea țiganul — nu mă cunoști ? Uită-te la mine : eu sînt Nedelcu. Adă-ți aminte cînd ne giucam împreună pe malul Oltului lîngă șătre și cînd alergam prin codri după cuiburi de păsări.

— Nedelcu ! Tu ești, Nedelcu ?... Nu putu rosti mai mult biata fată, căci o apucă un plîns de jale și de bucurie ce o înădușa.

— Eu însumi, Zamfiro, dragă, m-am pornit înadins de la șătre ca să te găsesc și de-abia după trii luni am putut afla că ești aici.

— Sai degrabă zaplazul, Nedelcule, și vină lîngă mine. Într-un minut amîndoi fură în brațele unul altuia.

— Ce face tatăl meu și maică-mea ? întrebă ea.

— Trăiesc, sărmanii, și te jălesc !

— Unde se află acum ?

Nedelcu cătă împregiur și, coborînd glasul, răspunse :

— Ei sînt fugiți la Moldova și te așteaptă la hotar dincolo ; dacă vrei să-i mai vezi pînă ce mai sînt cu zile, hai cu mine, Zamfiro.

La aceste cuvinte neașteptate Zamfira era să nebunească de multă bucurie ; ea se lipi de peptul lui Nedelcu și zise : — Dumnezeu să-ți deie înzecit tot binele ce mi-l faci tu acuma, Nedelcu !... Haideți, să scap odată de această casă, unde mi-am ros inima în dureri și în deznădăjduire. Haide, Nedelcu ; eu de astăzi mă dau ție ; tu să-mi fii frate, rudă, ce-i vrea ; îmi pun viața în mînile tale. Iar tu, casă afurisită, ce mi-ai slujit de temniță... să pice trăsnitele pe tine și să nu se cunoască nici locul unde ești zidită !

Zicînd aceste, Zamfira sări cu Nedelcu peste zaplaz și se depărtară amîndoi de casa boierească.

P a r a u a : Știu că acum ai să-mi povestești greutățile ce au întîmpinat amîndoi până ce au trecut hotarul și bucuria ce au simțit Zamfira cînd și-au văzut părinții, însă fiindcă toate aceste mi le pot închipui eu însumi, te poftesc să treci cu tăcere asupra lor și să-mi spui în scurt cum te-ai despărțit de Zamfira.

G a l b î n u l : Această observare este foarte puțin măgulitoare pentru ambiția mea de narator ; cu toate aceste iată că-mi înfrînez limba... Zamfira și Nedelcu trăia acum de vreo șese luni în toată fericirea unei dragoste liniștite ; toate le mergea pe plac și dulce le era viața.

Într-o noapte, ceriul se acoperise de nori întunecați printre care șerpuia mii de fulgeri, și bătea un vînt puternic care clătina țolurile șătrelor ca pe niște pînze de corabie. Trii călăreți se opriră lîngă cortul lui Nedelcu,

pentru că acum începuse a ploua și intrară înlăuntru. Zamfira se îngălbini ca o moartă cînd îi zări, căci unul din trii era tocmai stăpînul ei.

— Ha, ha ! răcni boieriul ; aice mi-ai fost, giupîneasă Zamfiră ?... De șese luni de cînd ai fugit de la mine, te lăfăiești cu cioroii prin șătre ?... Las' că te-oi învăța eu să părăsești casa stăpînului...

— Și cum îi învăța-o ? strigă deodată Nedelcu, sărind drept pe picioare dinaintea lui.

— Cum ?... Așa ! răspunse boieriul, izbîndu-l cu palma peste gură. Să știi, cioară, altă dată să nu te vîri în sufletul boierilor.

Nedelcu se făcu vînăt de mînie, iar stăpînul Zamfirei, întorcîndu-se cătră ceilalți doi călăreți, le dete poroncă ca să o lege cot la cot și să o puie pe unul din caii lor. Slugile se aruncară asupra ei, dar nu avură vreme nici să se apropie de dînsa, căci Nedelcu, apucînd iute un topor, îl răpezi orbiș într-înșii, și boieriul pică mort la pămînt, cu capul crăpat în două. Tovarășii lui se făcură pe loc nevăzuți. Așa biata Zamfiră au scăpat de a doua oară din lanțul robiei, dar ce folos ! Nedelcu peste cîteva zile fu prins, ferecat, giudecat și spînzurat.

P a r a u a : Dar Zamfira ?

G a l b î n u l : În ceasul cînd iubitul ei se zbătea în ștreang, dînd o lecție de moral poporului adunat, sărmana leșină lîngă spînzurătoare și își pierdu mințile pentru totdeauna.

P a r a u a *(cu spaimă)* : Cum ! Nebună ?

G a l b î n u l : Nebună ! Din ceasul acela sărmana simți o ură grozavă asupra oamenilor și părăsi tot, șătre, rude, părinți, pentru ca să se ascundă în mijlocul codrilor. Toată ziua ea alerga cu ochii țintiți înaintea ei ca și cînd ar fi alungat o umbră și, dacă întîlnea vreun om, țipa cu înfiorare și fugea până ce pica obosită la pămînt. Iar noaptea, cînd toată natura era cufundată în tăcere, Zamfira începea a cînta cu glas jalnic doinele ce învățase de la Nedelcu, și

îndată pe urmă fața ei se lumina de o bucurie necunoscută ; ea se apuca la gioc atunci, până ce iarăși cădea ca o moartă gios. Sărmana Zamfiră ! ea care era atît de frumoasă, să o fi văzut peste cîteva săptămîni, te-ai fi spămiet !... Ochii i se înfundaseră în cap, obrajii i se uscaseră, părul ei curgea pe umeri despletit și încîlcit. Din tot trupul ei atît de bine făcut nu-i rămăseseră decît pelea și oasele. Sărmana Zamfiră ! În ce stare ticăloasă o adusese desperarea !

P a r a u a și G a l b î n u l *(oftează împreună).*

G a l b î n u l *(după o scurtă tăcere)* : Într-o zi cîțiva oameni beți, întîlnind-o pe cîmp, o luară de goană ca pe o feară sălbatică, cu gînd de a glumi. Nenorocita fugea spărietă, țipînd cu groază, cînd deodată un tînăr ce se găsea pe acolo la vînat se puse înaintea gonașilor și întinse pușca spre ei. Aceștia se făcură pe loc nevăzuți prin tufe, iar Zamfira, apropiindu-se de apărătorul ei, se uită la el, cu ochii plini de lacrimi și-i zise : — M-ai scăpat de la moarte !... ține galbinul ista că ți-a fi cu noroc. După aceasta ea mă dezlegă pe mine din salbă, mă dete în mîna tînărului care sta înlemnit de mirare și se depărtă de dînsul în fuga mare.

P a r a u a : Și n-ai aflat ce s-au mai făcut ?

G a l b î n u l : Peste cîteva luni ea au murit la monăstirea Varaticului, după multe dureri grele !

P a r a u a : Nenorocirile Zamfirei și a lui Nedelcu m-au pătruns peste măsură. Dar, cu toate aceste, te rog, iubite, să mai scurtezi povestirea întîmplărilor tale, pentru că de-abia ne mai rămîne un ceas păn-în ziuă, și, după cum știi, cînticul cucoșului este pentru noi, ființi neglăsuitoare, un sămn de spaimă. Numai oaminilor le este dată dreptatea de a rosti minciuni și parascovenii în ziua mare ; iar noi nu putem avea glas decît de la miezul nopții și păn-n zori.

G a l b î n u l : Nu te îngriji, scumpa mea ; voi căuta să sfîrșesc cît mai degrabă, pentru că de cînd vorbesc mi

s-au cam dogit glasul, şi mai ales că sînt curios să cunosc şi întîmplările tale. Afară de tînărul la care mă găsesc acum, nu am mai avut alţi stăpîni decît pe necunoscutul căruia mă dase Zamfira şi pe un poet. Cel dintîi avea o figură blîndă şi frumoasă, un port elegant, un glas pătrunzător, care mă făcură într-o clipă prietinul său. Toată persoana lui avea un ce magnetic care mă trăgea la el şi mărturisesc că din ceasul cum am intrat în mînile lui, m-am simţit gata de a-mi jertfi şi viaţa pentru dînsul !... Însămnat-ai, draga mea, ce înrîurire are fizionomia unor persoane asupra inimilor şi putut-ai vreodată să-ţi tălmăceşti misterul simpatiei ? De unde vine că deodată te simţi robit la privirea unei figuri, făr' a-ţi putea da samă de ceea ce simţeşti ? De unde vine...

P a r a u a : Acuşi cîntă cucoşul.

G a l b î n u l *(zîmbind)* : Am înţeles !... Dar dacă mă întind cu vorba aşa de mult asupra simpatiei, aceasta o fac pentru ca să poţi înţălege cum de am fost în stare să-mi pun eu zilele în pericul pentru ca să scap pe stăpînul meu de la moarte. Nu rîde şi nu socoti că mă laud, căci nu am slăbiciunele oamenilor. Eu, precum mă vezi, fiinţă mică şi neînsămnată, m-am împotrivit duşmanului ce-l amieninţa, m-am luptat cu el, l-am biruit şi am scos din ghearele morţii pe singurul om din lume ce mi-au însuflat dragoste. Să fi fost oricare altul în locul lui îl lăsam să peară, căci deşi oamenii ne slăvesc pe noi, monedele, ştii că din împrotivă noi nu-i avem la ochi buni.

P a r a u a *(cu nerăbdare)* : Nu-ţi lăsa iar sugetul, frate.

G a l b î n u l : Tînărul meu iubea o damă cu multe graţii, cu mult spirit şi cu mult urît barbat.

P a r a u a : Iar o istorie de amor şi de bărbat urît ?

G a l b î n u l : Toate istoriile din lume sînt drese cu amor ; acesta este cel mai vechi şi cel mai cu gust mezelic a unei întîmplări ; cît pentru bărbatul urît, se tălmăceşte lesne prin nătîngia oamenilor care repetează, de cînd mitologia, istoria Afroditei cu Vulcan. Eu, dacă aş fi domn

într-o ţară, aş face o pravilă după care numai oaminii cei frumoşi ar avea drept să se căsătorească cu femei frumoase, iar cei urîţi ar fi siliţi să ieie pe cele urîte, şi prin chipul acesta sînt sigur că aş curma răul nestatorniciei şi a necredinţei. Ah ! Doamne ! De ce nu-s domn !

P a r a u a : Pentru că eşti numai un biet ban.

G a l b î n u l : Mihai Viteazul încă au fost ban, dar s-au făcut erou stăpînitor, încît au tremurat Ţarigradul la numele lui. Eu sînt ban de Olanda, şi, deşi nu-mi este dat a fi niciodată domn, gîndesc că pot să fac domni !

P a r a u a : Pare că cîntă cucoşul.

G a l b î n u l : Cu vorba de cucoş mă faci un pui de găină. Iată dar că mă întorc la tînărul meu.

La unul din balurile strălucite ce s-au dat în iarna trecută, el sta deoparte şi vorbea cu o damă de cele pe care politeţa veacului nostru le numeşte *mobili*, cînd deodată un cavaler strîns în frac, ce ţinea două dame de mînă, se opri dinaintea lui îi făcu întrebare dacă preferează un înger sau un drac ? Aceasta era o figură de la mazurcă. Tînărul meu se sculă pe picioare şi răspunse zîmbind că : „fiind sigur să meargă în iad după moartea lui, vroieşte să cîştige mai dinainte favorul dracilor şi că, în urmare, îi preferează mai mult decît pe îngeri". Atunci cavalerul îi prezentă mîna unei din îmbele dame şi se depărtă giucînd cu cealaltă. Acea mînă era atît de mică şi albă !... braţul era atît de alb şi rotund, încît ochii tînărului meu, lunecînd de pe mînă pe braţ, de pe braţ pe umeri, şi de pe umeri pe figură, au făcut în cîteva secunde cel mai frumos voiaj din lume, dar totodată şi inima lui, urmînd drumul ochilor, se găsi departe de starea liniştită în care se afla c-un minut mai înainte. El sta cufundat într-o mirare sau, mai bine zicînd, într-o admirare adîncă, ce îl înlemnise pe loc, şi cînd dulcele glas al damei îl scoase din acel vis dumnezeiesc, el se trezi înamorat ca şeptezeci de amorezi.

— La ce gîndeşti, domnul meu, cu atîta ţintire ?... îl întrebă dama.

— Gîndesc, doamna mea — răspunse el — că dacă iadul e locuit de draci ca d-ta, el trebuie să fie raiul acel făgăduit sufletelor plăcute lui Dumnezeu.

Dama începu a ride, arătînd nişte dinţi de mărgăritar, şi zise :

— Se vede, domnule, că ai mare plecare pentru iad, de vreme ce cauţi să te faci păcătos spuind neadevăruri.

— Ce poate fi mai plăcut decît un păcat care să-mi meriteze drept osîndă compania d-tale ?

Aceste puţine cuvinte fură zise în vreme ce amîndoi făcea figura mazurcei. Stăpînul meu duse dama la locul ei şi, pănă a nu se depărta, priimi din parte-i făgăduinţa de a giuca un contradanţ împreună.

Peste puţin orhestrul începu acel multdorit contradanţ. Tinerii mei aleseră locul lor şi făcură cea dintîi figură făr-a să vorbi nici un cuvînt. Amîndoi sta pe gînduri ca nealtădată, dar mai ales stăpînul meu era tulburat de tot şi nu putea găsi nici două cuvinte ca să înceapă convorbirea. Amorul e cel mai mare duşman al limbei şi a mintei : pe una o leagă şi pe alta o ameţeşte într-atîta, încît omul cel mai cu spirit poate atunci să fie socotit de prost. Această tăcere s-ar fi prelungit încă mult dacă nu ar fi curmat-o prin o întrebare ce-i făcu asupra unei persoane ce le făcea vis-à-vis la contradanţ.

— Cum o găseşti pe doamna G. ?... aşa-i că-i frumoasă de tot în astă sară ?

— Cu adevărat — răspunse stăpînul meu — frumoasă pre cît poate fi o statuă fără viaţă şi fără suflet. Ea domneşte asupra ochilor, iar nicidecum asupra inimilor.

— Cu atît mai mult dar ea meritează slăvirea d-voastră, pentru că puteţi gusta în pace plăcerea de a o privi.

— Aveţi toată dreptatea, dar natura noastră e atît de ciudată că omul cel mai pacinic iubeşte a se război cu sineşi în preajma unei figuri frumoase. Acea luptă sufletească are un farmec ascuns ce se răvarsă asupra lucrurilor care-l împregiură, le împodobeşte, le înviază şi îl face pe om a se crede într-o altă lume.

— Ce fel e acea lume ? întrebă dama zîmbind.

— Aceea e o lume de năluciri plăcute, de sperări măgulitoare, de podoabe dumnezeieşti, un rai de îngeri sau, mai bine zicînd, un iad ca acela al cărui locaş samănă d-tale.

— La care număr crezi, domnule, că se pot sui complimentele ce s-au zis în astă sară prin bal ?

Contradanţul era acum pe la sfîrşit ; cele de pe urmă acorduri răsuna vesel în salonul acel plin de lumină, şi focul veseliei lucea în ochii tuturor damelor şi a cavalerilor. Stăpînul meu se plecă spre dama sa şi-i zise cu glas tremurător :

— Sînt lucruri, doamna mea, care nu ar trebui să aibă sfîrşit.

— De pildă ? întrebă ea.

— Contradanţul acesta.

Dama se făcu că nu înţălege şi răspunse rîzînd : „Ideea unui danţ vecinic nu mi-au trecut încă prin minte, şi aş fi curioasă să văd figura ce ar face nişte persoane care ar fi osîndite a dănţui toată viaţa lor".

Tînărul se mîhni mult la aceste cuvinte şi s-ar fi depărtat de dînsa cu desperarea în suflet, dacă ea nu l-ar fi mîngîiet prin o dulce căutătură. Din minutul acela însă el fu nebun ca un amorez şi înamorat ca un nebun. E de prisos să mai adaug că în tot cursul balului el nu mai avu ochi decît pentru iubita lui.

P a r a u a : Dar ea ?

G a l b î n u l : Ea, ca o femeie binecrescută, îşi stăpînea ochii cît putea; dar oricît făcea, tot îi scăpa destul de ades în partea lui.

Agiungind acasă, tînărul, îmbătat de delirul dragostei, se puse pe scris răvaşe de amor atît de infocate, că putea

să frigă degitele, și alese dintre toate pe următorul, pe care îl trimise damei.

„Doamna mea,

Viață sau moarte ? Cu un cuvînt puteți să-mi dați una din două. Nu aș îndrăzni să vi le scriu aceste, dacă nu aș ști că aveți un spirit prea mare pentru ca să vă mînieți și o inimă prea nobilă pentru ca să rîdeți de nebunia în care m-au aruncat balul de ieri.“

Iată răspunsul ce priimi peste două ceasuri :

„Domnul meu,

Mîni, cînd se face ziuă, te aștept la rediu cu doi prieteni ai mei, un martur și un secundant ; te cred prea binecrescut pentru ca să lipsești de a veni să iei răspunsul ce meritezi.

Bărbatul“

Îmi este peste putință ca să-ți descriu mirarea ce cuprinsese pe stăpînul meu la cetirea acestor rînduri, iar ceea ce îl despera mai mult era de a gîndi la poziția critică în care adusese pe iubita lui.

A doua zi el se găsi la rediu, la ceasul hotărît, cu o cutie de pistoale și cu doi prietini ai lui, dintre care unul, fiind poet, îi făgădui ca mîngîiere o frumoasă elegie asupra morții lui. Ambele părți protivnice se închinară una la alta în tăcere ; locul duelului se hotărî de secundanți, și stăpînul meu și dușmanul său se puseră față-n față la depărtare de cincisprezece pași.

Sămnul se dete de către un martor și deodată bărbatul slobozi pistolul. Eu însă care pîndeam din buzunarul jeletcii, unde mă aflam, toate mișcările dușmanului nostru, simțind că plumbul lui venea spre noi, prin o răpide mișcare mă pusei drept în contra lui și îi amorții astfel lovitura. Plumbul pică gios rușinat, și stăpînul meu scăpă cu viața teafără. Iată, scumpa mea, cum l-am scos eu de la moarte. Ei bine ! știi cum mi-au răsplătit pentru fapta

mea ?... dîndu-mă unui sărac bătrîn care, întîlnindu-l în uliță, cînd se întorcea de la rediu, îi ceru pomană cu o mînă, în vreme ce cu cealaltă îi dete un răvaș de la iubita lui.

Paraua : Ce nerecunoștință ! Și cum ai scăpat de la acel calic ?

Galbînul : Poetul ce slujise de martur duelului, văzînd o astfel de nelegiuire din partea prietinului său, mă scoase din mînile săracului, dîndu-i trii galbeni pentru mine, și mă păstră la dînsul ca o monetă rară, care, după cum zicea el, avea meritul de a fi poetică.

Paraua : Ș-apoi pas de mai zi că poeților le lipsește o doagă.

Galbînul : Aceasta o zic numai acei cărora le lipsește două doage.

Paraua : Spune-mi, te rog, ce fel de lighioaie era acel poet ?... Căci trebuie că doresc de mult a mă lămuri asupra acestui soi de oameni ce se zic cîntăreți.

Galbînul : În adevăr ei își dau acest titlu cu mare siguranție, dar crede că puțini am cunoscut care să fi știut a cînta două note. Glasul lor stă în condei. Deosebitele scîrțiituri ce face acest instrument pe hîrtie produc cîteodată niște armonii poetice, care încîntă sufletul și închipuirea. De pildă aici în țările românești...

Paraua : Lasă pildele, scumpul meu, pentru ca să nu se supere acei ce merită de a fi trecuți sub tăcere.

Galbînul : Ai dreptate : nu este ființă mai țifnoasă ca poetul fără talent.

Paraua : În care număr îl pui pe acela la care te-ai aflat ?

Galbînul : Îl socot între poeții cu viitor. El avea numai un defect, o uitire curioasă care-i pricinuia o mulțime de desplăceri și care au fost și pricina despărțirei noastre. Un lucru iar m-au mirat mult la el : niciodată versurile ce scria nu era în analogie cu starea sufletului său ; vreau să zic că, în contra altor poeți, el făcea elegii

duioase cînd avea vro bucurie mare și, dimpotrivă, cîntice vesele cînd era mîhnit... Dar pentru ca să înțălegi mai bine această nepotrivire, trebuie să-ți descriu ziua în care el au compus una din cele mai triste poezii a lui, intitulată *Desperarea*.

Într-o dimineață de primăvară el se trezi voios, precît poate fi un om ce au petrecut o noapte plăcută la bal și care, cînd deschide ochii, vede un cer frumos dinaintea lui. Păsările îi cînta pe la ferestre și razele soarelui se giuca vesel pe patul lui. Toate lucrurile părea că se împodobiseră înadins pentru ca să-l îndemne a gusta bunătățile lumei, și cu adevărat el însuși simța în inimă acea mulțămire liniștită pe care nici o grijă nu o amenință. Cu toate aceste poetul meu luă degrabă condeiul și scrise într-un album următoarele versuri :

Ce soartă nemiloasă
E soarta ce m-apasă !
Ades în desperare eu stau și mă gîndesc,
După-orice mulțămire,
Necazuri și mîhnire
Ca o răsplată crudă asupră-mi năvălesc.

Peste puțin el se îmbrăcă în haine nouă ; își puse un frac care-i desina o talie cu adevărat elegantă ; feciorul îi încreți părul după modă, și el, după ce își găti toaleta, se duse în fața psișelei unde, zîmbindu-și cu dragostea unei tinere cochete, adăugi această a doua strofă la cea dintîi :

La orice pas în viață
Simțirea-mi se îngheață
Și de dezgustul lumei amar mă simt cuprins ;
Plăcerea tinereții
Și farmecul frumseții
Îmi par nimic, căci focul din inimă-mi s-a stins !

Feciorul intră în odaie aducînd gazetele românești. Tînărul meu le luă iute și își aținti ochii cu bucurie asupra

uneia în care se găsea un articul plin de laude pentru talentul lui în poezie. Nu pot să-ți descriu mulțămirea ce se zugrăvea pe fața sa, în vreme ce cetea pentru a triia oară pasajurile măgulitoare din acea gazetă ; și măcar că sufletul lui era plin de mîndrie, iată ce versuri mincinoase el compuse îndată :

Gloria-mi zîmbi odată
Și-n calea-i luminată
O tainică sperare de suflet mă trăgea.
Voiam atunci în lume
Să dobîndesc un nume...
Eram copil !... și lumea atunci încă-mi zîmbea.

P a r a u a : Da' bine că-i de necrezut !

G a l b î n u l : Așteaptă că încă nu-i tot. După ce prescrise acele versuri, el se sui într-o trăsură elegantă și se duse la o damă frumoasă ca raiul lui Mohamed, pre care o iubea cu tot focul unui suflet de tînăr poet. Acea vizită fu pentru dînsul epoha cea mai fericită din viața lui, căci se încredință de amorul îngerului adorat. Ei bine, soro, cînd se întoarse acasă, el sfîrși bucata de poezie începută dimineața prin următoarele strofe :

Ca șoimul tînăr încă
Ce saltă de pe stîncă,
Și, vrînd la cer să zboare, jos pică fărîmat,
Așa trista-mi junie
Și-a mea sperare vie
Din visul lor de aur în pulbere-au picat.

Acum s-au trecut toate !
Acum nimic nu poate
Răsunet să mai nască din peptu-mi obosit.
Acum glorie, iubire,
Le văd ca nălucire,
Ca umbre ce-n pustiuri de mult m-au părăsit !

P a r a u a : Poetul tău n-avea nici cît de puţină simţire.

G a l b î n u l : Ba, dimpotrivă, te pot încredinţa că avea prea multă.

P a r a u a : Apoi dar vroia numaidecît să adevereze proverbul ce zice : „mincinos ca un poet !".

G a l b î n u l : Zi mai bine : uitit ca un poet ; căci din pricina acelei uitîri m-au depărtat pe mine de la sînul lui.

P a r a u a : Ce fel ?

G a l b î n u l : M-au dat, făr-a băga de samă, în plata subscrierei la un jurnal ce iese acum în Iaşi, *Propăşirea*.

P a r a u a : Cui te-au dat ?

G a l b î n u l : Tînărului la care ne găsim acum împreună şi care este din redactorii foaiei.

P a r a u a : Allah ! de-a fi auzit toate cele ce-am spus astă noapte, el îi în stare să ne puie în gazeta lui.

G a l b î n u l : Măcar de ne-ar pune, ca să ne facă nemuritori.

P a r a u a *(coborînd glasul* : Ce opinie ai de stăpînul nostru ?

G a l b î n u l : Îmi pare un tînăr...

Deodată cînticul unui cucoş răsună în odaie, şi glasul monetelor mele se curmă pe loc. Ciuda ce mă cuprinse asupra acelei păsări blăstămate nu se poate tălmăci în cuvinte, dar mărturisesc că în minutul acela aş fi avut multă plăcere a privi într-o frigare pe acel cucoş, fiindcă glasul lui mă oprise de a cunoaşte opinia galbînului asupra mea ; opinie dreaptă şi nepărtinitoare, căci, după socotinţa mea, banul este cea mai sigură peatră de cercetare a firei omeneşti.

N.B. A doua zi, cînd m-am trezit, am avut curiozitatea să văd de aproape galbînul şi paraua care îmi prilejiseră o noapte atît de interesantă prin convorbirea lor, dar din nenorocire am scăpat paraua dintre degite şi am văzut-o, cu mare mihnire, picînd între scîndurile camerii mele. Rog dar pe iubiţii mei cititori ca să binevoiască a îngădui pînă ce voi scoate-o din locul unde s-au ascuns, pentru ca să le pot împărtăşi istoria ei.

1844

(Propăşirea, 9 aprilie-15 octombrie 1844 ; vol. *Opere complete, Partea a III-a, Proză,* 1876.)

ALEXANDRU ODOBESCU

(1834—1895)

Născut în București la 23 iunie 1834. Fiul colonelului Ion Odobescu, al cărui rol în timpul revoluției de la 1848 este binecunoscut, și al Catincăi Odobescu, fiică a cărturarului luminat Constantin Caracaș. Crescut sub influența spirituală a mamei, își începe studiile acasă, continuîndu-le la Colegiul Sfîntul Sava, condus de Petrache Poenaru, și la pensionul lui Monty. Înclinațiile scriitoricești se vădesc încă de la 13 ani, dovadă fiind caietul de teme redactat în franceză și o scrisoare, de asemenea în franceză, către mama sa, bogate în descripții poetice. Își continuă, din 1850, studiile la Paris, fiind îndată atras de cercul revoluționarilor români aflați în exil. În 1853 își ia bacalaureatul și se înscrie la litere. Este unul din animatorii „Societății Junimea română" și redactor, împreună cu George Crețeanu și Alexandru Sihleanu, al revistei cu același nume, în care publică ardentul articol *Muncitorul român*. Încă din 1851, ținînd conferința *Viitorul artelor la români*, își relevă vocația de cercetător în domeniul artelor, arheologiei și al istoriei naționale. În aceeași perioadă abordează și genul liric, scriind *Odă României* și *Întoarcere în țară*, publicate de *România literară*, în 1855, cărora li se adaugă un ciclu de poeme de dragoste rămase în manuscris. Semnificativă pentru aria preocupărilor literare din aceeași perioadă este și munca de traducător : Homer, Virgiliu, Horațiu, Hesiod, Vigny și mai ales Béranger, pentru care nutrește o mare admirație. Fără a-și fi încheiat studiile, în 1855 se întoarce în țară. În anii ce urmează i se încredințează diferite funcții : membru în Comisia pentru cercetarea documentelor, director în Ministerul Instrucțiunii Publice ș.a. În *Românul* (1857), ziarul lui C. A. Rosetti, apare *Mihnea Vodă cel Rău*, iar *Doamna Chiajna* în *Revista Carpaților* (1860), ambele publicate (tot în 1860) într-un volum, însoțite fiind de cunoscuta prefață unde autorul declară deschis că a avut drept model nuvela *Alexandru Lăpușneanul* a lui C. Negruzzi. În 1861 scoate prestigioasa *Revistă română*, avînd colaboratori de valoare precum Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, N. Filimon. Tot aici se publică *Istoria românilor subt Mihai Voievod Viteazul* de N. Bălcescu. Este prezent cu numeroase studii de istorie literară, etnografie, folclor, filologie etc., cu evocări, după cum și cu reportajul-eseu *Cîteva ore la Snagov*. În 1863 este numit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor, calitate în care desfășoară o excepțională activitate pentru organizarea și dezvoltarea învățămîntului. În 1867 se ocupă cu organizarea pavilionului românesc din cadrul Expoziției universale de la Paris. Ales membru al Academiei în 1870, în anii ce urmează desfășoară o polemică neîntreruptă în jurul dicționarului de orientare purist-etimologistă al lui Laurian și Massim. Ca profesor de arheologie la Universitatea din București, începînd cu anul 1874, ține cursul de arheologie, publicat în 1877 sub titlul *Curs de archeologie. Istoria archeologiei. Studiu introductiv la această știință*. Tot în 1874 publică *Pseudo-Kynegheticos*, capodopera sa literară, și prima variantă din *Tezaurul de la Petroasa*. În același an este numit director al Teatrului Național din București. Se remarcă prin activitatea de ziarist în favoarea participării României la Războiul de Independență. În 1879 este ales secretar general al Academiei, an în care se stabilește la Paris, unde va sta mai mult timp. Reîntors în țară, în 1887 deține postul de director al Școlii normale din București. În tot acest răstimp desfășoară o bogată activitate științifică în domeniul istoriei, al arheologiei și al istoriei artelor.

Se sinucide la 10 noiembrie 1895.

De consultat: 1. *Opere* (vol. I), text critic și variante de G. Pienescu, note de acad. Tudor Vianu și V. Cândea, Editura Academiei, 1965; *Pseudo-Kynegeticos, Scene istorice din cronicile românești, Cîteva ore la Snagov, articole*, ediție critică de G. Pienescu, cuvînt înainte de Constantin Măciucă, Editura Eminescu, 1972. 2. Tudor Vianu: *Alexandru Odobescu*, E.S.P.L.A., 1960; Tudor Vianu: *Alexandru Odobescu-pașoptist și umanist*, în vol. *Studii de literatură română*, Editura didactică și pedagogică, 1965; D. Păcurariu: *A. I. Odobescu*, Editura Tineretului, 1966; Vladimir Streinu, *A. I. Odobescu*, în vol. *Clasicii noștri*, Editura Tineretului, 1968; Nicolae Manolescu, *Introducere în opera lui Alexandru Odobescu*, Editura Minerva, 1976.

DOAMNA CHIAJNA

1560—1568

I

MORMÎNTUL

Clopotele bisericei domnești din tîrgulețul Bucureștilor băteau cu glas jalnic și treptat; iar de sus, de pe colnicea dealului dempotrivă, le răspundea, cu răsunet tînguios și depărtat, mica turlă rătunjită a bisericuței lui Bucur.

Era pe la sfîrșitul lui fevruarie, anul 1560, și de curînd se adusese în oraș trupul Mircii Vodă, cel poreclit Ciobanul, care la 25 ale lunei, murise pe drum, cînd se întorcea din Ardeal[1]; ori că boierii pribegiți acolo, pe cari el se-ncercase, cu făgăduieli mincinoase și cu viclene jurăminte, a-i înapoia în țară,-i urziseră cu otrăvuri pieirea, ori că

[1] Constantin Căpitanul, Cronicarul anonim și Engel (n.a.).

Dumnezeul milostiv se-ndurase în sfîrșit de nevoile bieților creștini împilați de acest crunt stăpînitor și hotărîse acum ceasul asprei sale judecăți.

De patru ori[1] Mircea fusese așezat Domn cu sila în țară de Poarta turcească, și numai hulă și ură își ridicase asupră-și prin năpăstuirile sale; iar mai ales pe boieri-i bîntuia și-i muncea cu răutate, ca doară să le plătească cu amar și cu chinuri omorul tătîne-său, Mihnea Voievodul, și lunga izgonire a neamului său, și pizma lor cea nemblînzită. Drept răzbunare, mulți dintr-înșii, căzuseră sub sabia beșliilor, mulți, iar, fugăriți în Ardeal așteptau acolo să le vină și lor rîndul pe roata schimbătoare a soartei românești.

Se-nțelege dar că cu moartea Domnului trebuiau acum să le renască nădejdiile și să se asmută ale lor nalte rîvniri.

Însă Mircea își dase obștescul sfîrșit pe scaunul domniei, în mijlocul tăriei sale; deci toată măreața pompă a unei domnești înmormîntări umplu tîrgul, la a sa pristăvire, de o jale adîncă și-ngrijată.

Noua Curte domnească din București, clădită printre sălciile de pe malul stîng al Dîmboviței și-nconjurată de țepene ziduri cu creste-nalte și cu înguste ferestrui de meterez, era plină de o gloată posomorîtă, pe care abia o ținea în strună un șireag îndesat de dorobanți și de aprozi. Sus, în casele domnești, al căror lat acoperiș de șindrilă se-ntindea jur-împrejur cu streșine largi și revărsate, stau adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împodobit, al răposatului, toate căpeteniile țării.

Preoții se coborîră mai întîi pe scară și începură, cu obicinuitul viers alene, cîntecele de îngropăciune; de două laturе se întindea oastea pedeastră, cu prapurele plecate, cu sănețile în jos. În mijlocul ei mergeau cerniți boierii de taină, unii purtînd p-ai lor umeri sicriul luminatului mort, alții ținînd pe mîni plioapa, pe care sta încrucișate sabia și

[1] Engel (n.a).

buzduganul domnesc ; îndată apoi, călcînd cu pas sigur și apăsat, venea văduva răposatului, Doamna Chiajna, pe al cărei chip, în veci încruntat, nimeni nu putea dovedi păsurile inimei sale ; părul ei începuse a cărunți, dar trupul său era-nalt, portul ei drept și falnic, ochirea-i, strașnică și hotărîtă ; capu-i căta mîndru în sus, fără grijă, și fără sfială. Pentru cea din urmă oară ea îmbrăcase albele podoabe și vălul de beteală ale miresei, ca să ducă pe soțul ei la vecinicu-i lăcaș, căci dupe ziua aceea văduva nu mai scotea veșmintele cernite. Așa era obiceiul vechimei.

La dreapta ei umblau doi coconi tineri, ca de 14 și 15 ani, cu haine negre și cu fețe obidite. Aceștia erau moștenitorii, acum sărmani, ai lui Mircea. Cel mai mare de ani, Pătru, beteag și măruntel la boi, înainta cu greu, sprijinindu-se într-o cîrjă ; fratele său Alexandru îl însoțea ; și amîndoi, plînși și tăcuți, semănau duși pe jalnice gînduri.

D-a stînga Chiajnei, două copile, ceva poate mai în vîrstă decît frații lor, dar îmbrobodite în marame negre, ce le ascundea cu totul obrajii, dovedeau numai prin suspine și prin plînsori năbușite adînca lor durere.

Dupe tînguioasa familie, alaiul se prelungea cu toți oamenii casei, amestecînd, cu sunetul jalnic și slăbănogit al tobelor, văietările lor, — cu călărașii domnești, ce se îngrijiseră a face la caii lor lăcrimarea ochilor cu praf de pușcă [1], și, în sfîrșit, cu tot norodul orașului, ce umbla cu capetile goale, pentru jălire.

Alaiul colindă ulițele povîrnite ale micului orășel ce abia atunci începuse, numai pe malul stîng al gîrlei [2], a

[1] Cantemir, *Descrierea Moldovii* (n.a.), Dimitrie Cantemir spune, în *Descrierea Moldovei*, că, la înmormîntările domnești călărașii frecau ochii cailor cu praf de pușcă, ca să-i facă a lăcrima (n.a.).

[2] Constanin Căpitanul, vorbind despre clădirea mănăstirii Radu Vodă, de către Alexandru Vodă, fiul Mircii, zice : „din jos de București", adică afară din oraș (n.a.).

se împlini ici cu gardul unei colibe de vecin, mai colo cu ulucele unei căscioare de bräslaș ori de scutelnic, mai dincolo cu zidurile unei case de boier sau de boiernaș ajuns ; trecu și prin Piața Mare, unde șetrele precupeților, scaunele măcelarilor și tarabele gelepilor turci, armeni sau greci erau închise în ziua aceea, și se întoarse iarăși în Curtea domnească, unde răsunau clopotile bisericei, pe care o zidise chiar Mircea Vodă Ciobanul [1], și în care, dintre toți Domnii, el mai întîi s-a îngropat.

Toți pe rînd intrară în sîntul lăcaș ; năsălia fu așezată jos, chiar lîngă strana domnească ; se zise prohodul, și slujba se urmă toată spre rînduiala sa ; dar cînd, pe la sfîrșit, începură arhiereii, apoi slujbașii cei mari și cei mici să se apropie de mort și să-i sărute mîna dreaptă și crucea dintr-însa, cîțiva boieri, mai mult tineri și noi popoșiți în biserică, ai căror cai și arme se auzise tropotînd și zornăind p-afară în vremea slujbei, înaintară cu semeție, și punîndu-se drept în fața sicriului, începură să strige în gura mare către obștea spăimîntată din biserică :

— Fie-vă rușine, măi fraților, să vă spurcați buzele pe așa mîni păgîne ! Scîrbă să vă fie a pleca capul la trupul unui om care a fost urgia oamenilor și biciul Satanii ! — Oare nu vă e destul că, pre cît a fost tîlharul acesta cu zile, el a hălăduit în domnie atîția mari de ani ; ba încă v-ați colăcit, ca tîrîtoarele, la poalele lui și i-ați lins laba cea mohorîtă, pe care nu cutezați a o mușca ? — Acum, încaile, prindeți la inimă ! lepădați-vă jositoarea slugărie ! Vedeți că ochii i s-au stins ; coardele puterii sale s-au rupt ; acum cel puțin îndrăzniți și voi a face ca mine, Badea clucearul, și ca tovarășii mei, toți boieri ai țării, pe carii năprasnica silnicie a Ciobanului ne-a ținut alungați pe la străini. Veniți și vă plecați crucei mîntuitoare, ce cu drept o

[1] Engel numește această biserică *Ghiced*, ceea ce înseamnă, mi se pare, pe turcește, *sentinelă* (n.a.).

smulg din mînile nelegiuitului ; iar stîrvul lui scuipaţi-l ca mine şi azvîrliţi cu pietre într-însul !

La aceste vorbe îndrăzneţe, însoţite cu fapta, toţi rămaseră încremeniţi de ciudă. Chiajna singură se răpezi către cutezătorii tineri, şi cu ochirea-i fulgerătoare îi opri în loc :

— În laturi, mîrşavilor ! — strigă ea cu glas puternic. — Asta vă e, biet, vitejia, neruşinaţi păgîni ce necinstiţi un mormînt ? ! Spuneţi, ce ştiţi mai mult a face, mişeilor, uneltitori de rele, iscoditori de dezbinări, ce priviţi de subt ogheal păsul ţării şi alergaţi, ca dulăii, la pradă ? Ce ? Oare socotit-aţi voi că, unde a răposat Ciobanul, o să rămînă turma în ghearele voastre, ca să o jefuiţi dupe cum vă place ? ! Hei ! măre băieţi, mai va pînă atunci ! Mircea s-a dus, dar fiul său a rămas, şi Chiajna îi e mumă şi va şti să-l apere de voi !

Ochii pribegilor se-ntoarseră către Pătru, pe care Doamna îl arăta cu degetul, zicînd acestea ; dar cînd văzură trupul mic şi gîrbovit al tînărului, un zîmbet de dispreţ le înflori pe faţă, şi Badea cluciarul adăogi rîzînd :

— Aoleu ! vai de biată moşie, dac-o fi să-i meargă toată seama şoldîş, ca Făt-Frumos ăl ghebos ! Dar tacă-ţi gura, nu vorbi de pomană, jupaniţă, că dor nu vom rămînea, sărac de noi, rîsul lumei, că adică nu s-a mai aflat dintre noi altul mai vrednic de domnie decît ăst pitic slut şi şchiop !

Rîseră boierii cu hohote : dar Chiajna, turbată de mînie, smulse c-o mînă vîrtoasă de pe plioapa sicriului buzduganul şi sabia domnească, dîndu-le în mînile fiu-său :

— De e şchiop şi mărunt, — zise ea, — iată cîrja ce-i va sprijini betegia, şi iată paloşul ce-l va înălţa cu capul mai presus de toate capetele voastre ! Dar nu plătiţi vorba ce o pierd cu voi. Pe ei, copii ! — strigă îndreptîndu-se către lefegii, şi întorcîndu-se la preoţi : Sfinţiile-voastre, urmaţi-vă datoria !

Atunci, zăngănitura ostaşilor ce dau năvală, larma gloatei turbate, ce se îmbrîncea, cîntările preoţilor zorind a sfîrşi slujba, sunetul clopotelor, izbucnirile tunurilor făceau toate la un loc un vuiet încurcat, un fel de luptă amestecată, din care fieşicine căta să-şi scape zilele ; astfel încît în puţină vreme se strecurară toţi şi biserica rămase deşartă.

În mijlocul liniştei ce urmase acelui zgomot neobicinuit, un tînăr, la chip mîndru şi plăcut, ieşi dintr-o strană afundată, unde el se ascunsese cu inima pătrunsă de o cernică jale. Un mintean negru cu găitane de fir, cioarici la fel, cu pajeri pe genunchi, o mantie scurtă pe umeri, cizme-nalte în picioare, cu pinteni de argint ; la coapsă un paloş scurt şi drept, şi-n mînă o ţurcă de samur cu surguci ; iată îmbrăcămintea sa.

El umbla să iasă din biserică, cînd, pe ţărîna încă grămădită a noului mormînt, zări o femeie zăcînd înfăşurată într-o lungă maramă de zăbranic negru ; se apropie, pipăi o mînă mică şi rece, ridică marama dupe obraz şi, pentru întîia oară, inima-i simţi, la vederea unei necunoscute, fiorii ce dă primejdia unei fiinţe iubite. Niciodată pînă atunci el nu văzuse aşa fragede şi dulci trăsuri în luptă cu suferinţa ; niciodată sufletu-i nu se umpluse de o mai vie şi mai îndoioasă îngrijare pentru o viaţă scumpă şi dorită. Sta îngenunchiat şi coprins ca de un farmec dinaintea acelei zîne aromite, şi vinele-i băteau cu iuţeală, şi suflarea-i se revărsa din sîntul său, pare c-ar fi vrut să împartă cu dînsa viaţa ce în pieptu-i se îndoise.

Cu-ncetul, tînăra copilă îşi veni-n simţiri ; ochii ei albaştri clipiră sub lungele-i gene bălaie, şi — vezi cîtă e puterea tainică şi neprevăzută a iubirei ! — tînăra Domniţă, ce căzuse leşinată la vederea cumplitelor fapte ale pribegilor, nu se spăimîntă zărind acum dinainte-i un om ce învederat trebuia să fie de seama lor ; dar pe chipul

acestuia domnea într-acel minut atîta senină mărinimie, atîta smerită supunere, încît sufletul ei nu presupuse vreun rău, și buzele-i, rumenindu-se ușurel, șoptiră încetișor :

— Îți mulțumesc c-ai fost milos și m-ai scăpat d-acei oameni, fără de lege !

Apoi, pricepîndu-se singură cu un bărbat necunoscut, se sculă binișor și, cu pasul șovăind, se îndreptă către casele domnești.

Radu (căci așa îl chema pe tînăr) rămase uimit în loc ; el urmări cu ochii pe blînda fecioară ce curînd se pierdu ca o umbră și, strîngînd pe pieptu-i marama ce-i rămăsese în mîini, jură că viața-i întreagă va fi închinată îngerului acestui vis încîntător. Din minutul acela, el ce se hrănise cu laptele dușmăniei, el ce visase numai crunte răzbunări, el care, auzind moartea lui Mircea, se grăbise, cu cîțiva pribegi, să calce hotarul țării cu ura în inimă, cu disprețul izbîndei pe buze, cu hotărîrile cele mai sîngeroase, simți acum, într-o clipă, toate aceste aspre dorințe răsipindu-se, și patimile-i, ca și traiul său, din minutul acela se schimbară cu totul.

Radu era fiul vornicului Socol, boier odinioară mare și tare în țară ; pe acest Socol îl trămisese Pătrașcu Vodă ca sol la Crăiasa Ungariei, Izabela, cînd aceasta intrase izbînditoare în Cluj (22 octomvrie 1556) [1], și solul se întorsese cu bogate daruri și cu înalte năzuiri ; rîvnitor chiar la domnie, vornicul otrăvi într-ascuns pe bunul Pătru ; dar oștile lui Suleiman, ce aduceau în locu-i pe Mircea, îl goniră din țară și-l siliră să-și caute scăparea în Ardeal. Socol încredință atunci starea și familia sa grafului Francisc Kendi și plecă la Țarigrad ca să-și cîștige favor la Poartă ; dar Mircea îl preîntîmpinase și, săpîndu-i din vreme groapa, nenorocitul pețitor fu aruncat în mare, din porunca Sultanului. În zadar mai pe urmă își ceruse nevasta și pruncii lui averea de la Kendi ; ungurul tăgădui

[1] Sigler, Forgaci (n.a.).

și păstră pe seamă-i vistieria și turmele și stogurile de bucate ale boierului român [1].

Deci acum fiul acestuia venea să-și redobîndească drepturile părintești ; el se unise cu vreo cîțiva din boierii pribegiți cari, nerăbdători de a-și revedea vetrile, sosise călări chiar în ziua pogribaniei Domnului, cugetînd, ca nesocotiții, să smulgă cîrma țării din mînile văduvei ; însă Mirceoaia era în stare de a le sta împotrivă ; unii dar dintr-acei cutezători fură prinși și ferecați, alții scăpară în învălmășeală și se pregătiră a veni de iznoavă cu oaste din Ardeal.

Oblicind din nou despre sosirea boierilor pribegiți, cu oaste, Chiajna, care așezase acum în ticnă pe fiul ei Pătru Șchiopul pe scaunul domniei, nu se turbură prea mult, cu gîndul că îndîrjiții boieri vor fi strîns în Ardeal vreun stol de adunătură, pe care lesne-l va răsipi oștirea ei ; trămise, dar, împotrivă-le pe marele sărdar cu ceva călărime.

Amîndouă părțile se loviră la satul Romaneștii din Dîmbovița [2], dar vitejia pribegilor înfrînse pe oamenii domniei, și biruitorii alergară spre București.

Tot neamul domnesc, cu ce boieri mai avea pe-mprejuru-i, fugi la Giurgiu, și de acolo, însăși Doamna trecu Dunărea ca să ceară ajutor de la pașa din Rusciuc. Adunîndu-și apoi toate puterile pămîntene, și roșiorii, și ferentarii, și lefegiii, și toate crucile de pedestrași, sprijinită, pre de altă parte, de spahii turcești, Chiajna, în fruntea oștirei sale, apucă drumul înapoi către București, răsipind groază înainte-i numai prin gloata năprasnicei sale ordii. Boierii, prinzînd de veste despre acestea, se traseră înapoi pe drumul Craiovei, așteptînd ajutoare de dincolo de Olt ; dar oastea domnească îi nimeri pe priporul satului Șerbănești [3].

[1] Engel, *Analele săcuilor*, Forgaci, Verantie, Șincai (n.a.).
[2] Constantin Căpitanul, Cronicarul anonim (n.a.).
[3] Idem (n.a.).

Un rîuleț ce șerpuiește subt o coastă despărțea amîndouă taberile. Cluciarul Badea, căpetenia pribegilor, se văzu strîmtorat la poalele dealului și fără leac de scăpare ; iar Chiajna, încălecată bărbătește și purtînd zale de piept ș-un hanger în mînă, străbătea rîndurile, îmbărbăta pe români cu vorbe lingușitoare, pe turci cu bogate făgăduieli, și le însufla tutulor aspra sa voinicie. Ostașii, minunați și îmbiați de învierșunata vitejie a acelei zdravene muieri ce le striga și le da pildă ca să lovească pre vrăjmași, deteră năvală, trecură într-o clipă micul pîrîu și, printr-o crîncenă măcelărie, zdrobiră cu desăvîrșire mica oaste boierească. Acolo pieriră, luptîndu-se vitejește, Badea cluciarul și mulți alți oameni dintre pribegi. [1]

Într-această nenorocită bătălie, boierii își aduceau cu durere aminte de atîți voinici tovarăși ce se dase d-a gata pradă și fusese robiți și uciși în ziua nesocotitei lor semeții în biserica din București ; printre aceia ei socoteau și pe tînărul Radu Socol, în care-și pusese mari nădejdi, și care acum, neștiut de nimeni, trăia retras și ascuns pe malul Motrului, în dărîmăturile cetățuiei de la Socolești, muncindu-și sufletul îndoios între ură și iubire.

II

NUNTA

Printre oamenii pe carii firea i-a lipsit de ale trupului desăvîrșiri, sunt unii cari, prețuind încă din vîrsta copilăriei starea lor neasemuită cu a celorlalți oameni și de toți batjocorită, se hrănesc cu o nepregetată ciudă, c-o adîncă zăcașie, care în veci le ține mintea veghează și le pornește sufletul la viclenii și la răutăți ; alții, iar mai zăbavnici poate în agerimea duhului, sunt de tineri cuprinși d-o tainică melancolie, d-o îndoioasă sfială, care mai adesea se

[1] Idem (n.a.).

cumpănesc cu o minte dreaptă și sănătoasă, cu un suflet compătimitor, cu o inimă miloasă.

Din felul acesta era junele moștenitor al lui Mircea, Pătru Șchiopul ; anii săi tineri, mintea-i îndărătnică cu greu i-ar fi păstrat scaunul domniei de n-ar fi stat la mijloc mumă-sa, Doamna Chiajna, muiere capeșă și dăunoasă, care știu să doboare cu armele împotrivirea românilor și să cumpere cu bani bunăvoința Porții. Într-adevăr, drept răspuns la trămiterea unor bogate daruri, însoțite cu făgăduința de a mări pînă la patruzeci de mii galbini haraciul țării [1] — care, din 3 000 de aspri ce fusese la început, subt Mircea Bătrînul (1383), se urcase, sub Laiotă Basarab, la 10 000 galbini [2] —, Ștefan, vel-portarul împărăției, aduse hatișeriful ce întărea Domn pe fiul ei Pătru. [3]

Uneltirile Doamnei Chiajna izbutise toate ; ea era stăpînă tare și mare ; în zadar se mai cercară unii din boierii pribegi, precum Stanciu Benga, Matei Marga, Radu logofătul, Vîlsan și alții să-i dirapene cu armele domnia : la Boieni ei fură învinși și răsipiți. [4] Nu rămăsese altă nădejde decît o tăcută supunere ; cei mai mulți dintre boieri se învîrtejiră p-această înțeleaptă cale. Printre dînșii veni să se închine statornicitei domnii și tînărul Radu Socol, pe care un interes tainic și mult deosebit de năslirile celorlalți îl ademenise la Curțile domnești.

Un vis mult dorit de fericire, învrăjbit cu mustrările unei conștiințe rănite prin uciderea tatălui său, o dragoste curată, adîncă, îngerească, ce-i legase inima de un neam urgisit, căința d-a fi călcat un legămînt de ură și

[1] Raportul ambasadorului Wysz, de la mai 1568, citat de Hammer în *Istoria Împărăției Otomane* (n.a.).

[2] *Istoria Țării Românești*, tipărită grecește de frații Tunuzli (n.a.).

[3] Cronicarul anonim, în *Magazinul <istoric> pentru Dacia*, <tom.> IV (n.a.).

[4] Constantin Căpitanul și cronicarul anonim (n.a.).

lupta cu acel nestăvilit farmec ce-l făcuse să-și urască jurata răzbunare și turburase menirea vieții sale ; iată clătirile sufletești ce sfărîmau sînul Radului. Cu ce scop oare, cu ce hotărîre își părăsise el pustia casă părintească de la Motru și venise în București ? Însuși el nu putea ști ; dar o răsăritură a inimei îl avîntase spre locul unde ochii săi puteau să zărească pe zîna înflăcăratelor sale visări.

Cu ce dulce încîntare, cu ce uimire cerească privea el la tînăra domniță, cînd, cu pas lin și ușor, cu chip blînd și smerit, ea pășea în acea biserică unde pentru întîia oară ea s-arătase privirei lui ! El căta la dînsa-n tăcere, și uneori ochii lor se-ntîlneau, iar ea închina atunci capul, ș-un nor de roșală i se lăsa pe față. Cînd apoi Radu rămînea singur în biserică, inima-i înmuiată căuta locul unde mai întîi își văzuse visul fericirii sale ; dar genunchii lui rămîneau încremeniți dinaintea mormîntului în care zăcea ucigașul părintelui său, și, îngrozit de mustrare, el se smulgea din acele dulci curse ale ispitei.

Acestea se petreceau prin anii o mie cinci sute șaizeci și cîțiva, chiar în mijlocul veacului ai șaisprezecelea.

Începuse dar acea epocă cînd turcii, atît prin oblăduirea ținuturilor creștine coprinse de dînșii, cît și pentru înclinările de pace și de prietenie ce legase Padișahul cu unele puteri apusane, simțise trebuință a se sluji cu oameni cari să vorbească limbile europene și să fie mai dedați decît osmanlîii cu obiceiele ghiaurilor. Creștinii turciți aveau, dar, adesea, pe vremea aceea, mai bună primire la Poartă și mai lesne înaintau ca cei născuți și crescuți în legea lui Mohamet ; într-adevăr, Curtea lui Suleiman se umpluse de străini venetici cari-și lepădase vechea credință și ajunsese la înalte dregătorii, atît în Divan, cît și la Ordie ; marele vizir Mahomet Socoli era pămîntean din Bosna, ca și viteazul apărător al granițelor, Hozrev pașa ; alți viziri, precum Sinan pașa, Daud pașa, erau arnăuți și croați ; Ali cel Gros era din Herțegovina ; capudanul pașa Piale era ungur, eunuhul Ceafar pașa, rus, corăbierul Ohiali, calabrez ; iar serascherul cel favorit Ibrahim, vizirul eunuh Suleiman și viteazul corsar Hairedin Barbă Roșie, spaima Mării Mediterane, erau toți din viță grecească.[1]

Se înțelege însă că mai ales acest din urmă neam se folosi de asemenea aplecări ale cotropitorilor săi. Grecii, cari dupe luarea Țarigradului, se dase afund, fugind, cari prin țările Apusului, cari prin ținuturile mai depărtate ale împărățiii, alungați, prigoniți, silniciți pe unde-i nimereau biruitorii, cu cîte puțin și treptat prinseră la suflet ; cu cît mai mult scădea însemnătatea și puterea veneților și genovezilor, cărora sultanii de mai nainte le dase voie a locui și a ține cantoare în mahalalele Pera și Galata, dincolo de portul Stambulului[2], cu atît mai mult îndemănatica măiestrie a grecilor își făcea vînt și se dovedea prin negutătorii istețe și bine nimerite, prin bogății adunate de prin toate țările vecine în haznaua Patriarhiei și ale mănăstirilor grecești, prin slujbe dibace și folositoare, împlinite turcilor la vremi priincioase. Pînă într-atît izbutiră ei a-și face mînă bună la turci, încît împărăția le arăta a sa bunăvoință și a sa încredere, dîndu-le mansupuri și întrebuințîndu-i ca slujbași ai Bisericei, ca soli, ca vameși, ca dragomani și chiar, uneori, ca cîrmuitori de ținuturi.

Grecii au avut pururea acel dar d-a fura inima și d-a cîrmui pe nesimțite vointa stăpînului lor ; firea le este a se strecura pe la cei cu puterea și a le amăgi mințile printr-un farmec, care ar fi o netăgăduită predomnire morală, de n-ar avea mai adesea o fățarnică slugărie drept mijloc și o mîrșavă lăcomie drept țăl.

Astfel, din vechile neamuri ale Împărăției Răsăritului, din Paleologi, din Comneni, din Rali, din Cantacuzeni, din Duci, carii de mult se răsipise ori trăiau tupilați prin sără-

---

[1] Hammer, Cantù (n.a.).

[2] *Stambulul* — nume turcesc al porțiunii din orașul Constantinopol locuită de turci. Scherer, *Istoria negoțului* (n.a.).

căcioasele înfundături ale Fanarului [1], începură a se ivi lăstari scăpătate, care, uitînd vechea fală a strămoşilor, şi rîvnind, prin slugărie, la ocrotirea vizirilor, cîştigară, cu acest chip, bogăţii însemnate, dobîndiră înrîurire în Divanul turcesc şi căpătară chiar cinstiri de la trufaşii lor stăpîni. Prin mijlocirea acestor oameni puternici, cu cari se amestecase, în favoarea puţin cumpănită a turcilor, şi mulţi alţi greci mai de rînd, toate jeluirile, toate cererile creştinilor raiale sau înclinaţi cu osmanlîii, îşi luau un sfîrşit mai răpede şi, de nu mai puţin costător, totuşi mai puţin primejdios.

Doamna Chiajna, în prevăzătoarea-i îngrijire, cugetă a-şi căpăta reazimul unor mai puternici dintre acei greci şi, închipuind mijlocul unei încuscriri, ceru prin carte patriarhului Josaf ca să-i caute doi juni din Fanar, pe cari să-i facă gineri la două ale sale cocoane. Patriarhul era din neamul Paleologilor şi avea un nepot de frate, june plăcut, mîndru şi bine învăţat, anume Stamatie. Fără îndoială că lui îi hotărî unchiul de soţie pe una din domniţele romînce, iar pentru cealaltă, ca să-şi facă tot cu acest prilej şi mînă bună pe lîngă primejdiosul Mihail Cantacuzenul, patriarhul alese pe fratele acestuia, bătrînul şi urîtul Andronic. [2]

Mihail Cantacuzenul, mînă dreaptă a vizirului Socoli, era vameş mare al sărei şi trăia în Anhial, pe Marea Neagră, unde-şi înălţase un palat ce nu-l ţinea mai puţin de douăzeci mii galbini ; nimeni dintre greci n-avea putere ca dînsul, nimeni nu era mai temut, mai dăruit ; nu se făcea patriah, nici arhiereu în Biserica Răsăritului, care să nu-i dea lui mită ; toţi îl cinsteau cu numele de *arhonta*, iar turcii, minunaţi d-a sa dibăcie, îl poreclise şi Şaitan-

[1] *Fanar*, mahala în oraşul Constantinopol, locuită de greci (n.a.).

[2] Henricus Hilarius şi Crusius, *Turco-Graecia*, citaţi de Şincai (n.a.).

Ogli (Fiul Dracului), şi cu toate că el obicinuia să călărească prin oraş pe o muşcoaie sau catîrcă, cu veşminte nu prea falnice, opt ciohondari şi ianiceri împărăteşti îl însoţeau pretutindeni. [1]

Fratele acestui om însemnat, Andronic Cantacuzenul, care-şi ţinea casa în Pera, şi Stamatie Paleologul, nepotul patriarhului din Ţarigrad, se sculară să plece în Ţara Romînească, ca peţitori ai fetelor lui Mircea.

Ştirea sosirii lor răspîndi o adîncă turburare în sînul lui Radu Socol. Pe cîtă vreme domniţa Ancuţa, pe care el o iubea cu dragoste tăinuită, se arătase închipuirii sale singuratică şi impresurată de neîntinatul văl al nevinovăţiei, o nebiruită sfială, — poate şi o urmă de mustrare — îl oprise d-a pune un ţăl hotărît dorinţelor sale şi d-a destăinui îndelungata sa iubire ; dar cînd i se înfipse în inimă temerea d-a vedea spulberate de un necunoscut visele atîtor nopţi fără de odihnă, cînd pricepu ce dor fierbinte, ce chinuri adînci ar lăsa în sufletu-i pătimaş răpirea iubitei sale de către un altul, el nu mai stătu un minut la îndoială, ci căută îndată prilejul d-a întîlni pe domniţă, d-a-i vorbi şi d-a primi din gura ei sau un cuvînt de mîngîiere, o licurire de nădejde, sau osînda vieţii sale viitoare. Cîteva zile umblă el rătăcind prin curţile domneşti, pîndind minutul cînd să nimerească singură şi fără de marturi pe domniţa Ancuţa.

Casele domneşti din Bucureşti se-nălţau pe povîrnişul malului stîng al Dîmboviţei, printre bătrîne tulpine de sălcii, închise într-un larg pătrat de-nalte şi ţepene ziduri, care pe de-o parte se afundau în apă, proptite cu largi căprioreli în piatră, iar de celelalte trei părţi, înconjurate cu şanţuri adînci, îşi arătau pe dinafară numai întinsa lor faţă netencuită şi clădită cu straturi de cărămizi şi de bolovani de piatră ; la mijlocul părcetului din faţa casei se

[1] Şincai ; Hammer ; N. Bălcescu, *Postelnicu C. Cantacuzino* (n.a.).

afla poarta cu gang boltit, pe dasupra căria se înălța un turn pătrat, cu ferestrui de meterez ; iar dinaintea porții era o podișcă care, prin mijlocul unui scripete, se lăsa pe dasupra șanțului și se ridica la vremi de primejdie ; alte patru foișoare cu temelii întărite apărau colțurile întinsei împrejmuiri. Pe dinăuntru curții, niște lungi șiruri de clădiri cu tinde arcuite stau rezimate de acei înalți păreți și slujau de locuințe sau *odăi* copiilor din casă, strejilor și slujitorilor domnești ; apoi, tot în rînd cu acestea, veneau grajdurile, ambarele și șoproanele cu toate tacîmurile de drum, subt îngrijirea comișilor și a șătrarilor ; mai în laturile caselor domnești, în care răspundeau printr-o tindă de scînduri, erau *beceriile* sau cuiniile și cuptoarele pităriei ; în sus, mai pe deal, din dosul bisericei, jicnița cu toată zahareaua, și-n sfîrșit, d-a lungul zidului ce se-ntindea pe malul gîrlei, se adăposteau saielele cu vite și zalhanaua curții domnești ; căci toate trebuincioasele vieței căutau a fi prevăzute într-această cetățuie, așezată pe un loc șeț, ce era apropiat de Dunăre și de primejdioșii-i mărginași, și lipsit de orice apărare firească.

Drept în mijlocul ogrăzii, d-a stînga bisericei lui Mircea, se aflau casele domnești, clădire pătrată, mare, aridicată, cu ziduri late în poale și fără tencuială, purtînd pe dasupra lor un coviltir cu ceardac nalt și întins, un adevărat munte de șindrilă. Catul de jos al caselor abia avea pe ici pe colea cîte o crestătură pe unde să intre aerul în beciurile-i boltite ; de o parte numai, în fundul unei tinde întunecoase, se vedea gîrliciul povîrnit al pivniței, cu porțile-i de zăbrele ; cu toate acestea, ferestrele catului de sus, mititele, lunguiețe și întărite cu vergele de fier și cu obloane ce se trăgeau în chepeng, erau cu mult înălțate de la pămînt, astfel încît păretele rămînea gol și neted mai pînă sub strașină. În dreptul porții, și dasupra cîtorva trepte de piatră, se afla ușa cu două canaturi de stejar, căptușite cu tinichele și legate cu druguri de fier ; acea ușă se deschidea pe o scară de piatră, închisă între doi

păreți și dreaptă, care ducea într-un pridvor, al cărui acoperiș sta răzimat pe stîlpi ciopliți din bardă, și d-a lungul căruia se întindea o laviță învelită cu rogojini și cu zăblaie. Pe urmă venea o tindă întunecoasă în care da, de toate părțile, ușile deosebitelor încăperi, din care unele, lungi și înguste, cu o mică ferestruie în fund, lăcaș de odihnă pentru noapte, purtau numele de *chilii*, altele mai întinse și mai luminate erau sălile de adunare, *cămările* feluritelor dregătorii și *odăile* locuite de cămărași și de obștea curtenilor. Apoi, dincolo de tindă, se deschidea o largă sală, al cărei tavan de grinzi înegrite se sprijinea pe cîte două șiruri de stîlpi scobiți cu glafturi și cu flori, ș-al cărei fund, ieșit mai afară din păretele casii, ca un pridvor rătund cu parmaclîc, era cu totul deschis ; această sală, pardosită, cu lespezi, loc de ospețe și de danț în zilele călduroase ale verii, se numea *horă* și slujea întotdeauna ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să intre la chiliile neamului domnesc, sau în sala spătăriei, unde era scaunul lui vodă, sau în sacnasiul cu geamlîc înaintat pe grinzi, care era obicinuita ședere a doamnei și a femeilor sale. Toate aceste încăperi, precum și deosebitele *bășci* sau cămări boltite, purtînd o culă rotunjită pe dasupra, în care se aflau, d-a rîndul, paraclisul, haznaua sau comoara și patul domnesc, răspundeau toate în horă prin niște uși cu tocuri de piatră nalte și înguste, aduse sus în îndoit perghel, și dasupra cărora se vedea săpat, într-o firidă, vulturul țărei. Printr-acea sală se făcea toată slujba dinîntru al familiei domnești ; p-acolo putea cineva întîlni, trecînd dintr-o odaie într-alta, pe Domn sau pe oricare altul dintr-ai săi.

Radu Socol ispitise mai de mult cum că fiicele Chiajnei, în fiește dimineață, ieșind din chilia lor, treceau printr-acea horă ca să meargă în odaia cu sacnasiu, unde se adunau la lucru toate femeile doamnei ; el se socoti că minutul cel mai priincios spre a face Ancuței destăinuirea sa va fi acela ; și-ntr-adevăr, într-una din zilele pînă să

nu sosească în București pețitorii țărigrădeni, el se folosi de singurătatea sălii, prin care se strecura încetișor tînăra fată și, ținînd strîns p-al său piept ce zvîcnea cu înfocare, marama cea neagră, singurul martur al îndelungatei sale iubiri, el păși dinaintea domniței și, cu buzele tremurînde, îi zise :

— Domniță ! am cutezat într-o zi îngrozitoare să răpesc de pe capu-ți acest jalnic văl. De atunci l-am păstrat, nesocotitul de mine, ca un zălog de scumpe, de dulci, de-ncîntătoare nădejdi ! Acum simț, vai ! că visu-mi a fost o nălucă ; raza ce a lucit cîțiva ani asupră-mi se stinge și trebuie să intru iarăși în negura vieții-mi trecute. Primește, dar, înapoi acest drag chezaș al amăgirei și al deșartelor mele dorințe.

Cu aceste cuvinte el întinse tinerei fecioare marama cea neagră : iar dînsa, al cărei fraged obraz se roșise ca pielița unei piersici dogorite de soare, ridică, senini, drăgălașii ei ochi albaștri, muiați într-o rouă de lacrimi, și, cu glas obidit și galeș, îi răspunse :

— Jupan Radule ! dacă cu adevăr îți este atît de scumpă de ce vrei oare să-mi înapoiezi acum o jalnică podoabă ce-mi aduce aminte plînsori trezite și-mi vestește poate răstriști viitoare ? — De mi-i crede, păstra-vei neagra-mi maramă pînă ce vei simți că ți-a pierit în inimă orice scînteie de nădejde.

Și-ndată, pare că s-ar fi temut d-o nesocotită mărturisire, ea pripi pasul spre ușa sacnasiului, lăsînd pe Radu uimit de vesele gînduri, de o fericire lui încă necunoscută.

Apoi domnița, intrînd în cercul jupanițelor adunate, cu anevoie își putu ascunde tulburarea : în zadar se încercă a-și urma zilnicile-i lucrări, căci mînile-i, reci și tremurînde, pare că pierduse îndemînatica lor agerime : nici fusul de sidef nu i se mai întorcea între degete, nici undrelele nu mai știau s-apuce ițele împletecite, nici firul de mătase nu mai nimerea să-nșire mărgăritarele vărsate în poală-i ; ci ochii ei căutau aiurea, la malurile înverzite

ale Dîmboviței, la norii fluturatici de pre cer, pare c-ar fi vrut să încreazâ acelor mîngîioși și tăcuți prietini taina ce umpluse inima ei de ferіciri și de temeri.

Muierile băgară de seamă această neobicinuită turburare a Ancuței și începură să-și dea coate, privind-o cu coada ochiului, să se cerceteze una pe alta, prin semne, de pricina acestui neastîmpăr, să-și șoptească la ureche, zîmbind pe tăcute ; dar o femeie a Doamnei Chiajna, care veni să poftească pe amîndouă domnițele din partea mumei lor, precurmă acele glumețe și clevetitoare bănuieli.

Ancuța tresări ca din visare ; apoi, îndată se sculară amîndouă, pline de-ngrijare, și, cu față smerită și supusă, intrară în *bașca* rătundă, cu păreții și pardoseala de piatră, unde le aștepta Chiajna, șezînd pe un jeț înalt de stejar săpat, cu treaptă subt picioare, și alături cu o masă, pe a cărei învelitoare de hramă sta așezată, printre hrisoave pe membrană și printre felurite pitace domnești, pecetia cu care doamna, neștiind, ca toate femeile românce de pe atunci, a scrie, însemna numele său. Tot într-acea odaie era și patul Chiajnei, acoperit cu un macat de piei de urs, iar într-o scoabă, în părete, ardea o candelă de argint dinaintea sînțelor icoane.

Domnițele se plecară în fața mumei lor și, ridicîndu-și mîna de la pămînt, îi sărutară dreapta și o aduseră la frunte, dupe vechiul obicei al țării ; apoi se rînduiră dinaintea ei în picioare, cu capul plecat la ascultare. Chiajna, rece, posomorîtă, ca întotdeauna, le spuse :

— Fiicele mele ! s-aveți în știre c-am găsit să vă căsătoresc pe amîndouă ; aștept acum curînd să sosească ginerii voștri din Țarigrad, unde voi trebuiește ca în scurtă vreme să-i urmați. Nu mă îndoiesc că veți ști pururea să vă purtați, către soții voștri ca două domnești cocoane ce sînteți. Atîta vă spui !

Sora cea mare sărută de iznoavă cu supunere mîna Doamnei și se găti să iasă ; iar Ancuța, în vinele căria tot sîngele se sleise, se-ncercă măcar să scoată un suspin,

dar ochii ei întîlniră căutătura straşnică a Chiajnei, în care sta tipărită o nestrămutată hotărîre, şi îi fu şi ei ne-voie d-a se supune în tăcere. Însă o jale adîncă îi cuprinse toate simţirile. De ce voise soarta să-i arate, ca-ntr-o ful-gerare, o viaţă fericită, ş-apoi aşa groaznic s-o amăgească ? De ce, dintre toate mumele, pe dînsa, fiinţă blîndă şi dră-găstoasă, să o dea ursita pe mînile unei mume neîmblîn-zite ? Cu aşa mîhnicioase cugetări îşi petrecea Ancuţa zilele şi nopţile, şi inima-i obidită mereu suspina, şi ochii săi întristaţi se ţopeau în lacrimi de foc.

Sosiră-n sfîrşit în Bucureşti ginerii greci. Unul, copi-lăndru, tînăr frumos, sprîncenat, cu mustaţa mică şi nea-gră, cu ochii de femeie, cu părul încreţit, nalt, spătos şi tras ca prin inel, ca unul din acei palicari muieratici, pur-tînd fustanelă fîlfăindă şi strînsă la mijloc, cămaşă de fila-liu largă-n mîneci şi cusură cu bibiluri, colciaci şi cepchen numa-n fir şi-n mărgăritare, fesul de filendreş stacojiu, la o parte, iminei mici şi roşii, ş-apoi la brîu două lungi pistoale ghintuite, lucrate în Veneţia, numai cu sîrmă de argint şi cu sidefuri, şi o pală de Taban [1] cu apele negre pe tăiş şi cu mîner de pietre scumpe. Acela era Stamatie Paleologul ; el intră în curţile domneşti în săltăturile şi dezghinurile unui armăsăruş arăbesc ager şi zglobiu, cu părul vînăt-rotat şi cu o şiră de stele roşcate pe piept şi pe spinare. Alături cu dînsul înainta, pe un cal mai ticnit, dar încărcat cu grele podoabe, Andronic Cantacuzenul. Trupul acestuia mărunt, neputincios şi gîrbovit, pare că d-abia purta capul său mare, pleşuv, şi cărunt, cu obraji spini, zmezi şi slabi ; dar buzele-i subţiri şi încreţite, ochii săi mici, vioi şi pătrunzători, nările-i largi şi neastîmpărate dovedeau acel duh sprinten şi isteţ, acea minte iscusită şi dedată cu intrigile şi cu batjocura, care sunt ca o însuşire a neamului grecesc. Veşmintele sale-l arătau că este unul

[1] Pală de Taban — sabie persienească (n.a.).

din nalţii dregători ai Bisericei bizantine [1] ; în cap purta naltul calpac de hîrsie fumurie cu fund de serasir ; pe dînsul avea o hlamidă de sevaiu roşu, cusută cu palme de fir pe poale şi încinsă de-a curmezişul, pe sub subţiori, cu un lat brîu sau omofor, semănat cu matostaturi în şa-trange ; iar dasupra, o largă mantie de buhur alb cu cea-prazuri de aur şi îmblănită cu jder; căci d-atunci începuse cazaclîii să aducă în Ţarigrad scumpele blăni din Mosc [2].

Împrejurul lor stau grămădiţi optzeci de călăreţi turci [3], ianiceri, spahii, şi ciohodari împărăteşti, unii cu înalta cucă din vîrful căria atîrna pe şalele calului o lată pană verde, alţii cu coif poleit şi împodobit cu două aripe de curui, sau cu o coadă învoaltă de păun ; purtînd pe dîn-şii nişte capoate de filendreş, de ghermesuturi şi de felu-rite stofe, care îmblănite, care cusute cu fir ; înarmaţi cu suliţe de trestie din Hind [4], cu arcuri încordate, cu tolbe de săgeţi veninoase, cu iatagane de Horasan [5] şi cu săneţe franţuzeşti.

Tot norodul românesc, încă neînvăţat cu falnicile po-doabe ale Curţii şi ale Ordiei lui Suleiman, privea cu mi-rare acest măreţ alai. Dar şi mai mare fu mirarea cînd slu-jitorii descărcară de pe catîri bogatele odoare sau daruri de nuntă ale peţitorilor greci ; ici se vedeau sipeturi de sidef pline cu ghiordane, cu cercei, cu lefturi de smarag-duri, de balaşuri, cu colane şi cu sponciuri de mărgean şi de mărgăritare ; cu surguciuri de briliant ; mai încolo boccealîcuri de stofă cu aşternuturi de agabaniu, cu pri-menele de borangic şi de filaliu, cusute cu bibiluri, cu gevrele şi cu brînişoare de beteală, cu feregele şi binişuri de buhur, de cănăvăţ şi de sevai, cu blănuri de jder, de

[1] Ducange (n.a.).
[2] Hammer, *Istoria Împărăţiei Otomane* (n.a.).
[3] Crusius, în Şincai (n.a.).
[4] *Hind* — India (n.a.).
[5] *Horasan* — provincie din Persia (n.a.).

rîs și de-samur, cu gearuri și cu tacliturі turcești ; mai dincolo, lăzi cu covoare de Ispahan, cu oglinzi de Veneția, cu buhurdaruri pline de scumpe miresme de Hegias [1], cu apărători de pene, cu felegene de smalt, cu zarfuri de sîrmă, cu tipsii, lighene și ibrice de argint, cu cohale de cleștar de munte, cu linguri de fildeș săpat și cu felurite alte bogății, care, de prin toate țările, le aduceau veneţienii, armenii și evreii, în Țarigrad. [2]

Toate aceste minunate daruri, precum și chipul plăcut al lui Stamatie, lesne fermecară mințile domniței celei mari ; dar Ancuța, sărmana, sta nesimțitoare, sau, mai bine, vedea cu groază apropiindu-se minutul logodnei sale cu Andronic, ce-i însuflase numai ură și frică. Cu toate acestea, ceasul cel groaznic sosi. În biserica domnească se gătise, pentru aceeași zi, sărbarea amîndoror nunțile ; patru cununii erau așezate pe sînțita masă, și nunii, cu patru făclii, înconjurară d-o parte o păreche veselă și potrivită, de cealaltă, două ființe ce sămănau una cu alta cum seamănă cruntul junghietor cu jertfa-i nevinovată. Slujba se-ncepuse, și Ancuța, galbină și plînsă, abia se ținea pe picioare, cînd din gloata adunată în biserică, un tînăr, împins ca de furia desnădejduirii, se răpezi în cercul nuntașilor și, ridicînd pe dasupra unei făclii un văl de zăbranic negru, îi dete foc, strigînd : „Piei, amăgita mea nădejde !" — O vîlvoare de foc se-nălță în bolta bisericei, ș-apoi o ușoară cenușă căzu pe masa cununiilor.

Ancuța cunoscuse într-acel tînăr pe Radu și, scoțînd din pieptu-i sfărîmat un strigăt de durere, ea căzu jos, leșinată.

Această împrejurare rămase de toți neînțeleasă ; pe Ancuța o ridicară pe brațe, și slujba se urmă cu grabă. Amîndouă domnițele erau măritate și, mai înainte ca să-și

[1] *Hegias* — provincie în Arabia (n.a.).
[2] Scherer, *Istoria negoțului* (n.a.).

ridice casele și să se pornească cu soții lor la Țarigrad, cîteva zile veseliile și sărbătorile se urmară în popor. Turcii își arătau măiestria lor în jocul geridului, nimerind țălul cu sulița azvîrlită din fuga cailor ; apoi românii își încercau puterile la trîntă și la luptă dreaptă, apucîndu-se cu brațe vîrtoase de mijloc, opintindu-se, smucindu-se, învîrtindu-se și-n sus și-n jos, și-n dreapta și-n stînga, pînă ce unul dovedea și, izbind pe protivnic la pămînt, îl punea în genunchi dinainte-i. [1]. Pehlivanii arapi și hindii, ce-i adusese din țara turcească, făcură și ei feluri de nezdrăvănii și de jocuri minunate și nevăzute locurilor noastre ; unii săreau în văzduh, cu capetele în jos, peste opt bivoli puși în rînd ; alții călcau cu iuțeală pe o fîșie de tulpan întinsă, fără d-a se cufunda [2], iar unul, mai ales, schimba în tot chipul o căciulă, care, cînd o arunca de pămînt, pe loc se prefăcea în feluri de căciuli deosebite. De acolo a și ieșit vorba românească „Altă căciulă !", cînd vrea omul să zică că s-a schimbat starea de mai nainte a unui lucru [3].

Apoi seara se aprindeau prin piețe focuri mari de paie și zicea mereu tubalhanaua turcească, de juca norodul ; și uneori slujitorii slobozeau în mijlocul gloatei cîte o vulpe cu coada muiată în păcură aprinsă, de fugea lumea încotro putea, și muierile, speriate, se îmbrînceau și alergau țipînd ; iar bărbații, slobozind mereu pistoale și desfundînd la buți cu vin, chiuiau și benchetuiau, și se veseleau cu cîntările cimpoaielor și cobuzelor muntenești și cu diblele lăutărești.

În scurt, astfel se petrecură aici la noi cununiile cocoanelor Doamnei Chiajne cu Stamate Paleologul și cu Andronic Cantacuzenul, amîndoi coconi țărigrădeni.

[1] *Balada lui Mihu Copilu* (n.a.).
[2] Constantin Căpitanul, povestind nunta fiului lui Radu Vodă cu Domnița lui Duca Vodă (n.a.).
[3] Tradițiuni de la o nuntă sub Constantin Vodă Ipsilant (n.a.).

III

FUGA

Cîteva zile dupe nunţile domniţelor lui Mircea Vodă, Stamatie Paleologul purcese în grab' la Ţarigrad cu soţia sa ; iar noul lui cumnat, Andronic Cantacuzenul, fu silit să mai zăbovească căci chiar din seara cununiilor, tînăra sa mireasă încă nu-şi venise în simţiri ; dar presupunînd că vremea va potoli necunoscuta ei patimă mai bine decît leacurile vracilor, grecul, bănuitor şi întărîtat, smulse pe biata Ancuţa din zadarnicele îngrijiri ale jupîniţelor curtence şi, cu tot alaiul, cu toată zestrea ei, purtată în zece care [1], el trecu la Rusciuc.

În seara cînd rămaseră să mîie într-acea cetate, domniţa izbuti ca bărbatul ei să-i lase, drept locuinţă, un chioşc învecinat cu casele unde ei conăcise. Acel chioşc de lemnărie, lucrat numai în cafasuri şi în săpături de chiparos şi de iasomiu, pardosit cu lespezi de marmoră sîngerie şi împodobit cu toate trebuincioasele smălţuite cu sidefuri, era aşezat pe o coastă surpată, dar nu prea înaltă, a Dunării ; prin vergelele încrucişate ale ferestrelor vederea se-ntindea peste toată lăţimea rîului. Acolo, domniţa Ancuţa, singură şi coprinsă de o jale adîncă, cu inima sfîşiată, cu faţa ofilită, plîngea amar cruzimea soartei sale ; noaptea era înaintată şi lacrimile-i curgeau făr' de încetare, căci de mult somnul fugise dintr-ai săi ochi ; dar, cu încetul, fruntea-i obosită, căzu pe a sa poală, trupu-i, slăbit d-atîtea suferinţe, parcă se cufundă de sineşi ; o piroteală a minţii, o-mpăienjenire a ochilor începură a o coprinde, cînd deodată i se păru că aude, ca într-un vis mîngăietor, un glas depărtat ce cînta cu viers tînguios aceste duioase cuvinte :

[1] Henricus Hilarius, citat în Crusius, *Turco-Graecia* (n.a.).

— Frunza-i verde, apa-i lină,
Ş-al meu suflet turburat,
Luna vars-a sa lumină,
Dar mi-e gîndul înorat.

Unde merg, în orice parte,
N-am nimica de dorit ;
Visele-mi au fost deşarte ;
Ce-am iubit m-a amăgit !

Ancuţa se trezi din aromeală ; glasul părea că se apropie ; ea sări la fereastră. Printre zăbrele văzu luna plină colindînd răpede faţa senină şi albastră a cerului ; pe Dunăre scînteiau razele ei răsfrînte în mii de talazuri ; departe, încolo, un pescar turc trăgea la edec, în tăcere, caicul său încărcat ; la poalele chioşcului, codobaturile, acele rîndurele de apă cu lungi pene albe în coadă, se aşterneau, în zborul lor iute, pe faţa apii, ş-apoi iarăşi se ascundeau, în cuiburile lor găurite ca nişte urloaie într-acea coastă răpoasă. În răpaosul nopţii se auzea numai clătirea undelor ce se izbeau încetişor de mal şi susurul alene al vîntuleţului de vară. Peste puţin ochii Ancuţei zăriră o luntricică ce-nainta despicînd valurile ; un bărbat, cu veşminte negre, şedea într-însa. El începu din nou să cînte cîntarea de adineauri :

— De-mi luceşte luna-n cale,
De-mi e vîntul cu noroc,
Ea n-alină a mea jale,
El nu stinge al meu foc.

Dar iubita mea să vie,
Să-mi şoptească : Te iubesc !
Ş-atunci inima-mi renvie
Într-un rai dumnezeiesc !

Nu mai era îndoială ! Acel vîslaş cutezător era Radu ; acel glas plin de mîhnire era al lui !

Fericirea, în culmea sa, e nesocotită adesea ca şi desnădăjduirea. Ancuţa găsi în slabele-i mîni destulă putere ca să sfarme zăbrelele de lemn ale chioşcului. — „Radule !“ — strigă ea cu glas pătrunzător şi sări pe fereastră. Din norocire, cîţiva stînjeni numai era pînă jos ; Ancuţa, cu cosiţele-i plăviţe răsfirate, învălită numai într-o ie subţire şi într-o fustă de albă mătase, căzu pe năsipul jilav şi moale al prundului.

Radu sări-ntr-o clipă pe mal, trase capul luntrii c-o mînă vîrtoasă pe uscat, rădică c-un braţ puternic mlădiosul mijloc al tinerii femei, şi, cu scumpa lui sarcină pe braţe, săltă iute-n luntre ; apoi, îmbrîncind tare ţărmul cu vîsla, cîteva voiniceşti lovituri de lopată, avîntară micul vas departe de coastă. Ancuţa, turburată, uimită d-atîtea vii şi felurite simţiri, rămăsese pitulată în fundul luntrii, cu capul rezimat de pieptul Radului ; trupul ei tremura ca frunza ; braţele-i sta încrucişate p-al său sîn ce zvîcnea cu iuţeală, subt uşoara-i ie de borangic ; glasul i se curmase şi, uneori numai, cu o zîmbire îngerească pe buze, un suspin întrerupt se revărsa din adîncul inimei sale pline, şi lacrimi, ca mărgăritarele, picurau dintr-ai săi ochi inundaţi d-atîta fericire.

Luntrea ajunsese în albia mare a Dunării şi, cu Radu la cîrmă, se strecura uşor, furată de undele răpezi, ce se goneau şi se îmboldeau cu vuiet amorţit ; o suflare răcoroasă zbîrlea faţa apii şi legăna încetişor înaltele catarturi ale şăicilor ce se vedeau albind în depărtare cu pînzele lor umflate ; razele lunei se resfrîngeau, cu vii licuriri, pe culmea nestatornică a valurilor, răspîndind pe cer şi preste rîu o dulce lumină ce se îngîna cu negreala malurilor depărtate. Pe numai, ostrovul învecinat, un stol de babiţe stau adormite, uneori numai, cîte o streajă de noapte din ele, întinzîndu-şi aripele trunchiate şi căscînd în sus ciocul ei cu guşă adîncă, scotea un ţipăt ascuţit, de

răspundea malul dempotrivă, iar leşiţele, speriate, se da afund şi se ascundeau în stuful şi în papura de pe mal. Apoi iar toate se astîmpărau şi o şoptă de taină se răspîndea împrejur.

Într-acea linişte a firei, Radu rădică vîslele pe dasupra apelor şi ochii săi se lăsară cu dragoste asupra Ancuţei ; dar, în căutarea ei, el întîlni atîta bucurie, atîta încredere, încît braţele-i o strînseră cu încîntare de al său piept, şi buzele lor, pentru întîia oară, se lipiră într-un dulce sărutat !...

O ! desmierdare nespusă a celui dintîi sărut pentru două tinere inimi ce de mult se doresc ! Cine va putea oare să te descrie ? Cine va cuteza să cînte acel cîntic de izbîndă ? Cine va şti să spună cîte simte firea omului într-acel singur minut al vieţii, cînd fericirea covîrşaşte toate celelalte simţiri ? Nici sărutarea blajină a mamei pe fruntea pruncului său adormit, nici îmbrăţişarea frăţească a robului scăpat din robie, nici mîndrul zîmbet al învingătorului, în ceasul biruinţei, nu pot coprinde sufletul cu un farmec ca acela, lipsit de griji şi de mustrare, de rîvniri şi de trufie !

Radu întrerupse tăcerea.

— Ancuţo ! — zise el, — nu ştiu de sunt alţi oameni mai dedaţi cu fericea ; dar pentru mine ceasul acesta e mai presus de cîte aievea mintea-mi a visat ! Toată viaţa-mi pînă acum am trăit-o în amărăciuni ; deunăzi, în sfîrşit, mă simţii cufundat ca într-un nor întunecos, şi un vîrtej viforatec mă-mpinse ca să mă iau dupe urmele tale. Ziceam în mine : „Ce-mi mai este bună viaţa ?... Singur, sărman, lipsit de părinţi, de rude, de prietini, cari să prinză milă de mine, lumea îmi e pustie. Oriunde nu va fi dînsa, eu nu am pe nimeni ! Să pas deci pe calea unde a trecut ea, să calc în urmele-i deşarte şi, fiindcă soarta a menit-o a altuia să fie, ca cel puţin doru-mi, ca un fum cuvios de tămîie, pretutindeni să se înalţe la dînsa !...“ Ancuţo ! tu ai prefăcut acel nor în soare de lumină ! Tu ai deşteptat

în sufletu-mi o viață necunoscută ! Tu ai reînviat inima-mi ofilită ! Tu ești îngerul mîntuirii mele !—

— Radule, răspunse Ancuța cu glasul înecat de lacrimi de bucurie, din tot sufletul eu te iubesc ! Mai mult d-atîta eu nu știu să-ți spun ; dar un viers tainic șoptește de mult în mine și-mi zice că viața cu tine-mi va fi dulce, că numai cu tine aș voi să mor !

În vremea acestor drăgăstoase vorbiri, prin care fericiții tineri își împărtășeau păsurile și dorurile inimei lor, cursul rîului furase luntrea și o împinsese cu răpeziciune pînă la gura acelei strîmtori prin care apele albiei celei mari se revarsă cu bolbură în matca mai îngustă a țărmului romănesc, tocmai la capul Ostrovului Mocanu. Într-acel loc, unde apele se-nvrăjbesc și se sfredelesc în adîncuri vîrtejuri, vasul începu a șovăi, clătinat pe înalte talazuri, care se izbesc și se afundă cu un urlet întărîtat. Acea șuicrătură spăimîntătoare a valurilor, acele mișcări furtunoase ale luntrii înfricoșară pe Ancuța ; stăpînită de o nespusă groază, ea deodată își aruncă brațele dupe gîtul lui Radu și, strîngîndu-se de pieptul lui, înălță ochii către cer și rosti cucerită această rugă :

— Doamne ! Doamne ! fii cu îndurare ! scapă-ne zilele ! Fie-ți milă și nu voi să pierim în ceasul cel mai norocit al vieții noastre !

Radu puse în grab' mîna pe vîsle și, spărgînd cu putere sila talazurilor, el se luptă voinicește pîn' ce mica sa luntre, ocolind prăpăstiile, săltînd ușurel pe dasupra valurilor, scăpînd ca prin minune din mii de nevoi, izbuti să iasă din primejdioasa strîmtoare. Atunci ea începu iarăși să plutească mai lin pe albia stîngă a Dunării. De acolo se zărea, în susul apei, zidurile cetății Săn-Giorgiu, care, din ostrovul său înălțat, apăra orașul Giurgiului ; iar înainte, pe limanul șăț al Smîrdei, licura un foc de paie. Radu cunoscu într-aceea semnele bătrînului său slujitor Bănică, pe care-l lăsase la mal. El cîrmi într-acolo, și, grăbind

lopătarea cu ale sale brațe vînjoase, cărora și dragostea le dase o nouă tărie, micul său vas, ce în cîteva ceasuri de plutire trecuse toată întinsă Dunărea deCindea, sosi în sfîrșit la malul dorit, tocmai cînd luna scăpăta, gonită de luceafărul albicios al dimineței.

Bănică, care de mult ducea grija stăpînului său, alergă cu veselie ca să-l întîmpine ; două șiroaie de lacrimi curgeau pe obrajii lui cînd văzu pe Radu sărind sprinten pe uscat. Sărmana bătrînă și credincioasă slugă, care-l crescuse din a sa pruncie, îl îmbrățișa, îi săruta mînile, rîdea, plîngea, își făcea semnul crucei, nu știa cum să-și mai arate bucuria, cum să mai mulțumească lui Dumnezeu.

— Bănică, îi zise Radu, de mă vezi tu acum cu viață, domniței Ancuței să-i aibi mulțumire ; dînsa mi-a fost mîntuirea. Să-ți fie de aci înainte, ca și mie, stăpînă !

Bănică sărută cu recunoștință mînile Ancuței, și apoi, cu mirare, începu să întrebe :

— Dar cum ? ce fel s-a întîmplat... ?

Radu-i curmă vorba :

— Nu e acum vremea pentru cercetări. Vorba multă-i sărăcia omului ! Să ne grăbim să fugim, căci zorile se revarsă și ar putea să ne dea în urmă.

— Dar, vai de mine, stăpîne, șopti bătrîna slugă, în mintea căruia bucuria se prefăcuse acum în smerită îngrijire dinaintea unei fiici de voievod, cum o să poată umbla Domnița călare ? Noi avem numai doi bieți călușei... ș-apoi încotro să ne ducem ?...

— Încotro ? ! Mai întrebi ? ! La noi acasă, la Motru, răspunse Radu.

— Ce gînd ai, stăpîne ? — adăogi Bănică, apoi e biată casa noastră de la Motru dupe potriva unei fete de Domn ?

— Ancuța, moș Bănică, nu pune preț la zădărniciile falei. De-acum înainte averea ei, ca și a mea, stă numai în inimă. Ne iubim ; ce ne pasă nouă de sărăcie ? Așa e, dragă Ancuță ?

— Unde voi fi cu tine, Radule, acolo voi fi şi fericită !

Tînărul Socol sărută dulce pe a sa iubită, şi încălecînd voiniceşte calul său unguresc, el aşternu bunda sa pe oblincul şelei, ridică în braţe pe Ancuţa şi o aşeză d-a curmezişul, rezimînd-o de al său piept. Bietul Bănică, neputîndu-se încă bine domiri, ridică cu mirare sprînceana, dete din umăr, ş-apoi, mormăind : „Vezi, Doamne, ce-s tinereţele la om !", — încălecă şi dînsul pe mărunţelu-i bidiviu şi se luă în fuga mare după fericiţii tineri ce se depărtase în treapătul calului.

Călătoria fu lungă şi ostenitoare. Dar cine ştie cîte poate junețea şi iubirea adunate la un loc ! Ei umblau mai mult noaptea pe răcoare, tot prin căi pustii şi lăturalnice, ferindu-se a deştepta băgarea de seamă a drumeţilor şi a locuitorilor ; dar în cale, precum şi în conacele lor, alese tot sub veselul frunziş al pădurilor, cîte dulci şi drăgăstoase vorbiri ! cîte visuri de fericire plăsmuite ! cîte nepreţuite şi încîntătoare desmierdări !

Astfel, după mai multe zile de călătorie, sosiră ei în valea Motrului. Rîul cu apele sale galbine curge pe o matcă de lut năcleios, ocolită cu un desiş de verdeaţă ; acolo salcia pletoasă, socul mirositor, alunii mlădioşi, arţarii cu pojghiţe roşii, carpenii stufoşi, salba moale şi teii cresc amestecaţi cu falnici jugastri, cu plopi nalţi şi subţiri, cu anini uşurei, cu ulmi albicioşi, cu sîngeri pestriţi, cu corni suciţi şi vîrtoşi. Printr-acel hăţiş felurit de arbori ce se-ndeasă şi se-mpletesc, mierlele şi piţigoii şuieră şi ciripesc, săltînd din ramură în ramură, iar pe vîrful copacilor turturele sure şi porumbei sălbateci se-ngînă, în vreme ce prigorii cu pene albastre chiuiesc mereu în zborul lor neastîmpărat.

Un drum îngust şi mlăştinos străbate acea luncă înveselită şi duce pînă la vadul Motrului, dincolo de care se vedea curtea lui Socol. Acea locuinţă, odinioară îmbilşugată şi zgomotoasă, era acum pustie şi cu totul sălbătecită ; pe zidul de-mprejmuire, acum muced şi învechit, se întinsese lungi ramure de iederă stufoasă ; streaşina porţii, învălită cu blăni putrezite de stejar, se acoperise cu muşchi. Înăuntru curţii buruiana crescuse naltă, şi abia se mai zărea în fund o groapă adîncă şi mare, astupată p-alocurea cu surpături de zid, printre care răsărise boziile şi bălăriile ; — atîta mai rămăsese din falnicele case ale vornicului Socol, pe care Mircea Vodă poruncise să le doboare la pămînt ! Mai în laturi era o colibă învelită cu şovar, în care trăiau doi-trei rumîni scăpătaţi, singurii slujitori rămaşi la curtea boierească ; în preajmă, sub nişte vechi tulpine de nuci, cu crăcile pe jumătate arse şi uscate, erau aruncate obezi de roate, juguri de car, ghizduri, doage şi alte unelte de joagăr, cu care îşi cîştigau pînea acei sărmani muncitori. De altă parte, cîteva înguste brazde de fasole, de praz şi de legumă ; mai ici, un coşar în care se adăposteau seara puţine vite de hrană ce pribegeau ziua pe malurile gîrlei ; mai dincolo, o şiră de paie şi nişte căpiţe de fîn. Prin iarba naltă şi deasă alergau şi se jucau cîţiva copoi, şi o potecă strîmtă, cît trece omul cu piciorul, străbătea de la poartă pînă în bătătura locuinţei stăpînului. Aceea era singura clădire de zid rămasă în curte ; era un turn înalt şi îngust, cu ferestre mici şi nepotrivite, avînd jos o portiţă boltită, căria îi slujea de prag o piatră de moară crestată în două. Pe dinăuntru, o lungă scară învîrtită, cu trepte mici de piatră, da intrare, la deosebite caturi, în nişte chilii pardosite cu cărămizi, din care abia două mai erau de locuit. Într-una, sus, şezuse Radu, şi în cealaltă, mai aproape de uşa intrării, credinciosul său Bănică. Acel turn, aşezat în vecinătatea porţei, purta numele de Chindie, căci fusese odinioare, pe cînd se înălţau mărețe casele vornicului Socol, locul de strajă, de unde, ca şi în curţile domneşti, se vestea cu tobe şi cu surle ceasul înserat al chindiei, cînd toţi oamenii casei se adunau la cină, şi porţile ogrăzii se închideau.

Ajungînd în acele locuri sălbatice și despuiete, Ancuța nu simți cîtuși de puțin acea compătimitoare mîhnire ce mai adesea sărăcia insuflă chiar și inimilor miloase trăite în bilșug ; ea încă se bucură de liniștea acelor pacinice țărmuri, și îndată-și însuși într-însele toate visele sale de norocire. Deci viața ei, ca și a Radului, se strecură de atunci ca într-un șir de dulci și neturburate plăceri. Zilele treceau ca un zîmbet, nopțile ca un farmec ! Era o fericire de acelea pe care soarta dușmană nu le dăruiește pentru multă vreme unor inimi de muritori !

Să ne întoarcem acum iarăși în cercul viforos al luptelor ș-al intrigelor politice.

Andronic Cantacuzenul, amărît și înfuriat de fuga fără veste a soției sale [1], alergase drept în Anhial, la fratele său Mihail, ca să-l înștiințeze despre crunta necinste ce i se făcuse în Țara Românească. În pizmașa sa mînie, fericirea lui Stamatie i se părea o batjocoritoare umilire, pe care sufletul său trufaș nu o putea mistui. El insuflă puternicului său frate zavistiosu-i necaz și-l făcu părtaș călduros la a sa răzbunare [2]. Mihail Cantacuzenul nu era om în mintea căruia să se șteargă lesne o înfruntare ; deci el se sculă în grabă, se răpezi turbat în Țarigrad, unelti mii de tainice intrigi, iscodi mii de pîri mincinoase, și apoi dete în genunchi la vizirul Socoli, cerînd mazilirea neamului domnesc din Țara Românească și depărtarea din scaunul păstoresc a patriarhului Iosaf. [3] Bietul acest bătrîn, pîrît pe nedreptate și tras în judecată dinaintea soborului pentru

[1] Pînă la această fugă am urmat, mai mult sau mai puțin, întîmplările istorice. Dar despre fuga soției lui Andronic, Henricus Hilarius ne spune că chiar Doamna Chiajna a trimis să o ia înapoi de la bărbatul său, încă de pe drum (n.a.).

[2] Henricus Hilarius ; în Crusius, *Turco-Graecia* (n.a.).

[3] Henricus Hilarius ; Lequien, *Oriens Christianus* ; Hammer ; Meletie, *Istoria bisericească* (n.a.).

niște vini fără de temei, fu gonit cu necinste din patriarhie și muri ascuns într-una din mănăstirile Muntelui Atos. [1]

Din partea însă a familiei domnești, Cantacuzenul întîmpină o mult mai vie împotrivire. Chiajna își cîștigase apărători chiar în sinul saraiului împărătesc ; solul ei cercase mai din vreme porțile și mituise pe mai mulți din înalții dregători. De aceea și noul Sultan, Selim, nevoind să strice voia nici unuia din ai săi puternici viziri, hărăzi lui Mahomet Socoli carte de mazilie pentru Pătru Vodă Șchiopul și, totdeodată, lui Sinan și lui Mustafa, apărători vînduți ai neamului Mirceoaii, le dărui firman de domnie pentru Alexandru, al doilea fecior al Chiajnei.

Tot Chiajna era mai tare ! Îngîmfată de-această nouă biruință, ea socoti vremea numai bună pentru o nouă și desăvîrșită lovire asupra boierilor răzvrătitori ; urmînd dar pilda de curînd dată de către Domnul Moldovii, Alexandru Lăpușneanu [2], ea adună la un ospăț pe Radu, logofătul din Drăgoiești, pe Mihnea din Bădeni, feciorul lui Udriște vistierul, pe Toader de la Bucov, pe Vladul Caplei, pe Pătrașcu, pe Calotă, pe Stan, feciorul Drăgulețului, pe Radu, stolnicul din Boldești, și le tăie capetile [3]. Îndată apoi porunci de trămiseră la banul din Craiova, la ispravnicii și la vătașii de plaiuri, ca să prinză, ori morți ori cu zile, pe mulți alți boiarini de price, printre cari era socotit și Radu, feciorul vornicului Socol, de peste Olt.

Cu aceste împrejurări se petrecuse cîtăva vreme ; lunile vesele ale verii fugise, luînd cu sine jocurile pe

[1] Epistolă trămisă de către Crusius, care coprinde povestirea lui Henricus Hilarius ; Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, III, pag. 741 et sq., nota 1 (n.a.).

[2] Omorîrea boierilor de către Alexandru Lăpușneanu, așa frumos povestită de domnul C. Negruzzi, s-a petrecut pe la 1565 ; iar acestea se petrec la 1567 (n.a.).

[3] Constantin Căpitanul, cronicarul anonim (n.a.).

verdeață și plimbările noaptea pe lună, și acea mulțumire sufletească ce naște din razele mai călduroase ale soarelui, din mirosul bălsămit al pajiștei înflorite, din miile de neprețuite daruri ale rodirei. Omul, ca firea, zîmbește cu soarele, se-ntunecă cu norii, s-alină cu seninul, se turbură cu furtuna ; fieşte schimbare, a naturei are un răsunet în inima sa ; fieşte frunză ce cade îngălbenită toamna lasă un dor în sufletu-i întristat.

Așa și Radu cu Ancuța, înstrăinați de lume, d-ale ei veselii, dar nu și d-a sa răutate, trăiau acum într-a lor cetățuie pustie, purtînd dorul frumoaselor zile trecute și mîngîindu-se cu nădejdea primăverilor viitoare.

E tristă și urîtă iarna la țară, cînd crivățul viforos urlă preste cîmpii, cînd norii sau ceața întunecă cerul, cînd ploile reci desfundă pămîntul, cînd țarina-i goală și năpustită, dumbrava uscată, și plugarul trîndav. Apoi, în lungile nopți de iarnă, ce întunecime plină de groază ! ce de șopte fioroase ! Vîntul vîjîie și geme ca niște jalnice glasuri ce pling din depărtare ; ploaia izbește cu o întărîtată stăruire în păreții și în ferestrele casii ; oblonul se clatină și scîrțîie pe țîțînele-i ruginite ; focul bubuie și trosnește în cămin, și, uneori, o pasăre de noapte, gonită din adăpostul ei de o suflare mai viscoloasă a crivățului, își ia zborul, scoțînd un țipăt sfîșietor și tînguios. Într-acele vaietări ale firei, mintea de sineși se pornește pe cugetări mîhnicioase ; închipuirea-și plăsmuiește vedenii cobitoare, și tot ce e mai trist în viață, toate răstriștele trecute, toate temerile viitorului se resfrîng, ca umbrele sîngerate, în oglinda întunecată a inimii.

Într-una din acele seri furtunoase, Radu ședea cu Ancuța, amîndoi tăcuți și duși pe gînduri ; un foc de surcele vîpăia pe vatră, revărsînd o lumină roșatică în chilie, d-a lungul zidului se-ntindea un pat acoperit cu velințe vărgate de țară ; dasupra era o mescioară albă, rătundă, și, alături, o laviță îngustă de lemn, pe care ei ședeau ; dar în părete

strălucea o bogată icoană îmbrăcată cu argint. Pe dînsa era înfățișat, cu asprul condei a zugravilor strămoșești, chipul Maicii Domnului ținînd sfîntul său prunc pe brațul cel stîng. Luciul înegrit al văpselilor, trăsurile uriașe și nemlădiite ale obrazelor, fețele lor îngălbenite, ochii lor mari și întunecați, în sfîrșit, acel cerc de lumină ce le împresura, la un ceas așa înoptat, făcea să nască în inimă o sfială și cuvioasă îngrijire.

Privirea Ancuței se ațintise cu smerenie dasupra icoanei, iar tînărul Socol, în sufletul căruia se deșteptau acum, una după alta, toate nenorocirile vieții sale trecute, tresări ca d-un fior, își lăsă fruntea pe mînă și, cu glas obidit, întrerupse tăcerea.

— Dragă Ancuță ! — zise el, vezi tu această sfîntă icoană ?... Ea în veci a fost martură la răstriștile casei noastre ; cu dînsa am împărțit toate mîhnirile mele... Odinioară, niște ciobani ce pășteau turmele noastre de oi departe, în munții Vîlcei, au găsit-o, zice, într-o veche tulpină de stejar, ș-au adus-o la tatăl meu. El, sărmanul, o primi ca o veste bună, ca un semn de noroc ; dar chiar în ziua aceea, silit de dușmani să-și lase casa, pe o groaznică vreme de furtună, el apucă drumul pribegiei și muri pe țărmuri depărtate... Țărîna să-i fie ușoară !... Rămăsesem, cu mama, doi copii, o surioară și eu, hrăniți la masa străinilor ; dar acei oameni fără milă, la care bietul tata ne lăsase, crezîndu-i că-i sunt prietini, îndată ce veni știre despre moartea lui, ne opriră mult-puțină stare cîtă mai aveam și ne goniră de pe pragul lor, săraci și despuieți. Din toate averile noastre, ei ne lăsară numai această icoană, ce, în nelegiuita lor credință, n-avea nici un preț... Ce poate face o biată muiere singură, departe de țara, de rudele ei, cu doi copii pe brațe ?... Eram încă tînăr de ani, p-atuncea, dar vîrsta nu mi-a cruțat nici o amărăciune !... Pe biată mama o văzui zăcînd, în luptă cu boala, și mai vîrtos cu frica d-a ne lăsa fără sprijin pe lume ; în sfîrșit, biruită d-atîtea suferințe, într-o noapte îngrozitoare ca aceasta,

își dete, sărmana maică, sufletul. Eram în genunchi la patul ei de moarte, și în fața-mi lucea tot icoana aceasta !...

O viforoasă șuierătură a vîntului, ce cletină cu vuiet învelitoarea și ușile turnului, îi curmă povestirea. Ancuța se strînse mai aproape de dînsul ; amîndoi își făcură semnul crucei, și Radu urmă :

— Apoi mai trecu vreme, și soră-mea ajunse în floarea tinereței ; blîndă și gingașă copilă ! începusem să aflu într-însa o inimă ce-mpărtășea și mîngîia a mea jale din vremi adunată !... Dar într-o zi — vezi cît îmi era ursita de dușmană ! — mă dusesem cu alți tineri să ne încercăm, în cîmpie, la jocuri de arme ; eram în Ardeal, și tovarășii ce mă chemase la acea sărbătoare erau, cei mai mulți, feciori de nemeși unguri... Unul dintr-înșii (Iadul să-i muncească sufletul de trădător !) răpi în lipsă-mi pe scumpa mea surioară și fugi cu dînsa. Cînd mă întorsei seara acasă, pretutindeni era întuneric ; furtuna urla cu turbare. Chemai ! dar nu-mi răspunse nimeni. La lumina unui fulger, văzui odaia pustie ; și în fața-mi lucea tot icoana aceasta...

Ușa chiliei se deschise cu zgomot și Bănică intră răpede și speriat.

— Stăpîne, zise el, o ceată de oameni ne-a înconjurat toată curtea. Nu știu, hoți fi-vor, sau alți făcători de rele, dar dupe numărul și armele lor, nu s-arată să fie cu vreun cuget curat.

Un glas s-auzi strigînd d-afară :

— Deschideți poarta la oamenii domniei !

Bănică se plecă pe fereastră și răspunse :

— Păsați-vă în cale ! N-avem aci loc de găzduit !

Însă Radu vru să-l oprească :

— Ci taci, moș Bănică ; or fi călători și i-a apucat noaptea pe drum ! Nu voi, cît îi de săracă, să-mi fie casa închisă la cei nevoiași. Mergi de le deschide.

El încă bine nu sfîrșise, și un glonț de săncață reteză păretele de lîngă fereastră. Atunci s-auzi o larmă de oameni ce spărgeau porțile și năvăleau cu grămada în curte. Radu scoase al său paloș, și sluga puse mîna pe o pușcă.

— Acum, fătul meu, or cu viața, or cu moartea ! Domnul să ne ajute ! spuse bătrînul Bănică.

Tîlharii, într-această vreme, ca să-și facă lumină în curte, dedese foc la șira de paie ce zbura cu flacări spulberate în vînt ; ei sparseră portița chindiei și se urcau unul dupe altul pe scara învîrtită. Bănică trase cu pușca și răsturnă pe cel din frunte, dar o mulțime de panduri bănești, călcînd peste trupul tovarășului mort, se răpeziră cu săbiile goale asupra lui, și bătrînul slujitor căzu înjunghiat pe pragul ușei.

Ancuța sta îngenuncheată dinaintea icoanei. Ostașii năvăliră în chilie, zbierînd cu turbare :

— Pe dînsul, copii ! dați de tot !

Paloșul Radului zbură un minut, făcînd roată împrejuru-i, dar săbiile și lăncile îl înconjurau. Străpuns de toate părțile, arma îi pică din mînă, și el căzu mort la pămînt. Groaznic fu țipătul Ancuței cînd ea se aruncă preste trupul sfîșiat al iubitului ei !

Un nor de fum umplu chilia ; vîlvori de foc ieșeau pe gura vetrii, și grinzile trosneau, scăpărînd țăndări înflăcărate. Atunci icoana cea mare căzu din părete cu un răsunet lung și tînguios !

Vîntul aruncase paie aprinse pe învelitoare, și focul încinsese de toate părțile turnul. Pandurii se îmbrînceau și se rostogoleau pe scară, cu țipete și cu zgomot, cătînd să scape din primejdia pojarului ; ei fugeau care încotro găsea loc de fugă.

Toată noaptea arse chilia lui Socol ; în murgul zorilor o șiră de scînteie încununa a sa creastă, care și ele se stinseră una dupe alta. Cîteva zile însă mai în urmă, clădirea surpată încă fumega.

Dupe ce Poarta turcească mazili din domnia Țării Românești pe Pătru Șchiopul, acest domnesc cocon, adus în Țarigrad, fuse pus în lanțuri și trămis surghium la cetatea Conia din Anadol ; dar maică-sa, îngrijată, alergase curînd în urma lui, și, cu mînile pline de aur, ceruse înapoi pe fiul ei cel robit. Patruzeci mii galbeni (afară de tot atîția ce adusese drept haraci al țării), împărțiți pe la viziri și pe la curtenii de toată mîna, scăpară zilele amenințate ale lui Pătru ; dar un lucru, mai ales, întoarse spre dînsul voia vegheată a sultanului, adică mărinimoasa predare a unei comori de o sută treizeci mii galbeni, care se dovedise adunați și puși la păstrare de neamul domnesc al Țării Românești. Împăratul se milostivi și hărăzi zece mii dintr-înșii bătrînei doamne ; iar pe coconul ei îl opri în Țarigrad cu leafă din haznaua împărătească [1], și preste cîteva luni îi mai adăogi și douăzeci aspri tain pe zi. [2]

Cu atîta, însă nu se mulțumea Chiajna ; avînd un fiu pe scaun, ea sîrgui să-i agonisească și celuilalt domnia vecină a Moldovii, de care se folosea pe acele vremi un Ioan Vodă, venetic armean, [3] pururea învrăjbit cu turcii ; drept aceea, nu puțin lucra dînsa la pîra și la osînda lui Ioan Vodă. În sfîrșit, la anul 1574, ea izbuti, prin uneltirile sale, să scoată carte de mazilie domnului moldovenesc, și-n locu-i să se orînduiască fiul ei Pătru, [4] care și purcese din Țarigrad, însoțit de oaste turcească.

Din partea sa, Ioan Vodă nu primi voios ca să se lepede de domnie, ci adunîndu-și boierii și țara, le ceru jurămînt statornic ca să se lupte și să moară împreună cu dînsul și,

[1] Din raportul solului nemțesc Wysz, de la mai 1568 ; Hammer (n.a.).

[2] Din raportul bailului venețian Barbaro, de la 8 iunie 1569 ; Hammer (n.a.).

[3] Vornicul Ureche (n.a.).

[4] Cronicele românești, Hammer (n.a.).

începînd atunci gătirile de bătălie, trămise să poftească cu leafă pe cazaci ca să-i vină întru ajutor ; iar aceștia, cum îs războinici și-n veci gata a se amestecare în tot felul de vrăjbi și de sfădiri, se adunară o mie două sute de oameni și veniră la dînsul [1].

Dincoace de Milcov, aflînd de neprieteneasca primire ce au să facă moldovenii frățînă-său, Alexandru Vodă își strînse și el oștirea și se găti a purcede spre Moldova, în întîmpinarea lui Pătru. [2] Pe de altă parte, Doamna Chiajna, temîndu-se, într-așa priincioase împrejurări, de vreo izbucnire potrivnică în Țara Oltului, unde în veci clocotea o dușmănie ascunsă asupra neamului domnesc, hotărî să dea însăși o raită prin orașele oltenești, ca să îngrozească pe cutezători și s-amăgească cu măguliri pe cei cu bună voie.

Ea trecu răpede prin Slatina, prin Caracal, prin Craiova, și găsi mai pretutindeni casele boierești pustiite ; cari nu pierise de sabia slujitorilor domnești fugise în pribegie [3] ; moșnenii ce mai rămăsese, împreună cu opinca, răbdau păsul țării și nici măcar aduseră jeluiri doamnei. Ce-i bună românului jeluirea, cînd urechea ce-l ascultă e totuna cu mîna ce-l apasă ? Tace pînă ce Dumnezeu prinde într-o zi milă de dînsul, ori pînă ce însuși se îneacă cu răbdarea, ș-atunci își face singur dreptate !

Chiajna-și urmă în ticnă calea spre Cerneți și spre Rușava. Ea călătorea într-un rădvan, care pe atunci era o largă cutie de lemn văpsit, scobită rotund și așezată, fără arcuri, pe un dric cu patru roate ferecate. Opt telegari înhămați ungurește, d-a lungul, cu șleauri de curea subțiri și întinse, purtau trăsura mai ușor ca vîntul. Erau tot

[1] Vornicul Ureche (n.a.).

[2] Constantin Căpitanul, *Dacia*, I, IV (n.a.).

[3] Pe atunci se afla fugit tocmai în Spania, un Nicolae Basarab, cum se vede în *Mag. Ung.* (n.a.).

călușei rotunzi de Dobrogea și bahmeți [1] zbîrliți de Bugeac, aleși tot pătrărei și cincărei [2], negri la păr ca pana corbului, cu coadele lungi, cu coamele răsfirate, cu nara-n vînt, fugari neobosiți ce abia atingeau, în buiestru, cu copita de țărînă. Doi surugii flăcăiandri, cu mintene numai găitane, cu căciula moțată de oaie p-o ureche, cu mîneci albe, largi și suflecate, îi mînau din călărie, săltînd ușor pe șele, chiuind vesel din gură și plesnind din bicele lor ce se împleteceau, pe dasupra capetelor, ca mii de șerpi încovoioși.

Astfel zbura în cale Doamna Chiajna, prin codrii din apusul Craiovii, și începuse a înopta cînd trăsura-i scoborî într-o luncă unde, printre carpeni stufoși, printre des aluniș, se strecurau apele gălbinatice ale unui rîu; naintașii trecuse apa prin vad, cînd, deodată, opintindu-se-n loc, începură a sforăi; ceilalți cai le urmară pilda, și într-un minut toate hamurile se-ncurcase; balmeții se răsfirau în deghiuri, săreau în două picioare, nechezînd speriați, cu urechea dreaptă, cu coama zbîrlită, nesupuși frîului, neascultători glasului, stau încordați și nu voiau să ia din loc.

— Dar ce, măre, să mai fie și asta? — strigau unii din drumeți, nencercați la seama cailor. Or că strechea a dat într-înșii?

— Ba așa-s bahmeții de la noi, răspunse cu mîndrie un bătrîn lipcan tătar din Bugeac, au sămînță de Misir [3], și calul de la Misir miroase de departe unde-i vreun zid părăsit, și sforăie a pustiu, nechează ca de groaza morții.

Într-adevăr, pe malul învecinat, printre desișul mărunt al unui zăvoi de copăcei, se-nălța pe albăstreala întunecată a cerului, un părete îngust și negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros și cobitor ca urma unui păcat în amurgul conștiinței. Zgomotul alaiului domnesc deșteptase

[1] Caii de Buceag se numesc astfel în balade (n.a.).

[2] Cuvinte întrebuințate în baladele poporane publicate de dl. V. Alecsandri (n.a.).

[3] Misir — Egipt, unde sînt cai arăbești (n.a.).

bufnițele și liliecii, cari, din crestăturile vechei zidiri, zburau fîlfăind în toate părțile, cu țipete ascuțite.

— Cruce-ajută! șoptiră slujitorii între sine, cătînd să descurce hamurile cailor. Ce dărîmături să fie astea? Iar vreo mănăstire pîngărită de păgîni, arde-i-ar focul!... Ce știi?...

— Ba-i, pare-mi-se, chiar chindia lui Socol, care au ars-o, mai anii trecuți, pandurii, cînd au ucis și pe Radu, feciorul lui... Așa-i; vorbă e? Ia, tocmai aci era, în lunca Motrului. Cică, măre, c-a treia zi dupe ce a dat clădirea pojarului, a ieșit, noaptea, din pimniți adînci, o stafie c-o icoană mare săpată în piept și a apucat țipînd în patru părți, de unde suflă patru vînturi, și la răsărit, și la miezul-zilei, și la soare-apune, ș-apoi și-a ales cale spre steaua nopței, și s-a dus, măre, s-a dus tot încolo, în fundul iernii, unde-s troienii de ninsoare ca munții...

— Vezi, d-aia nu s-a mai pomenit d-atunci să fie oameni cu șederea pe locurile acestea! Au băjenerit toți rumânii de spaimă!

— Auzi, măre bădiță! — adăogiră cu mirare ascultătorii; și, fiindcă în vremea povestirii hamurile se așezase în bună rînduială, slujitorii apucară caii de dîrlog, îi trecură, făcîndu-și crucea, pe dinaintea dărîmăturilor, ș-apoi surugiii, plesnind din bice, strigară cu glas ascuțit: „I! hai să meargă!!!" — și toată ceata în goana mare porni înainte.

De auzise Chiajna ceea ce se vorbise, cine poate ști? Destul e că chipu-i rămase neclintit, fruntea-i tot încrețită, ochirea-i tot strașnică, dinții-i tot încleștați.

La Cerneți, la Rușava, ș-apoi la Tîrgu-Jiiului cercetările sale avură același sfîrșit; pretutindeni ea găsi o aromire nepăsătoare, din acelea ce zic: „Să n-aibi teamă!", și adesea ascund un jăratec. Se îndreptă apoi spre Vîlcea, ca de acolo să se-ntoarcă, pe sub muscele, la locul unde se adunase la tabără fiii săi.

Drumul ce merge prin munți, din Gorji spre Rîmnicul Vîlcei, la depărtare cu vreo două ceasuri de acest oraș, apucă d-a lungul printr-o vale largă, prin care curge, pe o îngustă matcă așternută cu pietriș gros, pîriul numit Otăsăul [1]. Ai zice că apele sale limpezi se joacă cu veselie în răsfățate încovoieturi, uneori strecurîndu-se binișor prin iarba deasă și măruntă a luncei, alteori alergînd cu pripă d-a curmezișul văii, de la un mal pînă la altul, ca suveica pe ițele războiului. D-a stînga rîului sunt dealuri pe care cresc amestecați brazi și paltini, frasini și mesteacăni ; de cealaltă parte, munți cu înalte piscuri își arată coastele lor aprigi, rîpoase și surpate, ce se destind ca un vechi părete de uriași, mîncat de umezeală și de putregai.

Într-o seară, luna, înaintînd liniștit pe dindosul acelor negre vîrfuri sfărîmate, întuneca cu umbrele lor prelungite adînca vale, ș-apoi iar, uneori scăpînd printre surpături, razele ei sticleau, ca pietre scumpe, pe valurile pripite și colcotoase ale micului pîrîu.

Era liniște pretutindeni cînd începu a răsuna, cu un vuiet depărtat, treapătul cailor ce purtau și însoțeau rădvanul Doamnei Chiajne.

Un lipcan alerga înainte, ca să cerce drumul și să deschiză calea ; calul său, ce în goana mare se așternea drumului ca suflarea de vînt pe iarba de pe cîmp, fugea scăpărînd din copită și, pe tot minutul, muindu-și gleznele în valuri, străbătea matca șerpuită a Otăsăului. Deodată, la un mal, agerul dobitoc se opri sforăind ; iar călărețul, auzind în preajmă-i un geamăt slab și sfîrșit, zări, subt o rază trecătoare a lunei, chipul, sau mai bine umbra, unei ființe albe și uscate ce zăcea azvîrlită pe malul verde al rîulețului. Trupul ei despuiat, ce abia-l înveleau niște țoale sfîșiate, părea zdrobit ; mînile și picioarele-i slabe și lîncede, căutînd poate în răcoarea rîului ceva înviere, pluteau pe dasupra apii ca frunzele-ngălbenite de toamnă ; capu-i obosit căzuse pe pietrișul din matcă, și pletele-i răsfirate se scăldau furate de valuri.

Aprodul gonaci se opri dinaintea acelei iezme ce semăna mai mult cu un morman de oase, și îndată în urmă-i sosi tot alaiul domnesc. Toată gloata drumeților, pînă chiar și doamna, se coborîră din rădvan și de pe cai și se apropiară de locul unde se afla nenorocita ființă ; toți, făcîndu-și cruce, priveau cu o miloasă spaimă acel trup sfărîmat, în care suflarea semăna cu cea din urmă vîpăiere a candelei ce se stinge. Iar ea, dinaintea unei așa zgomotoase adunări, deschise încetinel plioapele sale afundate ; ochii ei, mari și holbați, se sticliră, cu o nespusă durere, către malul drept al vălcelei, și trupu-i întreg, prin niște ușoare tresărituri ale nervilor, părea c-ar vrea, c-ar cere să se tragă spre un loc dorit.

Acel loc era o măgură verde cu muchea lată și rotundă, pe care crescuse, din veacuri depărtate, un bătrîn stejar, subt al cărui lat frunziș se umbrea tot dealul ; nu departe de dînsul, un plop străbun își înălțase spre nori creștetul semeț. Amîndoi, ca doi frați sărmani și năpustiți, crescuse singuratici p-acel costiș ; amîndoi, de mari de veacuri, se luptase-mpreună cu crivețele și cu vijeliile ; amîndoi, în sute de rînduri, scuturase-mpreună cînd vesela frunză, cînd trista zăpadă ; amîndoi se unisc ca să fie, în pustiu, lăcaș milostiv al paserilor cerului, umbrar răcoritor al turmelor zăbușite, adăpost binecuvîntat al călătorului obosit !

Spre dînșii acum se îndrepta stăruita dorință, suspinul cel din urmă al neputincioasei acele ființe.

Un om o luă, dar, în brațe, și ceilalți toți îl urmară suind dealul în fața vechiului stejar ; dar cu cît mai mult se apropiau, o zare de lumină neobicinuită, care, sub razele lunei creștea ca un luceafăr albicios, ca o pară de foc luminoasă, părea că iese din sînul bătrînei tulpine. O sfîntă groază cuprinsese toate inimile ; dar împinși ca de o putere căria nu-i puteau sta împotrivă, ei înaintau uimiți de raza

[1] Acolo s-a zidit, mai pe urmă, în vale, Mănăstirea Dintr-un Lemn și sus pe munte, Schitul Surpatele (n.a.).

14*

lucioasă ce-i trăgea spre sine și le sorbea vederile. Cînd ajunseră pe muchea măgurei, drept în fața stejarului, toate în preajmă erau scăldate în lumină, toate străluceau ca într-o senină vîlvoare ; iar în tulpina găunoasă a copacului, împresurată de raze argintii, domnea ca-ntr-un cerc de slavă cerească, chipul înegrit al Maicii Domnului, ținînd în brațu-i stîng pe mîntuitorul său prunc.

— Maică Preacurată ! strigă atunci pustnica, ce-n fața icoanei părea că-și dobîndise un viers mai tare, mai dulce decît glasurile omenești, Maică Preacurată ! Maică fără pată ! Tu, care ai încercat numai durerile inimilor lumești și care pînă acum nu te-ai îndurat a-mi ierta cîteva zile răsipite în desmierdările vieții ! Tu, care ai privit fără jale sfîșierile inimii mele, cînd singuru-mi p-această lume și mult iubitu-mi sprijin a căzut jertfă sub mîna mohorîtă a ucigașilor ! Tu, care m-ai călăuzit prin poteci spinoase, pe sloiuri de gheață, cînd, cu sînta-ți icoană în brațe, am colindat, aiurind, plaiurile și cîmpiile ! Tu, care m-ai adus subt această sfințită tulpină, într-acest sălbatic sălaș de pustnicie, în care sufletu-mi dăulat și zdrobit de răstriște, în zadar cată odihna și, pururea, ca o milostenie, îți cere scurtarea ticăitelor mele zile ! Tu, deci, care, și de am păcătuit, și de am fost culpeșă ție, m-ai osîndit dupe mulțimea vinilor mele ! Acum, cerească stăpînă, inima îmi spune că înduratu-te-ai în sfîrșit de mine și ai apropiat ceasul dorului meu !... Acum, dar, mă-nchin la poalele tale cu jeluiri, cu rugăminte, cu lăcrimări, nu doară ca să-mi cei vreo cerească răsplată — căci ce va fi partea mea dincolo de zburd-ceastă lume e în sînul tău ș-al Domnului, și cu voioasă bucurie îl voi primi !... ci, Maică milostivă, tu care ai fost mumă ș-ai pătimit de pășul fiului tău, fie-ți milă și-mblînzește, alină și spală orice duh, de mînie în inima mumei ce m-a purtat pre mine, nevrednica, în sînul ei, și la picioarele căria mă plec acum, ca și dînsa, cu milostivire, ca tine, să uite greșalele nesocotitei sale

fiice !... În ceasul acesta, care e al meu cel din urmă, iartă-mă, maică, deși mult ți-am greșit eu ție în viață ! iartă-mă, căci cu amarnice dureri am ispășit, vai ! și eu, păcătoasa-mi rătăcire !...

Rostind cu o cucernică și-nfocată căință aceste din urmă cuvinte, sărmana pustnică se prăvălise cu fruntea în țărînă dinaintea Doamnei Chiajne.

Aceea vedenie strălucitoare a unei sfinte icoane în mijlocul nopții ș-al pustietății, acea dureroasă destăinuire a unei așa jalnice soarte, acel glas proorocesc ce vestea moartea vecină a fiicei sale făcură să clipească sub geana încruntată a Chiajnei o umbră de îndurare ; dar freamătul milei nu se coborîse încă pînă în inima-i oțelită, cînd, deodată, un nor răpede și negru trecu cobitor preste fața lunei. Lumina icoanei deodată se stinse, și întunericul se răspîndi jur-împrejur.

Cumplita mumă se-ntoarse atunci cu o fioroasă iuțeală și, grăbind pasul spre vălcea, strigă c-un glas aspru :

— Nainte, copii !...

Vinovatul împietrit în rele fuge chiar și de umbra mustrării !

Într-o clipă, Chiajna se suie-n rădvan, și tovarășii ei, înfiorați de sunetul oțelit al glasului ei, ajunsese departe, gonind în urma rădvanului, cînd începură să simță mustrarea în cugetele lor, biruite de nemblînzita lor stăpînă.

. . . .

În valea Otăsăului, cîteva slabe suspine, pierdute printre șuierătura frunzelor ce se legănau în adierea dimineții, dovediră suferințele cele din urmă ale nenorocitei pustnice. Muritoarele despuieri ale domniței Ancuțe, căzute chiar la poalele sfintei icoane, în sălbatica chilie ce-și găsise ea în scorburea străbunului stejar, fură acoperite de frunzele ce le spulberă crivățul de toamnă.

. . . .

Mulți ani în urmă ciobanii găsiră tot acolo icoana Maicii Domnului, ce se zice a fi una din cele șapte de Luca Evanghelistul zugrăvite, și chiar în tulpina bătrînului copac ei scobiră bisericuța cea veche a mănăstirii zisă „Dintr-un Lemn". [1]

. . . .

Pe cînd Doamna Chiajna își urma ispititoarea colindă preste Olt și prin Țara de Sus, tinerii ei feciori domnești, însoțiți, unul de oaste pămîntească și de ajutorințe ungurești, altul de turcii ce i se dase ca să-l așeze pe scaunul năzuit al Moldovii, se întîmpinase în ocolul Focșanilor și se lăsase cu taberile lor amestecate la satul Săpățeni, pe lunca înfrățitoare a Milcovului [2]. Doamna mumă îi ajunse acolo, purtînd în sufletu-i smăcinat o îngrijată presimțire care, subt aspra-i fălnicie, se vădea printr-un neastîmpăr fioros. Ea căta în zadar să-și potolească neodihna cu nădejdea isprăvilor viitoare ; oștirile împrejuru-i, multe și vegheate, i se păreau molatice și nevoioase. Un neîncetat susur de tainică trădare îi șoptea la auz ; mintea-i se muncea cu tot felul de bănuieli. Ziua, ea colinda fără repaos tabăra, vrînd să încerce credința ostașilor, să învie, ca odinioară, bărbăția în inimile lor ; dar iazma neîncrederii o urmărea pretutindeni, și viersul îmbolditor îi pierea pe buză ; apoi iar, în tăcerea nopții, în veci deșteaptă și frămîntată de griji, ea trăgea cu urechea la strigările prelungite ale strejilor depărtate, și adesea, coprinsă de o nedomirită temere, alerga să pîndească la perdeaua corturilor unde se odihneau în visuri de izbîndă fiii săi, uneltile nesățioasei sale mîndrii.

Dimpotrivă, acești doi tineri, bizuindu-se cu încredere pe reazimul lor ostășesc, pe părtinirea soartei și pe toate

[1] Tradițiunea zice că icoana cea mare de la Mănăstirea Dintr-un Lemn a fost de mai multe ori mutată, și s-a întors singură la locul unde era clădită mănăstirea (n.a.).
[2] Constantin Căpitanul (n.a.).

voioasele închipuiri ale juneței lor, petreceau zilele în vesele ospețe, benchetuind cu boiarii și purtătorii oștii lor și gata a purcede asupra lui Ioan Vodă, dacă nu i-ar fi amînat din zi în zi îngrijatele presimțiri ale doamnei mumei lor.

Într-astfel de felurite aplecări se afla tabăra frățească a fiilor lui Mircea, cînd sosi știrea cum că boierii moldoveni, temători a se vedea pe viitor înstrăinați de la mila noului domn, ar fi hotărît să părăsească relei sale soarte pe vechiul lor stăpînitor și are să vină, mînați de Dumbravă vornicul, ca să se închine lui Pătru Voievod. [1] Această veste umplu tabăra de bucurie, cu nădejdea viitoarei împăciuiri, strejile se rădicară, vegherea se desființă, caii se slobozîră la pășune, armele se așezară în snopi ; toate se pregăteau pentru o obștească înfrățire. Doamna Chiajna însă, care nu privise cu suflet liniștit acea nesocotită răsipire a tuturor mijloacelor de o grabnică apărare, cu cît se apropiau moldovenii, mai cu dinadinsul stăruia ca tinerii domni să se țină în laturi, cu bună și zdravănă pază.

Norocul lor voi, ca, înduplecați de nepregetata rugăciune a mumei lor, dorința aceștia să fie împlinită, și ca dînșii amîndoi să lipsească din cortul lor, în ceasul cînd moldovenii se iviră dinaintea taberei muntenești.

Într-adevăr, Dumbravă vornicul descălică în fața șatrei domnești, însoțit d-o gloată năprasnică de boieri și de slujitori, purtînd nu veșminte de sărbătoare, nici zîmbetul smerit al supunerii, ci podoaba oțelită a unei zile de harță și semeața căutătură a unei biruințe lesnicioase.

Osebit de aceea se zărea în depărtare oștiri numeroase, care, dupe caii lor mărunței și păroși, dupe largii lor șalvari roșii, dupe chiverile lor țuguiete, dupe cîntările lor prelungite și dupe naltele lor sulițe ce luceau la soare ca spicurile pe holdă, lesne se cunoșteau că sunt pîlcurile de

[1] Cronicele românești (n.a.).

cazaci, venite, sub povățuirea lui Sfirski, în ajutorul lui Ioan Vodă. [1]

Chiajna, care-ntr-această grea prilejire știuse a întipări pe chipu-i fățarnic o senină și rece mîndrie, adăsta pe boierii moldoveni într-un falnic cort rotat de covor alb, cusut cu fir și legat jur-împrejur cu țăruși poleiți.

Dumbravă vornicul intră în fruntea tovarășilor săi ; el era un voinic nalt și spătos, purtînd o țurcă de blană flocoasă, ce ascundea capu-i ras, din creștetul căruia o singură șuviță de păr atîrna în jos pe ceafa-i lată și vînoasă ; era îmbrăcat cu un mintean de urs lățos și-ncins cu o curea de care sta aninată o ghioagă năstrujită cu dinții de fier, adevărat baltag de uriaș.

— Unde-s puii de năpîrcă ?... strigă el cu glas răgușit, intrînd în cort cu mîna în șold. Li-a sosit ceasul pieirei ! halal di ei, fîrtați !

— Pare-mi-se că-n beție ți-ai pierdut cumpătul borbii, jupan vornice, rosti doamna, înstrunîndu-și mînia, or pesemne c-ai mintea ca de prunc într-atîta trupeșie !

— Taci, muiere, nu bîrfi ! răspunse Dumbravă; nu doară, c-ați socoti voi că-i Moldova țară di jac, să ni gioace ca pi urs o mișa pripășită pi la munteni și doi ficiori di lele fărmecați ; doi lingăi nătîngi, ce li pute botu a lapte ?... N-avem noi nevoie di domn muntean. Munteanul îi om viclean ; nu-i ca moldovanul, orțoman, și dănos la mînă, și la suflet fălos [2]... Hai, voinici, drăguții mei, dați năvală di mi-i prindeți și mi-i legați colè, cot la cot, să-i ducem plocon lui Ioniță Vodă, ca doi berbeci di Armindean ! [3]

— Cîni nerușinați, liftă rea !... strigă Chiajna, spumegînd de turbare ; dar Dumbravă nu-i dete vreme să urmeze zadarnicele-i sudălmi, ci, desprinzînd ghioaga de la brîu,

[1] Vornicul Ureche (n.a.).
[2] Din balada *Gruie Grozăveanu* (n.a.).
[3] Sărbătoarea de la 1 mai (n.a.).

o-nvîrti de cîteva ori cu brațu-i vîrtos, ș-apoi, glăsuind un groaznic blăstem, o azvîrli drept în capul înfuriatei doamne...

Chiajna căzu răsturnată pe spate, ș-atunci îndată, cu ochii sîngerați, cu fălcile căscate, încercă să se ridice în genunchi, să se sprijine pe palme, să rostească un cuvînt ; dar abia putu să iasă din gîtleju-i vorbele : „Domnii ! feciorii mei !..." ș-o înecă sîngele ce curgea șiroaie din tot capu-i găurit de ținte. Trupu-i se zvîrcoli cu scrîșniri de dinți, săltă încă de cîteva ori, se rostogoli cu creștetul în țărînă, se zgîrci și se întinse în cîteva încordături dureroase, ș-apoi căzu înțepenit într-o baltă de sînge.

În vremea aceasta moldovenii și cazacii deteră jaf taberii românești ; fugeau muntenii care unde putea. Alexandru Vodă nimeri să scape la Cetatea de Floci ; Pătru se opri din fugă la Brăila. Ioan Vodă intră în Țara Românească și făcu domn pe Vintilă ; dar peste cîteva luni, soarta se schimbă. Ioan Vodă muri robit la turci ; Alexandru își dobîndi iarăși tronul, și Pătru Șchiopul domni la Moldova lăudat și iubit de toată obștea. [1]

București, 1860.

(*Revista Carpaților*, an. I, tom. I, februarie-martie 1860 și tom. II, mai 1860 ; vol. *Scene istorice din cronicile românești*, 1860.)

[1] Constantin Căpitanul, Șincai, Engel și alții (n.a.).

NICOLAE GANE

(1838—1916)

Născut la 1 februarie 1838 la Fălticeni. Fiu al lui Matei Gane și al Ruxandei Gane, născută Văsescu, boieri de viță veche, pomeniți în hrisoavele istoriei Moldovei încă din secolul al XV-lea. La vîrsta de cinci ani învață „buchiile" la școala primară din Fălticeni, unde primește și primele cunoștințe de limbă germană. **Trece apoi la Iași, urmînd pensionul francez al lui Jordan. Aici citește multă literatură franceză, cu specială preferință pentru romantici. Își încheie studiile la Paris, unde urmează dreptul. După ce este secretar al directorului închisorilor din Iași, post părăsit de frica unui vestit călău pe nume Gavril Buzatu, intră în magistratură și în viața politică, deținînd numeroase ranguri : judecător și prefect de Suceava, prefect de Dorohoi, prim-președinte al Curții de Apel din Iași, deputat, senator, de mai multe ori primar al Iașului, ministru al Domeniilor în guvernul liberal (1887—1888), — ceea ce, la un moment dat, îi atrage dezavuarea junimiștilor — ș.a. Face parte din prima generație a Junimii. Din unghiul conștiinței social-politice este mai degrabă un post-pașoptist temperat și un mare admirator al lui Al. I. Cuza. Activitatea sa literară, relativ întinsă și diversă sub raportul genurilor, începe și se desfășoară în bună măsură sub influența înaintașilor moldoveni din generația anterioară : Alecsandri, Asachi, C. Negruzzi. Prima nuvelă publicată este *Fluierul lui Ștefan* (1867), după care urmează seria ce va alcătui cele două volume de *Novele* și ediția în trei** volume din 1886. Mai înainte tipărise volumele *Încercări literare* (1873) și *Poezii* (idem). La bătrînețe publică memorii și amintiri : *Pagini răzlețe* (1901), *Zile trăite* (1903), *Păcate mărturisite* (1904), interesante mai ales sub aspect strict informativ. Traduce *Infernul* de Dante, publicîndu-l în 1906. La constituirea grupării *Vieții românești*, trece în rîndurile acesteia, numărîndu-se printre întemeietori. Prin tonalitate, atmosferă și tip de sensibilitate, proza sa anticipează pe M. Sadoveanu dar și pe Emil Gârleanu.

Moare la 16 aprilie 1916.

De consultat : *Comoara de pe Rarău*, nuvele, ediție îngrijită și prefațată de Ilie Dan, Editura Minerva, col. „B.P.T.", 1971.

PETREA DASCALUL

Au trecut douăzeci și cinci de ani de cînd a avut loc această întîmplare. Erau frumoase vremi pe atunci, nu doar că mi se păreau mie, fiindcă eram tînăr, dar într-adevăr așa erau, căci un soare vesel se ridica la răsărit asupra noastră, încărcat cu bunuri la care cei mai mari domni ai țării abia de au cutezat să viseze ; și idei nouă încolțeau în inimi, și viață nouă curgea prin vine. S-ar fi zis că Dumnezeu își întorsese fața spre noi. N-aș fi răscolit de sub vălul trecutului aceste amintiri ale unor vremi ce nu mai sunt, dacă întîmplarea de față n-ar avè oarecare legătură cu mișcarea de renaștere ce-a frămîntat atunci pămîntul nostru.

Se isprăvise războiul Crimeici ; trupele austriace se retrăseseră în țară, și pacea de la Paris ne promitea unirea Principatelor [...] neatîrnarea politică și multe altele care ne înflăcărau mințile.

În timpul acela, dar, de frumoasă amintire, doi lorzi englezi, care luaseră parte la comanda superioară a oștilor aliate din Crimeia, auzind că Moldova e o țară încă primitivă, cu obiceiuri patriarchale și cu munți plini de urși,

veniră anume din Sevastopol în Galaţi cu hotărîre de a se desfăta la un vînat de urşi, ceea ce de mult timp locuitorii Angliei nu mai pot face în insulele lor. Ei erau bogaţi, căci livrele sterling sunau în buzunarele lor; erau serioşi, căci mai nu vorbeau unul cu altul; erau fuduli, căci se ţineau totdeauna cu gîturile ţepene şi abia de coborau ochii pe vreun obraz omenesc. Nalţi şi subţiri, şi totdeauna bine îmbrăcaţi şi pieptănaţi, ei priveau lumea cu gravitate prin geamul ochelarilor, vroind parcă inadins să puie oarecare distanţă între ei şi lume.

Ei plecară într-o trăsură cu opt cai de poştă, pregătită de pîrcălabul de Galaţi, şi apucară drumul spre munte la o moşie către proprietarul căreia aveau anume scrisori de recomandaţie. Cine nu-şi aduce aminte cum erau pe atunci drumurile la noi! Cu toate aceste, surugiii, cărora nu le păsau nici de drum, nici de cai, dar care mirosiseră bacşişul gras, mînau de olac, de scăpărau copitele cailor, trăsneau din bici, chiuiau cît le lua gura, încît bieţii engleji, hurducaţi în trăsura ce se legăna ca o barcă bătută de valuri, nu-şi mai simţeau nici frizura netedă, nici ochelarii drepţi pe nas.

— *How original!* zise într-un tîrziu unul din lorzi către celălalt.

— *How original!* răspunse acesta ca un ecou.

Apoi ambii tăcură luîndu-şi fiecare aerul serios obicinuit. Au mers astfel o zi întreagă pe drumuri nebătute, trecînd prin vaduri de rîuri, peste şanţuri, peste podeţe ale căror scînduri jucau sub roatele trăsurii, pînă cînd înspre seară ajunseră la moşia dorită. Proprietarul, care era prevestit de mai nainte de pîrcălăbie, îi primi cu mare alai ca pe nişte oaspeţi aleşi. Dulceţile, cafelele negre cu caimac, ciubucele cu imamele de chihlimbar se înfăţişară pe dată dinaintea lor după obiceiul pămîntesc, apoi nu trecu mult şi proprietarul îi introduse în sufragerie, unde

îi aştepta o masă bogată, pe a cărei pînză albă figurau cu cinste brînzurile de munte, păstrăvii afumaţi, bujeniţă de căprioară, cataifurile, vinurile de Odobeşti şi Cotnar şi cîte şi mai cîte alte producte alese ale ţării.

Iar lorzilor toate li se păreau ciudate: şi mîncările, şi obiceiurile, şi forma caselor noastre de la ţară, cu balcoanele lor lungi şi acoperămîntul ţuguiat, şi gardurile cu spini, şi cumpenele de la fîntînă, şi mai cu samă poştile, despre a căror ciudăţenie se resimţeau încă; dar nu dădeau nici un semn de mirare, căci ar fi fost în contra demnităţii lor. Numai cîte un: *How original!* ziceau din vreme în vreme, însă şi acesta cu multă cumpătare.

După masă, proprietarul chemă pe vînătorul său, Petrea Dascalul, şi-i porunci ca a doua zi să ducă numaidecît pe lorzii engleji la urşi.

— Ascult! răspunse Petrea Dascalul cu un aer de supunere ce însemna că porunca stăpînească va fi negreşit îndeplinită.

Petrea Dascalul mergea la urşi ca la un vînat fără nici o însemnătate. El ucisese atîţia în viaţa sa, încît, nemaiavînd destule degete la mîini şi picioare ca să-i numere, le pierduse, cum am zice, răbojul: numai stăpînul său, care-şi făcuse feliurite şubi şi aşternuturi de picioare din blănile lor, ţinea anume socoteală de dînşii.

În lunga lui îndeletnicire vînătorească, el ajunsese să ştie anume fiecare urs sau ursoaică de cîţi ani este, cîţi pui are, în ce bîrlog şade, la ce pîrîu s-adapă: şi cînd stăpînul său zicea: „Măi Petreo, să-mi aduci mîni un urs“, el se ducea totdeauna la sigur. Şi doar nu era vreun om mai arătos sau mai deosebit Petrea Dascalul; din contra, era mic de stat, avea chipul blajin şi oarecare stîngăcie în mişcări. Faţă cu stăpînul său abia de îndrăznea să ridice ochii din pămînt. El fusese crescut de tată-său ca să fie dascăl la biserică. Însă toate le făcea pe dos în slujba bisericească. În loc să curăţe luminările de mucuri cu cleştele cele lungi, el le stingea, şi cădelniţa o arunca cu atîta

neghibăcie, încît împrăştia cărbunii pe jos. Numai la împărţeala colivei cerea o parte nepotrivită cu meritele lui dăscăleşti. Într-o zi, mergînd de şagă, cu un hleab de puşcă împrumutat, la un vînat de urşi ce dăduse stăpînul său în munte, se nimeri că tocmai el împuşcă ursul, şi de atunci, prinzînd gust la astfel de dihănii, îmbrăţişă meşteşugul vînătoriei în locul breslei dăscăliei, păstrîndu-şi de la aceasta din urmă numai numele.

Englejii, cînd îl văzură prin sticla ochelarilor lor aşa mic şi nechipos, îmbrăcat cu suman şi opinci, învîrtindu-şi căciula dinaintea stăpînului său ca un nemernic ce nu ştie cum să-şi poarte mînile, se arătară foarte necrezători.

— Dar, în sfîrşit, cine ştie ! îşi ziseră ei între dînşii ; aici toate sunt ciudate !

A doua zi, în zori de ziuă, pe cînd lorzii dormeau mai bine, visînd poate despre ciudăţia obiceiurilor şi a poştilor noastre, Petrea Dascalul bătu la uşa lor îndemnîndu-i să plece. Ei însă, cu toată nerăbdarea ce aveau de a da piept cu urşii, nu deschiseră uşa până ce mai întâi nu-şi raseră barba, nu-şi pieptănară părul cu îngrijirea obicinuită, astfel ca nici un fir de păr să nu fie smintit de la locul său, şi, gătiţi fiecare de la ghetre până la pălărie, cîte cu un costum nou vînătoresc, anume cumpărat din Londra, plecară împreună cu Petrea Dascalul pe cărarea muntelui în sus, avînd în urma lor alţi patru puşcaşi din sat.

Vremea era frumoasă, aerul viu şi răcoros, şi înspre partea şesului, la răsărit, soarele se înălţa vesel pe un ceri cuprins de foc. Tăcuţi urcau englejii la deal, cu pas regulat şi cu aerul serios al unor oameni ce merg într-o gravă intreprindere ; numai Petrea Dascalul, blajin cum era el şi cam slobod la gură, mai schimba din cînd în cînd cîte o şagă cu tovarăşii săi din sat. Trei ceasuri întregi ei suiră mereu în sudoarea frunţii, şi nu o dată englejii se împiedecară de bolovanii de pe drumul strîmt şi pietros al

muntelui, nu o dată pălăriile lor, împodobite cu pene de struţ, se aninară de crengile brazilor, nu o dată se văzură siliţi să deie mîna lui Petrea Dascalul prin locurile unde prăpastia se prea apropia de cărare ; dar nu era lucru de mirare, nefiind marii lorzi deprinşi să umble prin locuri aşa tari, cum zic ţăranii noştri.

Pe la amiazăzi Petrea Dascalul îi opri într-o desime mare, unde era o mulţime de bolovani şi cioate răsturnate, care păreau a fi aduse de puhoi.

— Aici e ursul, zise Petrea Dascalul.

Atunci figurile lungi şi solemne ale lorzilor se făcură şi mai lungi şi mai solemne, căci dorul lor era acum aproape să fie împlinit ; aveau, în sfîrşit, să deie ochii cu sahastrul Carpaţilor şi să aibă ce istorisi despre lupta cu dînsul, cînd se vor întoarce în ţara lor. Ei îşi înarmară puştile nu fără oarecare bătaie de inimă, deşi de altfel erau despreţuitori de primejdii, şi stătură cîtva timp în aşteptare ; dar ursul nu se arătă. Atunci ei aruncară o privire întrebătoare asupra lui Petrea Dascalul, iar acesta, înţelegînd gîndul lor, le arătă printre cioate şi bolovani o gaură deschisă prin care abia ar fi putut intra un om pe brînci.

— Aici e ursul, adause Petrea Dascalul, arătînd gura vizuniei.

Apoi el şi ceilalţi puşcaşi, luînd cîte o cioată în mîni, începură să facă larmă împrejur.

— Stai, Catrină !... Nu te da, Gavrile !... Diha, Martine !... strigau ei necontenit ; însă, cu toată gălăgia ce făceau, ursul nu vroia să iasă întru întîmpinarea musafirilor săi.

— Doarme ca boierii după masă, băgă de samă Petrea Dascalul ; să-l afumăm puţin, să-i treacă mahmuria.

Atunci Petrea, căutînd cu luare aminte împrejurul vizuniei, găsi o a doua gaură tăinuită sub cioate şi frunzari, pe care urşii totdeauna şi-o păstrează pentru retragere în caz de primejdie. El o curăţi bine şi făcu chiar lîngă dînsa un foc de uscături pentru ca fumul să intre înlă-

untru şi să silească pe urs să iasă pe cealaltă parte. Dar nici cu acest mijloc nu izbuti, căci, fiind vînt, fumul, în loc să intre în vizunie, se împrăştia în toate părţile.

În vremea aceasta flegmaticii engleji începură să dea semne de nerăbdare, crezînd că Petrea Dascalul, în care de la început nu prea avuseseră încredere, era cu adevărat un şiret ce-i purta cu vorba.

— E trîndav ursul, zise Petrea cam necăjit, nu-l scoţi cu una cu două de la tabietul lui... Dar eu i-s popa !

Apoi el băgă mîna în torbă, scoase o luminărică de ceară albă, o lipi la buza puştii deasupra ţelului, o aprinse zicînd că la prohod trebuie şi luminare, se puse pe brînci şi cu puşca întinsă şi înarmată intră voiniceşte în vizunie. Lordul cel mai nalt şi mai necrezător, care nu se aştepta la una ca aceasta, se uita acum nemişcat şi cu ochii holbaţi cum Petrea Dascalul se tîrîia încet-încet în vizunie, cum îşi introduse mai întîi capul, pe urmă umerii, apoi picioarele, iar după ce nu mai văzu nimic strigă : *How original !* însă cu un glas schimbat, cum nu i se întîmplase din ziua luării turnului Malacoff. Iar celalalt lord, cuviincios ca totdeauna, îşi ştergea cu batista sudoarea de pe frunte provenită negreşit din căldura soarelui, însă nu repeta de astă dată cuvintele tovarăşului său ca de obicei.

După cîteva minute de o aşteptare groaznică în care numai inimile îşi păstraseră mişcarea, se auzi deodată un trăsnet de puşcă urmat de un gemet sălbatec, înfricoşat, cu atît mai înfricoşat cu cît venea din întunericul de sub pămînt, unde era ştiut că numai moartea putea să hotărască între om şi fiară. Apoi se făcu iar linişte adîncă, linişte de mormînt, timp de mai multe minute lungi, nemăsurat de lungi, în care lorzii abia de-şi mai puteau păstra cumpătul. „Acu-i acu !"... gîndea fiecare în sine. Dar, lucru înfiorător, liniştea ţinea mereu ; nici un semn nu venea de sub pămînt... Ce se petrecea oare acolo ?... Negreşit că nu era bine, de vreme ce Petrea Dascalul nu mai ieşea la lumină, căci, dacă ar fi fost el învingătorul, ce ar mai fi stat înlăuntru ?... Cînd iată... se auzi la gura vizuniei un foşnit curios, mai mare decît l-ar fi putut face un om, şi cioatele şi pietrele începură să se mişte.

Momentul era în adevăr suprem ; lorzii, înţepeniţi, cu ochii îndreptaţi spre vizunie, cu puştile la ochi şi degetele pe trăgători, stăteau gata să aprindă în dihania ce se vestea, şi tîmplele lor se băteau atît de puternic, încît ochelarii le jucau pe nas. Dar spre marea şi nemărginita lor mirare, în loc de dihanie se văzură deodată picioarele lui Petrea Dascalul, apoi umerii, apoi capul şi, după ce Petrea ieşi de tot, ţinînd într-o mînă puşca şi în cealaltă o frînghie, aruncă răpede capătul ei celorlalţi patru puşcaşi strigînd :

— Trageţi, băieţi, vîrtos !...

Atunci cîteşicinci începură să tragă din răsputeri, şi iată că o cogemite ursoaică moartă, lovită drept în frunte şi legată cu frînghia de gît, ieşi de sub pămînt.

Uimirea englejilor fu atît de mare văzînd izbînda lui Petrea Dascalul, încît de astă dată, uitîndu-şi demnitatea şi distanţa socială ce-i despărţea de dînsul, începură să-l strîngă de mînă cu o căldură neobicinuită cumpătatului temperament englez.

Iar Petrea Dascalul, care atunci pentru prima oară avu fericirea să facă cunoştinţă cu livrele sterling ale Marii Britanii, se uita nedumerit cînd la strălucitoarea monedă ce curgea girlă în palma sa, cînd la lorzii cei cu figurile de un cot, avînd aerul a le zice : „Banii, nu-i vorbă, îi primesc eu, dar voi ce dracul de vă miraţi aşa de mine, că doar nu mi-i întăia oară că mă bag în bîrlogul ursului !"

Apoi, după ce fiara fu aşezată la o parte de gura vizuniei, Petrea se scărpină pe cap zicînd cu glasul său blajin :

— Socoteala nu-i încheiată ; mai am un muşteriu în bîrlog : cinstita faţă a unei beizadele.

Şi iarăş aprinse o lumînare de ceară albă, pe care o lipi de buza puştei, iarăşi intră pe brînci în vizunie, iarăş se auzi o împuşcătură ş-apoi un mormăit înăduşit, şi apoi după vreo cîteva minute, de astă dată mai puţin lungi, mai

puțin înfricoșate decît acele dintăi ieși Petrea Dascalul cu beizadeaua legată de gît și o așeză lîngă mumă-sa, domnița Catrina.

— I-am miruit pe amîndoi, zise el, așezîndu-se spre odihnă pe un trunchi de copac, și era drept să se odihnească, căci muncise din greu și cu spor.

Iar lorzii, care trecuseră peste atîtea mări și țări pentru a veni la noi să împuște urși, avură nenorocul să-i vază împușcați gata de mîna altuia, și se întoarseră fără măcar a fi dat un foc, ducînd cu dînșii numai amintirea çuleasă în mijlocul fiorilor de spaimă despre mijlocul ciudat cu care se ucid urșii în țara noastră patriarchală.

Cu o parte din livrele sterling, Petrea Dascalul și-a măritat o fată, cea din urmă ce-i rămăsese în casă, iar cu cealaltă parte și-a făcut sieși o mică zestrișoară, pentru zilele bătrîneţelor. Nu tîrziu după aceea, proprietarul moșiei primi de la Londra o scrisoare cu rugăminte să înmîneze lui Petrea Dascalul, ca semn de neuitare din partea lorzilor, portretele fotografice ale lor însoțite de două puști foarte scumpe, ieșite din cea mai renumită fabrică a Englitcrei cum și un număr al ziarului *The Illustrated London News*, în care era desinată cu mult adevăr fioroasa scenă a intrării lui Petrea Dascalul în vizunia ursului.

Dar urmarea cea mai de căpetenie ce au avut această mică întimplare a fost că amîndoi lorzii, iubitori de vînat, au apărat călduros în camera de sus a Angliei drepturile ciudatelor țări dunărene și nu puțin contribui puternica lor voace întru a fi recunoscută Unirea mult dorită a Principatelor Române și alegerea îndoită a colonelului Cuza. Mici lucruri au cîteodată mari urmări și nimeni nu știe unde pot răspunde capetele firelor care leagă una de alta faptele omenești.

(Convorbiri literare, an. XIV, 1880, nr. 8, 1 noiembrie; vol. *Novele*, 1886.)

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

(1838—1907)

Se naște în ziua de 26 februarie 1838 la Cristinești, localitate din ținutul Hotinului. Fiu al lui Alexandru Hasdeu, coborîtor din-tr-o străveche și strălucită familie de boieri moldoveni, unul dintre străbunii săi, Ștefan Hasdeu, fiind căsătorit cu Alexandra, sora lui Ștefan Vodă Petriceicu (1672—1673), și al Elisabetei Hasdeu, născută Daucș, fiică a ofițerului lituanian Teofil Dauszka și a moldovenecei Maria Morțun. Numit în actul de naștere Tadeu, după numele bunicului său, Tadeu Hasdeu (ofițer în armata austriacă, autor de versuri înflăcărate preamărind istoria Moldovei, scrise în limba polonă), mai tîrziu (1857) îl va adopta pe acela de Bogdan. Încă din anii copilăriei se formează în mediul cărturăresc deosebit de prielnic al familiei. Tatăl, jurist și profesor, posesor al unei biblioteci excepționale, este el însuși un cărturar cu multiple preocupări, distingîndu-se cu deosebire în domeniul istoriei și al filozofiei ; după opinia lui N. Bagdasar, la noi, este „cel dintîi" care „și-a pus conștient și clar probleme de filozofie a istorie". Enciclopedismul fabulos al lui B. P. Hasdeu — „o expresie puternică și bizară a zonei scite" (G. Călinescu) —, desigur, își are sursa tocmai aici. Între 1845—1850 (cu probabilitate) studiază

În o serie de orășele din Podolia și Volinia (Vința, Rovno, Camenița), unde tatăl funcționează ca profesor. Din 1850 este elev la liceul din Chișinău pe care îl absolvă în 1852, an în care publică, în *Severnaia Pcelo*, o narațiune evocativă prilejuită de împlinirea unei jumătăți de mileniu de la descălecarea lui Dragoș. În 1852 devine student al Universității din Harkov, unde urmează dreptul și filologia. În 1854 se înrolează în armată, fiind iuncher într-un regiment de husari. Ia parte la războiul din Crimeea doar „două zile și două nopți". În rest își petrece timpul citind, scriind, și, totodată, adoptînd un stil de viață „à la Peciorin", eroul lui Lermontov, „favoritul meu poet-husar". Părăsind armata, în 1857 se stabilește la Iași. Numit judecător la Cahul (1858), după puține luni este înlăturat datorită poziției ostile față de politica antiunionistă a caimacamului Vogoride. În acești ani, editează primele publicații: *Romania* (1858), *Foaea de storie romana* (1859), *Foiția de istoria și literatura* (1860), *Din Moldova*, devenită de la nr. 10 *Lumina* (1862), *Aghiuță* (1863), *Arhiva istorică* (1865). În ianuarie 1860 e numit profesor (predă istoria și statistica) la liceul din Iași, pentru ca în 1862 (20 mai) să fie destituit din acest post fiind acuzat de „imoralitatea" de care ar păcătui nuvela *Duduca Mamuca (Din memoriile unui studinte)*, apărută în *Lumina*, nr. 9, 10, 13–14, 15, 18, 19. Din același motiv i se intentează un răsunător proces de presă (printre acuzatori și T. Maiorescu), fiind judecat și achitat (3–4 iunie 1862). În 1864, la tipografia lui Cezar Bolliac, București, revăzută, nuvela e tipărită în volum sub titlul *Micuța (Trei zile și trei nopți din viața unui student)*, așa cum fusese republicată în *Aghiuță* (nr. 15, 16, 17, 18, 19, 20 și 21, februarie-aprilie, 1864). În vara lui 1861 făcuse o călătorie de studii în Polonia, cercetînd arhivele din Lemberg și Cracovia, în vederea descoperirii unor documente referitoare la trecutul Moldovei. În 1863 se mută la București, devenind membru al Comisiei istorice și al Comisiei averilor mînăstirești. În 1865 tipărește *Ioan-Vodă cel Cumplit*. Sînt reprezentate la Teatrul Național dramele istorice *Domnița Ruxandra* (1866) și *Răzvan și Vidra* (1867). Continuă a scoate alte publicații: *Satirul* (1866), *Traian* (1869), *Columna lui Traian* (1870) — unde, în 1872, apare piesa *Trei crai de la Răsărit* —, *Revista nouă* (1887). Este epoca în care, paralel cu activitatea didactică (profesor de filologie comparată la Facultatea de litere din 1874) și cu cea literară, destul de sporadică (*Poesie*, 1873, *Sarcasm și ideal*, 1897), dă la iveală suita marilor opere științifice: *Istoria critică a românilor* (vol. I—II, 1873—1875), *Cuvente den bătrîni* (tom. I—III, 1878, 1879, 1881), *Din istoria limbei române* (1883), *Etimologicum Magnum Romaniae* (tom. I—IV, 1886, 1887, 1893, 1898). Este ales membru al Academiei Române în 1877, pentru ca din 1879 să fie, timp de 7 ani, secretar general al înaltului for și secretar al Secțiunii literare. Întreprinde o serie de călătorii în străinătate, fie pentru a cerceta arhivele, fie pentru a participa la diverse congrese și reuniuni (în Serbia și Ungaria, 1873, în Transilvania, 1874, în Polonia, 1876, la Florența, 1878, la Londra, 1880, la Viena și München, 1884 etc.). În 1880 i se conferă premiul I. Heliade Rădulescu, în valoare de 5.000 lei aur, pentru volumele I și II din *Cuvente den bătrîni*. Savant de talie mondială, este ales membru al Societății de lingvistică din Paris (1882) și membru onorific al Academiei din New York. Moartea, la 17 septembrie 1888, a fiicei sale, Iulia Hasdeu (n. 16 aprilie 1869) îl zdruncină profund; drept urmare scrie strania carte *Sic Cogito* (1891) și începe construcția nu mai puțin straniului castel de la Cîmpina (1893). În 1902 (2 iulie) are loc moartea soției. Izolat de lume, într-o stare de sumbru pesimism, ultimii ani îi petrece la Cîmpina, unde moare în ziua de 25 august 1907.

De consultat: 1. *Scrieri alese*, vol. I, ediție de J. Byck, studiu introductiv de George Munteanu, E.P.L., 1968; 2. George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, E.P.L., 1963; Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Editura Junimea, 1972.

MICUȚA
(TREI ZILE ȘI TREI NOPȚI DIN VIAȚA UNUI STUDENT)

I
ZIUA ÎNTÎIA

Aveam șaptesprezece ani ; eram student în drepturi la o universitate germană oarecare și țineam cu chirie trei odăi *au premier* în cada d-nei Ana Pacht, veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, domnișoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de curînd pe scenă, culegînd din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnișoare.

Eu o numeam „Micuța", deși era nemțoaică, ba chiar poate pentru că era nemțoaică : pe de o parte, ca om, o iubeam ; va să zică, o iubeam pe de o parte ; pe de altă parte, ca român, nu-mi plăceau lucrurile și chiar fetele nemțești, și, numind pe frumușica mea „Micuța", prin însăși aceasta o românizam și o iubeam oarecum și pe de altă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă ! Era frumoasă ca o romîncă ! Avea niște ochi... culoarea și mărimea nu îmi aduc bine aminte. Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriță... Dar de atunci au trecut mulți ani, și-n mulți ani am uitat multe feluri de gurițe ! N-am uitat numai că Micuța mea mi se părea a fi foarte frumoasă, neînchipuit frumoasă, frumoasă strașnic !

Contractul de chirie se rostea așa. „D. Ghiță Tăciunea va plăti d-nei Ana Pacht cîte patruzeci de fiorini pe lună pentru trei odăi și pentru cîte cinci feluri de bucate la prînz pe zi, între cari și un aluat ; idem cîte o mîncare serile".

A doua zi, după mutarea mea în casa stimabilei doamne Pacht, intrai în apartamentele dumneaei, despărțite de ale mele prin un lung, îngust și întunecos coridor ; făcui o profundă reverință, zîmbii și...

— Ce mai faceți, cucoană ?
— Sînt bine ; iar d-voastră ?
— Nu mai puțin.
— Duduca nu-i acasă ?
— Îi la repetiție.
— Mă rog, cucoană, la cîte ceasuri ședeți la masă ?
— La două nesmintit.
— Și mîncați ?...
— Se-țelege !
— Eram să vă-ntreb dacă mîncați tot aceea ce-mi trimeteți și mie ?
— Da.
— Mîncați cu gust ?
— Ce întrebare !
— O, cît sînteți de fericită de a putea mînca cu gust !
— Dv. pesemne, aveți stomac dezorganizat ?
— O, nu ; dar îmi lipsește gustul de mîncare.
— Poate bucatele nu sînt bune ?
— Nicidecum ; din contra... dar este un lucru la mijloc, cucoană. Nu sînt deprins a mînca singur ; în societate mîncarea se pare a fi mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mîncăcios... Aș vrea dară...
— Să ședeți la masă cu noi ?
— Dacă nu va fi cu supărare...
— Putem începe chiar de astăzi. Ați fost aseară la teatru ?
— Am fost.
— Cum vi s-a părut Maria mea în rolul Gertrudei ?
— Nu mi-a plăcut.
— Pentru ce ?
— D-șoara joacă cu prea mult foc.
— Și de aceea nu vă place ?

— Da ; artistul ar trebui să fie totdeauna răce, răce ca dreptul pozitiv, răce ca litera legilor, răce ca pandectele [1], răce ca...

— Dar fi-va el atunci natural ?

— Pentru mine.

— Cum așa, pentru d-ta ?..

— Natura mea fiind răce, răceala pentru mine e naturală.

Doamna Pacht trecuse peste patruzeci de ani ; cu toate acestea, ca veche actoriță „jeune", ea se socotea capabilă a juca orișicînd un rol tînăr ; așadar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mîna pe umăr și, clipind din ochi, zise cu o voce foarte cuasi dulce :

— Oare nu șuguiești, amice ? ești rece ?

Am lăsat ochii în jos și m-am închinat cu cea mai mare seriozitate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceți ?

— Iertați-mă, cucoană ; aveți prea mult foc.

— Eu ?

— Nu sînteți naturală.

Intrînd în odaia mea, aprinsei o țigară și mă pusei a medita asupra principiilor juridice ale lui Bentham, care cel dintîi a descoperit că omul poate să facă tot ce-i place ; deodată ușa a scîrțîit și s-a deschis ; întorc capul și văd... un nas ! un nas în crăpătura ușii, un nas antedeluvian, adică un nas a cărui mărime covîrșește în același grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodontele covîrșa pe elefante. Eram să mă sperii ; dar auzii tot într-o vreme răsunînd de sub baldachinul nasului o voce sau, așa zicînd, o zbierare binecunoscută, și care mă făcu să ghicesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aicea șade Tăciune ?

— Intră, intră, Feldeșule ! răspunsei din odaie, și baronul Rosen se afla deja lîngă mine.

Baronul Rosen, student jurist și coleg al meu, era un june bogat, scurt, gros, alb, năsos și cunoscut obștește în societatea universitară sub porecla de „Feldeș". Cine nu mai avea porecle ! Pe mine, bunăoară, tovarășii mă numeau „Spițer", zău nu știu din care cauză ; sau pentru că iubeam parfumurile și pomezile, sau pentru că aveam cam adesea nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosibeam din copilărie prin slăbiciunea constituțiunii ; sau pentru că curtasem pe d-na Bendeck, frumoasă spițereasă văduvă, de la care mi-au rămas pînă acum, ah ! drept suvenire, treizeci și șapte flacoane, mari și mici, colorate și necolorate...

Rosen s-a pus înaintea mea, într-o poză foarte eroică, cu mîna stîngă în șold, cu mîna dreaptă întinsă dasupra capului meu, cu piciorul stîng înapoi și cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă ; cu nasul rădicat și gura căscată. Apoi conversațiunea s-a început așa :

— Șiretule !

— O !

— Desfrînatule !

— A !

— Craiule !

— E !

— Vicleanule !

— U !

— Dobitocule !

— I ! I ! Mai stăi și tu ! Am sfîrșit toate vocalele și am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înnebunit tu ? !

— Cum de ai îndrăznit, Spițerule, să te muți în casa Anicăi ?

— Mă tem că-ți place cucoana Ana ?...

— Te provoc la duel.

— Și la duel, și la *quadrille* ! Dispretuiesc numai solo și trio.

— Ia lasă gluma la o parte ! zise baronul așezîndu-se. Îți place *mademoiselle* Marie ?

— *Quelle idée !*

— Nu-ţi place ?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedezvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfîrşit, nefinit, nepractic, nepragmatic..., *ça fait pitié !*

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi ?

— Trebuia, frate, să mă mut undeva.

— De ce n-ai rămas în casa lui Klumpen ?

— Vrea să zică tu nu ştii nimica ?

— Despre ce ?

— O ! o istorie foarte lungă ! Află că Klumpen a căpătat un gust foarte estetic de cînd i-a murit femeia, care era modelul urîciunii : *les extrémitée se touchent.* El ţine numai o slujnică, dar frumuşică ca o cadînă mahometană, şi nu numai că o ţine, dar încă ţine prea mult la dînsa. Se pare însă că Frosa lui are un gust nu mai puţin estetic ; încît Klumpen, pe care numai doară tu îl poţi întrece în privinţa fizică, nu plăcea nicidecum bietei copile. Mutîndu-mă în casa lui — sînt norocos cu grizete ! — *veni, vidi, vici :* mai pe lung vorbind, chiar de la cea dintîi zi mi-am însuşit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Klumpen nu ştia nemic despre coproprietarul său, şi începeam deja a spera că voi căpăta în curînd *jus prescriptionis,* cînd deodată... Şi aşa mai departe. Precum vezi, Feldeşule, mutarea mea în casa doamnei Pacht n-a fost de bunăvoie.

— M-ai răcorit la inimă, Spiţerule !

— Mi-am făcut datoria ca spiţer, deşi în facultăţi nu se învaţă farmacopeeea feldeşilor. Mai adaug a zice că sînt atît de departe de a iubi pe păpuşica ta, încît voi fi gata a-i vorbi în favoare-ţi, a-i iperboliza meritele tale, iperbolice numai în profil ; a... *à propos,* de cînd oare te-au smintit graţiile ei ?

— De aseară la teatru.

— La teatru... Hm ! Ştii c-ar trebui să-i faci un prezent ?

— *Parbleu !* dar n-o cunosc pînă acum. Introdu-mă.

— Mai tîrziu. Nu eşti frumos *(c'est peu dire !)* şi, deci, pentru a plăcea unei femei, trebuie mai înainte de toate s-o previi făr-a fi văzut, s-o faci s-admire caracterul şi generozitatea ta, să-i apari, ca un ideal sublim îmbrobodit într-un real urît. Dintru întîi trebuie s-i faci un prezent anonim, lăsîndu-mă pe mine a-i dezvălui la ureche, parcă în secret, numele galantului adorator, adăogînd din parte-mi un lung comentariu despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee ! Vino, Spiţerule, să te strîng în braţe !

— Bucuros ; numai ţine nasul mai departe.

Ne-am sărutat, şi Rosen, departe de a ghici pe buzele mele vicleana îmbrăţişare a lui Iuda, ieşi, sau, mai degrabă, zbură din odaie, rămîind ca să-mi trimiţă fără zăbavă, spre înmînare, cadoul în cestiune.

După ce tovarăşul dispăru, m-am uitat la ceasornic ; era două fără un patrar.

— Domnule Ghiţă ! cucoana Ana vă pofteşte la masă.

— Ah ! nici n-am auzit cum ai intrat, Cati ! Duduca s-a întors de la repetiţie ?

— Da.

— Vorbitu-s-a ceva despre mine ?

— Cucoana Ana a spus că i se pare că nu sînteţi... adecă...

— În toate minţile ?

— Da.

— Şi ce a răspuns duduca ?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Şi ce a răspuns cucoana ?

— Că învăţaţii sînt întotdeauna nebuni.

— Şi ce a răspuns duduca ?

— A tăcut.

— Şi ce a răspuns cucoana ?

— A tăcut.

La masă găsii pe cucoana Ana și pe duduca Micuța șezînd cu șervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c-ai fi avînd o natură foarte rece, începu duduca.

— Natura mea nu vă place ?

— Deloc.

— Atunci nu sînteți femeie.

— Dați-mi voie a nu vă-nțelege, domnule filozof.

— Străbunei dvs., Evei, plăcuse șerpele, cel mai răce din toate ființele. În orice caz, dacă natura mea nu vă place dv., am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matale. Să fi văzut azi-dimineață cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lîngă care ședeam, m-a pișcat de genunchi.

— De ce mă pișcați, cucoană ?

Întrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei, trecînd de la mine la mumă-sa și viceversa, exprimau o curiozitate tragicomică.

— D-ta vorbești azi niște lucruri... începuse cucoana Ana.

— Ei bine ! să vorbim despre altceva. Curcanu-i minunat !

— Îi iepure, domnule ! nu-i curcan, întîmpină duduca.

— Se cunoaște că n-ați studiat filozofia.

— De ce ?

— Gustu-i subiectiv ; gustul se află în noi și, prin urmare, iepurele dv. e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu simte în acest minut un gust curcănesc !

Cucoana Ana, deși cam bosumflată, n-a putut reținea rîsul.

— Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputință în natură, doamna mea. Dv. n-ați citit pe Hegel !

Intră Ditrich — așa se numea feciorul meu.

— A venit sluga de la domnul baron.

— Mă iertați, cucoanelor ! sînt silit a mă lipsi de societatea dv. : să lăsăm pe mîine discuțiile noastre filozofice.

Încă nu închisei bine ușa, cînd am auzit răsunînd vocea doamnei Pacht :

— Ce nătărău !

„Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi !" îmi zisei și-ntrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, după vorba noastră, un prezent superb : *un nécessaire* femeiesc de eben, încrustat cu aur smălțat.

Îi răspunsei prin următoarele rînduri :

„Feldeșule !

Mîini la ora dreptului penal îți voi reporta despre rezultat.

S p i ț e r u l, manu propria,

P.S. Trimite-mi chiar acum sania ta : aș vrea să ies nițel la aer. Știu că ai să șezi la masă, apoi ai să dormi... trăsura va fi liberă ; prin urmare, aștept."

Pînă la acea zi, baronul nu acordase încă nimănui favoarea ce-i ceream prin scrisoare. Peste o jumătate de oră, o sanie sta la ușa mea.

— La bariera Blinde-Kuh ! strigai viziteului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraș, viind a studia la Universitate teoria dreptății, pentru a nu o aplica apoi niciodată în viața practică.

În cei dintăi doi ani ai studiului juridic, m-am mutat de șapte ori din casă-n casă. Voiam acum, pe conta baronului, a revedea cele șase locuinți trecute, reamintindu-mi *en passant* istoria petrecerii mele în fiecare din ele.

— Stînga !

Trecui pe lîngă o casă cu două rînduri, al cărei *rez-de-chaussée* era ocupat prin cinci blănării. În rîndul de

sus, cele două ferești din capăt, am șezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi ocupa proprietăreasa, femeie frumoasă, dar patruzeci de ani, văduva unui bogat negutător. Am iubit-o două luni ; și m-am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femeie de patruzeci, sau în genere o blănăreasă.

— Dreapta ! în ulița M.

Iat-o casă care nu voi uita-o niciodată. Sus ședeam eu, jos Enrieta, modistă franceză, creatură oftigoasă, dar atît de încîntătoare, încît mă făcea a crede că oftiga e boala îngerilor. Într-o seară trimite la mine, rugîndu-mă a nu face vuiet, d.ei fiind bolnavă. Așa s-a început cunoștința. O, zeilor ! ce izvor de voluptăți, purure nouă și din ce în ce mai fermecătoare ! Ea a murit, sau, mai bine zicînd, s-a stins peste șapte săptămîni pe brațele mele. Enrieta a fost singura femeie pe care mă pot lăuda a fi iubit pînă la moarte.

— Stînga !

Ha ! iată și fericita locuință a d-lui consilier titular ! realizarea falansterelor lui Fourier. În casa din curte ședeam doi studenți și un impiegat, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără ceartă, fără intrigi, de nesecabilele favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăș și cel de pe urmă !

— Destulă plimbare ! înapoi !

Întorcîndu-mă acasă, am găsit un nou răvășel de la baron :

„Spițerule !

Am gîndit mult despre modul în care ai putea face mai nimerit ca zina mea să poată ghici numele adoratorului său. S-ar putea ca ideea mea să nu fie rea. Dacă ea îți va putea conveni, iată-i esența. Vei putea pune în nécessaire *alăturata aici marcă a neamului meu, ceea ce lesne va putea stîrni curiozitatea ei, ș-atunci îi vei putea explica că, după cunoștințele tale eraldice, ea n-ar putea fi decît a baronilor Rosen.*

Al tău pînă la moarte, R."

Scrisoarea o păstrez pîn-acum ca model de originalitate și de stil, mai cu samă de stil ; ceva *à la* d. Rosetti !

De acum nu mai este îndoială că Feldeșul iubește pe Micuța ; un om teafăr n-ar fi întrebuințat atîtea „pot". *Nécessaire*-ul și sania, lucruri la cari nici m-am așteptat din parte-i, vin a sprijini această evidență.

M-am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpețel de hîrtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu prezinta decît o stea șeptegrană, figura foarte ordinară în eraldica svezească.

Am tras clopoțelul.

Marca mea, ca și numele meu, ca și natura mea, înfățișează un *tăciune*. O întipării pe ceara tare deasupra scutului baronului, care, adecă scutul, iar nu baronul, s-a ascuns fript ; și închisei hîrtiuța în *nécessaire*.

„Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea Feldeșului", îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă ! Acum trebuie să mai pun lucrurile la cale așa ca baronul să fie încredințat că Micuța a primit darul său, că-l iubește (pe dar sau pe baron — totuna !) *incognito*, ba că el a și vorbit cu ea... O așa mistificațiune nu e tocmai grea ; să recurgeam la vro grizetă, care mîini la *bal masqué*... Ah, Doamne, ce inspirație ! Rosen are o amantă... Făr-a mă gîndi mult, mă grăbii a scri următoarea epistolă polonă :

„Moja Kochana Pani !

Am dovezi autentice despre necredința amantului d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată și-ți voi pruba lucrul, ba încă îți voi da mijloace de a te încredința în persoană. În așteptarea răspunsului care te interesează, cred, mai mult decît pe mine, sînt al d-tale, Anonim."

Intriga e legată de minune, parcă într-un roman dumasian.
Sărmana leşcuţă va juca rolul Micuţăi !
Au intrat Ditrich şi Cati.
— Aţi tras clopoţelul ? întrebă Ditrich.
— Da.
— Să v-aduc mîncarea de seară ? zise Cati.
— Nu dragă ! dar bine c-ai venit tocmai acum. Eram să trimet să te cheme. Iat-un lucruşor, Catincuţă ; trebuie să-l dai în mîna duducăi. Spune-i că ţi l-a înmînat pe-n-tuneric, în coridor, un om şi care a fugit, rostind numai aceste cuvinte : „La *mademoiselle* Marie pentru reprezintaţia de aseară". Ţine secretul pînă la o vreme, adaosei, vîrîndu-i în mînă o bancnotă de cinci florini.
Cati ieşi cu *nécessaire*-ul şi, fireşte, cu bancnota.
— Tu, prostule, du-te în uliţa Lorch ; caută casa nr. 86, întreabă pe doamna Victoria Przikszewska, dă-i în mînă, auzi, în mînă, această scrisoare, cerînd să răspundă. Ce ţi-am spus ?
— Că-s prost.
— Adevărat ; ş-apoi ?
— Ca să mă duc în uliţa Lorch.
— Minunat ! mai departe ?
— Să mă duc mai departe ?
— Ba spune mai departe !
— Să caut casa nr. 68.
— 86, gogomanule !
— 86, cuconaşule.
— Şi ce să mai faci ?
— Să-ntreb pe doamna Chiftoria Şicşicşicska.
— Victoria Prziksewska, măgarule.
— Chiftoria Şicşicşicska, cuconaşule.
— Întreabă dar numai pe o doamnă văduvă polonă ; crez că doară n-o fi două văduve polone sub acelaşi acoperămînt !
— Văduvă polonă, nr. 86.

— Casa, iar nu văduva, nr. 86, mă-nţelegi acum ?
— Şi s-aduc un răspuns.
— Să nu spui cumva cine te-a trimis.
— Atîta ?
— Fuga !
Doamna Victoria Przikszewska, sau, cum o numea Ditrich, Chiftoria Şicşicşicska — al patrulea personaj principal al romanului meu, *ego* fiind cel dintîi — văduva unui căpitan austriac ucis în Ungaria, primea de la recunoscătoarea ocîrmuire o pensiune atît de mică, încît, pentru a nu muri de foame, spre economia finanţelor statului, ea era silită a întreprinde negoţul frumuseţelor goale şi leneşe. Victoria, într-una din zile, a dat peste Feldeş, şi Feldeşul, tot atunci, dete peste Victoria. „Ah ! zise vicleana polonă, uitîndu-se galeş în ochii celui mai slut şi mai bogat student al Universităţii, ah ! în zadar am căutat pînă acum un bărbat care să mă-nţeleagă !" „Oh ! răspunse bunaticul baron, topindu-se de focul cochetăriilor celor mai rafinate, oh ! în deşert am visat pînă azi o femeie care să mă iubească !" „Nu sînt cu stare !" „Nu sînt frumos !" „Ai simţiminte dulci, cari sînt destule pentru a aprinde amorul femeii !" „Ai un chip îngeresc, care e de ajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului !..." Victoria a leşinat şi Feldeşul s-a apucat s-o trezească prin o detunătură de sărutări, însoţite, fireşte, de gîdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia polonei, o luă în întreţinere cu două mii de fiorini pe an, o trăsură de birjă şi daruri neprevăzute în budget ; iar polona, viceversa, spre a înlătura diformitatea baronului. îi hărăzea de poruncelă ceea ce *le beau sexe*, dupe dreptul naturii şi al nomenclaturii, ar trebui să hărăzească numai bărbaţilor frumoşi, sau, cel puţin, nostimi.
Rosen de mai multe ori invita pe intimii săi amici — între cari eu eram primul actor, actor în ambele înţelesurile acestui cuvînt — la ceai, la Victoria. Polona cînta

din piano și din gură ; vreunul din musafiri o ajuta din flaut sau din violină ; vreo două-trei amice și *conbreslașe* ale gazdei, întovărășite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valț ; vreo cîțiva studenți sau militari se puneau la pichet sau la stos, și seara trecea pe nesimțite, spre mulțumirea tuturora. Nu știu dacă, înconjurată fiind de o societate atît de variată, și scutită de gelozia baronului, omul cel mai lesne-crezător din lume — nu știu, zic, dacă Victoria, alunecîndu-se pe calea virtuții și aducîndu-și aminte trecutul, n-a avut cumva alți amanți, secundari, întîmplători sau *gratis*. Prezumțiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credință femeiască. Eu, unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentru că frumușica văduviță nu mi-ar fi plăcut, ci, simplu, de lene ; Victoria ședea prea departe. O dată numai, după a sa dulce rugăminte, i-am scris în album un sonet *impromptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este de a fi fericit în fericire.

Ditrich îmi aduse de la Victoria un bilețel cu cuvîntul „*Czekam*“, adică, leșește, „aștept“.

— Ad-o birjă !

Aveam pe masă o mască ; m-am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului, cu „pot“, din care am șters cuvîntul „Spițer“, fiindcă porecla mea era cam universalminte cunoscută, am aruncat pe umere blana și... iată-mă înaintea intrigantei polone, într-un salon boierește îmbrăcat, *tête-à-tête*.

— Doamna mea, cine sînt vei ști mai pe urmă. Deocamdată, să nu pierdem timpul în vorbe. Cunoști această slovă ?

Îi arătai scrisoarea.

— O, doamne ! slova lui Rosen.

— Citește.

— Domnule, cine ești ? Spune-mi cine ești ? Om sau dimon ?

— Sînt prea moral pentru a fi drac ; condiția de om îmi convine mai degrabă ; dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredința baronului ; mîini sau poimîini, doamna mea, ai să fii delăsată ; o să pierzi acele mii de fiorini ; ai să rămîi cum ai fost mai înainte, în intervalul vieții d-tale între căpitănie și baronie... Eu, unul, sînt în stare a dărîma planurile lui Rosen și a-ți întări poziția ; dar trebuie să-mi dai o ascultare deplină și nemărginită. Te învoiești ? Mîine este balul mascat. Trebuie să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea, din îndemnul meu, pentru a întîlni pe noua sa amantă, pe care tot eu o voi împiedica a ieși din casă. Costumul lui voi ști mîini și ți-l voi arăta în bal. Ceea ce ai să vorbești vei ști tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă și spune-mi cuvîntul „*czekam*“, pentru ca să te pot recunoaște. Ești blondă ca și iubita lui Rosen, ești de aceeași statură... lucrul va merge bine ! Vino la nouă ore tocmai ; mă vei vedea plimbîndu-mă cu mîinile pe piept *à la* Napoleon ; ș-apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acuma.

— Ascultă, mască. Dacă voi izbuti a-mi înlănțui pe Rosen, apoi...

— Apoi ?

— Cum ți se pare, oare sînt eu frumoasă ?

— Să presupunem că-i așa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a două mii fiorini...

II

ZIUA A DOUA

Toată noaptea am visat niște năzdrăvănii și fantasmagorii de cele mai curioase, precum se întîmplă, în genere, după o zi plină de agitațiune. Mi se părea a fi soră cu d-na Przikszewska ; duduca Micuța se metamorfozase în

bărbat, baronul Rosen mă curta pe mine, adecă pe exemplarul meu femeiesc; duduca Micuţa, se-nţelege, ca un tînăr ce era, curta pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripeţiile dramei, ştiu numai că ea s-a încheiat prin două cununii de tot în caracterul visurilor. Micuţa s-a însoţit cu Przikszewska şi eu cu Feldeşul.

La 9 ceasuri mă-ndrumai spre Universitate. Aveam ora dreptului penale. Profesorul — un june cu ochelari pe nas, cu nasul ridicat în sus de frică să nu-i pice ochelarii, ceea ce — ridicarea nasului — îi era lesne de făcut din cauza uşorităţii căpăţînii întregi — profesorul ne explica acum importanţa cestiune *de adulteriis*, şi ne dezvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cum că violarea unei femei e fiziceşte cu neputinţă. Spre încheiere, el a surîs şi a zis cu un aer de profunditate:

— Eu, unul, domnilor mei, mă unesc cu opinia lui Feuerbach numai întrucît priveşte pe bărbaţii fiziceşte neputincioşi.

— Domnule profesor, îmi daţi voie a cere o dezlegare? dezlegare în înţelesul juridic al cuvîntului, zisei ridicîndu-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul adulteriului, vorbesc numai de *jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a viola o fată, adecă o femeie fără bărbat, care, totodată, ar avea numai o mumă văduvă?

Făcînd această întrebare, eu gîndeam, fireşte, la duduca Micuţa.

— Cestiunea e foarte gravă, răspunse profesorul, apăsînd ochelarii, care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întîmpina la cazul meu prin un alt *caz*. Cestiunea e foarte gravă. În lecţiunea viitoare o voi dezbate exegetic cu ajutorul texturilor pozitive şi filozofie.

În acest moment răsună clopoţelul şi profesorul ieşi din clasă buiguind fraza:

— Cestiunea e foarte gravă, foarte gravă...

Pesemne şi el avea vreo duducă Micuţă!

— Ei bine, Spiţerule, făcut-ai ceva? şopti baronul Rosen abordîndu-mă.

— Mai mult decît s-ar fi putut aştepta; ea îţi dă un *rendez-vous* desează la *bal masqué*.

— *Est-ce possible?*

— I-am spus că eşti frumos ca un persian, că eşti înfocat ca un arab, că o iubeşti ca un turc, nici mai mult, nici mai puţin; în fine, te-am prefăcut într-o minune orientală. Spre a nu mă dezminţi, trebuie să fii mascat şi să-ţi cunosc costumul mai dinainte, pentru ca s-o pot preveni.

— Voi fi drapat în flutur.

— *Admirable!* Vino la nouă trecute: ea te va aştepta. La bal te voi lămuri mai bine despre toate.

— Prezentul i-a plăcut?

— E încîntată.

— Nu şezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă; am mai multe trebi... uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Klumpen?

— *Fi donc!* o slujnică...

— *De gustibus non est disputandum*... Mie îmi plac florile cîmpeneşti; ţie florile cu miros; nasul tău uşor înghite orice aromate, al meu se teme de guturai! Adio! *Au revoir, mon cher! au revoir!*

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia făcui cîţiva paşi de la columnada Universităţii, intrînd în uliţa Milchbrei, cum deodată zăresc pe Micuţa ieşind dintr-un magazin, urmată de Cati, care ţinea într-o mînă o legătură şi în cealaltă o pereche de papuci. Aleasa inimii mele mergea repede înainte, lăsînd în stratul de zăpadă urmele unui picioruş fabulos şi ascunzîndu-şi năsuşorul în manşon — asemenea păsăruicii, cînd îşi adăposteşte căpuşorul în căldura aripioarei. Precum vedeţi, şi iarna are o poezie a sa, dimi-

nutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s-o căutăm în zăpadă și în manșon.

— Îmi pare bine că te-am întîlnit, domnișoară. Sînt sigur că însuți ai fi dorit să mă vezi în *tête-à-tête*, pentru ca să-mi poți face două întrebări despre cari ai gîndit ș-ai visat toată noaptea.

— Cum știi dumneata gîndurile și visurile mele, domnule Ghiță ? întrebă Micuța cu o voce tremurîndă, care dovedea că zisa mea, bazată în parte pe un fapt pozitiv și în parte pe o indicare psicologică, a lovit-o drept în inimă.

— Va să zică, am ghicit, nu-i așa ? zisei zîmbind.

— Eu n-am spus asta... apucă înainte Micuța, lăsînd ochii în jos. Însă aerul de siguranță cu care m-ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu fățărnicești în zadar, domnișoară ; eu sînt un fel de năzdrăvean : e prea greu ca neștine să ascundă orișice de la mine. D-ta ai gîndit și ai visat toată noaptea despre *nécessaire*-ul de eben, ce l-ai primit aseară, și despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca dumitale ieri dimineață, cînd erai la repetiție. Trebui să recunoști adevărul.

— D-ta mă sperii, domnule ! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu ? Cum de ai aflat despre *nécessaire* ? De unde această schimbare în manierele d-tale ? Ieri aș fi jurat că ești...

— „Poet", cum m-a numit doamna Ana. Ieri nu făceam deosebire între curcan și iepure, și astăzi citesc în fundul inimelor ; ieri mă lăudam cu răceala naturii mele șezînd într-o odaie călduroasă, și astăzi vorbesc cu foc călcînd pe gheață... Vrei oare să-ți lămuresc această cimilitură ?

— Cu orice preț !

— Seara la *bal masqué* întreabă-mă și vei afla, cam pe la zece ore. Ieri mă credeai prost, acum mă socoți geniu ; peste puține ceasuri mă vei vedea nici una, nici

alta, dar ceva mijlociu. Așadar, te salut în așteptarea a treii „schimbări la față".

Micuța îmi întinse mînuța sa, palpitîndă de frig sau de emoțiune, nu știu ; o strînsei cu aprindere și ne despărțirăm, pentru a nu intra în casă împreună.

Tactica mea ostășească în privința duducăi Micuței se baza pe o observațiune filozofică foarte veche, ce o cunoșteam în teorie prin studiu, mai înainte de a o fi adeverit în practică prin un șir de experimente. Bărbații, afară doar de poeți, și încă de poeții cei fameni, cînd iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe o femeie, și adesea o iubesc chiar mai puțin ; femeile, din contra, iubesc deobște un ideal, un ce mai presus de natura omenească, un înger sau un drac ca Jeanne d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sînt bărbații. Scelerateța cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei femei decît o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoților și tîlharilor celor vestiți nu le-au lipsit amante de foc, pe cînd un președinte de municipalitate sau un prefect de poliție ordinarminte nu sînt iubiți nici chiar de legiuitele lor jumătăți. Voiești oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d. Cipar, *sepsul* frumos ? o voiești ? fii totdeauna prea : *prea* în dreapta, *prea* în stînga, *prea* în mijloc, *prea* dinainte, *prea* dinapoi, tot *prea* și *prea* — în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceala, *in omnibus rebus et aliis quibusdam !*

Credincios sistemei mele, la masă am fost prea tăcut ; și mersul conversațiunii sămăna, prin monotonie și delicatețe, cu al unei tragedii franceze în versuri ; bunăoară :

Micuța
(către mine)

Vă duceți desearâ la bal ?

Eu

(către Micuța)

Da.

Ana

(către mine)

Veți fi mascat?

Eu

(către Ana)

Nu.

Micuța

(către mine)

Sosu-i prea sărat, nu-i așa?

Eu

(către Micuța)

Da

Ana

(către mine)

Poate vreți mai bine castraveți.

Eu

(către Ana)

Nu.

Micuța

(către mine)

Dimineața a fost foarte rece.

Eu

(către Micuța)

Da.

Ana

(către mine)

Aveți obicei de a dormi după masă?

Eu

(către Ana)

Nu...

De la masă la Universitate, de la Universitate la biliard, de la biliard acasă; sînt acțiunile care au umplut timpul meu pînă la opt ore de seară. Așteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a ieși încununat... ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac defel; speram, cum ar zice francezul, *avoir le dessus*: cu un simplu *le dessus* mă mulțumeam mai bine decît cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuit la *bal masqué*, care se făcea obișnuit în cele trei saloane ale clubului; dușmanii mei, de nații deosebite, erau numeroși: baronul, Przikszewska, Micuța; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari, începînd de la Cocles, întru a-i combate în timpuri și cu arme diferite, dupre oportunitate; sau, potrivit politicii lui Machiavelli, de a face astfel ca ei să se scarmene unul pe altul, rămîind ca eu să culeg apoi folosurile luptei.

Punct la 9 ceasuri stam lîngă ușa salonului dintîi. Aveam pe față un *domino*. Purtam paltonul în care vizitasem aseară pe Victoria și țineam mîinile pe piept *à la* Napoleon. Deodată, răsună la urechea mea cuvîntul *„czekam“*.

— Te aștept, dragă.

— Baronul e aice?

— Trebui să vie îndată, o să fie costumat în flutur.

— Aceea n-are să vie?

— Fii liniștită. Amanta baronului se cheamă Maria Pacht, actoriță și, totodată, lucru de mirare! domnișoară. O cunoști?

— Mă mai întrebi ? Cine nu cunoaşte creaturi de acelea ?!

— Fii sînge rece. Baronul îi trimise ieri un scump *nécessaire* de eben încrustat cu aur. Pînă acum el o cunoaşte numai din vedere şi n-are de la ea nici un semn de înţelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i că ai primit cadoul, mulţumeşte-i, făgăduieşte-i, şicanează-l, întrighează-l, fă ce-i vrea, eşti meşteră ; numai...

— Numai ?

— Vei strica totul de îndată ce-l vei întreba despre numele meu ; trebuieşte numai atîta, pentru ca el să priceapă că joci un rol străin.

— Şi numele tău oare nu-l voi afla niciodată ?

— Uitat-ai făgăduinţa de aseară ? Cînd voi cere împlinirea ei, atunci vei şti cum mă cheamă.

— Mă iubeşti dară ?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ţi-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi placi ; şi de la plăcere pînă la iubire e un singur pas ; dar pune-te ceva în lături ; nu vezi cum mă caută fluturul nostru ?

Victoria s-a depărtat.

— Iubite *domino !* nu eşti cumva spiţer ?

— Tocmai ; sînt spiţer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aici ?

— Cine ? Anica ?

— Dă-o dracului ! *mademoiselle* Marie.

— Acum văd că eşti un flutur din cunoştinţele mele ; vreau să zic, un feldeş metamorfozat în flutur, un „avatar“, cum ar zice profesorul nostru de limba sanscrită.

— Bravo ! acum recomandă-mă, frate spiţere, la îngerul meu.

— Trebuie să te previn, mai înainte de toate, despre un lucru de prima importanţă.

— Spune.

— Îţi aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Klumpen ?

— Scuteşte-mă, pentru mila lui Dumnezeu ! mi-o repeţi de trei sute de ori pe zi ! un te pot întîlni fără ca s-aud îndată numele acelei nenorocite !

— Ce să fac, dragă Feldeşe ! o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutîndu-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva să ajungă la ştirea-i scandalul meu cu Klumpen. Tu înţelegi că, avînd o fată mare, ea n-ar fi suferit pe un locatar... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încît mama şi fata mă cunosc sub nume, poreclă şi profesie imaginare de Teopomp Perpetuevici, student de medicină. Caută dragă, pentru propriul tău interes, a nu mă dezminţi.

— Îţi promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbeşti despre mine.

— Fie şi aşa.

— Parola ?

— Parola !

Îl luai de braţ şi am înaintat la Prziksezwska.

— Frumoasă mască, iată generosul tău adorator, celebrul flutur inamorat de floarea nurilor tăi şi însetat de dorinţa de a întinde asupră-i splendidele sale aripi.

— Domino ţi-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimii mele.

— Dă-mi braţul tău, încîntătorule, fluturaş, şi uită pentru această seară origina ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbeşte în Europa.

— Vă las să gustaţi plăcerea dialogului : mă aşteaptă alte măşti mai puţin poetice.

Zicînd aceasta, mă repezii în sală, unde mă aştepta Ditrich.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe faţă acest *domino* şi plimbă-te prin saloane ; dar să nu vorbeşti cu niminea nici un cuvînt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă-nţelegi ?

Apoi reapărui în salon, ca un personaj din nou venit, lăsînd pe amuțitul Ditrich a juca, bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într-un mod foarte filozofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doilea, ferindu-mă de-a fi însemnat de către Feldeș, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Micuțe.

— *Poète ! vous cherches des sujets ?* mă-ntrebă o mască.

— *J'en trouve un bien mauvais devant moi.*

Înconjurai salonul al treilea.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, îmi zise în fugă un domino.

— N-are decît să citească pe *Bolnavul imaginar* al lui Molière : *saignare, purgare, clysterisare !*

Mă-ntorsei în salonul al doilea.

— Vrei să-ți povestesc viața ta de la leagăn și pînă-n seara de astăzi ? îmi zise o circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut ; spune-mi numai ceea ce am făcut de ieri și pînă astăzi. Vezi că taci ? ești dar mufluză de parolă, și te las ca să te îndrepți în opinia publică.

Apropiindu-mă de ușa salonului întîi, văzui intrînd două măști proaspete. Una, mai naltă și mai grasă, purta o rochie lungă de atlas ș-avea pe cap un fel de coroană aurită cu dinți ; cealaltă, mai subțire și mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde-deschis, cu un spențer de catifea pimbie ș-o cunună de flori artificiale pe cap. Cîteva cuvinte, întrauzite din gura măscuței verzi și adresate către masca mohorîtă, mă făcură a ghici pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul dumitale, zise cea dintîi.

— Cum îți place, dar sînt încredințată că peste cinci minute o să începi a căsca, răspunse cealaltă, depărtîndu-se.

Apucai brațul măscuței.

— Ai venit să-mi ceri seama, Marie ?

— M-ai recunoscut ?

Apoi luai brațul Micuței, iertîndu-mi, drept precuvîntare, a-i strînge mînuța, care tremura în palma mea, după o expresie nouă în asemenea cazuri, ca un peștișor prins în rețea. Și ne așezarăm într-un colț al salonului, unde o uriașă columnă arunca asupră-ne binefăcătoarea sa umbră.

Micuța tăcea.

Cînd o femeie amuțește deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase, cînd, veselă și glumeață pînă atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a se juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun ! ea au deja iubește, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în școala poeților latini, adăpat la adîncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petroniu, Properțiu etc., eu cunoșteam din copilărie, ca pe *Tatăl nostru, meteorologia* amorului ; și, văzînd tulburarea fetei, îmi zisei în gînd : „O am !"

Mînuța Micuței se afla tot încă în mîna mea. Mă uitai în jur și, însemnînd numai dosul a două măști cenușii, cari stăteau mai aproape de locușorul nostru, prin o repede mișcare — o mișcare a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnal italian — întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se-ncepe o iubire și cari — vai ! — sînt cu neputință mai în urmă.

Micuța iute își retrase mîna și se sculă în picioare :

— Văz, domnule, că nu meriți încrederea mea ; adio !

Atîta numai așteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticește concertat de mai nainte.

— Adio ! Ți-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să știi : te iubesc ! Adio ! adio, Marie !

Zicînd aceasta, mă ridicai cu demnitate și dispărui în vălmășagul măștilor, ce năvăleau din ce în ce mai nume-

roase cu apropierea miezului nopții. Apoi întorsei capul și zării pe Micuța reașezîndu-se gînditoare în misterioasa noastră poziție din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lîngă mine Feldeșul cu Przikszewska.

— Vi-to, no-ta, că-ta am-tu să-ta ți-to spun-tu ce-to va-ta, zisei baronului în argotul studenților, cari se cuprindea în aceea ca silabele să se despartă și după fiecare din ele să se adauge unul din aceste trei postpuneri : *to, ta, tu* ; anume : *to* după vocalele *e* și *i*, *ta* după celelalte vocale, și *tu* după consune ; încît frazul meu însemna simplu : „vino, că am să-ți spun ceva". Numai optsprezece *burși* în întreaga universitate vorbeau în perfecție și cu o iuțeală neauzită în această limbă ce o numeam *totatutică*. Eu și Feldeșul eram recunoscuți ca doctori între ceilalți.

— Cum să las singură pe Maria ? răspunse baronul.

— Trebuie să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă dară pe mine să-i spun eu oarece la ureche.

Și trecînd din partea Victoriei, îi șoptii lesește :

— Domino *„czekam"* te așteaptă în salonul al doilea, lîngă a treia fereastră.

— Vra să zică, d-ta îmi cunoști secretul, domnule Ghiță ?

— Să vede că așa. Lasă brațul lui Rosen.

Victoria simți că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă, și, strîngînd mîna Feldeșului, ea îi zise :

— La revedere, amorașul meu ; pînă la viitorul bal mascat.

— Cum ? pîn-atunci nu ne vom mai întîlni, îngerul meu ?

— Nu știu ? nu pot făgădui ; nu atîrn de mine.

— Neomenosule ! cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Îndatorire pentru îndatorire, iubite Feldeșe. Ți-a venit rîndul a-mi proba amicia ta. Vezi acea mască verdepembie din dosul columnei ?

— O văz ; dar ce-mi pasă mie...

— Ție nu, firește ; căci ea... ea nu este Micuța ! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi, și trebuie să-i dovedesc amorul meu, pîn-acum respins, prin un ce eroic, care răpește și supune inimile femeilor. Abordeaz-o și fii scandalos cu ea ; eu mă voi apropia atunci și te voi provoca la duel ; tu-mi vei da carta și eu îți voi răspunde cu a mea... De la sine se-nțelege că duelul va fi numai imaginar ! se cere efectul, și nimica mai mult !

— Vei fi mulțumit !

Și baronul merse repede spre Micuța, pe cînd eu însumi mă furișai după columnă, auzind și pîndind totul, dar fiind totodată nevăzut de către biata păsăruică.

— Te cunosc, măscuță, zise Rosen, așezîndu-se lîngă Micuța. Ce de mai fiorini stors-ai de la mine ! Aș vrea să ne reînnoim cunoștința...

Sărmanul baron nu știa cu cine vorbește. Auzindu-l, eu abia îmi puteam ține rîsul.

— Te-nșeli, domnule, răspunse Micuța cu voce disprețuitoare, și voia să se scoale.

— Ia lasă, puică, marafeturile la o parte, întîmpină baronul, apucînd-o de talie.

În acest moment apărui eu, parcă trecînd din întîmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule Ghiță ! zise cu tulburare Micuța. Dumneata mă cunoști și, prin urmare, ești dator a mă apăra.

— Pînă la moarte, domnișoară ! Cine ești, domnule ? adausei punînd mîna pe umărul baronului și măsurîndu-l cu mîndrie de la cap pînă la picioare. Cine ești ? răspunde !

— Ia, sînt o mască, precum mă vezi, și te poftesc, prietene, să-mi slăbești umărul, căci, zău, nu sînt prea răbdător !

— Mă jur că nu te voi lăsa să faci un pas — auzitu-m-ai ? — ma-nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarare oare va avea ea urmări ? Trebuie s-o știu pentru ca să nu-mi pierd vorba în vînt, domnul meu.

Baronul îmi întinse carta sa, și eu, lăsîndu-i umărul, îi detei pe-a mea.

— Mîini la opt ceasuri ne vom întîlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea dumitale, domnule Tăciune.

Am rămas iarăși față-n față cu Micuța ; dar, mulțumită politicii mele, împrejurările s-au schimbat cu desăvîrșire. Acum frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mișcare a mînuței sale.

„Cine știe — gîndea ea în sine — dacă-l voi mai vedea vreodată ! cine poate ghici dacă mîine dimineață glonțul sau sabia adversarului nu-l vor întinde mort pe cîmpul luptei ; și eu, numai eu sînt cauza..."

— Ghiță ! zise cu-nduioșare Micuța, tu nu trebuie să te bați, eu nu vreau, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într-o singură minută, din „domn" am devenit Ghiță ; din „dumneavoastră", *tu*.

— Ce auz, Marie ? Nu mă-nșel oare ? Tu ai vrea să trăiesc ? tu mă iubești ?

— Făgăduiește-mi că nu te vei bate.

— E cu neputință ! onorul mai presus de toate ! fi-voi demn de dragostea ta dacă me-i vedea tremurînd ș-ascunzîndu-mă dinaintea armei unui om, provocat de către mine însumi ?

— Dar dacă el te va ucide ?

— Voi pieri voios, ducînd cu mine în mormînt credința că mor iubit de tine !

— O, doamne !

— Această întîlnire, oh ! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie ; de aceea, am o rugăminte...

— Ce să fac ! nu știu ce să zic !

— Dacă baronul mă va ucide, trimite, la tatăl meu, a cărui adresă o vei găsi între hîrtiile mele, acest inel cu marca familiei, care trece în neamul nostru de la părinți la fii. În saltarul de sus al biroului vei afla zece mii de fiorini în bilete de bancă și actul de danie pe numele tău...

Să nu gîndiți, domnilor, cum că, în adevăr, saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale ; însă, în ajunul unei morți care nu era să se-ntîmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cît mai frumoasă despre starea mea financiară. În așteptarea biletelor promise în neființă, prezintai acum Micuței inelul meu ; ceea ce era încă o viclenie, căci de pe tăciunele marcei, iubita mea recunoștea, fără ca să i-o fi spus eu însumi, călcîndu-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dăruitorul celebrului *nécessaire*. Micuța plîngea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama ; și...

Aici glasu-i s-a rupt ca o coardă din care artistul voiește a scoate niște sonuri mai presus de puterea instrumentelui.

— Și ? ai zis „și", sufletul meu ? n-ai sfîrșit...

— Și dacă moartea te va cruța...

— Îți voi jertfi rămășița vieții.

— Nu-ți vei întoarce cuvîntul ?

— Nici în astă lume, nici în ceea lume !

După un jurămînt atît de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe rătăcita doamnă Pacht, pe care am găsit-o, în fine, intrigînd pe un consilier de stat cu capul alb și pleșuv ca al sfinților.

Aici ne-am mai strîns de mînă ca nealtădată, și mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Micuței către doamna Ana :

— Hai acasă ! mă doare capul...

„Bravo" ! iată ce se cheamă a face treburi ! Ulise în *Odiseea* n-a fost mai isteț în născocirea și gruparea stratagemelor !"

Astfel cugetam eu cu mîndrie, căutînd pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, pînă ce-l zării, în fine, tocmai în salonul al treilea, strîmtorat într-un colț de către amăgita Victoria care, luîndu-l de pe costum drept mine, îi povestea rusește, franțuzește, leșește și nemțește conversația sa cu Rosen, și-n zadar cerea de la el povățuiri mai departe, căci ascultătorul Ditrich, țiind aminte porunca, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvînt.

— Ah, iată și dumneata, domnule Ghiță ! Fiindcă-mi cunoști taina, spune-mi, pentru mila lui D[umne]zeu, ce s-a întîmplat oare cu prietenul dumitale ? Închipuiește-ți că de două ceasuri întrebuințez în deșert toată elocuința mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Așa-i politica amicului meu, dragă măscuță. El va vorbi la timpul oportun, iar pîn atunci nu vei putea stoarce de la dînsul nimic, căci amicul meu e mare diplomat !

Și plecîndu-mă la urechea lui Ditrich, care asculta cu uimire laudele ce-i dam și cari el nu le înțelegea, îi zisei :

— Ia blana ș-așteaptă afară.

Ditrich ieși fuga.

— Ciudat lucru ! chiar de necrezut ! zise Victoria, văzînd alergarea lui Ditrich. După modul în care el vorbi aseară și-n astăseară, nu l-aș fi putut socoti ca unealta unui alt ; și cu toate astea, văz că dumneata, un copil — iartă-mi această francheță — i-ai fi poruncind !

— El e Mefistofeles al meu, neneacă ! Citit-ai *Faustul* lui Goethe ? Adio !

Și mă făcui nevăzut.

Ieșind afară, găsii pe Ditrich fără palton și fără domino, așteptîndu-mă cu blana.

— Strigă o birjă, iar singur du-te acasă și culcă-te ; eu voi dormi în tîrg.

— Știi unde șade doftorul Negus ? întrebai pe droșcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu știu, cuconașule ? Chiar acum am dus la dumnealui un boier la cărți.

— Iute dară !

Și, lungindu-mă în sanie, intonai cîntecul studenților, făcînd să răsune pustiitele ulițe și sergenții poliției să despere de a nu mă putea opri ca pe un pedestru...

III

ZIUA A TREIA

Doctorul Negus, un tînăr de douăzeci și trei sau patru de ani, năltuț, subțire, smolit la față, coroiat la nas, cu ochi mari, sprincenat, cu o frunte destul de bine desemnată, avea una din acele figuri cari plac și se par frumoase la întîia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin nu știu ce egoistic, mîrșav, viclean ; un nu știu ce săpat în liniile frunții, în îndoitura nasului ; în trăsăturile buzelor, în schimositura zîmbetului, în focul ochilor ; mai în sfîrșit, un nu știu ce întipărit în toate deodată și cu neputință de a se analiza în amănunțime. Nenorocirea femeilor e de a nu aprofunda nimica. Judecînd lucrurile numai pe deasupra, ele strigau : „*Monsieur Négus est charmant !*“ și monsieur Negus devenise, în cîteva luni, doctor favorit al damelor.

Negus finea cursul de medicină, cînd eu intrai la Drepturi. Ne-am cunoscut la baronul Rosen, la care toți paraziții universității aveau facultatea lor... de a mînca, fiindu-le urît să șadă la masă singuri... cheltuind din pungă. De atunci încoace, Negus, care n-a zăbovit de a recunoaște în mine o natură cu totul necapabilă de a crede în filozofia morală, s-a făcut prietenul meu cel mai intim, deși niciodată nu-l invitam la masă, din cauză... că *bugetul* nu prevedea cheltuieli extraordinare ; și peste o săptămînă el îmi descoperi din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m-a dus mai tîrziu la descoperirea unei alte, necunoscută de niminea.

Negus avea o amantă, de care nu știa cum să se desfacă. „Am promis — zicea medicul nostru — că o voi lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... Înțelegi că ar fi o neiertată nebunie din parte-mi de a-mi închide viitorul pentru totdeauna... ea-i cusutoreasă... cum oare să facem ?" Pentru ca să te pot sfătui în cunoștința cauzei, ar trebui să-i văd, să-i pătrund caracterul..." „Aș fi fericit de ai putea încă să-i placi..." „Și să mă prinzi, nu-i așa ? Hai la dînsa !"

Sofiica era o frumușică copilă de șasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubea pe Negus ca o nebună. Dintru-ntîi, voiam s-o curtez ; dar văzîndu-mi munca zădarnică, mă hotărîi, cu o generozitate cam silită, a fi numai amicul bietei fete, cel puțin pînă la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofiica se îmbolnăvise. Viind tocmai atunci, din întîmplare, eu mă așezai într-o cămăruță învecinată, cu capul plecat pe mînă, pentru a nu auzi de aproape vaietele copilei și plînsul mumei. Intră Negus, scrie o rețetă și trimite pe bătrîna la spițerie. „Să iai, dragă Sofiică, cîte o linguriță de ceai la jumătate, numaidecît la jumătate de oră ; iar eu mă duc, voi veni desearā, mă grăbesc." Zicînd acestea, Negus sărută pe Sofiica și ieși, fără a fi visat măcar despre prezența mea. După ce se-ntoarse muma cu o sticluță, ieșii și eu, promițînd a le revedea cît mai curînd. Peste o zi mă abat la Sofiica ; ea era moartă ! Pe fereastră se afla sticluța cu rețeta deasupra. Azardul m-a împins a-mi arunca ochii pe eticheta sticluței : *Cîte o linguriță de ceai dimineața și seara.* Crima lui Negus apăru întreagă înaintea ochilor mei. Îmi adusei aminte de cuvintele lui : „Nu știu cum să scap de ea". Fără a rosti un cuvînt, mă azvîrlii din odaie afară și mă repezii drept la locuința lui Negus. „Știu totul, Negus ! știu totul !" „Ce fel de tot ?" „Sofiica a murit !" „Fatalitate ! o iubeai ?" „Să iai, dragă Sofiică, cîte o linguriță de ceai la jumătate..." Aici Negus a sărit de pe scaun ca opărit și m-a apucat de mînă. „Cine ți-a spus aceste cuvinte ?"

„Mai știu și altele : cîte o linguriță de ceai dimineața și seara..."

Alergînd în goana calului de la Sofiica la Negus, eu mă aflam sub înrîurirea unei voci interne, strigînd : răzbună pieirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă unealtă a sentimentelui. Cugetarea n-a avut nici o parte, cît de mică, în purtarea mea, pînă în minutul cînd mă văzui față cu Negus și pus în trista alternativă : sau de a-l acuza înaintea dreptății, cerînd autopsia răposatei, sau de a mistui în sînu-mi cunoștința crimei, devenind părtaș prin interesata mea tăcere. Presupunîndu-se că legile vor pedepsi pe Negus, au din aceasta va urma învierea Sofiicăi ? Ca acuzator al doctorului, în cazul de față, în loc de a cîștiga în opinia publică, oare nu voi fi eu încă bănuit pentru nefasonabila mea familiaritate cu niște cusutorese ? Și apoi, oare judecătorul nu mă va întreba : „De ce n-ai cercetat rețeta lui Negus chiar cînd ai auzit cuvintele lui ? De ce o așa idee ți-a venit în cap tocmai după moartea Soficăi ?"... Mi-au trebuit cîteva secunde pentru a vedea realitatea poziției în care m-am vîrît. „Propriul folos mai nainte de toate !" îmi zisei drept încheiere. „Viața socială decurgînd din combinarea intereselor individuale — urmai mai departe în mine — datoria omului e de a-și păzi cămașa sa ; treaba provedinții e d-a face ca păzitorii cămeșilor individuale să aibă nevoie unul de altul. Eu, unul, mi-oi împlini misia ; provedința împlinească-și pe a sa cum va ști mai bine..." Acuma înțelegeți în ce mod, îngropînd în mine misterul sticluței, am ajuns a fi creditor de recunoștință al lui Negus ; un creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contra naturii — cel puțin temut și ascultat.

Intrînd în salon, văzui numai tot mese de joc. Stosul, pichetul, vistul domneau despoticește în această societate, împăcîndu-se și urmînd unul după altul, ca boierii Adunării Obștești. Căutînd un locușor mai retras, zării într-un colț al odăii un individ care se caracteriza prin aceea că

în toată viaţa sa el n-a fost nimica alta decît numai sadea jurnalist.

Nimeni n-a putut afla vreodată unde şi din ce părinţi s-a născut, sau unde şi cînd a studiat, sau ce ştia şi ce nu ştia domnul Wahlstimme. Cînd dumnealui scrise primul său articol într-o foaie periodică oarecare, lumea a citit cele dintîi rînduri, apoi a aruncat ochii asupra iscăliturii şi azvîrli numărul ziarului, zicînd numai atît : „Ce secătură !"

Wahlstimme a urmat a scrie, oamenii au urmat a nu citi scrierile lui ; şi, cu toate astea, el ajunse în fine a-şi face o reputaţie de jurnalist ! Ajunse la aceea că semnătura lui să devină în ziar un lucru tot atît de neapărat ca titlul sau ca indicaţia tipografiei ! Ajunse a fi respectat chiar de acei şi mai cu seamă de acei cari nu l-au citit niciodată !

Atunci Wahlstimme a început a purta pantaloni infinitaminte scurţi şi plete infinitaminte lungi, ca semne de liberalism extrem ; a început a nu răspunde la nimica şi a întreba despre toate, după obiceiul oamenilor mari ; şi s-a hotărît a funda o foaie a sa proprie, în care se cuprindeau regulat următoarele :

1. O revistă politică interioară, al cărei înţeles era că : dacă nu mă veţi asculta, veţi pieri.

2. Un articol de fond, care voia să zică : veţi pieri, dacă nu mă veţi asculta.

3. O revistă exterioară, în care se afirma, pe baza depeşilor telegrafice sau a foilor străine celor mai veridice, că, bunăoară, Garibaldi a încetat din viaţă.

4. Corespondenţe, adecă minciuni iscălite de către autorii lor, ceea ce dovedeşte, orişicum, un mare curaj moral.

5. Îndemnări de a subscrie în favoarea, de pildă, a beduinilor, care n-au mijloace de a înfiinţa o operă în centrul Africii ; dar mai adevărat numai în favoarea redacţiunii.

6. Fapte diverse...

Eu credeam a nu fi de prisos ca duelul meu cu Rosen să figureze în faptele diverse ale domnului Wahlstimme ; aşadară, îl abordai cu aerul de acea profundă admiraţiune ce se cuvine unui mare literat, mare patriot, mare om de stat, mare filantrop !

— Îmi pare bine că vă întîlnesc, domnule Wahlstimme ! poate nu ne vom mai revedea...

— De ce ?

— Mîine dimineaţă mă bat în duel.

— Cu cine ?

— Cu finlandezul baron Rosen, coleg al meu de facultate.

— Nu-l cunosc.

— Un june temerar, care a cutezat să susţină odată în societate că dumneata...

— Ce ?

— O ! dar lucrul nu merită de a fi raportat...

— Din contra, din contra ! A susţinut, zici dumneata, că eu...

— Voi repeta dară chiar cuvintele baronului : „D. Wahlstimme a izbutit să pară a fi ceea ce nu este".

Jurnalistul s-a făcut că nu aude cuvintele mele şi reîncepu interogatoriul :

— Cu ce armă vă bateţi ?

— Cu carabina.

— Curios ! şi la cîţi paşi ?

— La zece.

— Care e motivul duelului ?

— Baronul a cutezat să fure de la mine papucul amantei mele.

— Cine e amanta dumitale ?

— O jună albinoasă, cu ochii roşi ca trandafirul şi părul mai alb decît crinul !

— Îmi daţi voie a anunţa evenimentul chiar în foaia de mîine ?

— Dacă aceasta vă face plăcere !

— Eu voi presupune în articolul meu că dumneata ai ucis pe baronul Rosen; întîmplîndu-se cumva altminte, voi rectifica faptul în foaia de poimîine.

— Atunci să presupuneţi mai bine că baronul m-a ucis pe mine.

— Mă unesc şi cu asta.

Wahlstimme ceru o bucată de hîrtie, scrise cîteva rînduri şi rugă pe Negus de a le trimite pe dată la tipografia ziarului...

Iată dar că de la a doua zi eu nu mai existam pentru publicul Germaniei întregi, şi chiar pentru oricine citea nemţeşte!

După ce toţi musafirii s-au împrăştiat unul cîte unul, după ce slugile au strîns mesele verzi şi lampele şi au aşezat scaunele în jurul odăii, după ce am rămas numai eu şi doctorul, i-am povestit scurta mea intrigă cu Micuţa, scopul falsului meu duel cu Feldeşul şi cerui să-mi facă o amputaţie.

— Amputaţie? Înnebunit-ai, Spiţerule? d-apoi nu eşti rănit!...

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputaţie tot atît de imaginară! Închipuieşte-ţi, bunăoară, că vezi o gaură cît-colea în fruntea mea, şi urmează cu regularitate dupre cum te învaţă chirurgia. Ş-apoi îndată, fără zăbavă; sînt acum şase ceasuri, şi la opt şi jumătate trebuie să mă duci acasă în cupeul tău, lungit fără mişcare, ca Gustav-Adolf după bătălia de la Lutzen. Apucă-te, *parbleu!* Micuţa mă aşteaptă, cum te aştepta într-o vreme răposata Sofiică...

Numele Sofiicăi a produs un efect nedescris. Din negru, Negus deveni rădăciniu. Fără a întîmpina prin un singur cuvînt, el ieşi în odaia de alături, aduse un plastor, o bucată de pînză ceruită şi bortelită ca o sită, comprese, bandaj... şi peste cîteva minute eram îmbodolit la cap ca un paşă turcesc cu trei cozi, şi mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicînd, ca junele, d. Maiorescu în cursul său public: „Lumea este o iluziune!". Erau doi inşi amputaţi, unul în oglindă, celălalt înaintea oglinzii... şi nici unul rănit!

— Mai trebuieşte ceva, Negus! Sînt prea rumen la faţă pentru un rănit în frunte! N-ai cumva vreo biloseală?

Doctorul aduse o sticlă cu prafuri şi mă prefăcu într-o mumie din timpul lui Ramses; mă văzui galben ca şi cînd îmi mai rămîneau numai trei secunde de viaţă.

Nu mai era timpul de a ne culca; soarele s-a ridicat sus. Ni s-a servit ciocolată şi Negus ordonă a se înhăma caii. Tocmai atunci un curier ne aduse ziarul *Wahrheit (Adevărul)*, foaia celebrului Wahlstimme, unde am găsit între altele:

„Un eveniment deplorabil a avut loc chiar în momentul în care scrim aceste rînduri. Doi studenţi străini, finlandezul baron Rosen şi moldo-valahul Ghiţă Tăciune s-au certat din cauza papucului unei june albinoase. Lucrul a ajuns la o provocaţiune, şi duelul a urmat astăzi, în zori de zi, la zece paşi cu carabina. D. Tăciune a căzut mort. Noi deplîngem această catastrofă, cu atît mai mult că nenorocitul june moldo-valah a fost un amic bun al nostru şi un admirator sincer al ideilor noastre politice."

Abia avui timpul a striga „bravo!" văzîndu-mă ucis cu atîta sînge răce de către viteazul jurnalist, cum iată soseşte o altă novitate: un jandar cu două scrisori, una de o mărime şi culoare ordinară, alta în o mică copertă trandafirie şi pecetluită cu o *inimă* de bulină. Doctorul deschise pe cea dintîi şi citi cu glas tare:

„Iubite Esculape!

Femeia mea se află un peu mal *de cîteva zile; simte* une migraine terrible; *găseşte dar* là-dessus *o oră liberă* pour la voir.

Al domniei-tale amic şi serv,
Mapppsch"

— Spune că voi veni la 9 şi jumătate, zise Negus jandarului, care ieşi îndată, cu toată vederata sa dorinţă de a studia mai îndelungat cadavroasa mea faţă şi legătură de la cap.

— Ascultă, bădiţă — urmă el către mine — eu ţi-oi citi şi celălalt răvaş, nu-i vorbă ; însă te rog din amicie să ţii secretul.

— Fireşte ! cum se ţin toate secretele de amor între prieteni.

Negus amirosi scrisoarea, zicînd : „*mille fleurs !*" şi apoi citi :

„*Tiranule,*

Văz cum mă răsplăteşti pentru sacrificiile mele. Iată o săptămînă de cînd nu mai vii. Te aştept sau... te voi despreţui !

Pînă acuma a ta credincioasă,
Fani.

Post-scriptum. *Ştii că bărbatul nostru se duce la tribunal de la 9 ceasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu !*"

F."

— Scrisorile procurorului cu soţia sa ne sosesc foarte la timp, zise Negus după o pauză de răzgîndire. Falsul tău duel şi imaginara ta rană o să facă numaidecît o mare zvonă prin tîrg ; deci, pentru ca să nu urmeze cumva vreo cercetare legală, eu voi căuta să previu pe Mappsch cum că totul e o glumă, un rămăşag, o jucărie... Gînditu-te-ai la aceasta, bre ?

— Ba n-am avut cînd, frate ; şi mă-ncredinţez că eram să fac cît pe ce o straşnică dobitocie, cu toate că sînt legist !

Negus sună clopoţelul.

— Tu, Max, şi cu Johann veţi merge cu mine ; după ce vom ajunge la casa d-lui, îl veţi scoate din cupeu şi-l veţi duce pe sus, ca şi cînd ar trage de moarte. Mă-nţelegeţi ? zise el camerdinerului, care-l asculta cu gura căscată, ca pe un predicator latinesc de la biserica papistaşă. Hai acuma ! adause Negus către mine, şi am ieşit.

Şezînd în trăsură, am improvizat următorul cîntec în felul tuturor improvizaţiilor, şi care zugrăvea planul meu în privinţa Micuţei :

Dracul, petrecînd prin lume,
Şi-a făcut un groaznic nume :
Toţi fugeau, fugeau, fugeau
Cum de dînsul auzeau !

În sfîrşit, de ciudă mare,
El se zice bolnav tare,
Şi, lungindu-se pe pat,
Pielea popii a şi dat !

Oamenii, cu bucurie,
S-au grăbit pe loc să vie,
Şi-ngropîndu-l cu alai,
L-au trimis departe-n rai !

De atunci, cu-ocaua mică
El se plimbă fără frică ;
Şi lucrîndu-şi după plac,
Strigă : „Doară nu sînt drac !"

Aci am ajuns la poarta casei doamnei Pacht.

Pînă acum n-am avut trebuinţă de a descrie edificiul respectabilei mele gazde şi personalităţile celorlalţi chiriaşi, amabili ai mei megiaşi. Urmînd metodului matematic, am definit mai nainte de toate centrul ; de aci nu-mi va fi greu a plimba o rază împrejur, din punt în punt, şi îndată veţi avea o circomferinţă !

Zidirea întreagă se alcătuia din rîndul de jos, rîndul de sus şi o mansardă. În rîndul de sus locuiam peste sală eu şi însăşi stăpîna casei cu prăsila. În rîndul de jos se afla sub mine o băcăneasă văduvă după trei băcani, de la care

toți studenții cvartalului luau pe datorie țîri, sardele etc. ; sub doamna Pacht — un francez parfumar cu soția, șapte fete și trei băieți, vrîstați treptat, începînd de la patru luni și pînă la nouăsprezece ani. În mansardă petreceau cu locuința, deasupra mea, două modiste, și deasupra doamnei Pacht, trei studenți de la școala veterinară.

Cînd cupeul lui Negus s-a oprit la poartă, parfumarul, *monsieur* Jules, deschise ușa, scoase capul, de la care se răspîndea mirosul a nu știu cîte sute de esențe, își apăsă pe ceafă scufica de lînă albastră și rosti cu un aer de Talleyrand : „*Ca doit être que' que chose !*". Tot atuncea o mînă nu tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din geamurile de la o ferăstruică a mansardei, și apoi zării migăind ca în lampa magică figura unei modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi de bou, după cum bătrînul Omer numea pe blonda Minerva.

Max al lui Negus deschise portița cupeului.

— Mai încet ! strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule ? *Mon cher monsieur Jules !* adause el, *prêtez-nous votre secours ! O, mon Dieu ! quel malheur !*

— *Que vois-je ! M'sieur Gitza blessé !*

În acest minut, amîndouă modistele, cîteștrei veterinarii, proprietăreasa țîrilor, cei zece moștenitori ai parfumeriei cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară !

Bietul Ditrich, ce-și închipuia acuma pe stăpînul său în gura morții, își frîngea mînile și își smulgea părul, aducîndu-și aminte, pesemne, că răposatul nu i-a plătit leafa pe trei luni.

Veterinarii au început a explica modistelor diferința dintre un om rănit, și un cîne împușcat.

Franțuzimea necăjea pe Negus pentru a afla *le pour quoi* al rănii.

Cati alergă ca o căprioară sus și se-ntoarse cu doamna Pacht și Micuța. Dar sărmana duducă nici a avut cînd să vadă bine pe cavalerescul său apărător de la balul mascat ; ea a leșinat pe pragul ușii, căzînd fără simțiri pe scară, și îndată grupa privitorilor s-a împărțit în două : modistele, băcăneasa și francezele au rămas lîngă mine, veterinarii și francezii s-au aruncat să ajute Micuței : atracția sexului fiind o lege fizică, ca și atracția newtoniană !

Max m-a ridicat de subsuori, Johann m-a luat de picioare, Negus îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mîna dreaptă, uitîndu-se la mine cu o nespusă îngrijire, plină de o sensibilitate curat nemțească ; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tînără, bălaie ca un pudel, îmi ținea mîna stîngă, strîngînd-o convulsiv din o prea mare simpatie ; francezele ciripeau ; băcăneasa fosăia ; cu astfel de alai am fost scos din trăsură. Micuța, Cati și doamna Pacht se făcură deja nevăzute, odată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaia mea și lungit în așternut. Negus a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas numai noi.

Nebun de bucurie, am sărit din pat.

— M-ai îndatorat, Negus, pînă la mormînt ! îi zisei sărutîndu-l în gură cu încîntare. Ha, ha, ha ! eram să mor de rîs... nu de rană ! De-acuma mă dezbrac și mă culc. Tu să treci la doamna Pacht și s-o rogi, s-o rogi foarte mult a mă priveghea în lipsa ta.

— Lasă pe mine !

— Poate ți se va înfățișa prilejul de a șopti vro două cuvinte la urechea Micuței. Spune-i că prezența sa mi-ar ușura durerea... că ți-e cunoscută cauza duelului...

— Și celelalte !

Eram deja dezbrăcat și întins pe perne, cînd Negus luă ziua bună, îmi dori ispravă și ieși.

Ditrich, intrînd pe vîrful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconașule !

— Of !
— Cuconaşule !
— Uf !
— Cuconaşule !
— Ah !
— Cuconaşule !
— Tu... eşti... cheamă... pe Ca-ti... Oh !

Ditrich reveni peste un minut cu slujnica doamnei Pacht.

Făcui lui Ditrich semn cu mîna ca să iasă.

— Ce nenorocire s-a întîmplat cu dv., domnule ! a început Cati, ştergînd lacrimile ce-i curgeau din ochi, ca şi cînd ea ar fi mîncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut ! De aţi şti cît de mult sufere duduca ! D-ei de aseară mi-a spus tot ! n-a dormit toată noaptea... astăzi, văzîndu-vă rănit, a leşinat, se pare c-o să aibe friguri, de slăbiciune nu poate sta în picioare... Doftorul, care v-a adus pe dv. îi rînduieşte acum nişte doftorii...

— Doftorii ?

Eram cît pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Negus şi reamintindu-mi în o clipă istoria Sofiicăi ! Abia m-am putut stăpîni, şi urmai cu vorba mai liniştit, trăgînd glasul „cu limba de moarte".

— Dra-gă,... adu... reţe-ta... s-o văd... ca... să... nu... ştie... nime... D-ar... veni... dudu-ca... deseară.

Sprintioara Cati n-a zăbovit a-mi aduce reţeta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mînă, rugai pe frumoasa mea să mi-o ţie înaintea ochilor şi apoi citi :

Rp. Ambrae levant.
Scrup. j.
Pulv. Cantharid.
Scrup. j. ß
Acet. Morph.
Drachm. j. ß
Sacchar albi

Unc. j.
M.f. atque divide in XII partes aequales.
D.u. La un ceas un praf.
18 7 XII, dr. Negus.

EPILOG

Pînă aci am reprodus din cuvînt în cuvînt, chiar din literă în literă, manuscriptul lui Ghiţă Tăciune, coleg al meu de la Universitatea ***, carele s-a împuşcat, sînt acum cîteva săptămîni, şi cum s-a împuşcat ! tocmai în noaptea cununiei sale cu o domnişoară frumoasă ca un înger, de spirit ca un demon şi înzestrată — ceea ce lipseşte şi îngerilor, şi demonilor — cu cincizeci mii de galbeni în numărătoare ! ! !

Micuţa s-a găsit pe masa răposatului, într-o copertă sub adresa mea şi cu următoarea epistolă :

„Prietene !

Sinuciderea mea este un anacronism. Adevăratul ei moment a trecut sînt deja şapte ani. De atunci eram mort în idee, şi dacă nu mă ucideam în realitate, cauza era că nu voiam ca lumea să poată presupune din parte-mi măcar o umbră de pusillanimitate. Oamenii ar fi zis : el s-a ucis pentru că nu şi-a putut face o poziţie în societate, pentru că suferea de lipse, pentru că... şi aşa mai departe. Ei bine ! Îmi trebuiau cincizeci de mii de galbeni ; îmi trebuia o soţie ca fecioara căreia îi las numele meu, şi nimica al meu fără de nume ; îmi trebuiau toate astea pentru ca să capăt, în fine, dreptul de a mă împuşca. L-am cîştigat scump acest drept ! Ce va spune lumea ? Aş dori prea mult s-o pot ghici. Nu-i rămîne pînă nici clenciul de a mă declara de nebun, căci atunci o vor dezminţi lungile mele diplome de doctor în legi şi licenţiat în litere ! Aşadar, oamenii vor fi siliţi a crede, fără alte comentarii, că m-am împuşcat simplu pentru că am

obosit de a trăi. Cauza ți se pare, poate, a fi cam curioasă ? Crede-mă, amice, cine trăiește prea repede ostenește întocmai așa ca acela care aleargă prea iute ; și unul, și altul ajung la scopul lor mai curînd decît broaștele țestoase ale umanității ! Dar odată ce au ajuns la scop, ei nu mai au ce face...

Îți las un manuscript, pe care nu l-am sfîrșit, fiindcă m-am oprit, din întîmplare, pe descrierea rețetei ; și atunci mi-a venit ideea de a rămînea comic pînă și în ajunul sinuciderii ; e foarte natural de a muri vorbind de rețete ! Tu ai cunoscut toate personajele Micuței ; deci *adună-ți suvenirile și sfîrșește acest scurt epizod din scurta mea viață !*

Al tău — vorbă să fie ! — Ghiță"

Am primit cu bucurie amicala însărcinare a nenorocitului meu — vorbă să fie — Ghiță, și, cu ajutorul hîrtiilor sale postume, am reușit a completa cele *Trei zile și trei nopți din viața unui student.*

Micuța a căzut în lațul lui Tăciunea chiar în ziua imaginariului duel cu baronul Rosen. Rețeta lui Negus, compusă din opium și gîndaci de turbat, a făcut minuni în această împrejurare.

A doua zi, Tăciunea s-a sculat teafăr din pat ; dar n-a ieșit din casă vreo două zile, păstrînd astfel buna-cuviință și... legătura de la cap. Aceste două zile au fost pentru el un adevărat paradis ai lui Mahomet, redus la o singură *hurie.*

În a treia zi, Micuța începu să-i amintească despre „necesitatea cununiei".

— Ai uitat, iubito, că nu am vîrsta legiuită ; să mai așteptăm un an, sau... sau doi ani.

— Promite-mi înaintea mamei ! nu-ți cer altceva, scumpul meu !

— Să promit ?... bine !... chiar mîine o să vorbim cu cucoana Ana.

După masă, Ghiță își dezlegă capul și alergă la baronul Rosen.

— Ce e nou, Spițerule ? Tot tîrgul vuiește despre duelul nostru și despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe Maria ?

— Ai un noroc fabulos, Feldeșule !

— Spune mai degrabă !

— Așteapt-o pe ea azi în odaia mea, pe la unsprezece deseară.

— Pe ea ?

— Ți-am spus o dată.

— Nu glumești ?

— Pe cinste ; totuși...

— Totuși ?

— Să nu cumva să aprinzi luminarea.

— Oare să fiu așa de urît ?

— Mă poți crede că eu, unul, nu te voi măguli în astă privință.

— Fie cum zici ; mă învoiesc ; n-am ce face !

— Mai este ceva ?

— Mai este ?

— Să nu vorbești cu Micuța.

— Nu te pot înțelege !

— La bal mascat toate glasurile sînt acoperite și se par deopotrivă ; acolo, sub mască, ai putut scăpa cu una, cu două... dar trebuie să-ți spui cu franchețe că ai o voce foarte nemuzicală, și mă tem ca domnișoara să nu se sperie ! E cam deprinsă a leșina.

— Ș-apoi tot așa are să fie ?

— Ba numai la început, bădiță, pînă ce-ți vei face o cale bătută...

— Primesc și asta ; însă dacă ea singură va începe a vorbi ?...

— Urmează-ți drumul fără a răspunde !

— O dragoste originală !

— Cu atît mai romantică !

— Dar tu unde vei dormi ? eu, unul, te previu că-mi păstrez postul pînă dimineață.

— *A la bonne heure !* eu mă voi pitula unde va da tîrgul și norocul !

Baronul, parfumat ca o calfă de negutător, intră în-tr-amurg în apartamentul lui Ghiță, unde îl aștepta Dit-rich, prevenit de către stăpînu-său ; pe cînd însuși Ghiță juca în biliard, palavragea și rîdea ca un nebun, curtînd trei arfoniste în cafeneaua *„Châteaux aux fleurs"*.

La unsprezece ore punct, Micuța ieși pe vîrful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetișor o ușă și... iat-o cuprinsă în brațele baronului. Tot atuncea, Ghiță ieșea din *„Châteaux aux fleurs"* cîntînd :

Marlborough s'en va-t-en guerre,
Mironton . . . .

și-și îndrepta pașii acasă !

După ce sui pe scară, eroul nostru avea înaintea sa două uși : cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stînga, în odăile doamnei Pacht. El se oprește, pare a sta pe gînduri, apoi bate de trei ori la ușa vechii actorițe, care odihnea acuma de un ceas pe sînul... Morfeului.

— Cine-i acolea ? răsună dinăuntru o voce speriată.

Ghiță deschide ușa, și d-na Ana îl recunoaște la slaba lucire a candelei denaintea icoanei sfîntului Sigfried, cel cu istoria zmeului.

— Ce să fie, domnul meu ? o tragedie !

— Ba numai o melodramă, doamna mea !

Ghiță îi arătă cu mîna patul deșert al Micuței.

— Unde-i Maria ? O, doamne !

— Fiica dumneavoastră e în odaia mea, în convorbiri misterioase cu baron Rosen.

Doamna Pacht sări din pat, uitîndu-și de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, și se repezi la ușe.

Ghiță o reținu.

— Încă un pas, și-ți pierde pe sărmana fetiță, care se află acuma foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui ! voi strînge pe toți chiriașii, voi intra cu marturi...

— M-ați înțeles de minune ; însă mai este ceva la mijloc. Mai înainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea, și chiar acuma ea își închipuiește, pe-ntuneric, că se află lîngă mine ! Eu am vîndut-o baronului, am vîndut-o, doamna mea, precum se vinde un faeton puțin uzat, dar ieșit din modă. *Nécessaire*-ul de abanos a fost din partea baronului... și eu l-am prezintat în numele meu ; duelul de mai deunăzi a fost o poveste ; în sfîrșit, am întrebuințat mii de viclenii pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebui s-o știe ! Cătați ca Maria să nu mă dea de gol : altfel, ea este pierdută.

Doamna Ana izbi ușa și zbură pe scara ce ducea la mansardă ; de aci ea se pogorî în rîndul de jos, și-n cîteva secunde reapăru însoțită de două modiste, trei veterinari, băcăneasa și *monsieur* Jules cu tot neamul ! Se înțelege de la sine că hainele nocturne ale acestei societăți nu erau nicidecum „ca într-o zi de sărbătoare".

Ghiță redeveni nevăzut ; el merse liniștit înapoi la *„Châteaux aux fleurs"*, pentru a sfîrși o partidă de *chegle* cîntînd astă dată : *„Te souviens-tu ? disait un capitaine..."*

Cînd gloata chiriașilor doamnei Pacht se ivi cu o mulțime de lumînări înaintea baronului și a Micuței... simțul de pudoare și frica legii de presă nu-mi permit a descrie starea în care se afla tocmai atunci fericita păreche. Ovidiu a zugrăvit-o de mult lătinește :

Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis ;
Si quando, lateri nunc bene juneta meo est...

Duduca a leșinat, după obiceiul pămîntului. Feldeșul se înfășătuci în plapumă, se sculă în picioare ca statua lui Dante și începu :

— Protestez...

Nu ştiu ceea ce s-a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul, care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Micuţa de soţie.

Pe la două după miezul nopţii, Ghiţă, obosit ca un cal de poştă şi tăcut ca un peşte, reintră în stăpînirea apartamentelor sale, porunci lui Ditrich să afume — nu ştiu pentru ce — în toate colţurile ietacului, şi adormi apoi, plănuind modul în care o să vorbească de acum înainte cu baronul, cu Micuţa, cu Victoria etc.

Feldeşului nici în cap i-a plesnit vreodată d-a se îndoi de buna-credinţă a amicului său ; interesul d-nei Ana şi al Micuţăi a fost, fireşte, de a nu-l dezminţi în această privinţă. Peste o săptămînă, baronul zice adio universităţii şi se cunună cu duduca. Ghiţă a asistat la biserică, a jucat şi-a băut la nuntă, a fost cel dintîi a ferici pe tineri.

Oricît de nepăsător în alegerea mijloacelor, eroul nostru avea o inimă bună. Cununia Micuţăi era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeşului, şi el, Ghiţă, se simţea a fi singura cauză a fatalităţii. Peste cîteva zile, el vine la noua baroneasă, pe cînd bărbatul său nu era acasă.

— A, vicleanule ! tot nu mă uiţi ?

— Nu uit niciodată pe amicii mei şi tocmai de aceea am venit la tine cu o rugăminte.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuţo, dacă ţi-a da mîna. Mai nainte de a te lua, baronul a avut o întreţinută...

— Şi dumneata cutezi a-mi povesti neşte asemenea mîrşăvii ?

— Fără „dumneata“ şi fără „mîrşăvii“, dragă baroneasă : ne cunoaştem de aproape. Aşadar, biata întreţinută, *la povera ragazza* a rămas acuma, din pricina ta, lipsită de pîine şi murind de foame. Păcat ! Cer de la tine, de la dumneata, de la dumneavoastră, să faci sau să faceţi ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului şase mii de fiorini !

— Şi oare cum crezi tu că eu voi stărui în favorul unei...

— Te-ntreb odată pentru totdeauna : vrei sau nu ? da sau ba ?

— Nu ; de o mie de ori nu !

— Chiar astăzi voi descoperi Feldeşului adevărul intrigii noastre : ne vom bate, vei rămînea poate văduvă... eu, unul, ţiu prea puţin la viaţă !

Ghiţă s-a sculat să iasă.

— Opreşte-te ! încă un minut ! cît eşti de sălbatic !

După mai multe vorbe şi răsvorbe, Micuţa s-a îndatorat a stoarce de la bărbatu-său cele şase mii de fiorini. Ghiţă a fost însărcinat din partea Feldeşului d-a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni după acest eveniment, frumoasa polonă a născut un fiu, care fu botezat sub numele românesc de „Şerban“.

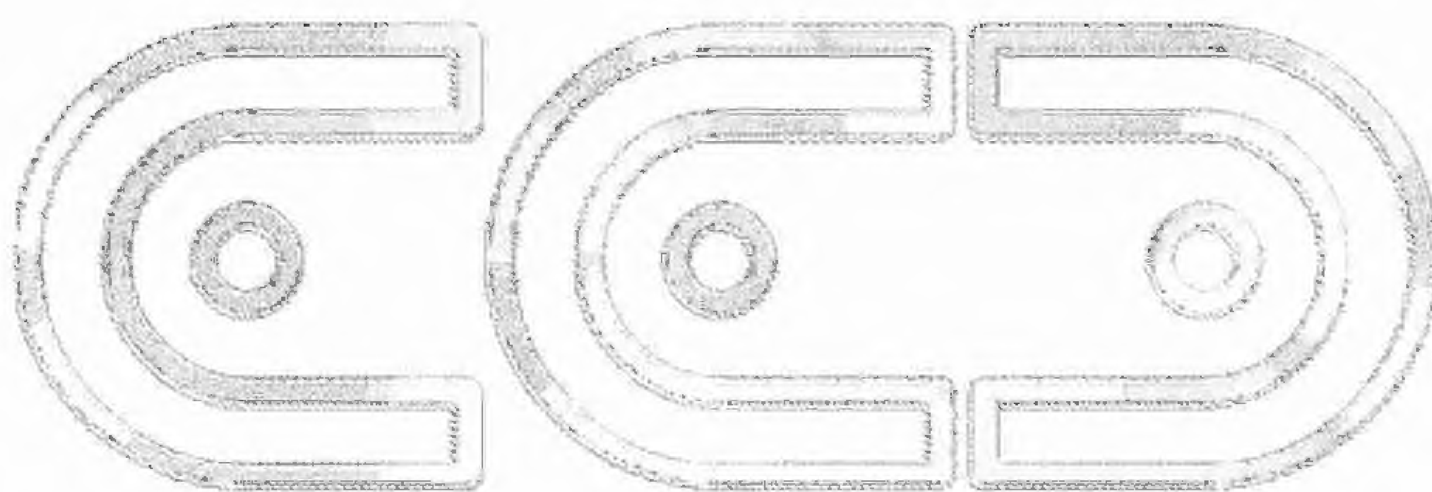
Ghiţă n-a trăit cu Victoria mai mult de-un an şi a lăsat-o, drept moştenire, lui Negus. Într-o zi, cînd ea era dusă de acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipeţelul de sub pat, scoase cele şase mii de fiorini, şi de atunci n-a mai dat cu ochii de săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu această ocaziune, un mare număr de învinovăţiri, pîn'acum dosite, s-au grămădit asupra capului lui Negus. Unii zic că se va osîndi la lucrări publice ; alţii susţin cum că va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, şi cutare.

Jurnalistul Wahlstimme e unul din apărătorii lui Negus pe calea publicităţii...

(*Aghiuţă*, februarie-aprilie 1864 ; vol. *Micuţa. (Trei zile şi trei nopţi din viaţa unui student)*, 1864.)

SUMAR

Scanare și prelucrare digitală

de

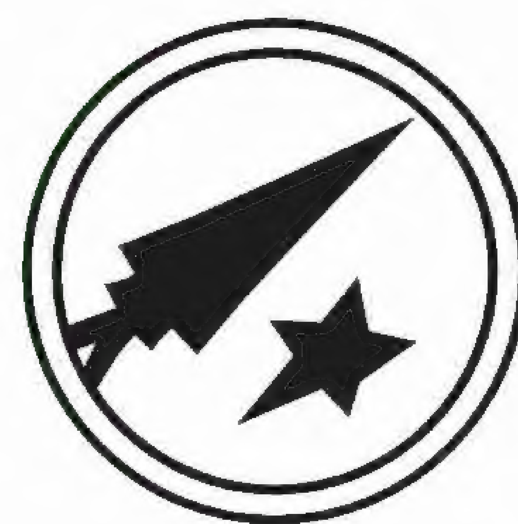

Anonim

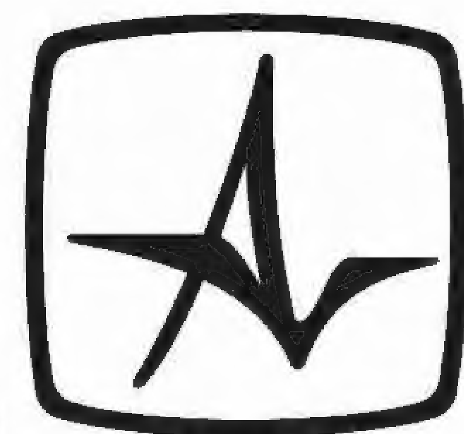

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

